194

Proprietatea Societății academice social-literare »România Jună« in Viena.
Tipografia J. B. Wallishausser, VIII., Lenaugasse 19, Viena.

Jur.A.70.545

ACADEMIA ROMANA.

NOTIȚE BIOGRAFICE

ASUPRA VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII DECEDATULUĬ

R342366

ANDREIU MOCIONI (MOCSONYI)

MEMBRU ALŬ ACADEMIEĬ ROMÂNE

DE

VINCENȚIŬ BABEȘŬ
Membru alŭ Academieĭ Române.

EXTRASŬ DIN ANALELE ACADEMIEĬ ROMÂNE, SERIA II, TOM. V, SECȚ. II.
MEMORIĬ ȘI NOTIȚE.

BUCURESCI.
TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMANE (LABORATORIĬ ROMÂNĬ)
26. STRADA ACADEMIEI. 26.
1883.

NOTIȚE BIOGRAFICE

ASUPRA VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII DECEDATULUI MEMBRU ALU ACADEMIEI ROMÂNE ANDREIU MOCIONI (MOCSONYI).

Domni Colegi,

Incă din ședința ordinară de la 23 Ianuariu 1881, sub numĕrulŭ 1037, amŭ primitŭ onorifica însărcinare, ca să culegŭ tóte posibilele notițe biografice despre rĕposatulŭ nostru colegŭ Andreiŭ Mocioni și însoțindu-le de apreciărĭ a operelorŭ sale, a activităței și caracteruluĭ sĕŭ, să vi le presintŭ pentru adunarea generală. Cândŭ decĭ viŭ a satisface acesteĭ însărcinărĭ pe câtŭ mĭ-aŭ permisŭ puterile și împrejurările, vĕ rogŭ să-mĭ dațĭ bine-voitórea ascultare, spre a vĕ spune : *Cine a fostŭ, cum a vieţuitŭ şi cum şi-a împlinitŭ misiunea p'acestŭ pământŭ Andreiŭ Mocioni.*

Mĕ aflu, domnĭ colegĭ, în fața sublimeĭ umbre a unuĭ bărbatŭ, pe care de și colegŭ alŭ nostru de la prima urdire a acesteĭ erudite societățĭ, ceĭ maĭ mulțĭ dintre noĭ îlŭ cunoscură numaĭ după nume și din renume; căcĭ sórtea ce conduce ființele omenescĭ, nu i-a permisŭ a se înfățișa odată măcarŭ în mijloculŭ nostru. Și, trebue să adaugŭ și să recomandŭ atențiuneĭ d-vóstră din capulŭ loculuĭ observațiunea, că decedatulŭ nostru colegŭ Andreiŭ Mocioni n'a fostŭ unŭ bărbatŭ specificŭ alŭ sciințelorŭ saŭ literelorŭ; dênsulŭ nu s'a impusŭ atențiuneĭ publice prin scrierĭ erudite saŭ opurĭ literare, lățite prin tipăririĭ — nu că dórĕ i-arŭ fi lipsitŭ capacitatea, — ci pentru-că timpulŭ i-a lipsitŭ; tóte manuscriptele sale câte ne-aŭ rĕmasŭ, nu suntŭ de câtŭ memoriĭ către Monarchŭ și către supremele autoritățĭ de Statŭ, și apoĭ publicațiunĭ și notițe ziaristice despre diferite cestiunĭ d'ale zileĭ. Andreiŭ Mocioni a strălucitŭ prin *fapte* și *sacrificie*;

elŭ a făcutŭ istoriă, prin valórea genuluĭ sĕŭ practicŭ, și a lățitŭ cultura sciinței, literaturei, artei, printre poporulŭ românŭ, prin îndemnulŭ sĕŭ moralŭ și prin ajutorulŭ sĕŭ materialŭ. Intr'unŭ cuvêntŭ: colegulŭ nostru Andreiŭ Mocioni a fostŭ unŭ înfocatŭ luptătorŭ politicŭ națională, și unŭ mare Mecenatŭ. Pe acestŭ terenŭ elŭ și-a desvoltatŭ activitatea vieții, aci elŭ și-a afirmatŭ valórea individualității, aŭ luptatŭ elŭ lupta pentru esitința națională, pentru deșteptarea și emanciparea poporuluĭ românŭ. Pe acestŭ terenŭ decĭ lumea a învĕțatŭ a-lŭ cunósce și respecta, de pe acestŭ terenŭ vocea publică l'a chiămatŭ în mijloculŭ nostru; prin urmare — credŭ că cu temeiŭ și cu dreptate este ca și noĭ — din aceste puncte de vedere să-ĭ aprețuimŭ faptele și să-ĭ păstrămŭ memoria în Analele nóstre.

Căcĭ, domnĭ colegĭ, este o proprietate a firei omenescĭ, unŭ postulatŭ naturalŭ alŭ minței practice, ca—precum pe ceĭ-ce prin tótă viața lorŭ facŭ studiĭ teoretice și combinațiunĭ practice asupra adevĕrurilorŭ si folóselorŭ lorŭ pentru omŭ, saŭ pentru genulŭ omenescŭ, și scriŭ cărți cu bune învĕțăturĭ asupra mijlócelorŭ, saŭ ca totŭ atâtea mijlóce folositóre desvoltăriĭ și perfecționăriĭ omuluĭ și respective a genuluĭ omenescŭ, popórele i cultivă și păstrézĕ prin secolĭ în grată memoriă, — nu maĭ puținŭ să stime, iubéscă și eterniseze prin monumințe de pietate, pe luminătoriĭ și conducĕtoriĭ lorŭ prin fapte viue prin lupte și sacrificie, fără de carĭ fapte viue, lupte și sacrificie — istoria arŭ fi imposibilă, sciința sécă, poesia mórtă!

Vĕ încredințezŭ, domnĭ colegĭ, că amŭ deplină consciință de gravitatea cestiuneĭ, pricepŭ pré bine că — după cele espuse, — întru apreciérea activității și meritelorŭ decedatuluĭ nostru colegŭ Mocioni, amŭ d'a face cu o problemă pe catŭ de dificilă, nu maĭ puținŭ și de delicată, trebuindŭ să vĕ narezŭ în resumatŭ, și în episódele principalĭ, istoria maĭ nouă a luptelorŭ și suferințelorŭ românilorŭ din Austro-Ungaria; dar convinsŭ, că este chiămarea uneĭ Aacademiĭ de sciință, a scruta și cultiva, resp., a supune apreciărilorŭ sale critice *adevĕrulă* prin tótă activitatea de desvoltare a genuluĭ omenescŭ, a poporuluĭ și a individilorŭ de direcțiune și conducere în acestŭ pro-

cesŭ, unŭ singurŭ momentŭ nu amŭ esitatŭ a-mĭ împlini datorința, între marginile obiectivității.

Voiŭ începe cu espunerea datelorŭ, câte amŭ pututŭ aduna, despre originea și resp. familia ilustruluĭ nostru colegŭ Mocioni. Familia «*Mucionilorŭ*» este venită la noĭ din Macedonia, anume din Moscopole, odinióră urbea principală și cea maĭ împopulată de românĭ a provincieĭ, unde acea familiă prin avuția sa, prin valórea bărbațilorŭ ce producea, prin activitatea și influința ce aceștia esercitaŭ — specialmente pe terenulŭ culturalŭ-bisericescŭ, escela maĭ presusŭ de tóte. Ea era numerósă, avea biserica cea maĭ frumósă și dintre fiiĭ eĭ câte unulŭ regulatŭ se destina pentru trépta preoțéscă. In decursulŭ secolilorŭ XVI și XVII maĭ mulțĭ din acéstă familiă, unulŭ archimandritŭ fiindŭ, aŭ cercetatŭ sântulŭ mormêntŭ de la Ierusalimŭ și aŭ adusŭ cu sine icóne și moștĭ sânte, din carĭ unele se păstréză până astă-dĭ.

Tocmaĭ însă pentru avuția și influința eĭ, acéstă familiă pe la capĕtulŭ secoluluĭ alŭ XVII-lea, când puterea osmană în Europa pornea spre decădință, devenise tare bănuită și nesuferită Turcilorŭ, din care causă fruntașiĭ familieĭ, pentru de a-șĭ salva viața și averea, fură constrînșĭ a părăsi acea patriă subjugată de barbarĭ, a se trage cu familiele lorŭ încóce spre Dacia luĭ Traianŭ și a se adăposti în Ungaria. După cum se ține în familiă, acéstă imigrațiune trebue să se fiă întêmplatŭ în dieceniulŭ ultimŭ alŭ secoluluĭ XVII; pentru-că tradițiunea familiară istorisesce, cum că pe timpulŭ când a sositŭ familia Mucionilorŭ în Ungaria, aci se urma o luptă cruntă cu Turciĭ și principele *Eugen de Savoya*, celebrulŭ beliduce împĕrătescŭ, îșĭ făcuse de problemă, a curăți țéra de eĭ. Totŭ tradițiunea familiară ne spune că, unulŭ dintre *Mucioni* fiindŭ înrolatŭ în oștireaȷ mareluĭ Éugen, a căduțŭ în lupta epochală de la Zenta, 1697, iar altulŭ cu numele *Petru*, preotŭ fiindŭ, de asemenea a urmatŭ stindarduluĭ luĭ Eugen ca duhovnicŭ de tabără, și și acesta — maĭ apoĭ — a peritŭ în cutare luptă dintre cele multe, prin carĭ Eugen a scosŭ pe Turcĭ din Banatulŭ Temeșianŭ, 1716. Despre Mucion celŭ căduțŭ la Zenta — nu se scie să fiă lăsatŭ după sine copiĭ; iar preotulŭ *Petru* Mucioni a a-

vutŭ trei fii : *Petru II*, *Michail* și *Andreiŭ*. Este de însemnatŭ, că precum Petru Mucioni preotulŭ lupta cu crucea în tabăra luĭ Eugen, alăturea cu armata împerătéscă luptaŭ trupele ausiliare sêrbe, cu patriarchulŭ *Arsenie* de la Ipec în frunte, și încă de pe atunci tuturorŭ Românilorŭ maĭ distinșĭ ce participaŭ la luptă le da câte unŭ nume slavŭ cu terminațiunea în «*iciŭ* séŭ» «*viciŭ*». Astŭ-felŭ făcuseră și din *popa Petru Mucion* — «*Popoviciu*,» care a rĕmasŭ urmașilorŭ luĭ până la începutulŭ secoluluĭ nostru, și se póte vedé între parenteze și în diplomele nobilitarĭ ce a obținutŭ familia în decursulŭ timpuluĭ.

Dintre numiții treĭ fiĭ aĭ luĭ Petru Mucion=Popoviciu, celŭ d'întâiŭ Petru II, a muritŭ fără descendință; iar ceĭ-l-alți doui, *Michail* și *Andreiŭ*, aŭ întemeiatŭ fie-carele familia sa, aședându-se ambiĭ în Buda-Pesta, cumpărându și ținendŭ aci case marĭ și luxurióse, esercindŭ — ca și în Macedonia predecesoriĭ lorŭ — comerciulŭ, economia și viața publică însemnată. Maĭ târdiŭ Andreiŭ, resp. descedenții luĭ pe basa meritelorŭ militarĭ și a sacrificielorŭ, financiarĭ a împetratŭ la 1780 dominiulŭ *Foen* în Banatulŭ Temeșianŭ, obținendŭ diplomă nobilitară cu predicatulŭ de «Foen», (1783. publicată la 1805 și renovată la 1814); de asemenea din ramulŭ luĭ Michail descendintele *Petru III*, ce se mutase la Tocai în Ungaria superióră și căștigase, acolo averĭ însemnate, obținu diplomă nobilitară la 1804, prin tóte aceste diplome transcriindu-se numele românŭ de *Mucion* și *Mucioni*, pe unguriă în «*Mocsony*», precum îlŭ pórtă până adĭ toți membri familieĭ și precum și eŭ voiŭ urma a-lŭ scrie maĭ departe.

Ramulŭ Mocsonyi de Foen, (a se pronunța Fĕnŭ, de la lat. «foenum)» prin diferite desastre familiarĭ, pe la începutulŭ secoluluĭ nostru ajunsese a fi redusŭ la unica persónă a seniorului *Ioane Mocsoni*, născutŭ la 1780; dar acesta la 1804 căsătorindu-se cu frumósa albanesă *Iuliana Panaiot*, după o viață conjugală bine-cuvêntată de 50 anĭ, la 1854, când rĕposă rĕmaseră, după elŭ descendinți — una fiică și patru feciorĭ. Fiica *Catarina*, născută la 1806, fiindŭ căsătorită cu *Michail de Mocsoni*, ultimulŭ surcelŭ alŭ ramuluĭ ce se mutase la Tocai, acestŭ ramŭ despărțitŭ de anĭ aprópe 100, prin acé-

stă căsătoriă se reîmpreună. Mih. de Mocsonyi, născutŭ la 1811, trăesce în Buda-Pesta, iar soția sa Catarina, cunoscută și stimată în tótă țéra ca modelŭ de inimă creștină și română, a rĕposatŭ la 1878. Din acéstă căsătoriă avemŭ pe ceĭ douĭ ilustri frați *Alexandru* și *Eugeniŭ de Mocsonyi*, celŭ d'ântêiŭ născutŭ la 1842, celŭ-l altŭ la 1844, ambiĭ doctorĭ în dreptŭ, ambiĭ eruditi și emininți anteluptătorĭ naționalĭ, — mândria generațiuneĭ moderne a Românilorŭ din Austro-Ungaria.

Fiulŭ *Petru* născutŭ la 1808, bărbatŭ de multă erudițiune, sublimŭ caracterŭ, multŭ zelŭ și multe merite politice-naționalĭ, a rĕposatŭ fără a fi fostŭ căsătoritŭ.

Alŭ doilea fiiŭ *Andreiu*, născutŭ la 27 Iuniŭ 1812, este de a cărui persónă avemŭ să ne ocupămŭ specialŭ.

Alŭ treilea fiiŭ *Antoniu*, născutŭ la 1816 căsătoritŭ cu *Iosefina baronésa Brudern*, trăe ce la moșia Verpelét în comitatulŭ Hevesuluĭ. Din acéstă familiă s'aŭ născutŭ douĭ fiĭ, *Zenone* la 1842, căsătoritŭ cu baronésa *Maria* de *Fischer*, și *Victor*, născutŭ la 1845.

Alŭ patrulea fiiŭ *Georgiu*, născutŭ la 1824, căsătoritŭ cu *Helena de Somogyi*, din care căsătoriă are douĕ fete, *Livia* măritată după contele Andreiŭ de Bethlen, și *Georgina* în etate de 15 anĭ.

Că óre astă-dĭ în Macedonia maĭ află-se rămășițe din familia Mocionilorŭ — nu se scie, dar se scie din hârtiile familiarĭ, că ceĭ de aicĭ până la începutulŭ secoluluĭ nostru aŭ întreținutŭ relațiunĭ familiare cu rudeniĭ din Moscopole.

Va să dică, *Andreiu*, rĕposatulŭ nostru colegŭ, a fostŭ alŭ doilea fiŭ alŭ luĭ *Ioane Mocsonyi de Foen*. Elŭ și-a făcutŭ studiele gimnasiale, licealĭ și universitalĭ, în Pesta, pe carĭ la 1832 le-a încheiatŭ cu esamenele din drepturĭ; a fostŭ apoĭ introdusŭ în economia rurală la moșia din Foen; dar la 1836 elŭ fu chiămatŭ de «vice notariŭ» (secretarŭ alŭ Prefecturei), în administrațiunea comitatuluĭ Torontalŭ, devotându-se cu totŭ zelulŭ înfocatuluĭ sĕŭ spiritŭ activităților municipale. La anulŭ 1843 elŭ deveni alesŭ «proto-jude» districtualŭ (sub-prefectŭ) și d'aci încolo elŭ iute se aventâ la rolulŭ de conducĕtorŭ politicŭ în comitatŭ. Prin energia sa, prin agerimea min-

ții sale, precumŭ și prin manierele sale gentile, elŭ răpia cu sine pe semeniĭ sĕĭ, maĭ vîrtosŭ pe mulțimea nobleței rurale, Ungurĭ, Croațĭ, Sêrbĭ, Armenĭ și Românĭ.

Andreiu Mocsonyi era bărbatŭ frumosŭ, de statură mijlociă, de temperamentŭ vivace, d'o eleganță alésă, cu o voce pătrundĕtóre; vorbia perfectŭ limbile: *latină, germană, maghiară, franceză, sêrbă și română*, anume și pe cea macedo-română, căcĭ în casa părintéscă maĭ vêrtosŭ acéstă din urmă se folosea.

Portretulŭ ce avemŭ aci ne presintă pe Andreiu Mocionyi fórte fidelŭ, în etatea sa de la 60 de anĭ. Atâta despre familia sa, despre esteriorulŭ sĕŭ, calitatea spirituluĭ sĕŭ și primele începute ale activitățiĭ sale. — Cu permisiunea d vóstră — trecŭ maĭ departe.

De la 1836 începêndŭ, prin țéra unguréscă întrégă, pornise lupta cea mare între spiritulŭ celŭ noŭ la noĭ, alŭ pseudo-liberalismuluĭ englesŭ, amestecatŭ cu principiile democrațieĭ francese, și — între conservatismulŭ istoricŭ, propriaminte aristocraticŭ, împĕnatŭ și acesta în timpiĭ din urmă cu óre-carĭ principie progresistice, împrumutate totŭ din străinătate. In fruntea primeĭ direcțiunĭ sta *Ludovik Kossuth*, pe a doua o conducea contele *Stefan Szécsenyi*. Acéstă luptă maĭ vêrtosŭ prin comitate era fórte înverșunată, și eraŭ înrolate în ea tóte spiritele cugetătóre. Astŭ-felŭ se prepara revoluțiunea, carea trebuia să urmeze curêndŭ. Politica guvernuluĭ centralŭ se sforța întru a pune stavilă *liberalismuluĭ*, care pré multŭ confundându-se cu *radicalismulŭ*, mereŭ ocupa terenŭ în inimele maselorŭ poporuluĭ și încurca spiritele ușorŭ credĕtóre. Nu trecuseră 10 anĭ și deja jumĕtate dintre comitatele țĕreĭ eraŭ în posesiunea liberalilorŭ și radicalilorŭ, în câtŭ în dietele de la 1840 și 1844, conservatoriĭ abia numaĭ cu ajutorulŭ membrilor Tableĭ-Regiă, carĭ eraŭ legislatorĭ din oficiŭ, putură ține în frêŭ pasiunile opositionalilorŭ liberalĭ și radicalĭ. Torontalulŭ, acestŭ comitatŭ dintre cele maĭ marĭ și maĭ bogate ale țĕreĭ, numaĭ prin virtutea și energia unorŭ puținĭ bărbațĭ agerĭ și resoluțĭ, între carĭ escela maĭ vêrtosŭ subprefectulŭ Andreiu de Mocsonyi, se păstra încă conservătismuluĭ progresistŭ.

Andreiu Mocsonyi și cu frate-sĕŭ Petru, — carele din urmă era

bărbatŭ d'unŭ caracterŭ fórte seriosŭ și întrunia tóte condițiunile unuĭ adevĕratŭ omŭ politicŭ, — profesaŭ încă de pe atuncĭ, conformŭ înalteĭ lorŭ culture și tradițiunilorŭ familiare — principiulŭ, că : *supremulŭ scopŭ alŭ Românuluĭ politicŭ trebue să fiă* — **conservarea și nobilitarea elementuluĭ sĕŭ națională;** și doctrinele că : *acestuĭ scopŭ trebue acomodată tótă activitatea vieții, că — genuinulŭ pregresŭ trebue să fiă moderatŭ, succesivŭ și introdusŭ cu consimțimêntulŭ autorității de statŭ,* dacă este ca să fiă folositorŭ și durabilŭ. — Acestŭ principŭ și aceste doctrine aŭ fostŭ regulativele ținuteĭ lorŭ prin tótă viața lorŭ.

Primulŭ triumfŭ ce secera agerulŭ spiritŭ alŭ luĭ Andreiu Mocsonyi fu, că la alegerile pentru Dieta țĕreĭ, convocată pe tómna anuluĭ 1847, la Poșon, scóse pe frate-sĕŭ Petru de prim-representantŭ al comitatuluĭ Torontalŭ, în acestŭ comitatŭ ce numĕra peste 300,000 locuitorĭ, Nemți, Sêrbĭ, Românĭ, Maghiarĭ, Croați, Bulgarĭ, Armenĭ, Slovacĭ și Francezĭ, unde însă la alegerĭ, după constituțiunea avitică participa numaĭ noblețа, a căreĭ cea maĭ mare parte se compunea din Croați, Armenĭ și Maghiarĭ.

Astŭ-felŭ s'aŭ introdusŭ aceĭ douĭ frați de Mocsonyi, acele douĕ spirite romane în lupta politică a țĕreĭ ungurescĭ — pe acelŭ timpŭ cândŭ poporulŭ nicĭ nu numĕra nicĭ nu cugeta, ci ca o vită, tăcea și purta jugulŭ stăpânilorŭ sĕĭ ; iar inteligința română, puțină câtă era p'atuncĭ, din clerŭ maĭ vêrtosŭ, d'o jumĕtate de secolŭ se frămênta în luptă pentru emanciparea bisericeĭ române de Slavonismŭ. Și așia, domnĭ colegĭ, nu vĕ veți mira dacă vĕ voiŭ spune, că — precum singurĭ eraŭ și nesprijiniți în luptele lorŭ politice — aceĭ douĭ grachĭ, i-a și ajunsŭ fórte curêndŭ sórtea grachilorŭ. Căcĭ cu câtŭ lupta între principiele moderate și cele esagerate înainta, cu atâtŭ nisuințele celorŭ douĭ Mocsonyi deveniaŭ maĭ isolate și neputincióse. Petru, la Dieta din Poșon, pentru ținuta sa fermă și energică, curêndŭ se vĕdu încurcatŭ în *ducle;* iar contra luĭ Andreiu, spre paralisarea influințeĭ sale in comitatŭ, se formaŭ intrige și complotŭrĭ, până-ce în Martiŭ 1848, prorupse revoluțiunea, ale căreĭ ideĭ și pornirĭ iute propagându-se și triumfându prin tótă țéra, frații de Mocsonyi fuseră constrînși a părăsi lupta, retrăgêndu-se maĭ întâiŭ

pe la moșiele lorŭ, iar după aceea eșindŭ afară din țéră, adică din Ungaria, unde pentru ómenĭ ca eĭ nu se maĭ găsea nicĭ locŭ, nicĭ securitate, nicĭ ocupațiune; averea și-o lăsară pradă furieĭ revoluționare, dar duseră cu sine și o păstrară intactă consciința și direcțiunea lorŭ națională, precumŭ și fidelitatea lorŭ către Monarchiă și Dinastiă.

N'a ținutŭ însă multŭ triumfulŭ revoluțiuneĭ, nicĭ retragerea fraților lorŭ de Mocsonyi. Insurecțiunea maghiară, cu ajutorulŭ Muscalilorŭ fu nimicită la Vilagos-Șiria, în Augustŭ 1849; Petru Mocsioni indată după suirea la Tronŭ a juneluĭ împĕratŭ *Francisc Iosif*, încă în Decembre 1848 fu chiămatŭ prin Ministrulŭ conte Stadion lângă Curtea din Viena, ca bărbatŭ de încredere alŭ Românilorŭ, pentru de a represinta interesele acestora și a formula postulatele lorŭ, spre a puté fi considerate la opera noueĭ constituirĭ a monarchieĭ; iarŭ Andreiu, în Septembre 1849, fu pusŭ în capulŭ părțilorŭ banatice, locuite de Românĭ, peste unŭ teritoriŭ de 300 mile patrate și o populațiune de 600,000 suflete, cu titlulŭ și funcțiunea de *supremŭ comisarŭ districtualŭ*.

In acéstă calitate a sa, Andreiu Mocsonyi lucra ḑiua-nóptea, neobositŭ, la reorganisarea provincieĭ, în care se instalase anarchia ș caosulŭ: paralelŭ elŭ învĕța și conducea inteligința română, ca să-și pricépă adevĕratele interese și să-și ocupe cu demnitate locŭlŭ ce îĭ se cuvenia în viața publică de statŭ. Elŭ se sbuciumă lucrândŭ jos în poporŭ; iar frate-seŭ Petru și cu ceĭ-l-alțĭ bărbațĭ de încredere și deputațĭ aĭ Românilorŭ din Bucovina, Banatŭ, Ungaria și Transilvania, între carĭ mĕ aflamŭ și eŭ ca represintante alŭ Românilorŭ din părțile Ungurene și anume acelorŭ din comitatele Aradŭ, Cenadŭ, și Bichor, lucra în Viena, unde Ministeriulŭ imperialŭ *Bach-Schwarzenberg*, carele urmase nefericituluĭ conte Stadion, ne reținea și ocupa cu elaborarea de *programe și memorii* asupra diferitelorŭ cestiunĭ relative la îmbunătățirea sorțiĭ Românilorŭ, pe când în realitate guvernulŭ Maiestățiĭ Sale imperiale, ca după o parolă din Petropole fauria și rĕspândia reacțiunea! Nu vĕ putețĭ închipui domnĭ colegĭ, tortura, ce suferiamŭ noĭ atuncĭ și maĭ vĕrtosŭ de pe la începutulŭ a-

nului 1850 până pe la finitulŭ anului 1852, când din buzc ni se recunoscea îndreptățirea tuturorŭ plânsorilorŭ saŭ gravamilorŭ i ni se promitea cea mai sigură vindecare, iar în faptă vedeamŭ nedreptățindu-se poporulŭ românŭ prin tóte sferele vieții sale, și ceĭ mai buniĭ fiĭ aĭ sĕĭ persecutându-se, punându-se sub priveghiărea polițiană, încă mai rĕŭ de câtŭ pe timpiĭ ceĭ mai rĕĭ aĭ sistemeĭ feudale.

Acéstă situațiune nu mai era de suferitŭ. Decĭ, Petru Mocsonyi, resolutŭ cum era, într'una din ḑilele luĭ Maiŭ 1852, în fruntea uneĭ deputațiunĭ, în care eramŭ și eŭ, înfățișându-se înaintea principeluĭ Schwarzenberg, ca capŭ alŭ cabinetuluĭ, după o dispută animată îĭ plesni în față verdictulŭ sĕŭ: «*Alteță*, așa se vede din tóte, *că bărbații de încredere și representanții Românilorŭ aŭ fostŭ chiămați și ascultați aicea, ca să cunósceți bine dorințele și trebuințele lorŭ, pentru a nu împlini nicĭ una, ci a dispune totŭ contrariulŭ*!» Imediatŭ după acésta jurnalulŭ oficiosŭ al prim-ministruluĭ spuse lumeĭ, că cererile Românilorŭ isbindŭ în drepturile de mai înainte ale altora, nu se potŭ mplini. Numaĭ pe terenulŭ bisericescŭ ni se puneaŭ în vedere unele îmbunătățirĭ, precum a și urmatŭ curêndŭ redicarea Episcopatuluĭ românŭ gr.-catolicŭ din Transilvania la demnitatea de Archiepiscopiă și Mitropoliă, și aŭ maĭ fostŭ create douĕ Diecese greco-catolice române în Lugoșŭ și Gherla, concesiunĭ și resp. favoruri aceste nouĕ Episcopiĭ, ce treceaŭ peste programa postulatelorŭ comune a representanțilorŭ românĭ naționalĭ; pre când de emanciparea Bisericeĭ române ortodoxe de sub jugulŭ slavonŭ nicĭ amintire nu se făcea, din contră curêndŭ după aceea urmă numirea de Episcopĭ sêrbĭ la scaunele vacante din Diecesele în precumpenință române a Temeșórii și a Versețuluĭ.

După astŭ-felŭ de triste esperiințe, bărbațiĭ de încredere românĭ părăsiră Viena; iar Andreiu Mocsonyi se grăbi a'șĭ da dimisiunea din însemnatulŭ postŭ ce ocupa și unde prin atitudinea guvernuluĭ imperialŭ-centralŭ, ca românŭ din tótă inima, devenise imposibile.

Dar reacțiuneĭ din Viena nu-ĭ venia la socotélă retragerea Mocsonescilorŭ, maĭ vêrtosŭ că tocmaĭ cu puținŭ mai înainte se blamase rĕŭ în Transilvania, prin modulŭ de procedare față cu Iancu și Acsente,

ba încă și mai înainte în Cernăuți cu frații Hurmuzachescĭ, totŭ pentru drepturile Românilorŭ și ținuta fóieĭ «Bucovina», ce redigeaŭ eĭ. Decĭ, Andreiu prin multe complimente fu înduplecatŭ a primi la 1853 președenția într'o comisiune centrală din Temeșóra, ce avea chiămarea d'a introduce cadastrulŭ în părțile banatice; ear frate-sĕŭ Petru totŭ pe atunci fu numitŭ referendarŭ la suprema Curte de justiție și casațiune din Viena. Ambiĭ își mai încercaseră odată influința în interesulŭ poporuluĭ românŭ, dar se convinseră din noŭ, că reacțiunea nu era impedecabilă prin raționaminte logice și patriotice, ci că ea trebue lăsată să-și facă cursulŭ și totŭ-d'o-dată să-și facă însăși de capŭ prin naturalele consecințe ale eĭ și prin pericolile ce ea, în órba eĭ trufiă, provoca din tóte puterile. Ambiĭ frați decĭ, la 1856 se retraseră definitivŭ de la serviciulŭ de statŭ, cu atâtŭ mai vêrtosŭ, de óre-ce într'aceea rĕposândŭ părintele lorŭ, administrarea considerabileĭ averĭ familiare rĕmase asupra lorŭ.

În véra anuluĭ 1858, Petru fu asasinatŭ—ḑiua la amiaḑiăḑi—în Buda-pesta, într'unŭ modŭ de totŭ ticălosŭ! Acésta îndemnă pe toți membriĭ familieĭ, a se retrage și mai multŭ din viéța publică pe la diferitele moșiĭ și economiĭ rurale ale lorŭ. Andreiŭ se așeḑase la Foen, unde la 1859 se căsători, luându-și soția o femee de o înaltă cultură, pe tênĕra și frumósa *Laura de Cernoviciu*, fiica d-nuluĭ Petru de Csernovics, seniorulŭ de Macea și Orosinulŭ micŭ, ultimulŭ comite Temeșianŭ, din vița primilorŭ întemeiătorĭ și Domnitorĭ aĭ Muntenegruluĭ, strănepotŭ alŭ renumituluĭ Patriarchŭ de Ipec, Asenie Csernovics, care la 1691, deșertândŭ Serbia vechiă, cu 40 miĭ de familiĭ sêrbe ortodoxe a trecutŭ în provinciele Austro-ungare și a întemeiatŭ națiunea și ierarchia sêrbéscă.

La anulŭ 1859 politica luĭ Bach și Schwarzenberg, prin bătăliele de la Magenta și Solferino fu isbită de mórte, și Impĕrăția din Viena iar se simți în necesitatea d'a căuta suatŭ, lumină, direcțiune—în *sînulŭ popórelorŭ sale*, la bărbațiĭ de minte, animă și credință. Andreiŭ Mocsoni fu și elŭ chiămatŭ la Viena. Era într'una din primele ḑile ale luĭ Februarie 1860, când mĕ surprinse în cancelaria mea de la suprema Curte de justiție, și-mĭ descoperi—în confidență,—că Mo-

narchulŭ, după desastrele din Italia, simte necesitate și doresce să convóce o adunare de *notabilĭ*, ca representanțĭ aĭ țĕrilorŭ și popórelorŭ, cu carĭ să se consulte asupra *reconstruirĭĭ Monarchieĭ pe base noue;* adaose că elŭ este destinatŭ a representa pre Românĭĭ din Banatŭ și părțile ungurene, că pentru Transilvania este luatŭ în combinațiune Episcopulŭ Șiaguna, iar pentru Bucovina baronulŭ Alecu de Petrino; și termină : că s'a consultatŭ deja cu contele *Goluchowsky*, ministrulŭ de interne, cu baronulŭ Șokcevich, Banulŭ Croațieĭ și cu Archiducele *Rainer*, președintele consiliuluĭ Imperialŭ, dar' tare se teme, că și acestŭ planŭ are să fiă o secătură ; căcĭ precum a înțelesŭ, aristocrațiĭ din Ungaria și feudaliĭ din Galiția, Boemia și Austria, vorŭ fi representațĭ în precumpenință, și aceștia pururea retrogradĭ, nu potŭ să fiă capabili a representa adevĕratele interese moderne ale monarchieĭ și ale popórelorŭ eĭ.

Intr'adevĕrŭ atare consiliŭ imperialŭ a fostŭ convocatŭ pe luna luĭ Maiŭ 1860, și adică sub forma și numirea de—«*Senatŭ imperialŭ sporitŭ*», («Verstärkter Reichsrath»). *Senatulŭ imperialŭ comunŭ* esista și funcționa în Viena de la 1852, sub președenția Archiduceluĭ *Rainer*, ca corpŭ consultativŭ în tóte cestiunile de legislațiune, precum și în tóte casurile grave de politică și administrațiune publică. Elŭ, acestŭ Senatŭ, numĕră 15 membri, între carĭ treĭ Archiducĭ; acuma elŭ fu sporitŭ cu 45 notabilĭ, de prin tóte țĕrile, și la 31 Maiŭ se întruni în prima ședință. Șépte maghiarĭ, maĭ toțĭ dintre ceĭ maĭ de frunte magnațĭ, îșĭ ocupară locurile cu espresa reservă, că eĭ aŭ urmatŭ chiămărĭĭ Maiestățeĭ Sale—în omagială supunere, făr' a prejudeca însă dreptuluĭ patrieĭ lorŭ ungurescĭ, dreptuluĭ constituționalŭ ab-antiquo, că ea, prin propria eĭ legislațiune să se rostéscă, eĭ înșișĭ nerepresentându alta, de câtŭ fiă-care persóna sa. Astŭ-felŭ se ingrădeaŭ eĭ din capulŭ loculuĭ în contra eventualității, dacă cum-va maioritatea arŭ fi fostŭ contra preconceputeĭ lorŭ intențiunĭ.

Până la 27 Septembre 1860 s'aŭ ținutŭ 20 de ședințe și s'aŭ desbătutŭ, resp. criticatŭ—și condamnatŭ cu voce înaltă—întréga politică și administrațiune publică cu totŭ, cu justiția și cu finanțele. Peste véră nu s'aŭ ținutŭ ședințe plenare, ci numaĭ prin comisiunĭ.

Intr'aceea elementele aristocratice-feudalĭ, în frunte cu Maghiarii, Boemiĭ și Poloniĭ-feudalĭ, s'aŭ înțelesŭ și consolidatŭ, în câtŭ deja de la a VII-tea ședință, ținută în 11 Septembre, 'i vedemŭ păşindŭ compacți, dominândŭ terenulŭ, chiar și în contra miniștrilorŭ Maiestății Sale Imperiale. Puntulŭ de gravitațiune era în comisiunea financială, de 21 membri, între carĭ era și Mocsoni, și s'aŭ formatŭ încă din acéstă comisiune treĭ grupe cu treĭ diferite opiniunĭ principale în privința moduluĭ și resp. a principielorŭ de reorganisare a Monarchieĭ Habsburgice : aristocrații și feudalii insistaŭ la *basa istorică,* cerêndŭ returnarea la statulŭ maĭ de nainte de 1848, «*dualismulŭ în pluralitate*» ; adică pentru provincele Austriace o autonomiă administrativă câtŭ se póte de mare, iar pentru Ungaria drepturĭ de statŭ liberŭ, pe basa Sancțiuneĭ pragmatice. Nemții și anume partea civilă, susțineaŭ, sub titlulŭ de «*Unitate a Monarchieĭ*»; *centralismulŭ*, întru care elementulŭ germanŭ, elementulŭ de cultură, cum 'i ḑiceaŭ, avea rola cleiuluĭ ; iar' organisarea centruluĭ o pretindeaŭ câtŭ se póte de liberală ; uniculŭ representante alŭ Sasilorŭ din Transilvania, d-nulŭ Maager, propunea introducerea sistemeĭ parlamentare cu o representațiune centrală în Viena, pe base democratice. Dintre Românĭ, baronulŭ Petrino din capulŭ loculuĭ s'a asociatŭ la grupa aristocraților-feudalĭ ; Șiaguna—lungŭ timpŭ esitâ, gravitândŭ totŭ spre acea parte, și—mie mi-aŭ rĕmasŭ în memoriă neșterse încercările sale acușĭ serióse, acușĭ glumețe,—d'a convinge pe Mocioni că, pentru Monarchiă și chiar pentru Românĭ, sistema antică, aristocratică-patrimonială, saŭ *patriarchală*, cu câte-va corecture moderne, arŭ fi cea maĭ bună ; în cele din urmă însă tactulŭ sĕŭ și inteligența sa totŭ l'aŭ separatŭ de către acea grupă, și dênsulŭ în ședința a XIX-cea din 26 Septembre 1860, fară a se decide espresŭ pentru vreuna dintre sistemele propuse, a formulatŭ în 10 puncte postulatele speciali pentru Români, postulate ce teoreticamente s'ar puté admite în orĭ-care sistemă.

Andreiŭ Mocioni, consecinte principiuluĭ maĭ susŭ arĕtatŭ și maximelorŭ conducĕtóre ale familieĭ sale, ținêndŭ totŭ-d'o-dată contŭ și de tradițiunile și de opiniunea publică fórte conformă a poporuluĭ

românŭ din Austro-Ungaria, în ședința a XVII-cea de la 24 Septembre 1860, a propusŭ și a desvoltatŭ o sistemă politică a sa propriă, pentru reconstruirea și resp. aședarea monarchieĭ austriace pe basa *naționalităților*.

Credŭ, Domnĭ colegĭ, că vĕ voiŭ face multŭ maĭ bine pricepută acea sistemă, precum și zelulŭ și energia cu care o apĕra Mocioni, décă vĕ voiŭ spune, la acestŭ locŭ, că Andreiŭ Mocioni, cu tótă convicțiunea și ardórea sufletuluĭ sĕŭ ținea în fondŭ la politica mareluĭ beliduce Eugen de Savoya și considera esistința durabilă și prosperă a Imperiuluĭ Austriacŭ de o *adevĕrată și durabilă necesitate européně— întru interesulŭ esistenței, desvoltăriĭ și prosperăriĭ popórelorŭ Orientuluĭ și a păcĭĭ și securității Europeĭ*, iar' dinastia Habsburgică de *chiămată și calificată, a uni și scuti sub autoritatea și protecțiunea sa pe tóte popórele, și a le conduce conformŭ aceluĭ mare scopŭ*. Numaĭ câtŭ Mocioni spre acestŭ scopŭ ținea, că Austria trebue să se desfacă totalmente de Germania, trebue să abandoneze totalmente tendința d'a *germanisa popórele Orientuluĭ*, trebue să incete d'a se identifica cu interesele claselorŭ și poporațiunilorŭ privilegiate și d'a se rĕdima totŭ numaĭ pe acestea; trebue să-și pună de basă a reconstrucțiuneĭ și consolidăriĭ sale — *interesele tuturorŭ popórelorŭ și naționalităților lorŭ, principiulŭ egalității de dreptŭ politicŭ, națională, confesională și culturală;* pentru ca astŭ-felŭ Imperiulŭ Austrincŭ să devină Imperiulŭ popórelorŭ din Orientŭ, sub sceptrulŭ dinastieĭ Habsburgilorŭ. Despre estinderea drepturilorŭ politice, democratice, asupra maselorŭ până josŭ, luĭ Mocioni nu-ĭ plăcea să audă, pre câtŭ timpŭ vedea pe poporulŭ de josŭ simplu și necultŭ și cunoscea măestria d'a-lŭ amăgi a șiarlatanilorŭ politicĭ. Îlŭ indigna și cugetarea, ca să vadă pe poporulŭ românŭ unéltă tiranilorŭ sĕĭ, în contra sa!

Astŭ-felŭ inspiratŭ, de aceste ideĭ condusŭ fiindŭ Andreiŭ de Mocioni, în audulŭ lumeĭ cutezŭ să afirmŭ, că — pe acéstă leială și rațională basă, Impĕrăția și Dinastia Habsburgică n'avea, nu putea să aibă unŭ amicŭ și sprijinitorŭ maĭ sincerŭ și maĭ energicŭ de câtŭ elŭ, întocmaĭ precum totŭ sub acestŭ punctŭ de vedere, Dinastia și

Monarchia Habsburgilorŭ n'a avutŭ și nu putea să aibă unŭ poporŭ mai devotatŭ și mai fidelŭ ca celŭ românŭ.

Și acușĭ d-vóstră, Domnĭ colegĭ, aveți să vedeți prin câte vicisitudini aŭ strĕbătutŭ, cu ce felŭ de resultate a debutatŭ convicțiunile luĭ Mocioni, ca și dovotamentulŭ poporuluĭ românŭ.

Lasŭ cuvêntulŭ faptelorŭ și evenimentelorŭ.

Andreiŭ Moccioni, încă în ședința a VII-tea de la 10 Septembre 1860, împreună cu Petrino și cu Șiaguna și-a ridicatŭ vocea, pentru de a se plânge amarŭ, că—politica Imperiuluĭ nu numaĭ cultura națională a Românilorŭ, dar și liniscea sufletéscă, liniscea consciințeĭ lorŭ o face imposibilă, prin usurparea administrațiuneĭ fondurilorŭ religionare, prin detragerea de orĭ-ce ajutorare învĕțămêntuluĭ românŭ, specialminte în Banatŭ și Bucovina, și prin tolerarea, ba chiar încuragiarea proselitismuluĭ confesionalŭ!

Mocioni esclama: «*De 146 de anĭ, de cândŭ Banatulŭ-temeșianŭ a devenitŭ sub stăpânirea Austrieĭ, acéstă stăpânire n'a rĕdicatŭ o unică scólă cu spesele statuluĭ pentru maioritatea poporațiuneĭ, pentru Românĭ, nicĭ n'a îndemnatŭ și sprijinitŭ măcarŭ pe Românĭ, ca eĭ să-și înființeze o scólă secundară și superióră română!*» Érŭ în ședința a XVII-cea Mocioni rosti cuvinte și spuse adevĕrurĭ, cumŭ nu le maĭ auḍiseră pên'aci înaltele regiunĭ ale Impĕrățieĭ Austriace.

«Trebue să ținemŭ—ḍicea elŭ—la *unitatea Imperiuluĭ*, căcĭ numaĭ în *Monarchia unitară*, (adică sub controlŭ și în solidaritatea representanțilorŭ tuturorŭ popórelorŭ) Monarchulŭ va afla adevĕrulŭ și noĭ vomŭ găsi garanțiele necesarĭ pentru desvoltarea egală și neîmpedecată a diferitelorŭ popóre, specialminte a celorŭ maĭ micĭ și pân'aci desconsiderate.

«După propunerea maiorităței, popórele cu tóte îndreptățitele lorŭ interese, arŭ deveni date la discrețiunea tiranilorŭ lorŭ celorŭ micĭ, la discrețiunea unorŭ clase privilegiate și rafinate; dar'—factoriĭ statuluĭ modernŭ nu suntŭ, nu potŭ să fiă acele clase și cu ale lorŭ interese particularĭ; eĭ suntŭ și rĕmânŭ *popórele*, cu interesele generale de cultură, civilisațiune, prosperare.

«Tocmaĭ d'aceea tare trebue să regretŭ, că nu vĕdŭ aci representate pe unele popóre însemnate, pe Cehi, Ruteni, Sloveni!

«Parola timpuluĭ este *cultura, civilisaţiunea, prosperitatea generală;* d'aceea cestiunea de *limbă* şi *naţionalitate* preocupa pe tóte popórele, desclindŭ pe acelea, carĭ pân'aci eraŭ împedicate în esercitiulŭ acestuĭ dreptŭ alŭ lorŭ.

«*A sositŭ timpulŭ, ca şi în Austria să se codifice acestŭ dreptŭ despre alŭ meŭ şi alŭ tĕŭ naţionalŭ.*

«Limba şi Naţionalitatea suntŭ proprietatea ereditá de la mama-natură, proprietate pe care popórele culte o păstrézá ca pe unŭ sanctuariŭ.

«Dacă legile şi instituţiunile de statŭ recunoscŭ de chiămarea sa, a apĕra averea şi proprietatea materială a cetăţenilorŭ, şi dacă simţulŭ moralŭ alŭ omuluĭ nu permite acestuĭa a răpi averea, proprietatea materială a coomuluĭ sĕŭ: cu câtŭ maĭ vêrtosŭ legea şi statulŭ trebue să apere cea maĭ scumpă şi sacră avere a omuluĭ şi a popórelorŭ; cu câtŭ maĭ multŭ simţulŭ moralŭ trebue să împedece d'a fi atacată cea maĭ înaltă proprietate morală, *limba şi naţionalitatea semenilorŭ sĕĭ!*

«Decĭ eŭ, punêndu-mĕ şi pe basa manifestuluĭ Maiestăţiĭ Sale din 19 Aprile a. c. (care desclinitŭ accentuéză egalitatea naţională), pretindŭ, că dacă este ca să se redeştepte şi recâştige încrederea generală şi să se promoveze binele tuturorŭ popórelorŭ imperiuluĭ, pentru interesulŭ adevĕratŭ alŭ Monarchieĭ şi Dinastieĭ, sistema politică-administrativă de până acuma a Monarchieĭ trebue să fiă înlocuită cu alta, basată pe *dreptulŭ egalŭ alŭ tuturorŭ popórelorŭ*, cu instituţiunĭ populariĭ, autonome, astŭ-felŭ în câtŭ:

1. Intréga operă de reorganisare, adică tóte instituţiunile ce se aţintesce a fi introduse, să fiă întemeiate pe principiulŭ egaleĭ îndreptăţiri naţionale, în acelŭ înţelesŭ, ca—în *comună* să fiă exactŭ represintate naţionalităţile din comună, în *comitatŭ, districtŭ, ţinutŭ,* naţionalităţile din acelea, în provincia resp. ţĕrile coronali totŭ asemenea naţionalităţile, în mĕsură precumŭ suntŭ compuse acele ţĕrĭ; la urmă, *în centru*, în Senatulŭ Imperiuluĭ, totŭ asemenea na-

ționalitățile părților, fiă-care parte representativă cu propriulŭ sĕŭ caracterŭ națională, va să dică, Germanulŭ ca Germanŭ, Sĕrbulŭ ca Sĕrbŭ, Românulŭ ca Românŭ, și așia mai departe.

2. Justiția să se simplifice, înlesnéscă și facă mai eftină prin introducerea sistemeĭ orali și a publicității, ca controlŭ.

3. Invĕțămêntulŭ de susŭ până josŭ să fiă mijlocitŭ prin institute în limba poporuluĭ.

4. Libertatea confesională și sprijinirea de o potrivă a tuturorŭ bisericelorŭ din partea statuluĭ, să se pronunțe în principiŭ și să se traducă în fapte.

«Forma și modalitatea, prin care aceste principiĭ să se realiseze, Moccioni de-o-cam dată nu le atingea, putêndŭ acelea să fiă adoptate după împrejurărĭ. Ceea-ce însă elŭ repetindŭ întona — este : *«dreptulŭ egalŭ, politicŭ» națională și confesionalŭ—pentru toți.*

Căcĭ—apăsêndŭ cuvêntulŭ elŭ esclama :

«Popórele și națiunile astă-dĭ s'aŭ desceptatŭ și nu maĭ potŭ fi adormite ca odinióră ; pe ele nu le maĭ mulțămescŭ interesele materiale, ci ele chiar și după esemplulŭ claselorŭ superióre ale societățiĭ, aŭ învĕțatŭ a cunósce interese și scopurĭ maĭ înalte, maĭ sacre, interesele și scopurile culturеĭ și ale naționalităței, precumŭ se adeveri acésta chiar prin animatele desbaterĭ ce urmară în acestŭ înaltŭ Senatŭ de la 21 Septembre încóce.

«In fine, pre câtŭ prin votulŭ maiorităților, pe basa principiuluĭ de individualități istorice-politice s'arŭ aținti la nimicirea autonomieĭ Banatuluĭ, eŭ 'mĭ permitŭ a depune pe mésa înalteĭ adunărĭ unŭ protestŭ în scrisŭ, cu rogarea ca să fiă adausŭ procesuluĭ verbalŭ».

Acésta este esența votuluĭ, maĭ pe largŭ esplicatŭ, și motivatŭ de fericitulŭ întru d-nulŭ colegŭ alŭ nostru *Andreiŭ Moccioni*. Discursulŭ sĕŭ întregŭ și cu memorandulŭ-protestŭ, se află pe românesce publicatŭ în suplimentulŭ Gazeteĭ Tr. no. 44 din 1860, iar despre efectulŭ ce acéstă păsire și propunere a făcutŭ în membriĭ înaltuluĭ Senatŭ Imperialŭ, anume în taběra aristocraților-unguri și feudalilorŭ-austriacĭ, ne facŭ mărturiă notițile stenografice, publicate p'acelŭ timpŭ, la Viena, în tipografia statuluĭ, sub titlulŭ : *«Verhandlungen des*

verstärkten Reichsrathes», carte ce astă-dĭ cu greŭ se maĭ găsesce pe ici pe colea.

Unulŭ câte unulŭ corifeiĭ maiorităţiĭ se sculaŭ spre a combate şi respinge principiele şi propunerile luĭ Mocioni, pe carĭ le timbraŭ de tendinţe *Garibaldine*, calificate numaĭ d'a distruge monarchia; iar memorandulŭ-protestŭ cereaŭ a nu fi admisŭ de locŭ.

Andreiŭ Moccioni se apĕră în tóte părţile, iar memorandulŭ şi-lŭ retrase, şi a treia dĭ l'a presentatŭ Monarchuluĭ în persónă.

Arŭ fi prea lungŭ şi obositorŭ, domnĭ colegĭ, a vĕ înşira aicĭ cu de a mĕruntulŭ fasele prin care amintitulŭ memorandŭ a luĭ Mocioni a trecutŭ şi consecinţele ce programa, desvoltată de acesta a avutŭ; atingŭ decĭ numaĭ pe scurtŭ, că d'aci încolea persóna luĭ Andreiŭ Moccioni a fostŭ ca şi proscrisă; amiciĭ de până aci îlŭ părăsiră, până şi Româniĭ ceĭ slabĭ de îngerŭ se feriaŭ de dênsulŭ; iar cândŭ curêndŭ dup'aceea elŭ returnă de la Viena cu soţia sa, în gara de la Segedin, numaĭ prin privighiare, tactulŭ şi resoluţiunea acestia a fostŭ feritŭ de unŭ atacŭ contra vieţeĭ sale!

Tocmaĭ însă p'acelaşĭ timpŭ — d'altă parte Andreiŭ Moccioni deveni cea maĭ iubită şi stimată persónă, cea maĭ firmă speranţă a poporuluĭ românŭ, şi totŭ p'atunc prin adrese veniaŭ să-i se închine Cehiĭ din Boemia şi Moravia, Ruteniĭ din Galiţia şi Slovaciĭ din Ungaria. Maĭ multŭ: poporŭ şi Reuniunĭ din Bucovina — i se adresaŭ cu aderinţă, spunêndu-ĭ că—dênsulŭ, iar nu baronulŭ Alecu Petrino a representatŭ adevĕratele interese si dorinţe ale Bucovineĭ, spunêndŭ acésta chiar şi prin adrese către Maiestatea Sa Impĕratulŭ. Aci la mână amŭ documintele originalĭ despre acésta.

In acestŭ timpŭ, atâtŭ de criticŭ pentru Românĭ, Andreiŭ Mocioni mi-a comunicatŭ planulŭ, conceputŭ în familiă încă la 1857, pentru înfiinţarea unuĭ ţiarŭ românŭ politicŭ, maĭ mare şi independente în Viena, care împărţindu-se eftinŭ şi chiar gratisŭ, să propage şi esplice printre poporulŭ românŭ ideile şi principiele naţionalĭ, specialminte pe cele profesate de către membriĭ familieĭ de Mocioni şi amŭ stabilitŭ împreună programa pentru o asemenea fóiă.

Curêndŭ dup'acésta elŭ chiămându-mĕ la moșia sa Foen, a regulatŭ cu mine împreună subvențiunile ce-și propusese a da literaturĕi române și tinerilorŭ români lipsiți de midlóce, pentru de a se cultiva în sciințe și arte. Spre acestŭ scopŭ Andreiŭ Mocioni angajându și pe frații sĕi și pe soră-sa, și succesivminte din anŭ în anŭ urcându sumele de bine-facere, pe la 1867 ajunsese a împărți ca subvențiunĭ și resp. burse — până la 10,000 fl. (25,000 franci) anualŭ, la care sumă dintr începutŭ Andreiŭ contribuia—din propriulŭ îndemnŭ—totŭ rate duble.

Peste totŭ, Andreiŭ Moccioni era de caracterŭ splendidŭ și generosŭ, elŭ nu cruța punga, îndată ce i se dovedia necesitatea și utilitatea națională. Nicĭ o dată foile din Viena nu s'aŭ ocupatŭ cu atâta interesare și bună-voință de Românĭ, ca și pe timpulŭ cându Andreiŭ Moccioni și cu—totŭ atâtŭ de generósa sa soră Caterina—petreceaŭ în Viena și le influința cu cuvêntulŭ și cu fapta.

După ale mele notițe, sumele sacrificate de la 1860 până la 1870—numaĭ pentru subvențiunĭ studenților români săracĭ și diaristicĕi germane și române, specialminte *Albineĭ*, întemeiată 1866 la Viena, și luĭ «*Ost și Vest*», ce încă de maĭ nainte se înființaseră totŭ la Viena, precumŭ și unorŭ altorŭ asemenea scopurĭ, ajungeaŭ cifra de 80,000 fl. aprópe 200,000 de leĭ n. și până astă-di, după însemnările mele, pe carĭ ocasiunalminte le-amŭ și publicatŭ, aprópe 100 de tinerĭ românĭ și-aŭ terminatŭ studiele și și-aŭ creatŭ o esistință de ómenĭ culți, prin ajutórele familieĭ de Moccioni; dintre carĭ mulțĭ chiar aicĭ în România și-aŭ găsitŭ adăpostirea.

Și, Domnĭ colegĭ, ceea ce punea corónă zeluluĭ naționalŭ și filantropieĭ luĭ Andreiŭ Moccioni, era, că sacrificiele amintite le aducea regulatŭ, chiar și în aniĭ de totŭ neroditorĭ, când elŭ, care n'avea nicĭ unŭ venitŭ regulatŭ din capitale saŭ case, ci numaĭ din precaria sa economiă rurală, iar din acésta nu-și scotea nicĭ măcarŭ semința!

Ca unŭ eclatante exemplu alŭ filantropieĭ sale, vĕ amintescŭ aici anulŭ 1863, așa numitŭ alŭ *secetieĭ saŭ fómeteĭ în Banatŭ*, când întrégă câmpia Banatuluĭ în locŭ de recoltă nu presinta de câtŭ unŭ

pêrjolŭ! Atuncĭ Andreiŭ Moccioni, făcêndŭ chiar datorĭĭ, de carĭ până la mórte n'a pututŭ să scape, nu numaĭ s'a îngrijitŭ peste totŭ anulŭ de pâne pentru 400 de familiĭ și de nutrețŭ pentru vitele acelora—în Foen, dar elŭ și-a estinsŭ jurŭ împrejurŭ sacrificiele și a făcutŭ apelurĭ în tóte părțile, maĭ întâiŭ de tóte către Guvernulŭ împĕrătescŭ din Viena și a mijlocitŭ sume fórte considerabile, prin carĭ a salvatŭ viața la multe miĭ de ómenĭ.

Suntŭ convinsŭ, că mulțĭ îșĭ vorŭ maĭ aduce aminte, chiarŭ și din mițloculŭ nostru, despre efectulŭ și resp. caracteristicele resultate ce a produsŭ pășirea sa de atuncĭ, prin o apostrofare cam ageră făcută fraților din România.

Erá la începutulŭ luneĭ luĭ Ianuariŭ 1864. P'acelŭ timpŭ lipsa de pâne în părțile bănățene ajunsesă la culme, și resultatulŭ colecteloru devenise insuficiente; dincóce de carpațĭ, în România cea mănósă, acea calamitate ce băntuia atâtŭ de înfricoșatŭ unŭ numĕrŭ de jumĕtate milionŭ Românĭ, părea că nicĭ nu se observă. Atuncĭ Andreiŭ Moccioni îșĭ ridica grava voce și cu o duioșiă amară se rosti printr'o corespondință din Temeșióra în «Concordia» din Pesta:

«*Cu nemărginită durere privescŭ la sĕrmanulŭ nostru poporŭ, cum pătimesce de fóme, fără a puté să deștepte compătimirea fraților noștri de dincolo de Carpațĭ, carĭ de și în anulŭ trecutŭ avuseră o recoltă dintre cele maĭ bogate, măcarŭ că miseria nóstră adese orĭ fŭ descrisă prin foile nóstre, continuă a arĕta o nepăsare bătĕóre la ochĭ!*

«*Lumea cultă se miră de acéstă nepăsare, maĭ vêrtosŭ că, d'altă parte, vede pe fraților noștri de dincolo provocândŭ la contribuirĭ pentru ajutorare străinilorŭ și anume a Polonilorŭ. Chiarŭ Maghiarĭĭ din România, de și fórte puținiĭ la numĕrŭ, alérgă cu denarulŭ lorŭ într'ajutorulŭ fraților maghiarĭ de dincóce, carĭ și eĭ așișderea se află în miseriă!* (a se vedea «Concordia» nr. 13—267—1864).»

Acéstă gravă voce, reprodusă numaĭ de câtŭ și de cele-l'alte foĭ române, ba și de maĭ multe foĭ străine, strĕbatŭ în auduluŭ conducătorilorŭ din Principatele-Unite, și în ședința Camereĭ de la 26 Februarie 1864, vĕdurămŭ pe d-nulŭ C. A. Rosetti propunêndŭ unŭ ajutorŭ de 3000 galbenĭ pentru peritoriĭ de fóme Banațienĭ și pe Cameră

votându în unanimitate acéstă sumă; éră apoi ridicându-se principii C. și D. Ghica și midlocindu urcarea aceleĭ sume la 6000 galbenĭ; resultatu pururea demnu de amintire, resultatu ce cu dreptu cuvêntu, chiaru prin «Buciumulu» de la 30 Martie 1864 se atribuia viguroasuluĭ apelu, făcutu de Andreiu Moccioni!

Amu amintitu aci acéstă episodă, una dintre maĭ multe asemenĭ din viéța decedatuluĭ nostru colegu Andreiu Moccioni, nu numaĭ spre a da tributulu de recunoscință ce se cuvine zeluluĭ și merituluĭ naționalu, ci pentru că credu a fi oportunu, ca să constatu la acéstă ocasiune, în sînulu acesteĭ erudite corporațiunĭ unu mare adevĕru pre care fórte mulțĭ nu voru să 'lu pricépă și aprecieze, adică, că —*vocea omenéscă—nu totu atâtu valoréză din oră alu căruĭ rostu.* Ridicatus'au văierărĭ cu sutele prin pressă, despre calamitatea Banatuluĭ la 1863—64; suferitau bieții Bănățienĭ, cum se exprimă de la tribună d-nulu C. A. Rosetti în Camera Românieĭ, *«în câtu nu li-a maĭ rĕmasu nicĭ chiar puterea d'a maĭ striga!»* și totuși *«suferința lorŭ n'a găsitu resunetu în animele acestoru cinci milióne de vecinĭ și frați,»* până cându durerea și pericolulu nu străbătu la ânimă din rostulu luĭ Moccioni. Pentru-că—autoritatea luĭ Moccioni p'acelu timpu era fórte mare.

Dar' să revinu érăși la firulu, celu părăsiu pe unu momentu, alu activitățiĭ și resp. alu desvoltamentelorŭ politice-naționale.

M. Sa Impĕratulu Austrieĭ, dispusu cum se părea, a primi votulu maiorității consiliuluĭ sĕu imperialu de basă la reorganisarea Monarchieĭ, adică pretinsulu de către clasele privilegiate *dreptu istoricu alu țĕriloru și popóreloru,* prin rescriptulu de la 29 Septembre 1860, cu care închidea sesiunea înalteĭ corporațiunĭ, par' că totu voia să țină întru câtu-va comptu și de voturile separate; căcĭ — anunțându cum că *«'I este dorința d'a introduce instituțiunĭ populari»*, provoca pe d-niĭ Senatorĭ, ca — *«să 'și facă de problemă, fiă-care în ținutulu sĕu, a câștiga recunoscința și sprijinirea publiculuĭ pentru bunele intențiunĭ ale Monarchului».*

Astu-felu fiindu, ușoru este de înțelesu, că și memorandulu-protestu alu Senatoreluĭ românu Andreiu Moccioni nu s'a pusu simplu

la dosariŭ. Moccioni însuși de și bine observă cele ce se petreceaŭ prin regiunile mai înalte și pentru acelea era fórte desgustatŭ și supĕratŭ, totuși nu a părăsitŭ Viena fără a conjura pe Monarchŭ: să nu pună în risicŭ ânimele popórelorŭ pentru interesele cele meschine ale ruginitelorŭ clase privilegiate! Totŭ în acelŭ timpŭ, Andreiu Moccioni, în societate cu colegii sĕi, Episcopulŭ Șaguna și baronulŭ Petrino, se presintară naintea Tronului cu rugarea: «*să se îndure Maiestatea Sa a încuviința cândŭ-va o dată emanciparea Bisericeĭ române ortodoxe de sub jugulŭ Mitropolieĭ slave din Carloveț!*» La acéstă cerere primiră parola Monarchuluĭ, că Maiestatea Sa—«*Nu este ne-aplecatŭ (nicht abgeneigs) a împlini dorința Românilorŭ ortodocși în privința uneĭ Mitropolii proprie a lorŭ*».

Scurtŭ după acestea se publică diploma Maiestății de la 20 Octombre 1880, ca unŭ manifestŭ către tóte popórele Imperiuluĭ, prin care în frase marĭ și frumosŭ sunătóre, se promitea în generalitate—drepturĭ și libertățĭ politice pentru țĕrĭ și popóre și clasele istorice, în specialŭ — niminĭ nu putea să fiă satisfăcutŭ. Apoĭ ministrulŭ, contele Goluchowschi, pe basa aceleĭ Diplome se grăbi a scóte la lumină pe fiă-care sĕptămênă câte unŭ statutŭ pentru organisarea singuraticelorŭ provinciĭ, carĭ tóte dovediră, că—totulŭ era greșitŭ, tóte eraŭ nimica, nimica în totalŭ și în parte.

In Ungaria se deschise era sgomotóselorŭ manifestațiunĭ politice, și *Schmerling* fu chiămatŭ a înlocui pe Goluchowschi.

La Banatŭ s'a trămisŭ contele Mensdorf-Pouilly cu însărcinarea, ca — ascultândŭ pe bărbații de încredere aĭ poporațiunilorŭ, să se constate, décă dorința comună este, ca provincia să remână de sine, să se constituéscă în autonomiă, cum cerea Moccioni, saŭ să se încorporeze Ungarieĭ, cum pretindeaŭ d-niĭ maghiarĭ. Și s'aŭ coruptŭ și falsificatŭ și mistificatŭ multe voturĭ române și sêrbe, și s'aŭ raportatŭ, că: *provincia nu este în condițiunile d'a se puté constitui și administra de sine;*—și atuncĭ prin Mocioni s'a presintatŭ Monarchuluĭ o petițiune cu peste 12,000 de subscrierĭ din partea Românilorŭ cerêndŭ ca: décă provincia nu póte să fiă constituită de sine, ea cu Românii să se încorporeze Transilvanieĭ, precum a maĭ fostŭ une-

orĭ și în trecutŭ. Tóte în deșertŭ : Banatulŭ—pentru a treia óră a fostŭ datŭ pradă nesațiuluĭ d-nilorŭ maghiarĭ, Banatulŭ, acéstă provinciă română, a căreia tótă nefericirea derivă de la frumuseția și fertilitatea pămêntuluĭ eĭ! Căcĭ frumósa țĕrișóră, fiindŭ ea de la natură atâtŭ de bine-cuvêntată, și—după scóterea Turcilorŭ la 1716 rarŭ împopulată, maĭ numaĭ de Românĭ, d-niĭ maghiarĭ în nesațiulŭ lorŭ d'a stăpâni și d'a stórce popóre câtŭ maĭ multe,—fiindŭ că n'aveaŭ de unde s'o împopuleze cu poporŭ d'alŭ lorŭ pentru d'a o esploata și specula îndoitŭ și întreitŭ, o făcură de vêndare—în părticele, cu totŭ cu poporulŭ autochtonŭ, introducêndŭ iobagia (la 1766—1780,) și cotropind'o cu colonĭĭ străine — nemțescĭ, bulgărescĭ, sêrbescĭ, slovăcescĭ, croate, boeme, francese, etc., instalându-ĭ o administrațiune dintre proletarĭĭ și vagabonzĭĭ celor-l-alte comitate ungurene, iar de cultura intelectuală, morală și economică a poporuluĭ românŭ neîngrijindu-se de felŭ; ăstŭ modŭ, în cursŭ de 100 de anĭ o ruinară totalminte și o aduseră în dóga celeĭ maĭ miserabile provinciă a Imperiuluĭ!

Acésta dovedia prin memorandulŭ sĕŭ Andreiu Mocioni, și d'aci veți bine-voi a pricepe, domnĭ colegĭ, carĭ trebuia să fiă simțimintele luĭ, cândŭ vĕdu noulŭ pĕcatŭ alŭ Curțiĭ de Viena, noulŭ traficŭ între acésta și aristocrația maghiară. Și totŭ d'aci veți puté să vĕ esplicați, cum se făcu, de Mocioni, bărbatul activităților și a lupteĭ încordate, față cu Dieta unguréscă, ce tocmaĭ fu convocată pe luna luĭ Maiŭ 1861, la Buda-Pesta, și chiar față de alegerile dispuse pentru primele ḑile ale luneĭ luĭ Aprile, proclama *pasivitatea Românilorŭ din Banatŭ!*

Credința sa în prudința și în cugetulŭ curatŭ și dreptŭ alŭ Austrieĭ față de popóre, începuse a-lŭ părăsi și elŭ spera, că prin pasivitatea Românilorŭ 'ĭ va succede a da o lecțiune salutară și Germanuluĭ din Viena, și Ungurului din Buda-Pesta. Curêndŭ însă dênsulŭ trebui să recunóscă, că pasulŭ era pripitŭ; fiindŭ că nu ținea comptŭ de împrejurărĭ și anume de opiniunea publică la poporŭ, care era angajată deja pentru lupta activă. Decĭ Mocioni, în Martie 1861, convocă o conferință de câți-va bărbați, dintre ceĭ maĭ increduți aĭ

sĕĭ din Transilvania și Banatŭ, (și pe mine din Viena), și ascultândŭ părerile lorŭ, consimți, ca eŭ, printr'o proclamațiune către poporulŭ nostru alegĕtoriŭ, să recomandŭ activitatea cea maĭ zelósă, alegerea de deputați românĭ, carĭ înfățișându-se la Dieta Ungarieĭ, să formuleze și apere și aci postulatele naționalĭ, astŭ-felŭ de postulate adică, carĭ corespundêndŭ trebuințelorŭ și dorințelorŭ naționale, și culturalĭ ale poporuluĭ românŭ, totŭ d'o dată să pótă servi de basă pentru o înțelegere și convețuire a Romanilorŭ cu Ungurĭĭ ca bunĭ frați.

Prin luptă destulŭ de grea, a succesŭ a scóte aleșĭ din Banatŭ și Ungaria 15 deputați românĭ, dintre carĭ 11 aŭ formatŭ țiapăna falangă de la 1861, ce prin tactulŭ și energia sa și-a eluptatŭ unŭ respectŭ, cum nu se pomenesce să maĭ fiă avutŭ vr'o dată Româniĭ în legislațiunea Ungarieĭ, ceea ce se dovedesce atâtŭ prin adresele Dieteĭ, către Monarchŭ, câtŭ și maĭ vêrtosŭ prin rescriptele Monarculuĭ către Dietă, în carĭ din urmă pretensiunile politice-naționalĭ ale Românilorŭ, până și cele relative la autonomia Transilvanieĭ găsiră cea maĭ espresă apreciare și recunóscere.

Andreiu Mocioni de și alesŭ și elŭ deputatŭ din centrulŭ de atunci alŭ activitățiĭ Românilorŭ bănățienĭ, adică din Lugoșŭ, elŭ fiindŭ-că publicase pasivitatea, nu putea să priméscă mandatulŭ și să participe la Dietă, totuși se bucura din tótă ânima pentru tactulŭ și zelulŭ și succesele deputațilorŭ românĭ; apoĭ dênsulŭ, după ce Dieta Ungarieĭ, care față de Austria și de Monarculŭ Francisc Josif se puseră pe basa negațiuneĭ, la începutulŭ luĭ Augustŭ fu disolvată, — numaĭ de câtŭ se aședă érăși în Viena și se puse de noŭ în legătură cu bărbațiĭ ce formaŭ p'acelŭ timpŭ supremele organe ale Imperiuluĭ, pentru scopulŭ d'a represinta și face să fiă recunoscute interesele națiuneĭ române. Elŭ de îndată ce vĕ̆duse direcțiunea pornirilorŭ maghiare prin legislațiunea țĕriĭ, avisase și încuragiase pe Românĭĭ de prin tóte părțile, ca prin bărbațĭ din sînulŭ lorŭ să stăruéscă la guvernulŭ centralŭ din Viena—pe basa programeĭ naționale comune din $^{13}/_{25}$ Februariŭ 1849, pentru convocarea unuĭ Congresŭ naționalŭ generalŭ, prin care să se formuleze postulatele na-

țiunei române către Impĕrăția, conformŭ împrejurărilorŭ actuale ale Imperiului.

Astŭ-felŭ ér se adunară mai mulți representanți ai Românilorŭ în Viena, carî la începutŭ urmaŭ sfatulŭ luĭ Mocioni, mai târdiŭ, se conduceaŭ de Mitropolitulŭ gr. cat. românŭ din Blașiŭ, *Alexandru Sterca-Șiuluțiu*, și Impĕrăția, atacată prin d-niĭ maghiarî din tóte părțile, prin tóte midlócele, chiar și prin comploturî și conspirațiunî din afară, se aréta fórte plecată de a împlini tóte cererile «juste» ale Românilorŭ, între carî într'adevĕrŭ numĕraŭ pe tóte câte li se propunea — afară numaĭ de una: «*Constituirea tuturorŭ Românilorŭ din Monarchiă, într'unŭ unicŭ corpŭ politicŭ, o țĕră coronală cu tipŭ și caracterŭ națională românŭ.*» Mocioni tocmaĭ la acestŭ postulatŭ ținea mai presusŭ de tóte.

Elŭ numaĭ în acéstă concesiune din partea Monarchieĭ putea să recunóscă adevĕrată bună-voință către Românî și o solidă garanțiă pentru seriositatea și durabilitatea drepturilorŭ publice, ce s'arŭ acorda Românilorŭ. Schmerling, ministrulŭ imperialŭ de statŭ, îșĭ da tótă silința pentru d'a face pe Mocioni, să se mulțămescă — d'ocamdată — cu autonomia Transilvanieĭ, în care Românilorŭ din acéstă țĕră li se promitea posițiunea uneĭ naționalităț politice recunoscute, iar luĭ Mocioni—postulŭ de gubernatore. Dar Mocioni nicĭ nu voia să audă de condițiunea, ca Româniĭ din Monarchiă și mai departe să rĕmână prin mai multe țĕrî divisați și separați uniĭ decătre alțiĭ, și pururea esploatați și eludați de clasele privilegiate străine. Atuncĭ Schmerling îșĭ lua refugiulŭ la vechia și încă netocita armă a intrigeĭ; elŭ în particularŭ inspira pe uniĭ Românî din Transilvania, că — pentru acéstă țĕră, resp. pentru Româniĭ eĭ — póte acordá congresŭ naționalŭ separatŭ, póte promite positivamente *autonomiă cu naționalitatea română recunoscută*, chiarŭ și Mitropoliă română ortodocsă, dar — causa celorŭ-l-alțĭ Românî din Ungaria și Banatŭ trebue să fiă lăsată la o parte, respective tractată separatŭ. Decĭ representanțiĭ românî ardelenî fuseră provocați, ca—déca dorescŭ congresŭ, autonomiă, Diétă pentru țéra lorŭ, acestea să le caute separatŭ de Româniĭ din Banatŭ și Ungaria.

Pe acelu timpu Mitropolitulu Șiuluțiu încă nu ajunsese în Viena. Ceia-l-alți representanți români ardeleni, credêndu că—mai bine este a primi ceea ce li se oferia cu atâta bună-voință, de câtu nimica, ba că dênșii nici n'aru fi îndreptățiți a refusa — pentru unu bine problematicu mai mare, favorulu ce li se punea în vedere, întru interesulu Românilorŭ din Transilvania subscriseră o petițiune separată și tractamintele urmară separatu. Astu-felu, separatu s'a ținutu la 1863, în Februarie, congresulu românu națională în Sibiiu și s'a întrunitu mai târdiu totu în acelu anu Dieta Transilvaniei, și a votatu și s'a sancționatu autonomia țerii și națională politică a Românilorŭ, și s'a pusu p'aceste base multime de români în diferite funcțiuni publice și a intratu Transilvania în parlamentulu centralu din Viena; érŭ dou—trei ani mai târdiu, după ce Austria cumplitu fu bătută în Boemia și perdu Veneția, în cari bătălii regimentele române atâtu la Custozza, câtu și la Königgrätz escelau prin eroismu, precându despre cele maghiare Kossuth lăudându-le scria, că puneau batistele albe în baionetă și treceau la inamicu,—Impĕrăția prin sfatulu și ajutorulu puternicilorŭ din Berlin, împăcându-se cu *domnii maghiari*, tóte câte se acordaseră și sancționaseră și chiarŭ realisaseră în favórea *«Națiunei române din Transilvania»* — s'au retractatu și desființatu, și — au ajunsu érăși *Bănățieni, Ungurieni, Transilvăneni egali*, în aceeași condițiune: fără nici unu dreptu, nici unu petecu de țéră a lorŭ, nici unu organu politicu-naționalu propriu, care să-i pótă apĕra!

Durerea și înverșunarea lui Andreiu Mocioni, cându înțelése de pasulu separatu alu fraților din Transilvania — nu se puté descrie. Dênsulu alergă la Schmerling și 'i făcu cele mai grele imputațiuni— nu că a sedusu pe Români, ci că a apucatu érăși p'o cale greșită și fatală pentru Monarchiă și Monarcu. Căci elu totu ținea, că întărirea positiunei Românilorŭ în statu — este o necesitate absolută pre câtu întru interesulu Românilorŭ, încă și mai multu întru alu Monarchiei și Dinastiei. Dar—ce ajunge vócea onestă, ce—cele mai raționali argumente ale particularului, față de preocupațiunile ómenilorŭ de statu, crescuți și dedați cu minciuna și înșelăciunea?!

Intr'aceea pe la capĕtulŭ anuluĭ 1861 sosindŭ la Viena scirea telegrafică, că Patriarchul sêrbescŭ de Carlovețŭ, baronulŭ Josif Raiacici a reposatŭ, Andreiu Mocioni se decise a lăsa pentru unŭ timpŭ la o parte tóte cele-l'alte cause și a se apuca cu tóte puterile sale de cestiunea *emancipăriĭ Bisericeĭ române ortodocse.* Ne înțeleserămŭ și ne angajarăm a lucra împreună. Celŭ d'ântâiŭ pasŭ ce întreprinserămŭ fu, că printr'o depeșă telegrafică notificarămŭ episcopuluĭ *Șiaguna,* la Sibiŭ, mórtea Patriarculuĭ și-lŭ rugarămŭ să se pună în fruntea mișcăriĭ pentru separarea Românilorŭ de către ierarchia slavénă din Carlovețŭ și pentru restaurarea vechieĭ Mitropoliĭ române ortodocse în Transilvania. Rĕspunsulŭ telegraficŭ alŭ luĭ Șiaguna suna că — «*dênsulŭ avêndŭ parola Monarculuĭ,* (de care amŭ amintitŭ maĭ susŭ), *cum că nu este neaplecatŭ a încuviința pe séma Românilorŭ ortodocșĭ o Mitropoliă a lorŭ propriă, nu póte să maĭ întreprindă vr'unŭ pasŭ, ci cere ca d'aci încolea noĭ să mergemŭ înainte.*» Decĭ ne făcurămŭ planulŭ. Moccioni pleca la Banatŭ, érŭ, eŭ carele din causa schimbărilorŭ politice mĕ aflamŭ în disponibilitate și refusamŭ a intra în vr'o funcțiune, acum primiiŭ învitarea ce mi-o făcuse Cancelariulŭ aulicŭ alŭ Ungarieĭ, contele Anton de Forgách, și intraiŭ de referinte în causele criminalĭ la Cancelaria ungarică aulică din Viena, pentru ca să amŭ ocasiune a pledà la acestŭ înaltŭ Dicasteriŭ causa Mitropolieĭ române, precum însușĭ contele Forgách îmĭ dicea.

Și — d'aci încolé se începŭ o agitațiune prin ḑiaristică, precum și directŭ în poporŭ prin protopopiatele române, cu unŭ zelŭ, o seriositate și intensitate—cum nu s'a maĭ pomenitŭ până aci. Andreiŭ Mocioni din Transilvania da tactulŭ, și — întrégă inteligința română observa și urma în cea maĭ admirabilă armoniă. Mocioni comanda, și în luna luĭ Maiŭ 1862, 24 deputațĭ românĭ, dintre ceĭ maĭ distinșĭ bărbațĭ aĭ bisericiĭ și națiuniĭ din Banatŭ, Bucovina, Ungaria și Transilvania, cu Episcopulŭ Șiaguna în frunte, presentară Maiestățiĭ Sale imperiale regie în Viena — suplica a două milióne de românĭ ortodocșĭ, pentru separarea Bisericeĭ lorŭ de către cea slavonă din Carlovețŭ și constituirea eĭ într'o Mitropoliă română, pe basă *națională și sinodală.*

Monarculŭ și propriamente archiducele *Rainer*, «alter ego» alŭ sĕŭ pe acelŭ timpŭ, cu acéstă ocasiune dederă promisiunĭ de totŭ positive, avisându suplica Românilorŭ supremelorŭ dicasteriĭ centrale spre luare în considerațiune. Dar dificultățile cele marĭ totŭ era departe d'a se fi delăturatŭ. Vechia sistemă d'a nu suferi ca să se împreune elemintele omogene, ci chiarŭ d'a separa—unde se póte—pe celc împreunate, spre scopulŭ de a le slăbi și respective a le ține slabe, — iar se puse în aplicare. Monarculŭ dicea: «*Mi-amŭ datŭ cuvêntulŭ și decĭ voescŭ ca Biserica română ortodocsă să fie constituită de sine*». Insă politica tradițională a Austrieĭ rĕspundea: «*Nu se póte!*» — și argumenta, se înțelege în secretŭ — cam astŭ-felŭ: Douĕ milióne de Românĭ, consolidațĭ și organisațĭ, resp. disciplinațĭ la unŭ centru, nu se póte să nu constituéscă curêndŭ-tărdiŭ — unŭ faptore pré cumpenitorŭ în statŭ, care arŭ reclama neapăratŭ pentru sine— administrarea bogatelorŭ fonduri religionare din Bucovina și o considerabilă parte din cele de la Carloveță; chiarŭ dreptulŭ d'a dispune liberŭ de ele — nu li s'arŭ putea contesta; ba arŭ cere de la noĭ până și o dare de sémă despre administrarea și utilisarea acelorași fonduri prin noĭ, în totŭ trecutulŭ, și așia arŭ aduce în cea mai grea perplesitate pe guvernulŭ împĕrătescŭ! Și mai altele.

Decĭ, intriga și aci se puse în mișcare. Poliția din Arad și din Lugoșŭ, la carĭ puncte se concentra activitatea nóstră, denunțândŭ mereŭ, că—«*se lucra de Daco-românia, pe care Mocioni tinde a o înființa mai întâiŭ în Biserică*». Cu ochiĭ meĭ amŭ vĕdutŭ raportulŭ oficialŭ, de acestŭ cuprinsŭ.

Cancelarulŭ Ungarieĭ, contele Forgach, nu voia să audă d'o Mitropoliă română ortodocsă, la care să aparțină și Bucovina, și cândŭ Schmerling îlŭ liniscia, că — va face pentru Bucovina o Mitropoliă separată, atunci dênsulŭ mergea unŭ pasŭ mai departe și opina, că—arŭ fi mai bine ca și contele *Nadasdy*, cancelarulŭ aulicŭ alŭ Transilvanieĭ, să facă Mitropoliă separată pentru Românii ortodocșĭ din Ardealŭ, iar pe Mocioni și pe mine ne sfătuia, să credemŭ și să consimțimŭ, că pentru noĭ ceĭ din Ungaria și Banatŭ, multŭ mai bine arŭ fi, să avemŭ Mitropolia nóstră propriă în Arad, pe care

elŭ arŭ face ca să fiă înḑestrată din partea Statuluĭ ungurescŭ cu tóte miḑlócele materiale, câte s'arŭ recere. Dar Andreiu Mocioni, credinciosŭ pururea principiuluĭ sĕŭ și alŭ familieĭ sale — că : «*Românimea una fiindŭ, la una și aceași sórtă trebue să tindă pururea — prin consolidare, la tóte ocasiunile câte se oferŭ*», — respingea cu tótă energia orĭ-ce pactare în acéstă privinṭă. In consecinṭa acestora, contele Forgach, în butulŭ mandatuluĭ împĕrătescŭ, puse suplica Românilorŭ la dosarŭ, să maĭ dórmă, până cândŭ dóră petenṭiĭ se vorŭ muia. Totŭ p'acelŭ timpŭ, acelașĭ domnŭ Cancelarŭ aulicŭ, pe sub mână miḑloci la Maiestatea Sa transmutarea mea de la cancelăria aulică din Viena la Tabla-regiă judecială din Buda-Pesta; astŭ-felŭ credêndŭ omulŭ politicŭ a fi scăpatŭ d'o-camdată de cestiunea Mitropolieĭ române. Dar s'a înșelatŭ.

Andreiu Mocioni nu era omulŭ, ca să se sperie de apucăturĭ politice maliṭióse. Elŭ cunoscea căile și ómeniĭ, afla și combina tóte, și-și lua mĕsurile necruṭându nicĭ ostenele, nicĭ cheltuele. Acuma elŭ începu a lucra prin alte persóne de influinṭă, directŭ la curtea împĕrătéscă și—paralelŭ—cu corifeiĭ Sêrbilorŭ din Carloveṭiŭ și Neoplanta, și—nicĭ odată, nicĭ într'o causă până aci, spiritulŭ sĕŭ celŭ agerŭ și luminatŭ n'a desvoltatŭ atâta activitate, și n'a strălucitŭ și triumfatŭ, ca tocmaĭ în acéstă epocă, plină de dificultăṭi și încurcăturĭ artificiale. Insă—ce e dreptŭ, elŭ nicĭ n'a fostŭ cândŭ-va atâtŭ de bine sprijinitŭ de către aĭ sĕĭ. Dovédă eclatante, că într'adevĕrŭ «vires unitae agunt coelos!»

După multe trăgăniriĭ, congresulŭ «iliricŭ electoralŭ», adică pentru alegerea de Patriarcŭ sêrbescŭ, «*Archiepiscopŭ și Mitropolilŭ alŭ naṭiuneĭ sêrbe și române*», fu convocatŭ pe 2 Augustŭ 1864 și colegiele electorale se întrunirĕ în primele ḑile ale luĭ Iuliŭ a aceluia anŭ. Alegerile de deputaṭi eraŭ indirecte, adecă prin puṭinĭ delegaṭi de prin comune, și numĕrulŭ de 75 deputaṭi, a treia parte, adică 25 din clerŭ, era astŭ-felŭ împărṭitŭ asupra Dieceselorŭ, încâtŭ tocmaĭ cele maĭ marĭ, împopulate de Românĭ, aveaŭ ceĭ maĭ puṭinĭ represintanṭi, de unde a urmatŭ, că într'unŭ timpŭ de convețuire de 130 de anĭ, nicĭ o dată nu s'a pomenitŭ, ca marea maioritate a Românilorŭ să vrea fi represintată

în congresulŭ iliricŭ prin mai multŭ de 5, 6 séŭ 7 deputați, întocmai precum se practică, și se mai practică în mare mĕsură până astă-dĭ totŭ acéstă politică electorală în represintanțele politice ale Ungarieĭ și Transilvanieĭ. Andreiu Mocsoni în fața acestora, emise comanda : «*nicĭ unŭ votŭ românŭ să nu se dee candidaților sêrbĭ!*» Astŭ-felŭ eșiră aleșĭ din Diecesele *Arad*, *Temeșióra*, *Verșietŭ*, 13 deputați români, toți bărbați distinși prin inteligință și posițiunea lorŭ socială, dar — ceĭ mai puțini orientați în causă; căcĭ terenulŭ fiindu-le închisŭ, le era necunoscutŭ. Decĭ Mocsoni, fără întârdiare convocă pe toțĭ aleșiĭ deputați români la sine în Temeșióra, pentru o conferință, prealabilă pe ḑiua de $^{8}/_{20}$ Iuliu 1864, și conferința se întrunirĕ completă, fără nicĭ o absință, și ea desbătŭ lungŭ și seriosŭ—asupra ținuteĭ de adoptatŭ resp. a moduluĭ de procedere, față cu congresulŭ din Carlovĕțŭ, dar—consimțimêntulŭ tuturorŭ pentru propunerea ce se făcea de Mocsoni, fiindŭ că acésta involve o formă de abstininţă, unŭ ce cu totulŭ noŭ în luptele nóstre, nu se putea obține.

Mocsoni vĕḑêndŭ acéstă scrupolositate și nedecisibilitate, curmă încercările ulterióre de copacitare, și constatândŭ că — toțĭ aŭ recunoscutŭ necesitatea de *păşire solidară*, pofti ca—d'ocamdată să ne mulțămimŭ cu atâta, adăogêndŭ rugarea, ca toțĭ să ne angajămŭ cu parola, cumcă pe 31 Iuliŭ, cu două ḑile mai nainte de deschiderea congresuluĭ, vomŭ fi—nu în Carlovețŭ, ci în Neoplanta, (Neusatz, orașŭ mai mare, la îndepărtare de o oră, pe Dunăre, în susŭ de Carlovețŭ), pentru d'a lua decisiunĭ definitive, conformŭ împrejurărilorŭ, pe carĭ până atuncĭ le vomŭ studia. Toțĭ primiră.

Eŭ și cu Mocsoni plecarămŭ la Foen, unde în timpŭ de optŭ ḑile ne statorirămŭ întréga programă, compuserămŭ unŭ memorandŭ către Maiestatea Sa Imperatorele, o adresă către comisarulŭ împĕrătescŭ de la congresŭ, generalulŭ b. *Josef Philippovich*, cu rugarea, ca să ne ia sub apărare drépta causă, desvoltată în memorandŭ, érŭ p'acesta să-lŭ înainte cu recomandațiune la Préînaltulŭ Locŭ; în fine compuserămŭ și o declarațiune către însuși *Congresulŭ națiŭneĭ sĕrbescĭ*, prin care ĭ esplicamŭ anomalia situațiuneĭ nóstre în Patriarchia și resp.

Mitropolia sêrbéscă și arĕtamŭ în modŭ plausibilŭ, că chiar simțulŭ de frățietate către poporulŭ sêrbescŭ și de lealitate pentru interesulŭ comunŭ alŭ Bisericeĭ ortodoxe, ne impune datoria *d'a nu* participa la actele congresuluĭ, d'a nu influința alegerea Patriarchuluĭ sêrbescŭ, ci d'a insiste la constituirea Bisericeĭ române într'o Mitropoliă națională a nóstră propriă. Cu aceste pregătite acte plecarămŭ la Neoplata și ajunserămŭ acolo destulŭ de timpuriŭ spre a ne presinta comisaruluĭ imperialŭ, ce deja sosise în cetătea Petrovaradinuluĭ, peste Dunăre de la Neoplanta. Mocsoni, în timpŭ de 24 ore, informă pe generalulŭ Philippovich despre programa deputaților romănĭ, asigurându-lŭ, că de la aceea unulŭ nu se va abate, fiindŭ-că ținŭ toți la parola Monarculuĭ, cumcă doresce înființarea Mitropolieĭ române. Baronulŭ Philippovich îndată telegrafiă ministruluĭ de statŭ Schmerling și Monarculuĭ despre acéstă programă a Românilorŭ, și—lealitatea nóstră fu recunoscută, și tractamintele avură resultatulŭ doritŭ de noĭ, încă maĭ nainte d'a sosi colegiĭ noștri romănĭ; iar când aceștia sosiră și audiră cele întêmplate, cu bucuriă subsemnară toți actele nóstre; apoĭ în diua de deschidere a Congresuluĭ, până la care ne succese a câsciga în partea nóstră și pe părintele *Procopiu*, Episcopulŭ Aradului, noĭ Românii, cu mare pompă, de o dată cu Comisarulŭ împĕrătescŭ intrarămŭ în Carlovețŭ, unde sub conducerea numituluĭ Episcopŭ și a luĭ Mocsoni, ne presintarămŭ comisaruluĭ separatŭ, ca constituiți într'unŭ corpŭ represintativŭ românŭ specialŭ, depunêndŭ în mânile sale adresa nóstră către dênsulŭ și Memorandulŭ nostru către Monarcŭ, totŭ d'o dată rugându, ca — după constituirea congresuluĭ să fimŭ admiși a ne presinta înaintea aceluia corporativŭ pentru de a-ĭ face declarațiunile nóstre și a ne lua adio-ulŭ pentru totŭ-d'auna.

Tóte se petrecură cu o precisiune și solemnitate exemplară; toți eraŭ surprinși și admiraŭ tactulŭ și solidaritatea Românilorŭ. Pline suntŭ colónele gazetelorŭ sêrbescĭ, dar și a celorŭ germane de pe acelŭ timpŭ — de laude pentru purtarea, și de recunoscință pentru actele și manifestațiunile deputaților romănĭ față cu comisarulŭ împĕrătescŭ și cu congresulŭ sêrbescŭ, și tóte laudele și recunoscințele se revĕrsaŭ

specialmente asupra conducĕtorului Andreiŭ de Mocsonyi; ĕră acesta în acelŭ mare momentŭ se afla la culmea bucurieĭ și — potŭ dice că — elŭ gusta cele maĭ fericite dile ale vieții sale! Epistolele sale d'atuncĭ către consórta sa, precum și către soră-sa Catarina, făceaŭ viuă mărturiă despre acésta. Într'una din acelea elŭ, sub 5 Augustŭ 1864, se exprima așia: «Discordia și sfâșiarea ce domnesce între Sêrbĭ — este fără exemplu. La noĭ Românii eĭ privescŭ cu uĭmire, ca la nisce meteorĭ. Comisarulŭ împĕrătescŭ, purtarea mea și a Românilorŭ o arétă Sêrbilorŭ ca de modelŭ. Aceștia suntŭ descuragiațĭ, par'că și-arŭ vedea cu ochiĭ peirea neevitabilă. Bărbațĭ de aĭ lorŭ din tóte partitele vinŭ a-mĭ cere svatulŭ; căcĭ eĭ lipsiți suntŭ de conducĕtorĭ, lipsiți de direcțiune».

Toți vedeaŭ și recunosceaŭ, că causa Românilorŭ trebue să triumfe.

Episcopulŭ Șiaguna p'acelŭ timpŭ petrecea la Băile-Herculane, lângă Mehadia, și nu sta nicĭ într'o legătură, directă saŭ indirectă cu deputațiĭ românĭ de la Congresulŭ din Carlovețŭ; elŭ numaĭ târdiŭ după aceea a luatŭ exactă cunoscință despre planurile și operatele deputaților românĭ, și numaĭ din raporturile foilorŭ se informa despre purtarea lorŭ la Congresulŭ sêrbescŭ; când însă elŭ află și cunoscu tóte, nu se putea stĕpânĭ d'a esclama cu intusiasmŭ: «Bravo, bravo Frățuțilorŭ! Mĕ închinŭ diplomațieĭ și tactuluĭ vostru admirabilŭ!»

Resultatulŭ a fostŭ, că resoluțiunea împĕrătéscă ce confirma alegerea Patriarchuluĭ Mașireviciŭ, i acorda jurisdicțiunea archiepiscopală și metropolitană numaĭ peste partea sêrbéscă a ierarchieĭ, reservândŭ expres jurisdicțiunea asupra Românilorŭ — înființândeĭ metropolie române.

Astŭ-felŭ emanciparea Bisericeĭ române de unŭ jugŭ bisericescŭ-culturalŭ străinŭ de 170 de anĭ, fŭ proclamată de la înălțimea Tronuluĭ. Actele metropolieĭ române se scóseră din archivă și se făcură obiectulŭ tratamentelorŭ de urgință între cancelaria aulică-regiă unguréscă cu cea transylvană și cu ministerulŭ imperialŭ de Statŭ. Sinodulŭ archiereilorŭ Bisericeĭ ortodoxe din monarchia întrégă fu convocatŭ pe luna luĭ Septembre 1864 în Carlovețŭ, și la acelașŭ, din mandatŭ maiestatic, Andreiŭ Mocsonyi și cu mine eram invitați a participa

ca bărbați de încredere ai Românilorŭ de religiunea orientală ortodoxă, spre a conlucra la stator rea moduluĭ și condițiunilorŭ, resp. a programeĭ, pentru despărțirea practică.

Mai întrégă tómna anuluĭ 1864 o petrecurămŭ în Carlovețŭ, în lucrare și frĕmântărĭ grele. Sinodulŭ archiereilorŭ lucra cu comisarulŭ împĕrătescŭ în secretŭ, éră noĭ bărbațiĭ de încredere lucramŭ într'o comisiune mixtă, sub. președința episcopuluĭ de la Buda — pe față. Colo causa română era represintată prin Șiaguna episcopulŭ Transylvanieĭ, Ivanciovicĭ episcopulŭ Aradului și Hackmanŭ episcopulŭ Bucovineĭ (treĭ contra cincĭ), éră icĭ, în comisiune, prin Mocsonyi și prin mine (duoĭ contra cincĭ), colo se discutaŭ canónele și legalitatea, icĭ fondurile și realitățile și drepturile materialĭ. Celorŭ din Sinodŭ se presintaŭ tóte câte se decideaŭ în comisiune; comisiuneĭ, saŭ maĭ dreptŭ spunêndŭ Românilorŭ din comisiune, rĕmâneaŭ ascunse cele maĭ meritoriĭ conclusiuni ale Sinoduluĭ. Operatele bărbațilorŭ românĭ de încredere s'aŭ publicatŭ la rêndulŭ lorŭ și lumea le cunósce; procesele-verbalĭ ale Sinoduluĭ episcopescŭ — le avemŭ între actele metropolieĭ, rĕmase după Șiaguna, dar acelea nu s'aŭ publicatŭ nicĭ pînă astădĭ. Ele suntŭ lipsite, în câtŭ privesce pe Românĭ, de temeiulŭ dreptățiĭ și echității. Totușĭ ele se presintară monarchuluĭ cu subscrierile tuturorŭ! Și — ele se luară de basă la înființarea metropolieĭ din Sibiŭ.

Episcopiĭ românĭ țineaŭ, ca — *numaĭ să vedemŭ odată înființată Metropolia română, măcarŭ și strivită, apoĭ revindicarea părțilorŭ române, remase neemancipate, și consolidarea succesivă va urma maĭ cu înlesnire.* Andreiŭ Mocsonyi însă rĕpundea: *décă înființarea din capulŭ loculuĭ nu se va decreta și executa pe basele uneĭ logice sănĕtóse, ale dreptățiĭ și realității, corectura posterióră va fi multŭ maĭ anevoiósă și — póte chiar imposibilă.*

O experiință de 18 anĭ a justificatŭ temerile și prevederile luĭ Mocsonyi.

S'a sacrificatŭ episcopia română străvechiă din Timișióra, sub pretestulŭ, că — considerațiunĭ de politică maĭ înaltă n'o admiteaŭ pe acelŭ timpŭ. Motivulŭ adevĕratŭ, realŭ era, în partea episcopatuluĭ

sêrbescŭ, pentru ca o diecesă română, cu scaunulŭ în Timișióra să nu nulifice totalminte pe cea sêrbéscă, care jurŭ împrejurŭ este lipsită de poporŭ; éră în partea episcopatuluĭ românŭ motivulŭ erá ca — episcopuluĭ din Aradŭ, prin anexarea părțilorŭ timișiane, cu 150,000 de Românĭ, către diecesa Aradulŭĭ, să se facă unŭ maĭ mare venitŭ, o maĭ bună dotațiune!

Relativŭ la monastirile și fondurile comune și la comunele bisericescĭ cu populațiune mestecată, sêrbă și română, s'aŭ luatŭ astŭ-felŭ de conclusiunĭ, carĭ d'o-cam-dată susțineaŭ statulŭ de maĭ 'nainte, lăsându-le adică pe tóte sub jurisdicțiunea ierarchieĭ sêrbescĭ, éră pe Românĭ îndemnându-ĭ ca să-și caute partea lorŭ prin tractaminte separate și chiarŭ prin procese lungĭ, înaintea tribunalelorŭ ungurescĭ! P'acéstă cale, în cursŭ de 18 anĭ, abia ni-a succesŭ a trage la metropolia nóstră dintre 100,000 de Românĭ de prin comunele amestecate, vr'o 25,000, și din fondurile comune, de peste treĭ milióne florinĭ, cam 450,000 florinĭ.

Andreiŭ Mocsonyi numaĭ după lunĭ de ḑile și anume după publicarea resoluțiuneĭ împĕrătescĭ din 24 Decembre 1864, prin care se încuviințá Metropolia română și se normaŭ basele pentru înființarea eĭ, a pututŭ aflá cuprinsulŭ autenticŭ alŭ conclusiunilorŭ Sinoduluĭ archierescŭ din Carlovĕțŭ, și acelŭ cuprinsŭ i-a sfâșiatŭ inima. Epistolele sale de pe acelŭ timpŭ către consórta sa și către soră-sa și către mine, suntŭ pline de indignațiune și de lacrime sufletescĭ; și d'acéstă durere, nevindecată a rĕmasŭ inima luĭ pên' la mórte!

Dar cu tóte aceste, elŭ a rĕmasŭ în luptă. La 9 Februare 1865 elŭ într'o epistolă către iubita sa consórtă suspiná: «Mare resignațiune și marĭ sacrificie îmĭ cere națiunea. Așŭ mulțămi luĭ Dumneḑeŭ, dècă mi-arŭ ajutá, să scapŭ odată d'atâtea sforțărĭ și necasurĭ, ca să potŭ trăi câțĭ-va anĭ pentru mine. Dar este sórta ce mi-a creat'o provedința și care mĕ împinge înainte, totŭ maĭ departe, în cât în ce să fiŭ fórte curiosŭ a vedé: pînă unde? Unde o să ajungemŭ?!»

D'aci se póte pricepe, că Mocsonyi, p'acelŭ timpŭ — câtŭ erá de desgustatŭ! Elŭ mereŭ îșĭ perdea încrederea în mersulu lucrurilorŭ, saŭ propriaminte în ómenĭ, în ceĭ de susŭ ca și în ceĭ de josŭ, în

inteligința ca și în buna-voința lorŭ. Totuși se supunea la fatigele și sacrificiele ce i se cereaŭ. Elŭ tocmaĭ atunci, în primele ḑile ale luĭ Februariŭ, în capŭ de iérnă grea, prin grele pericole, din noŭ călĕtorĭ la Carlowitz, împreună cu episcopiĭ și cu toțĭ deputațiĭ românĭ, pentru d'a maĭ încercá odată, complanarea în modŭ amicalŭ a diferințelorŭ cu Sêrbiĭ; dar când și la acéstă ocasiune se convinse, că pĕcatulŭ din tómna trecută este ireparabilŭ, că pentru nepriceperea saŭ egoismulŭ unorŭ conducĕtorĭ, metropolia română are să rĕmână strivită, elŭ — plinŭ de amărăciune — părăsi Carlovĕțulŭ, și d'acì încolea elŭ numaĭ din depărtare observá mișcările și svêrcolirile ce se făceaŭ pe terenulŭ bisericescŭ, spre scopulŭ reorganisăriĭ și consolidăriĭ noueĭ ierarchiĭ; ĕră când la 1868 vĕḑŭ introducêndu-se în administrațiunea acesteĭ ierarchiĭ principie și instituțiunĭ așia numite *democratice*, adică o sinodalitate după tipulŭ și aseměnarea constituțiunilorŭ politice moderne, — principie și instituțiunĭ în sine fórte frumóse, despre carĭ însă Mocsonyi ținea, că nu potŭ să fiă nicĭ serióse, nicĭ oportune, pentru că Clerulŭ, crescutŭ în școla absolutismuluĭ, ĕră în timpulŭ maĭ din urmă, sub dominațiunea ierarchieĭ sêrbescĭ — coruptŭ, demoralisatŭ și devenitŭ anarchicŭ, nu le va respectá, nicĭ suferí, ĕră poporulŭ lipsitŭ de necesara cultură și deprindere practică, nu le va pricepe și apĕrá, și astŭ-felŭ acele frumóse principiĭ și instituțiunĭ aŭ să devină unŭ noŭ isvorŭ de demoralisare și spoliare în sînulŭ poporuluĭ, — elŭ se retrase și abținŭ de la orĭ-ce maĭ departe amestecŭ în afacerile bisericescĭ și nu maĭ primì nicĭ unŭ mandatŭ din câte i se oferiaŭ ca deputatŭ la Congresulŭ saŭ Sinódele Bisericeĭ române ortodoxe; ceea-ce însă de felŭ n'a împedicatŭ opiniunea publică, de a recunósce și enuncia susŭ și tare, că — *restaurarea metropolieĭ române ortodoxe în Transilvania, Banatŭ și Ungaria eminaminte este opera și meritulŭ luĭ Andreiŭ Mocsonyi*, fără de a căruĭ energiă și prudință și sacrificie, acéstă metropolie, precum dovediaŭ pedicile ce i se puneaŭ, de bună sémă, totŭ atâtŭ de puțin se putea elupta la 1864/5, câtŭ de puțin a succesŭ eluptarea eĭ în trecutŭ, prin atâtea crunte stăruiriĭ și martiriĭ! Frațiĭ românĭ ortodocșĭ din părțile Transilvanieĭ, sub conducerea episcopuluĭ Șiaguna, aŭ contribuitŭ fórte multŭ și aŭ

înlesnitŭ puternicŭ reeșirea, și acésta mai vêrtosŭ prin marea încredere, de care se bucurá Șiaguna în urma meritelorŭ sale, la Curtea împĕrătéscă din Viena; necontestabilŭ însă este, că — nu atâtŭ la stăruința, câtŭ mai vêrtosŭ pentru a face plăcere luĭ Șiaguna a încuviințatŭ monarchulŭ metropolia română ortodoxă. Luĭ Șiaguna metropolia erá o grațiă și remunerațiune — de susŭ; d'aceea elŭ a primit'o, a trebuitŭ s'o primésca cu mulțămită, așia cum i s'a oferitŭ; dar — ce e dreptŭ, primind'o elŭ a făcutŭ multŭ pentru de a o conservá și desvoltá, și — în acéstă privință, din acestŭ punctŭ de vedere consideratŭ, Șiaguna este și va rĕmânea *mare* în istoria Bisericeĭ nóstre și a luptelorŭ nóstre naționalĭ.

Luĭ Andreiŭ Mocsonyi și Bănățenilorŭ și Ungurenilorŭ românĭ, Metropolia a fostŭ o concesiune asupra necurmatelorŭ stăruințe de 50 anĭ și mai bine, stăruințe carĭ între împrejurările politice ale epoceĭ d'atuncĭ păreaŭ ne mai respingibilĭ; și — tocmaĭ d'aceea concesiunea se făcea — ca tóte concesiunile de nevoiă, în condițiunĭ fórte grele, pe carĭ condițiunĭ Mocsonyi, în cunoscința exactă a împrejurărilorŭ, *nu le-arŭ fi primitŭ*, sciindŭ bine că scopulŭ lorŭ erá a îngreuiá viéța și a împedicá desvoltarea națională. Elŭ însă fŭ paralisatŭ de votulŭ precumpĕnitorŭ alŭ episcopilorŭ și alŭ mai multorŭ corifeĭ românĭ. D'aci supĕrarea și la urmă retragerea luĭ.

Totŭ asemenea s'a întêmplatŭ, respective a decursŭ lupta și pe terenulŭ politicŭ. Mocsonyi, nepreocupatŭ și independinte, observá cum se pune în lucrare intriga și amăgirea din partea guvernuluĭ din Viena, pretutindenĭ printre Românĭ; cum tóte avantagiele ce se făceaŭ și resp. drepturile ce se acordaŭ Românilorŭ, eraŭ numaĭ pentru d'a speria și muiá pe aristocrațiĭ maghiarĭ. Amŭ avutŭ ocasiune a vedea în mânele luĭ, la anulŭ 1863, o pistolă discreționară, adresată prin cancelarulŭ aulic contele Nádasdy, către unŭ conducĕtorŭ alŭ administrațiuneĭ politice din Transilvania, în care se explicá acestuia, că n'are să mérgă prea departe în protecțiunea ce dá Românilorŭ; căcĭ — nu pentru tot-d'a-una împĕrăția voesce a se reḑima pe poporulŭ românŭ. «Basele și columnele împĕrățieĭ suntŭ și trebue să rĕmână — *familiele istorice*, aristocrația cea mare și cea mică. Dar fiindŭ-că

acestŭ faptore, în timpulŭ mai din urmă, identificându-se cu naționalitatea maghiară, a apucatŭ armele democrației și s'a făcutŭ renitinte, prin favorisarea și rĕdicarea momentană a Românilorŭ scopulŭ e, a se dá aceleĭ aristocrații renitinte o bună lecțiune.» Atâta și — nimicŭ maĭ multŭ!

Prin tóte Andreiŭ Mocsonyi urmá a se convinge, că bĕtrâna Austriă este totŭ cum a fostŭ de la primele începute ale formațiuneĭ sale, incorigibile, că — prin urmare, adevĕrată trebue să fiă sentința luĭ Machiavelli, cum că imperiele totŭ prin miḑlócele prin carĭ s'aŭ înființatŭ și mărituŭ, caută să trăiéscă saŭ să se desființeze și să piéră. D'aceea elŭ din noŭ ajunse a simți și recunósce necesitatea de o înțelegere cu Ungurii, și din noŭ elŭ începù a căutá legături cu corifeiĭ maghiarĭ. D'acĭ se explică, că Andreiŭ Mocsonyi, în tómna anuluĭ 1865, din tóte puterile stăruiá, ca Românii să participe la alegerile ce se ăceaŭ pentru Dieta unguréscă, convocată pe 10 Nombre alŭ aceluiașĭ anŭ, și se bucurá fórte multŭ când vĕḑu că, în mânia tuturorŭ intrigelorŭ și presiunilorŭ oficialĭ, 23 Românĭ fuseră aleșĭ deputați din părțile ungurene și bănățene, între carĭ toți treĭ frații Mocsonyescĭ și cu nepotulŭ lorŭ de soră, Alexandru de Mocsonyi. Însă nicĭ acéstă bucuriă și buna-speranță nu ținù mult; căcĭ domniĭ Maghiarĭ numaĭ pînă la catastrofa de la Sadova se arĕtară plecați d'a tracta cu Românii, resp. cu mandatariĭ acestora. Curênd după acea catastrofă, Austria, resp. împĕrăția Habsburgică, urmând — cum se scie, sfatuluĭ și resp. presiuneĭ din Berlin, se aruncă în brațele Ungurilorŭ, făcêndŭ acestora concesiunĭ marĭ, pînă și d'acelea, despre carĭ, cu puțin timpŭ maĭ înainte, nu voiá nicĭ să audă! Anume, în câtŭ pentru naționalitățile nemaghiare, oferindŭ domnilorŭ aristocrați maghiarĭ, precum p'atuncĭ ne spunea contele Juliu Andrássy, cu ocaua drepturile, în alte cuvinte: condițiunile de viéță ale naționalităților, pentru dramurĭ de concesiunĭ în dreptulŭ publicŭ! Și acésta tocmaĭ p'acelŭ timpŭ, când *meritele*, virtutea și valórea militară a soldaților românĭ, prin carĭ singure s'a făcutŭ posibilă luarea Custozzei în Italia, și s'a salvatŭ onórea armelorŭ austriace la Sadova în Bohemia, se glorificaŭ și se remuneraŭ prin numeróse decorațiunĭ!!...

Caracterulŭ fundamentalŭ alŭ Ungurului și anume alŭ claseĭ conducĕtóre maghiare — e: *insolența*, îndată ce-ĭ zîmbesce norocul, și acestŭ caracterŭ a fostŭ, este și rĕmâne isvorulŭ nefericiriĭ acestuĭ poporŭ, altŭ cum fórte bunŭ și chiar simpatic Românuluĭ!

La anulŭ 1867, în Maiŭ, avu locŭ încoronarea și jurămêntulŭ regeluĭ Francisc Josif pe constituțiunea ungurĕscă, pe care domniĭ maghiarĭ eĭ înșișĭ și-a făcut'o, pentru sineșĭ, și anume în contra naționalităților nemaghiare. Prin actulŭ încoronăriĭ se subscrise și sigilă solemnelŭ aservirea Românilorŭ maghiarismuluĭ și specialminte aristocrațieĭ maghiare.

Mocsonyi vedea, simția, cumpĕnia greutatea urmărilorŭ, nefericita situațiune, la carĭ se condamna causa, națiunea sa; dar nu scia, unde să maĭ caute scăpare! In acéstă perplesitate a sa, a întreprins în diua de 26 Faur 1867 — vĕdŭta sa la «*Marele expatriatŭ*» maghiarŭ, *Ludovicŭ Kossuth* în Turin, vĕdută pentru noĭ de valóre istorică, de care însă Kossuth în tom. III alŭ scriptelor sale din exilŭ, atinge maĭ mult ca de un omagiŭ peutru sine.

D'aci încolea luptele deputaților românĭ, pe lîngă că ele după cele întêmplate, nicĭ nu maĭ puteaŭ avé consistința și eficacitatea de maĭ nainte, fiind-că se resfrângeaŭ într'unŭ elementŭ, sprijinitŭ de susŭ cu tótă puterea imperiuluĭ, elementŭ ambițiosŭ și setosŭ de domniă, și prin urmare lipsitŭ de orĭ-ce considerațiunĭ; elementŭ ce printr'o extraordinară întêmplare, de odată fu ridicatŭ la culmea dorințelorŭ sale și altŭ-felŭ exaltatŭ pînă la nebuniă, — dar ele, acele lupte, se și conrupeaŭ și încurcaŭ sistematicaminte prin ceĭ de la putere. Astŭfelŭ chiar legile de la 1868, create în urma stăruințelorŭ deputaților românĭ — cum se pretindea, spre asigurarea dreptuluĭ limbilorŭ și naționalităților nemaghiare și resp. a bisericeĭ lorŭ orientalĭ, presintaŭ o stilistică plină de echivocități, și curêndŭ se adeveri, că ele numaĭ aceluĭ scopŭ n'aveaŭ a servi, pentru care se creaseră.

În acéstă confusiune și turburare a minților, Andreiŭ Mocsonyi susținea, că Românii din Ungaria și Transilvania, părăsiț totalminte din partea Coróneĭ și persecutați din partea guvernuluĭ Maiestățiĭ Sale austro-ungare, nu potŭ urma altă politică, de cătŭ cea maĭ *moderată*

și *reservată*, întru a căreĭ apĕrare singur numaĭ se potŭ uni tóte partidele și forțele naționalĭ. Dar acéstă parolă nu plăcea de felŭ extremilorŭ noștri, și adică nicĭ celorŭ ce se îngajaseră în taběra domnilorŭ de la putere și propuneaŭ închiderea totală a lupteĭ și oposițiuneĭ române, — nicĭ celorŭ ce — în nerăbdarea lorŭ profesaŭ, că moderațiunea și resp. oportunitatea, slăbiciune fiindŭ și greșală, mĭdloculŭ celŭ maĭ bunŭ și unicŭ, d'a înfrânge îngâmfarea și netoleranța șovinismuluĭ maghiarŭ sepóte găsi numaĭ într'unŭ radicalismŭ politicŭ naționalŭ din a nóstră parte. Astŭ-felŭ ne'nțelegerile și sfâșiarea prindeaŭ locŭ și se lățiaŭ — atâtŭ între deputațiĭ de la Dieta unguréscă, câtŭ și printre luptătoriĭ naționalĭ din poporŭ, și arma îndatinată era: *suspiciunea;* și toțĭ se înferaŭ reciprocaminte cu epitetele de «*perfidĭ*» și «*trădătorĭ*». Chiar și metropoliții românĭ *Șiuluțiu* din Blașiŭ și cu *Șiaguna* din Sibiŭ, totŭ pentru zăpăcéla ce întêmpina causa națională, se atacaŭ și înferaŭ reciprocaminte, prin ḑiare și broșure, de lașĭ și trădătorĭ, și apoĭ amênduoĭ veniaŭ prin epistole a se plânge și scusa înaintea luĭ Mocsonyi, care în tóte părțile se încerca a face pe mĭdlocitorulŭ — maĭ totŭ fără succesŭ. Ajunseserămŭ în epoca de la 1869 pînă pe la 1876, prin drasticele și răpeḑile schimbărĭ de sus, într'unŭ labirintŭ și o confusiune, în câtŭ rare eraŭ spiritele carĭ să se maĭ scie orienta, și în acéstă confusiune generală, totŭ însulŭ credea, că — fratele seŭ, vecinulŭ seŭ, rivalulŭ seŭ național este causa rĕuluĭ, pe când adevĕrata causă era — *sclintirea referințelorŭ de susŭ*, de la Tronŭ, guvernŭ. legislațiune.

Andreiŭ Mocsonyi era unulŭ dintre ceĭ puçinĭ, ce la momentŭ recunuscură morbulŭ societățiĭ, așia numite *imperiu austro-ungarŭ*, și elŭ totŭ-d'o-dată recunoscu, că acestŭ morbŭ, în acestŭ stadiŭ de desvoltare. nu se póte vindeca, ci că elŭ trebue să-șĭ facă cursulŭ seŭ naturalŭ spre a ajunge în situațiunea — saŭ de a deveni vindecabilŭ, saŭ de a se disolve și distruge. Decĭ Mocsonyi sfătuia, ca Româniĭ, cu slabele lorŭ puterĭ proprie, să nu maĭ încerce a împedica cursulŭ naturalŭ alŭ procesuluĭ de desvoltare în noulŭ organismŭ alŭ Statuluĭ austro-ungarŭ, ci cine tocmaĭ are plăcere și dispositiune, maĭ bine să-lŭ promoveze; națiunea însă să adopte și păstreze o politică ra-

țională de pasivitate și resp. abstininţă. Elŭ însuși de la începutulŭ anuluĭ 1869 se retrăsese la moșia sa Foen, curmându-și mai tóte legăturile cu lumea exterióră. Credințele și speranțele sale în înțelepciunea și moralitatea, prin urmare într'o misiune istorică saŭ chiar providențială a Austrieĭ și resp. a Austro-Ungarieĭ, în acéstă epocă suferiră lovitura de mórte, și o suferiră — potŭ dice — definitivŭ, când vĕdu și se convinse, că nuoiĭ stăpânĭ aĭ sĭtuațiuneĭ în Austro-Ungaria întorcŭ cu susulŭ în josŭ tóte conceptele de dreptŭ și dreptate, de morală și patriotismŭ și virtuțĭ civice în Statŭ, și că în urmarea acesteĭ procedure antipodice, ceĭ maĭ sinceri și probațĭ patrioțĭ, ceĭ maĭ lealĭ și credincioșĭ supușĭ aĭ Monarchuluĭ, în publicŭ se califică și înfiéră de agitatorĭ, de inimicĭ aĭ Tronuluĭ și aĭ patrieĭ!

Nefericită era acea epocă pentru Monarchiă și pentru popórele eĭ, dar pentru Românĭ maĭ vêrtosŭ, carĭ pînă aci avêndŭ prea bună credință despre Austria și parte mare și despre inteligința și genuinulŭ patriotismŭ alŭ Maghiarilorŭ, d'o dată se vĕdură constrînșĭ a se lipsi d'acéstă credință și a se arunca în braçele pesimismuluĭ!

Andreiŭ Mocsonyi, și după temperamentulŭ seŭ iute, dar maĭ vêrtosŭ după tristele experiențe de douĕ-decĭ de anĭ și maĭ bine, simțindu-se înaintândŭ spre bĕtrânețe, ĕră dorințele și tendințele sale naționalĭ vĕdêndu-le în celŭ maĭ brutalŭ modŭ isbite și respinse, căduĭ într'unŭ pesimismŭ atâtŭ de extremŭ, în câtŭ nu maĭ găsia în peptulŭ seŭ stimulŭ seŭ motivŭ d'a se încrede nicĭ măcar în vitalitatea elementuluĭ românŭ. Elŭ pretutindenea vedea reacțiunea introducêndu-se și resfăçindu-se — dincócĭ, ca și dincolo de Carpațĭ, și ânima sa suferia torture ce nu se potŭ descrie. Numaĭ cine, înțestratŭ cu asemenea ânimă, cugetare și consciință, se va fi aflatŭ când-va, după atâtea lupte și sacrificie, în asemenea situațiune, acela numaĭ póte să-și închipuéscă durerile sufletuluĭ seŭ pe acelŭ timpŭ. Elŭ ajunsese de nu maĭ doria pentru sine — altŭ-ceva, altŭ favorŭ de la sórtă și de la lume, de câtŭ — «*pace și liniște.*» Era încă în Ianuariŭ și Februariŭ 1865, când desgustulŭ seŭ pentru politica din Viena i amăria viéța. În acelŭ timpŭ contele Zichy, cancelarulŭ aulic pentru Ungaria, făcuse și 'mĭ comunicase planulŭ seŭ, ca pe membriĭ familieĭ Mocsonyi de

Foen să-ĭ ridice la rangulŭ de Magnaţĭ ai ţĕrĭĭ şi să-ĭ introducă în Casa de susŭ a legislaţiuneĭ, — firesce ca să-ĭ aibă de unelte politice pentru scopurile maĭ înalte; decĭ eŭ la dorinţa expresă a cancelaruluĭ, informând despre acestŭ planŭ pe fraţiĭ Andreiŭ şi Antoniu de Mocsonyi, pe cela în Timişióra în Aprile, ĕră pe cesta la moşia sa Bulciu în Maiŭ, amŭ primit rĕspunsŭ — de la Andreiŭ: «*Spune-ĭ să-mĭ redee celŭ puçin pacea, dacă nu-mĭ póte restitui încrederea ce mi-aŭ răpit'o ceĭ de susŭ!*» — ĕră Antoniŭ mi-a ḑisŭ: «*Ceĭ de sus ne credŭ netr bnicĭ saŭ nebunĭ; şi nu sciŭ că mi-arŭ fi ruşine a eşi între ómenĭ cu titlulŭ de Comite* (Graf), *pe cátŭ timpŭ ţine miserabila situaţiune de astăḑĭ a naţiuneĭ române.*» Apoĭ — ce felŭ era, domnĭ colegĭ, acea situaţiune, din orĭ care punctŭ de vedere considerată, în aseměnare cu situaţiunea maĭ târḑiă şi cu situaţiunea de astăḑĭ — a Românilorŭ de sub stăpânirea ungurésca!

Când la 1866 guvernulŭ provisoriŭ alŭ Românieĭ se decise, a pune temeiŭ uneĭ Academiĭ române pentru întrégă Românime — prin înfiinţarea societăţiĭ academice în Bucurescĭ, Andreiŭ Mocsonyi a fostŭ chiămatŭ cu mine, a represinta părţile Banatuluĭ timişianŭ în acea societate. Dar Andreiŭ Mocsonyi nu se considera pe sine de omŭ specialŭ alŭ sciinţelorŭ şi literilorŭ, d'altă parte nicĭ organisarea dată societăţiĭ academice nu corespundea ideeĭ ce avea elŭ despre o corporaţiune, *focolariŭ alŭ spiritului naţionalŭ românŭ;* decĭ elŭ, preocupatŭ de pesimismulŭ seŭ, pînă să se intereseze de ea, aştepta s'o véḑă afirmându-şĭ valórea existenţeĭ; însă pesimismulŭ seŭ, nutritŭ de împrejurările politice, crescea din anŭ în anŭ, în cátŭ de la 1869 încócĭ începuse a nu maĭ dori să auḑă nimicŭ despre Românĭ; căcĭ — din câte se scriaŭ saŭ se auḑiaŭ, nicĭ una nu era ca să-ĭ pótă place. P'acelŭ timpŭ ímĭ adresă din Foen o epistolă plină de amărăciune, prin care ímĭ spunea, că — după cum observă, cu ţéra împreună, întregŭ corpulŭ naţionalŭ merge spre putreḑiune şi decădere. *Nicĭ «Albina», acéstă puternică bateriă electrică, nu maĭ e în stare a împedica procesulŭ de demoralisare şi disolvare;*» prin urmare că şi-a propusŭ, nicĭ a o maĭ citi, nicĭ a o maĭ sprijini. «*Nu voiŭ a maĭ lupta şi sacrifica în vêntŭ, ci voiŭ aştepta în răbdare momentulŭ porniriĭ spre regenerare, décă a fi să-lŭ maĭ ajungemŭ.*»

Acelŭ momentŭ pentru dênsulŭ s'a ivitŭ — în luptele oștirilorŭ române peste Dunăre, prin bravurele soldaților români la Plevna, Rahova, Vidin, etc. La audirea acelorŭ bravure, ânima luĭ Mocsonyi, ca și a tuturorŭ Românilorŭ de pe globulŭ pământuluĭ, a tresăritŭ de bucuriă; ghiața ce o incrustase — s'a spartŭ și a dispărutŭ, peptulŭ seŭ resimți érăși căldura și plăcerea vieții, din care iute rĕsări nouă speranță pentru națiunea sa. Elŭ începù a recunósce și chiar a admirá înțelepciunea și patriotismulŭ bărbaților conducĕtorĭ în România, éră în sacrificiele și entusiasmulŭ țĕriĭ elŭ vedea totŭ atâtea dovedĭ și garanțiĭ pentru unŭ viitorŭ maĭ fericitŭ și maĭ demnŭ de numele de Românŭ. Încă de la începutulŭ anuluĭ 1878 Mocsonyi începù a'și reînoí legăturile cu ceĭ maĭ buní, maĭ intimĭ aĭ seĭ și a se interesá de tóte câte directŭ saŭ indirectŭ priveaŭ pe Românĭ. Laudele și recunoscințele, ce virtuțile române seceraŭ din partea opiniuneĭ publice europene, îlŭ făceaŭ mândru și veselŭ, în câtŭ se lăudá către aĭ seĭ, că — *par'că se simte întinerindŭ!* Chiar miseria situațiuneĭ Românilorŭ din Austro-Ungaria, nu-lŭ maĭ descuragiá; elŭ credea și profesá pe față, că — rĕdicarea și regenerarea elementuluĭ românŭ în România liberă, petrecêndu-se atâtŭ de răpede și sicur, nu se póte să nu înfluințeze și regenereze și partea de dincóci a corpuluĭ națională.

În acéstă plăcută dișpositiune îlŭ găsí pe Andreiŭ Mocsonyi la 1879 scirea, despre transformarea și constituirea societățiĭ acedemice în— «*Academia Română*», pe basa uneĭ legĭ de Stat. Dênsulŭ rechiămatŭ în sînulŭ Academieĭ, primì cu cea maĭ mare plăcere, și nimicŭ nu doriá maĭ multŭ, de câtŭ ca să pótă luá parte la ședințele Academieĭ române, — o dorință ce-ĭ rĕmase neîmplinită ; căcĭ — pe când elŭ îșĭ făcea cele maĭ frumóse combinațiunĭ și planurĭ pentru inaugurarea uneĭ nuoĭ activități naționale, întru interesulŭ viitoruluĭ nostru, atuncĭ — în Decembre 1878, printr'o răcélă ce 'șĭ atrase afară la țĕră, redeșteptândŭ unŭ morbŭ vechiŭ, de care pătimiá din tinerețe, cădù la patŭ, din care nicĭ cea maĭ bună căutare, nicĭ arta medicală, a celor maĭ renumiți doctorĭ din Viena și Timișóra nu-lŭ maĭ putură rĕdicá. Natura sa cea forte, organismulŭ sĕu celŭ țépănŭ, resistară unŭ anŭ și jumătate, până la 5 Maiŭ st. n. 1880, cândŭ elŭ, după

lungĭ și grele suferințe. în brațele duióseĭ sale soție, înconjuratŭ de ceĭ maĭ iubiți aĭ seĭ, își dede în mânile Creatoruluĭ seŭ sufletulŭ seŭ celŭ nobilŭ.

O sté plină de rațe călduróse și luminóse, astŭ-felŭ apuse de pe orisontele nostru națională; dar ea n'a apusŭ în memoria mulțimeĭ ce-lŭ cunosciá, stimá și iubiá. Virtuțile, beneficiele și meritele luĭ Andreiŭ Mocsonyi nu vorŭ perí nicĭ odată din ânimele recunoscĕtóre ale Românilorŭ.

Mi-amŭ datŭ silința, domnĭ colegĭ, a vĕ descrie prin câte-va trăsurĭ fidele, pe scurtŭ, viéța și activitatea bărbatuluĭ ce amŭ perdutŭ noĭ, a perdutŭ națiunea română în persóna decedatuluĭ nostru colegŭ Andreiŭ de Mocsonyi. Décă acéstă viéță și activitate într'una atinge, ba chiar cuprinde o mare parte din istoria epoceĭ, și anume istoria luptelorŭ și suferințilorŭ de aprópe 40 de anĭ a Românilorŭ din Austro-Ungaria, acésta este tocmaĭ cea maĭ eclatantă dovédă, că în acea epocă spiritulŭ luĭ Andreiŭ Mocsonyi a influințatŭ și resp. a făcutŭ istoria.

Opulŭ francesŭ din Genova întitulatŭ: «*Istoria bărbaților de Statŭ aĭ secoluluĭ alŭ XIX-lea*», la anulŭ 1862, publicândŭ biografia luĭ Andreiŭ Mocsonyi, începe cu următórea sentință:

«*Istoria nobiluluĭ seniorŭ Andreiŭ de Mocsonyi atâtŭ de intimŭ și prin atâtea fapte comune se îmbină cu istoria maĭ recentă a națiuneĭ sale, a celorŭ treĭ și jumĕtate milióne de Românĭ din Monarchia austriacă, în câtŭ una fără de alta nu se póte scrie exactŭ.*»

Eŭ așŭ putea să încheiŭ cu acéstăși sentință, cum credŭ — pe deplinŭ justificată prin cele maĭ susŭ aduse. Dar o obervațiune, saŭ maĭ dreptŭ — o constatare totŭ trebue să maĭ facŭ, pentru adevĕrulŭ celŭ mare și caracteristicŭ, ce cuprinde ea și care este că:

Andreiŭ Mocsonyi, bărbatulŭ cu stare și cu înaltă cultură socială, bărbatulŭ și resp. familia sa din clasa superióră a societățiĭ, tocmaĭ așa ni presentă, prin luptele sale, o viață plină de decepținnĭ și suferințe, ce trecŭ desŭ în martiriŭ și chiar în tragediă, ca și toțĭ bărbațiĭ noștri de josŭ din poporŭ, carĭ de secolĭ, și anume de la începerea redeșteptăriĭ nóstre naționale, prin străduințe încordate, prin caracterŭ ermŭ, zelŭ și devotamentŭ activŭ, aŭ luptatŭ și s'aŭ expusŭ pentru

o *idee mare*, pentru *recunóscerea drepturilorŭ poporuluĭ românŭ, a drepturilorŭ de existinţă şi desvoltare şi prosperare naţională în patria sa străbunŭ.*

Va să ḑică: sórta şi Provedinţa ce croiesce sorţile popórelorŭ, este justă, ea egalmente împarte celorŭ cărorŭ se cuvine *suferinţele şi cununa martiriuluĭ.*

Să fimŭ siguri, deci, că ea, sórta şi Provedinţa, egalminte va împărţí şi învingerea şi triumfulŭ, şi tóte folósele mulţimeĭ poporuluĭ, când le va fi meritaŭ! Amŭ ḑisŭ.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI

Jav. A. 70. 546

ACADEMIA ROMANA.

VIÉȚA ȘI OPERELE

LUĬ

PETRU MAIORU

DISCURSŬ DE RECEPȚIUNE ALŬ D-LUĬ ATANASIŬ MARIANŬ MARIENESCU

ȘI

RESPUNSULŬ DOMNULUĬ V. A. URECHIĂ

B 272800

EXTRASŬ DIN ANALELE ACADEMIEĬ ROMÂNE, SERIA II, TOM. VII, SECȚ. II.
MEMORIĬ ȘI NOTIȚE.

Biblioteca "R. P. R." Centrală FUNDAȚIA REGELE

BUCURESCI
TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMANE (LABORATORIĬ ROMÂNĬ)
26. STRADA ACADEMIEI. 26
1883.

VIÉȚA ȘI OPERELE

LUĬ

PETRU MAIORU

DISCURSULŬ DE RECEPȚIUNE ALŬ D-LUI ATANASIU MARIANŬ MARIENESCU

I.

INTRODUCERE

Domniloră meĭ,

Prin votulŭ bine-voitoră m'aț chiămatŭ la acestŭ locŭ onorificŭ în mijloculŭ Domnieloră-vóstre. Vĕ mulțămescŭ pentru buna-voință!

Ca să corespundŭ și eŭ statuteloră înalteĭ corporațiunĭ, amŭ insinuatŭ discursulŭ meŭ de recepțiune, despre viéța și operile luĭ Petru Maioră, unŭ literatŭ de mare însemnătate între Româniĭ din Ungaria și Ardealŭ, ĭară operile luĭ, de mare influință asupra vieței naționale, deosebĭ în epoca în carea ele vĕdură lumina.

Inchipuiți-vĕ unŭ poporŭ asupritŭ multŭ timpŭ prin legĭ de evulŭ mediu; despoiatŭ și de puțina esistență politică și națională ce avea odată; despoiatŭ chiarŭ de libertatea religiuniĭ și independința bisericeĭ, ce avea odată; înfrînsŭ în starea materială, și — în acestŭ modŭ, adusŭ la întunerecŭ pentru originea și cultura sa națională, — maĭ, adese-orĭ, adusŭ la desperațiune și pentru esistența sa naturală.

Maĭ că în asemenĭ împrejurărĭ s'a arĕtatŭ Petru Maioră, unulŭ din ceĭ maĭ învĕțațĭ luminătorĭ aĭ poporuluĭ românescŭ, și scriindŭ: «Istoria despre începutulŭ Românilorŭ în Dacia,» a grăitŭ contimporaniloră sĕĭ: «Marĭ aŭ fostŭ părințiĭ și strămoșiĭ voștri, aŭ dom-

nitŭ în Roma, aŭ domnitŭ în lume! voĭ sunteţĭ strănepoţiĭ lorŭ, purtaţĭ numele lorŭ, vorbiţĭ limba lorŭ, — deşteptaţi-vĕ, şi vĕ luminaţĭ, ca să vĕ cunóscetĭ, cine sunteţĭ, şi ca să pricepeţĭ, ce puteţĭ fi!»

Cuvinte şi ideĭ de acestea aŭ electrisatŭ poporulŭ românescŭ, şi maĭ alesŭ pe cărturariĭ luĭ. Inima a începutŭ a bate, spiritulŭ a se lumina, şi a se ridica cunoscinţa de sine, — şi porniră mulţĭ la lucru, pentru cultura naţională.

Pentru acésta, însemnătatea literară a luĭ Petru Maioru şi *puterea naţională* a operelorŭ luĭ, nu le putemŭ din destulŭ judeca, décă nu vomŭ face o revistă istorică şi de cultură asupra epoceĭ, în carea s'a arĕtatŭ luminătorulŭ nostru; ba nicĭ acésta nu o putemŭ cunósce din destulŭ, décă nu vomŭ cerca causele începeriĭ eĭ, fenomenele şi instituţiunile eĭ, precum reflexulŭ acestora asupra sorţiĭ şi vieţeĭ, asupra redeşteptăriĭ şi culturеĭ poporuluĭ românescŭ.

Insă istoria culturеĭ poporuluĭ românescŭ din Ungaria şi Ardealŭ, e în aşa de strînsă legătură cu istoria politică a ţĕrilorŭ şi cu istoria bisericéscă a poporuluĭ, în câtŭ nu putemŭ nimicŭ dice despre cultura luĭ, décă nu ne estindemŭ atenţiunea nóstră şi asupra acelorŭ istoriĭ.

Din acéstă causă, mĕ simtŭ îndemnatŭ de a face o schiţare a epoceĭ istorice, bisericescĭ şi culturale, începêndŭ de la anulŭ 1690 şi finindŭ la anulŭ 1831, cu timpulŭ morţiĭ luĭ Petru Maiorŭ.

II.

EPOCA

A) EPOCA ISTORICĂ

1. Starea politică

a) Starea politică în generală. Veţĭ aştepta dóră, ca din cartea sorţiĭ poporuluĭ românescŭ să enarezŭ întîmplărĭ marĭ şi plăcute, ca inima să vi se bucure, sufletulŭ să vi se redice? Nu, în acéstă epocă, calea luĭ e calea la Golgota, şi din pieptulŭ luĭ nu s'a auditŭ alta de câtŭ: «Dumneḑeulŭ mieŭ, Dumneḑeulŭ mieŭ, de ce m'aĭ lăsatŭ?!»

In secolulŭ alŭ 14, 15 și 16-lea, când spiritulŭ popórelorŭ părea a fi amorțitŭ, și tóte atêrnaŭ de la absoluta putere saŭ grațiă a monarchilorŭ; când castele cavalerilorŭ și nobililorŭ, aŭ redicatŭ zidŭ între sîne și ĭobagĭ saŭ sclavĭ, adecă poporŭ, — poporulŭ românescŭ încă zăcea amorțitŭ, — dar pe basa unorŭ diplome și privilegiĭ regescĭ, — de regulă numaĭ pentru nobilimea poporuluĭ românescŭ, — Româniĭ în unele părțĭ ale Ungarieĭ și ale Ardealuluĭ esistaŭ și politicesce sub numele lorŭ naționalŭ, avêndŭ districte românescĭ și diregĕtorĭ de frunte românĭ, și se părea, că-și vorŭ putea duce esistența politică maĭ departe.

Insă începerea evoluțiunilorŭ popórelorŭ, a Turcilorŭ, Serbilorŭ, Sașilorŭ și Nemțilorŭ către teritoriulŭ acestorŭ țĕrĭ, — stingerea domnitorilorŭ din case mestecate la anulŭ 1526 în Ungaria, redicarea principilorŭ pământenĭ la anulŭ 1538 în Ardealŭ; mișcările de reforme în viéța politică și bisericéscă în Europa; — tóte aceste ca și atâtea strămutărĭ marĭ în patriă, aruncară valurile lorŭ cu înfrângere asupra vieței politice și bisericescĭ, ba și naturale a poporuluĭ românescŭ. Drepturile celĕ vechĭ ale lorŭ încetară, și din felurite principiĭ se redicară minoritățile nóue, cu diplome și privilegiĭ, adese-orĭ cu legĭ nóue, deasupra poporuluĭ românescŭ, care deveni pradă tuturorŭ veneticilorŭ, nóuelorŭ sisteme de statŭ, și nóuelorŭ principiĭ de religiune!

b) Starea politică în Ungaria și Banatŭ. Turciĭ cuprinseră Banatulŭ, unde pe atuncĭ populațiunea era maĭ absolutŭ românéscă, îlŭ făcură câmpulŭ resbóielorŭ și predărilorŭ, în câtŭ Româniĭ celĭ de la șesŭ, se vĕdură siliți a se retrage maĭ către munți. Respingerea Turcilorŭ după tiraniă maĭ multŭ de unŭ secolŭ și jumĕtate, îndemnară pe mulțĭ Românĭ retrașĭ la munțĭ ca să-și reocupe locurile de la șesŭ, — dar se redicară alte tempestățĭ în contra esistinței lorŭ. Fiindŭ pământulŭ Banatuluĭ încă în parte mare deșertatŭ de populațiune la anulŭ 1690, se chiămară Serbĭ din Bosnia și Albania, și aceștia immigrară în Slavonia și în părțile de josŭ ale Banatuluĭ pe lângă Tisa; ĭară prin patentulŭ din 17 Februarie 1763 se ordinéză colonisarea părțilorŭ banatice prin Nemțĭ, și aceștia se așĕdă

prin mijlocul Banatului, — și cum rîurile spargŭ pămêntulŭ, așa aceștia spargŭ massa elementului românescŭ. — Românii deja cu sate zidite cu pămênturi bune în posesiune, se scotŭ din casele și pămênturile lorŭ, se gonescŭ pe alte teritorie și se ordinézĕ, ca se lucre de clacă la zidirea caselorŭ colonilorŭ celorŭ noi.

Ce grozavă a trebuitŭ să fiă sórtea poporului românescŭ din Banatŭ, când împĕratulŭ Iosifŭ alŭ II-lea se vede silitŭ la anulŭ 1785 de a dice: «Națiunea românéscă se tratézĕ încă totŭ într'unŭ modŭ sclavicŭ, de aci urmările suntŭ, în parte, puțina ei cultivare și nestatornicia. E și adevĕrŭ, că pentru de a face locŭ altorŭ coloni, *Românilorŭ li s'aŭ luatŭ pămênturile cele mai bune, satele lorŭ li s'aŭ strămutatŭ, și ast-felŭ li s'aŭ făcutŭ mai multe apĕsări, cându ei, suntŭ totuși, ceĭ mai vechĭ locuitorĭ ai țĕrei.*» Iară despre Românii din Ungaria, din districtulŭ Oradiei și Araduluĭ, dice: «In acestŭ districtŭ trebue de a privi la principiele adevĕrate, precum le poftesce toleranța. Incă domnesce deosebi în comitatulŭ Araduluĭ o rigóre și o apĕsare nemărginită într'unŭ modŭ sclavicŭ — la carĭ, diregătoriĭ comitatului și magistrații de acolo, se credŭ a fi împuterițĭ. Românii suntŭ încă așa de tare siliți la apĕsarea și la tratarea sclavică, în câtŭ și locuințele proprii, le suntŭ de totŭ indiferente, și suntŭ dară aplecați la nestatornicia. In fine trebue o tratare mai omenéscă și din partea domnilorŭ de pămêntŭ și mai marilorŭ lorŭ, ca să se lege de pămêntulŭ pe care suntŭ.»

Pe lângă aceste, înființându-se ierarchia serbéscă, Serbii se înalță în viéța bisericéscă, Nemții în viéța cetățenéscă și politică asupra poporului românescŭ. Dar nicĭ atâta n'a fostŭ destulŭ: principiulŭ catolicismului, purtatŭ pe brațe de ceĭ de la putere, încă a trebuitŭ să aibă prada sa și din acestŭ elementŭ supusŭ sclavieĭ, și înfrântŭ în tóte direcțiunile! Și ce a pututŭ să fiă altă consecință, de câtŭ ca poporulŭ să fiă adusŭ la o amețire, la o desperare pentru casele și pămêntulŭ luĭ, pentru religiunea luĭ, și pentru totŭ ce e sântŭ și dreptŭ în lume!

c) Starea politică în Ardealŭ. Românii în vechime, avêndŭ statulŭ și ordinea magnaților și nobililorŭ din sînulŭ lorŭ, puteaŭ a se în-

țelege bine cu maghiarii de prin comitate, și cu Secuii. Dar unu poporu saŭ gonitu saŭ fără putere de a trăi în patria sa, Olanda și Flandra, iea lumea în capu, și sub nume de Sași, pe timpulu regelui Ghesa alu II-lea (1142—1148), se așéḑă în Ardélu. I s'a datu locu pe fundulu numitu regescu și împărțitu în comitate, în cari locuiau numai Români (1) și la începutu, nu mărginiră drepturile vechi ale Romanilorŭ. Regele Andreiu alu II-lea însă, la anulu 1224 le dede teritoriulu de la Oreștia până la Baroth, drepturi și libertăți, în câtu Sașii începură de a și forma unu statu micu națională sub conducerea comitelui săsescu din Sibiiu, și începură de a fi poporu domnitoru peste vr'o 200,000 de Români, cari se aflară pe teritoriulu Sașilorŭ, și începură de a cuprinde drepturile și moșiile Românilorŭ.

O nefericită rescólă a țĕranilorŭ din tóte popórele din Ardélu, sub conducerea lui Doja, silesce pe nobilii și magnații Maghiari și Români, cari formau o națiune politică, asemenea pe Secui și pe Sași, cari acum dispuneau de drepturi nobilitare, ca să se alieze contra țĕranilorŭ, adecă ĭobagilorŭ, cari aveau lupta mai multu economică, o întrebare de bună starea materială.

Nobilii maghiari și români, ca o națiune politică, apoi Secuii și Sașii, la anulu 1437, facu uniune în contra țĕranilorŭ, cari mai peste totu erau Români. Uniunea acésta cu încetulu se desvóltă de o uniune națională în contra Românilorŭ, acele trei națiuni se inarticuléză în legile țĕrei, de trei națiuni recepte, adecă primite în țéră. Românii la începutu erau represintați prin nobilii lorŭ în națiunea maghiară, și de bună sémă prin aceștia încă aŭ avutu ceva scutință, dar căḑêndu Ardélulu sub domnia principilorŭ pământeni la anulu 1538, și aceștia, sub pedépsă de confiscarea bunurilorŭ și perderea drepturilorŭ nobilitare, silindu pe nobilii Români să trécă la calvinismu, mulți nobili Români, anume ceĭ de la putere, prin legea nouă trecură și în națiunea genetică maghiară, și acuma remânêndu poporulu românescu numai o plebe de ĭobagi, — a remasu fără nici o influință la legile țĕrei și fără dreptu de a dispune despre sórtea sa.

(1) Se pomenesce și de Bisenĭ,—cari aŭ trebuitu să fiă ĭar Români din altu prejuru, — pentru că urma lorŭ nu se află nici după limbă, nici după portu, ĭară Bisenĭ, însémnă pădurenĭ.

Când ajunse Ardélulŭ la 1696, sub noua casă domnitóre, — strămutarea aduse nóue fatalităţi asupra poporuluĭ românescŭ.

2. Starea bisericéscă

a) Starea bisericéscă în generalŭ. Biserica de ritulŭ greco-orientalŭ în Ungaria şi Ardélŭ esista organisată, încă din vechime. Afară de puţinĭ grecĭ şi de puţinĭ Serbĭ, împrăştiaţĭ prin ţĕrĭ, Româniĭ formaŭ massa creştinilorŭ de ritulŭ greco-orientalŭ, — şi eĭ, în secoliĭ 14, 15 şi 16, aveaŭ pentru Ardélŭ, mitropoliă în Belgradŭ saŭ Alba-Iulia, care adese-orĭ s'a lăţitŭ şi peste credincioşiĭ din Ungaria, şi aveaŭ une-orĭ şi aci mitropoliă şi episcopatele lorŭ românescĭ.

Dar mare blestemŭ a trebŭitŭ să cadă pe Românĭ, pentru că s'aŭ făcutŭ creştinĭ, şi pe biserica lorŭ creştină, pentru că şĭ-a apĕratŭ sânţenia vechiă. Jupiter din cetatea sa înaltă a fostŭ încetatŭ de multŭ de a privi în lume şi de a apĕra totŭ ce e românŭ, — ĭară Dumneḑeulŭ creştinilorŭ prin învĕţătura iubireĭ deaprópeluĭ, nu a fostŭ în stare, ca se facă bunĭ pe creştinĭ, ci aceştia aŭ pornitŭ cu dorŭ selbatecŭ asupra Românilorŭ. Religiunea le-aŭ spart'o în treĭ, — şi în biserica lorŭ naţională, le-aŭ pusŭ stăpânĭ străinĭ.

b) Ierarchia Serbéscă în Banatŭ şi Ungaria. Serbiĭ nicĭ se aşeḑară bine în ţĕrile imperiuluĭ, şi la 21 Augustŭ 1690 căpĕtară diploma de la împĕratulŭ Leopold I-iŭ, dânduli-se libertăţĭ religióse şi speciale. La unŭ anŭ, în 20 Augustŭ 1691, căpĕtară altă diplomă cu drepturĭ şi maĭ marĭ, — de a-şĭ alege pe archiepiscopulŭ lorŭ «de naţiune şi limba serbéscă» şi acela să dispună «de tóte bisericele de ritulŭ orientalŭ, se rînduéscă preoţĭ serbĭ în oraşe şi sate, şi să dispună de toţĭ, carĭ mărturisescŭ religiunea greco-orientală.» O ḑi négră pentru só.tea de unŭ secolŭ şi jumĕtate a poporuluĭ românescŭ deosebĭ din Banatŭ!

Prin diploma din 4 Martie 1695 se organiséză episcopiĭ nóue. Ienopolia a Românilorŭ încetéză şi se alătură Temişóreĭ, aci în Verşeţŭ şi în Oradia mare, respective Agria, se punŭ episcopĭ serbĭ. Sub împĕrătésa Maria Teresa se reorganiséză episcopatele, se formézĕ şi la Aradŭ episcopiă şi se pune episcopŭ sêrbŭ. Ce a pututŭ să ur-

meze, de câtŭ că archiereiĭ sêrbĭ cu puterea dată și cu instinctulŭ ce-lŭ are unŭ poporŭ, când se simte în posițiune domnitóre, se pornéscă asupra Românilorŭ, ca să-ĭ slaviseze ; ĭară cu trecerea la unire a mitropolitutuĭ greco-orientalŭ din Belgradŭ, să-și lățéscă ierarchia și peste Românii rĕmașĭ greco-orientalĭ în Ardélŭ ;—precum ne mărturisesce decretulŭ pré înaltŭ din 13 Iulie 1731, prin carele Vicențiu Ioanovicĭ, mitropolitulŭ Carlslovețuluĭ îĭ căpĕtă sub jurisdicțiunea sa.

Regulamentulŭ din 1777, pentru națiunea ilirică, nu numaĭ că a datŭ tótă ierarchia greco-orientală pe mâna Serbilorŭ, dar pe aceștia îĭ ridică și la o unitate națională sub nume de «nație ilirică» și fiindŭ-că Românii greco-orientalĭ din Banatŭ și Ungaria eraŭ maĭ deosebitŭ supușĭ ierarchieĭ, acesta și congresulŭ sêrbescŭ, privesce pe Românĭ ca pe o parte întregitóre a națiuniĭ ilirice, dar fără ca,— saŭ de la stăpânire, saŭ de la congresŭ — să aibă partea cea maĭ mică din bunurile și drepturile națiuniĭ ilirice. Tincu Velia, fostŭ profesorŭ de teologiă și protopopŭ, în istoria sa bisericéscă ne enaréză : «Acéstă politică de desnaționalisare o aŭ urmăritŭ și practicatŭ ierarchiĭ sêrbĭ prin episcopiĭ, protopopiĭ și directoriĭ scolarĭ, în acelŭ modŭ, că aŭ scosŭ pe nesimțite maĭ din tóte bisericele limba românéscă și cărțile românescĭ, aduse cu marĭ spese din Ardélŭ și Țéra românéscă, și aŭ întrebuințatŭ totŭ felulŭ de mijlóce, ca Românii să lapede numele de familiă saŭ cognumele românescĭ, și să iea altele sêrbescĭ saŭ ale lorŭ proprii să le sêrbéscă. Și de atuncĭ avemŭ atâtea cognume sêrbescĭ în sînulŭ națiuniĭ, și maĭ alesŭ între preoțĭ și învĕțătorĭ, ca ceĭ maĭ subordinați și maĭ dependinți de ierarchiĭ sêrbescĭ.»

Iată ce a fostŭ misiunea principală a ierarchieĭ creștine sêrbescĭ, iată la ce ajunse unŭ poporŭ immigratŭ și micŭ, dar dórĕ susținutŭ spre înădușirea elementuluĭ românescŭ, care politicesce era deja și înfrântŭ !

Era încă o asuprire asupra bisericeĭ orientale, — și sub acésta zăceaŭ și Sêrbiĭ privilegiațĭ, și adecă «se susține numaĭ una și adevĕrata religiune, cea catolică» și ortodoxiĭ nu aveaŭ dreptŭ ca să

posédă bunurĭ și să pórte diregĕtorĭĭ! Abea la 1790—91 s'aŭ proclamatŭ și ortodoxiĭ cu drepturĭ de cetățenĭ și de a posede bunurĭ, precum de a purta diregătorĭĭ, dar praxa din viéță se opri numaĭ la nobiliĭ ortodoxĭ, și abea dieta din 1844 decise, ca și nenobiliĭ să fiă aplicațĭ *după posibilitate.*

c) Ierarchia greco-orientală românéscă în Ardélŭ. Maĭ 'nainte de a vorbi despre starea bisericeĭ orientale a Românilorŭ, e de lipsă de a premite unele considerațiunĭ generale, carĭ aducŭ lumină asupra relațiunilorŭ ardelene. Biserica catolică în Italia și în Europa, pentru maĭ multe abusurĭ din partea clerulŭĭ catolicŭ decădêndŭ din puterea sa morală, și Papa Piu alŭ II-lea neînvoindu-se la atare reformă, a împinsŭ pe catolicĭ într'o revoluțiune bisericéscă. Martinŭ Luther la anulŭ 1517 începe lupta pentru reformă, și la anulŭ 1530 reformele luĭ în dieta din Augsburg devinŭ doctrinele uneĭ secte formate din catolicĭ: a confesiuniĭ reformate, sub numele augustane saŭ luterane. Dar între reformațĭ curêndŭ se începe cérta pentru doctrinele nóue, de óre-ce Ulrich Zwingli din Elveția încă la anulŭ 1519, ĭară după mórtea luĭ, Ioan Calvin, unŭ omŭ fanaticŭ și grozavŭ la caracterŭ, în anulŭ 1531, fundéză o confesiune nóuă, numită elvetică saŭ calvină. Insă reformațiĭ se împartŭ și maĭ tare, se începe doctrina în contra Sânteĭ Treimĭ, și se fundéză confesiunea unitară. Nicĭ catolicismulŭ din Ungaria și Ardélŭ n'a fostŭ cruțatŭ de valurile reformațiuniĭ, — ba acele isbiră cu puterea măriĭ turbate asupra bisericeĭ romano-catolice, și apoĭ se opriră surpândŭ o parte din biserica greco orientală românéscă din Ardélŭ.

d) Ântêia spargere a bisericeĭ greco-orientale românescĭ prin calvinismŭ. Sașiĭ fiindŭ în legătură cu Germania și cele-l-alte țĕrĭ, fură ceĭ d'ântêiŭ carĭ primiră confesiunea luterană, și-și fundară biserica națională. Nobiliĭ maghiarĭ și românĭ — carĭ formaŭ națiunea politică maghiară — se făcură calvinĭ. Româniĭ nobilĭ, nu numaĭ pentru interesulŭ comunŭ ce-lŭ aveaŭ cu nobiliĭ maghiarĭ, ci deosebĭ, pentru că sub pedépsă de confiscarea bunurilorŭ și perderea drepturilorŭ, se pretindea trecerea la calvinismŭ, părăsiră religiunea vechiă a lorŭ. Următoriĭ de confesiunile aceste și catoliciĭ, apucândŭ puterea în mână,

se proclamă religiunea catolică, luterană și calvină, ĭară la anulŭ 1570 și cea unitară, ca și patru religiunĭ recepte, adecă primite în țéra Ardéluluĭ, și totŭ aceste confesiunĭ la anulŭ 1575 aducŭ lege, că religiunea greco-orientală se privesce de sectă, și se privesce de suferită în țéră numaĭ până va plăcea domnitoruluĭ și ordinelorŭ de statŭ, adecă nobililorŭ și magnaților. Ce era maĭ tristŭ pentru Românĭ de câtŭ, a nu fi primiți nicĭ ca națională între națiunĭ, nicĭ ca orientalĭ între religiunĭ recepte în țéră. Dar acesta nu ar fi fostŭ rĕulŭ celŭ maĭ mare, décă arŭ fi fostŭ lăsați în pace cu libertățile religióse de până aci. Insă cam de-odată cu reformațiunea, începêndŭ epoca principilorŭ din țéră (1538—1696) și fiindŭ aceștĭ domnitorĭ maĭ toțĭ calvinĭ, începură de a sili pe Românĭ, acuma pe ĭobagĭ și clerulŭ ca să primĕscă calvinismulŭ.

Incercările primare eraŭ prin catichismŭ tipăritŭ românesce, cu scopŭ de a falsifica doctrinele bisericeĭ orientale și de a amăgi, și apoĭ prin instrucțiunile principilorŭ, date ca și poruncĭ cleruluĭ românescŭ. Neajungêndŭ aceste încercărĭ, apucară administrațiunea uneĭ părți și acușĭ a întregeĭ bisericĭ orientale, și puseră pe superintendenții, adecă episcopiĭ calvinĭ, acușĭ de controlŭ, acușĭ de capiĭ mitropoliților și aĭ bisericeĭ orientale. Mitropoliții cercară de a-și a pĕra biserica, dar aceĭa, carĭ se susțineaŭ cu tăriă bărbătéscă în religiunea lorŭ vechiă, cădură de sacrificiulŭ bisericeĭ, anume : Ilie Iorest, la anulŭ 1643 fu condamnatŭ și despoiatŭ de tóte, ĭară mitropolitulŭ Sava Brancovicĭ la anulŭ 1680 fu aruncatŭ în temniță, și adese-orĭ scosŭ în têrgulŭ din Vințŭ și bătutŭ înaintea credincioșilorŭ sĕĭ.

Dar în lume, o religiune nu a pututŭ să fiă așa de batjocorită ca și aceea orientală din Ardélŭ. Petru Maioru ne spune : «Superitendentulŭ calvinescŭ nu numaĭ ședea pe scaunulŭ celŭ d'ântêiŭ în sobórele cele bisericescĭ ale Românilorŭ, ci încă și clerulŭ și protopopiĭ românĭ eraŭ siliți să-lŭ ducă pe acela în scaunŭ redicatŭ pe umerĭ până la soborŭ, și nicĭ fără superitendentŭ, nu era iertatŭ cleruluĭ și archiereilorŭ să judece nimicŭ în cele duhovnicescĭ !»

Intre așa împrejurărĭ dară nu e minune că s'aŭ aflatŭ și mitro-

politi ca și Stefanŭ Simonŭ (1643—1651), și ca și Iosifŭ Budai (1680) carî se supuseră, și cu o parte din clerŭ și poporŭ trecură la religiunea calvină, și acésta fu ântêia spargere a religiuneĭ greco-orientale și a elementuluĭ românescŭ.

e) A dóua spargere a bisericeĭ greco-orientale romane prin catolicismŭ. Principiĭ din ţéră finiră cu domnia lorŭ, și Ardélulŭ ajunse sub sceptrulŭ gloriosŭ alŭ Austrieĭ, care avea în sistema sa politică, principiulŭ catolicismuluĭ. Impĕratulŭ Leopoldŭ I-iŭ, în 4 Decembre 1691, emite o diplomă, prin care garantézā în Ardélŭ privilegiele celorŭ treĭ naţiunĭ, și drepturile și libertăţile celorŭ patru religiunĭ.

Se începe o eră nóuă, dar cade unŭ blăstemŭ noŭ asupra Românilorŭ, — paharulŭ celŭ amarŭ încă nu a fostŭ plinŭ,

Politica avea lipsă de întărirea catolicismuluĭ încontra celorŭ treĭ confesiunĭ reformate, pentru că aceste sub timpulŭ principilorŭ din ţéră înfrânseră și catolicismulŭ, carele în timpŭ fórte lungŭ nu avu episcopulŭ sĕŭ. Fiindŭ Româniĭ și de astă dată destinaţi de o pradă nóuă, trebuia și acumŭ ca să li se creeze o sórtă așa de grea, încâtŭ să nu o maĭ pótă purta, — să-și blăsteme ḑilele și tótă creatura, căcĭ numaĭ atuncĭ se vorŭ apuca cu tóte mânile de favorurile promise, primindŭ uniunea cu Roma, saŭ maĭ bine ḑicêndŭ cu Papa Romeĭ.

Colonics, primatele Ungarieĭ, începe agitaţiunea; o armată de jesuiţi buie asupra bisericeĭ gr. orientale, ajutată din când în când și de alta militară, căcĭ era lipsă de catolicĭ, măcarŭ să-ĭ scótă și din petre. Teofilŭ, mitropolitulŭ orientalŭ din Belgrad, în 21 Martie 1697, iar Atanasiŭ mitropolitulŭ, în 5 Septembre 1700, subscriŭ actulŭ de uniune cu Roma, — mitropolia orientală română încetézā, — clerŭ și poporŭ trece la uniune. — Și acésta fu a dóua spargere a religiuniĭ orientale Române din Ardélŭ.

f) Starea primitivă a bisericeĭ unite. Și Românilorŭ celorŭ uniţi, viéţa încă li se maĭ face amară. Impĕratulŭ dă diplome și drepturĭ, dar dieta și guvernulŭ, care stătea maĭ alesŭ din reformaţi, punŭ totŭ felulŭ de pedice pentru esecutarea lorŭ. — Dar și tóte favorurile date împedecaŭ, că biserica unită să fiă independentă, pentru că scopulŭ

principalŭ era, ca Românii trecuți la uniune, să fie *deplinŭ catolici*,— și până acésta se va putea, — după instrucțiunile papeĭ, jurisdicțiunea bisericéscă, trebue să fiă în mâna catolicilorŭ adevěrați. Pentru acésta, de loc ce Atanasiŭ trecu la uniune, se denumì unŭ jesuitŭ cu titlu *Causarum generalis auditor* și se puse episcopuluĭ unitŭ, ca unŭ controlorŭ, acușĭ ca unŭ superiorŭ, în câtŭ jesuiții controlorĭ, făcură mare necasŭ bisericeĭ unite. Petru Maiorŭ despreĭ acéstă epocă a bisericeĭ unite, ne amintesce următórele: «Uniții să 'șĭ aducă aminte de tocméla cea vechiă a episcopilorŭ latinescĭ, carĭ — cum se întorcea vre-uniĭ din legea grecéscă, la împărtășirea cu Roma vechiă, — îndată încălecară peste eĭ, în câtŭ episcopiĭ ce foștĭ de legea grecéscă nu maĭ aveaŭ acea putere și volniciă, care o avuseseră fiindŭ neuniți, ci cu totulŭ atârnaŭ de la voia și porunca episcopilorŭ latinescĭ și numaĭ vicarĭ eraŭ acestora... Intru acea asuprire era archiepiscopulŭ din Ardealŭ cu toți Românii luĭ, după făcuta unire cu biserica Romeĭ!» Papeĭ din Roma nu-ĭ trebuiaŭ Românĭ, — și în câtŭ eraŭ rĕsăriteni, îndemna popóre străine asupra lorŭ; i-aŭ trebuitŭ numaĭ catolicĭ, să fiă supușĭ șieșĭ și orĭ și cuĭ. Petru Maiorŭ ne maĭ spune : «Impĕrătésa Maria Teresa, cu mare nevoe mijloci de la papa, ca episcopiĭ uniți să scape de robia episcopilorŭ latinescĭ și să fiă episcopĭ cu eparchiă.» Amară aducere aminte de Roma papeĭ! După multe fatalități și a bisericeĭ unite, gloriosulŭ împĕratŭ Franciscŭ Iosifŭ I-iŭ, la anulŭ 1855, o reorganiséză fundândŭ episcopia Gherleĭ și a Lugoșuluĭ, și restaurândŭ mitropolia luĭ Atanasiŭ din Belgradŭ cu reședința în Blajŭ.

g) Starea bisericeĭ orieniale, după uniune. Trecêndŭ Atanasiŭ mitropolitulŭ rĕsăritenŭ la uniune, mitropolia Belgradului încetéză. Și credinciosiĭ orientalĭ până la 1751, rĕmânŭ fără de nicĭ unŭ episcopŭ, iară la 1731, suntŭ apriatŭ supușĭ mitropolituluĭ din Carloviț̆ŭ, — până ce de altă parte unele cause bisericescĭ se desfacŭ prin consistoriuluĭ uniților. Se vede că la anulŭ 1751 totușĭ a fostŭ planulŭ, ca să se denuméscă unuĭ epicopŭ ortodoxŭ, căcĭ de acuma se denumescŭ dar numaĭ Serbĭ și provizoriĭ de episcopĭ rĕsăritenĭ pentru Ardealŭ. Impĕratulŭ Iosifŭ alŭ II-lea la anulŭ 1783 denumesce

episcopŭ stabilŭ cu reședința în Sibiiŭ, și în cele spirituale îlŭ supune mitropolituluĭ din Corlovițŭ. — Dar după mórtea acestuĭ împĕratŭ, episcopia rĕmâne vĕduvă 14 anĭ, — și abia la anulŭ 1810, se denumesce întâiulŭ episcopŭ românŭ Vasiliŭ Moga.

Deși împĕratulŭ Iosifŭ II-lea împinse epoca sa înainte, — și de și în Ungaria se aduse articolulŭ de lege 27 din 1790—91, și în Ardealŭ articolulŭ de lege 60 din 1790, — pentru libertatea religiunilorŭ, — totuși Românii orientalĭ, și în secolulŭ a-lŭ 19-lea, pe care lumea vrea să-lŭ numéscă a-lŭ civilisațiuniĭ și culturei, ḑicŭ, Românii orientalĭ, prin instrucțiunea gubernială din 13 Augustŭ 1810, către Moga, fură din noŭ loviți, spunêndu-i-se că religiunea orientală nicĭ acum se privesce de primită în țĕră, ci numaĭ de tolerată, — și pentru acésta, episcopulŭ n'are dreptŭ să-și apere turma sa, ci să se retragă de a face pedece uniunĭĭ cu Roma.

Până aci a fostŭ calea la Golgota!

Românii de religiunea orientală, până în timpulŭ maĭ noŭ, totŭ doriaŭ renviarea mitropolieĭ lorŭ, — și vedemŭ pe pré bunulŭ împĕratŭ Franciscŭ Iosifŭ, ca și pe ângerulŭ, care a prăvălitŭ pétra de pe mormêntŭ, și a strigatŭ: «Nu vĕ temeți, sciŭ că mitropolia cea restignită o căutați — ea a reînviatŭ!»

Și în 24 Decembre 1864, ne restaură mitropolia, și ne scăpă de ierarchia sêrbéscă, dându și bisericeĭ greco-orientale românescĭ libertăți marĭ!

B) EPOCA CULTURALĂ.

Décă ne-amŭ întreba: «că în ce stadiŭ a fostŭ cultura poporuluĭ românescŭ în periodulŭ de la 1690 încóce, maĭ multŭ de unŭ secolŭ? ar trebui să respundemŭ cu întrebarea: ce *căutați cultură la unŭ poporŭ în epoca când n'a avutŭ posițiune politicéscă, și a fostŭ* clăcașulŭ boerilorŭ, despoiatŭ de starea materială? ce căutați cultură la unŭ poporŭ, în epoca când biserica i s'a spartŭ în treĭ părți și capiĭ religiunilorŭ luĭ în parte mare eraŭ străinĭ, — și lumea tótă era în neîncetată frecare cu elŭ! ce vreți cultură la unŭ poporŭ, când pruncii

luĭ eraŭ împinşĭ în scóle străine, şi nicĭ n'avea drept să aibă scólele sale naţionale şi publice.

Dar totuşĭ să cercămŭ relaţiunile, carĭ l'aŭ făcutŭ neputinciosŭ unŭ timpŭ lungŭ, — să admirămŭ instinctulŭ şi începuturile luĭ pentru cultură, ca să aflămŭ şi ceva mângâere, şi să ne întărimŭ speranţele nóstre.

a) Starea culturei în ierarchia sêrbéscă. După ce Sêrbiĭ se aşedară, şi biserica lorŭ naţională se organiză, — mitropolia şi respective mitropolitulŭ din Carlovicŭ la anulŭ 1749, fu prevĕdutŭ cu marĭ bunătăţĭ materiale, şi anume i se asemnară 9000 fl. pe anŭ din cassa statuluĭ, şi i se deteră bunurile Neradinŭ, Pankovcze şi Dallia spre folosire, şi multe alte edificiĭ şi venitурĭ. Maĭ târdiŭ Neradinŭ se prevede mănăstiriĭ Gergeteg iară Dallia 'ĭ remase, aducêndŭ aḑĭ venitŭ de peste 100,000 fl. pe an. Româniĭ nu aŭ căpătatŭ nicĭ atâta, cât ar face unŭ procentŭ din veniturile acestea, — ba şi veniturile acestea adese orĭ eraŭ mijlóce spre sur area Românilorŭ, — dăruindu-li-se din ele, cărţĭ bisericeştĭ slavone, şi demoralisându-i-se cărturariĭ, plecaţĭ pe cariera bisericéscă.

Sêrbiĭ încă la anulŭ 1706 cerură învoire ca să rĕdice scóle, — şi abea la 1733 le-a venitŭ răpunsŭ, că baronulŭ Kalanek, judecătorulŭ naţiuneĭ ilirice s'a însărcinatŭ, ca să introducă şcóle prin oraşe şi sate; iară congresulŭ abea la 1730, a trămisŭ circulare către preoţime, ca să ridice şcóle, — şi în anulŭ viitorŭ Carlovicŭlŭ fu celŭ d'âncâiŭ cu şcóle triviale sêrbescĭ. Maĭ trecură anĭ, şi la anulŭ 1777 împĕrătésa Maria T resia se vede îndemnată «de a îndruma dregătoriele aulice, ca să fiă privighetóre la *introducerea* cu folosŭ a causeĭ scolare.»

După colonisare, abea la 70 de anĭ, a venitŭ unŭ mitropolitŭ vrednicŭ la Sêrbi, Paulŭ Nenadoviciŭ care, din veniturile cele marĭ, la anulŭ 1761, a ridicatŭ şcólele triviale din Carlovicŭ, de unŭ gimnasiu sêrbescŭ; iară Stefanŭ Stratimirovicĭ, mitropolitulŭ celŭ maĭ bine meritatŭ, la anulŭ 1791, lângă gimnasiŭ a fundatŭ unŭ alumneŭ pentru 60—70 de tinerĭ sêrbĭ săracĭ şi unŭ convictŭ pentru 40—50 de tinerĭ, carĭ plătiaŭ ceva puţinŭ pentru susţinere şi învĕ-

țătură, — și Sêrbiĭ îșĭ începură progresulŭ.— Destulŭ de puținŭ în decursulŭ timpuluĭ, din milióne de venitурĭ. Româniĭ nu aŭ fostŭ primiți în alumneŭ, și convictŭ multŭ timpŭ, — și când începură de a-ĭ primi, putură eĭ óre să capete cultura națională, când și din ceĭ primiți, ca să se facă preoți saŭ călugărĭ, și dóră să ajungă la o tréptă maĭ înaltă ierarchică, trebuia să-și schimbe numele și să-și ascundă simțimintele naționale, — séŭ déca aŭ fostŭ bine crescuți pentru uniunea ierarchieĭ sêrbescĭ, ca nisce renegați, deveniră turbați propagatorĭ aĭ serbismuluĭ.

Vomŭ fi așteptatŭ dóră sprijinŭ de cultură românéscă de la aceia, carĭ scoteaŭ cărțile românescĭ de prin biserică, de la aceia, în a căroră mână era directoratulŭ scólelorŭ, — și pe băiatulŭ Munténŭ 'lŭ boteză Munténovicĭ; de la aceia, carĭ dispunêndŭ de putere mare în biserică, făceaŭ așa de mari abusurĭ de ea și în contra preoțilorŭ, încâtŭ împĕrătésa Maria Therezia la anulŭ 1777 se vĕdu silită de a ordona: «Noĭ oprimŭ episcopilorŭ și mitropolituluĭ, ca pe supușiĭ lorŭ preoți sânțiți, să-ĭ maĭ pedepséscă cu bătaie, cu fere, cu legăturĭ și cu lucrurĭ pentru slujitorĭ! Óre preoțiĭ romanĭ puteaŭ *avé curagiulŭ să fiă pe față naționalĭ și să se opună?*

Ce stare de cultură generală vomŭ căuta în epoca acésta la poporulŭ românescŭ? Să amintescŭ cuvintele pré dreptuluĭ împĕratŭ Iosifŭ alŭ II-lea dicêndŭ la anulŭ 1785: «Națiunea română se tratéză încă într'unŭ modŭ sclavicŭ, — de unde urmările ei suntŭ în parte puțina eĭ cultivare. . . . La aceștia trebuia așa să se *introducă* scóle, precumŭ preoțimea eĭ să se instrueze maĭ bine!»

Vĕdurămŭ că la anulŭ 1731 s'a trimisŭ circulariulŭ către clerŭ pentru rădicarea, școlelorŭ, — și împĕratulŭ celŭ bunŭ, încă și peste 54 de anĭ ne spune de lipsa *introducerii școlelorŭ!*

După legile țĕreĭ, în acéstă epocă nicĭ era ertatŭ altorŭ confesiunĭ — afară de celeĭ romano-catolice, — ca să redice școle publice. Și déca vedemŭ la anulŭ 1761 unŭ gimnasiŭ sêrbescŭ, acela și alte școlĭ confesionale publice, se deschiseră pe baza patentelorŭ și resoluțiunilorŭ Impĕrătescĭ căcĭ abea articolulŭ de lege 26 din 1790—91

iertă Augustanilorŭ și Helveților ca să zidéscă școle publice, și articolului 27 din acelașŭ anŭ, -- greco-orientaliloră.

A lipsitŭ dóră în românĭ instinctulŭ pentru cultură? și priceperea, că ce însemnătate și putere are învĕțătura și științа? Nu aŭ lipsitŭ.

De loc : cum la anulŭ 1731 a ajunsŭ circularulŭ pentru deschiderea scólelorŭ, Românii maltratați de visurile grozave ale secoluluĭ și amorțiți de gónă și de trudă își deschiseră ochi! Oh! dar cine *să învețe? unde suntŭ învĕțătoriĭ romanĭ ?!* suntŭ! *Dumnedeŭ le-a inspiratŭ ideia, și protopopiĭ, preoțiĭ și alțĭ cărturarĭ românĭ formară școle private, adecă în casa lorŭ: unŭ diaconŭ din mănăstirea Tismana din România, diaconulŭ Loga, la anulŭ 1736, trece în Banatŭ și la Irediște lângă Versețŭ fundéză scóla comună românéscă*, apoĭ ĭ urmézà și alțĭ învĕțătorĭ din România, ca să învețe pe tineriĭ carĭ vorŭ să fiă preoți și învĕțătorĭ! Iată începutulŭ cultureĭ poporuluĭ românescŭ în Banatŭ, prin sine și de la sine, căcĭ celŭ ce are tăriă în sufletulŭ sĕŭ, și credință în puterea sa, — nu pere.

Sêrbiĭ ceĭ privelegiațĭ cerură curêndŭ ca să-și redice institutulŭ de teologiă, dar împĕrătésa Maria Teresia la anulŭ 1777 le dice: «să înceteze cu ridicarea scólelorŭ clericale, până se va lua otărîrea prénaltă». Abea sub Iosifŭ a II-lea s'a otăritŭ, — și la anulŭ 1789, în Temișóra se împroviséză teologia și preparandiă, unŭ cursŭ de șése lunĭ la olaltă pentru Sêrbĭ și Romanĭ; iară mitropolitulŭ Stefanŭ Stratimnovicĭ numaĭ după ce apăru articolulŭ de lege 27 din 1790—91 putu să le reorganiseze maĭ bine. In institutulŭ din Temișóra, aŭ fostŭ *Michaiŭ Dascălulŭ și renumitulŭ Dimitriŭ Țichindélŭ* primiĭ profesorĭ românĭ, — și institutulŭ pedagogicŭ românescŭ s'a înființatŭ numaĭ sub împĕratulŭ Franciscŭ I la anulŭ 1817 în Arad.

Petru Maioru, bărbatulŭ cultureĭ naționale, pe pagina din urmă a istorieĭ sale vorbindŭ despre înființarea acestuĭ institutŭ pedagogicŭ, în descoperirea bucurieĭ sale ne dice: «ce deosebitŭ bine póte nădăjdui némulŭ românescŭ de la catichetu Dimitrie Țichindél și de la ceĭ treĭ profesorĭ românĭ, Constantinŭ *Diaconovicĭ Loga*, Dr. Iosifŭ Iorgovicĭ și dr. Mință». Totŭ Petru Maior, despre clerulŭ românŭ de pe timpulŭ sĕŭ în Banatŭ, ne maĭ spune: «Ba și în

Bănatu, măcarŭ că-i stăpânescŭ episcopiĭ ceĭ sêrbescĭ, încă se află preoţi romanĭ procopsiţi întru învĕţătură, — dintre aceiaşĭ este protopresbiteriĭ : Petru Iorgoviciŭ alŭ Oraviţeĭ, Stefanŭ de Atanasieviciŭ alŭ Lugoşiuluĭ, Iónŭ Tomiciu alŭ Caransebeşuluĭ, Nicolae Stoica de Haţegŭ alŭ Mehadieĭ».

Iată unŭ picŭ de libertate, şi în timpŭ scurtŭ, ce progresŭ a produsŭ! cultura precumŭ schimbă faţa pământuluĭ, aşa schimbă şi spiritulŭ unuĭ poporŭ!

b) Starea culturală în ierarchia greco-catolică romană. Orĭ şi câtŭ de multŭ era statulŭ organisatŭ pe sistema de religiunĭ; orĭ şi câtŭ de mare lipsă avea politica, de catolicĭ în Ardél; orĭ şi câtŭ de marĭ eraŭ promisiunile către Romanĭ, carĭ trecŭ la catolicismŭ, — în comparare cu dotarea ierarchieĭ sêrbescĭ, biserica greco-catolică a fostŭ sărăcesce dotată. Impĕratulŭ Carolŭ al VI-lea la anĭ 1717 a dăruitŭ pentru traiulŭ episcopuluĭ Iónŭ Patachi, bunulŭ de la Gerla şi moşia de la Sâmbăta de josŭ, carĭ aduceaŭ pe anŭ unŭ venitŭ de 3000 fl. Energia episcopuluĭ Inocenţiŭ Clainŭ, mijloci la anulŭ 1738 schimbarea acelorŭ bunurĭ cu domeniulŭ Blaşuluĭ, care aducêndŭ 6000 fl. pe anŭ, 3000 fl. eraŭ destinate pentru episcopŭ, şi 3000 fl. pentru călugărĭ şi scopŭ de cultură. Modestŭ începutŭ, dar în mâna celorŭ bunĭ fu dar cu sporulŭ luĭ Dumneḑeŭ.

Orĭ şi câtŭ catoliciĭ le aduceaŭ Românilorŭ aminte de Roma, — şi orĭ şi câtŭ Româniĭ făcură uniune cu papa, — catoliciĭ priviaŭ pre Românĭ numaĭ de catolicĭ, şi din partea lorŭ nu s'a facutŭ nicĭ o îngrijire pentru cultura naţională, — ba pe pruncii românĭ ĭ chiamă şi'ĭ mână în şcóle catolice de limbi străine, — unŭ seminarŭ romano-catolicŭ din Cluşiŭ, delocŭ a statŭ gata pentru crescerea preoţilorŭ românĭ; şi apoĭ decretulŭ gubernialŭ din 26 Septembre 1699, ordinéză uniţilorŭ, că în lipsă de şcóle între Romaniĭ greco-catolicĭ, candidaţiĭ de preoţiă să afle primire în statulŭ preoţescŭ numaĭ atuncĭ, când eĭ vorŭ fi cercetatŭ scólele ale acelorŭ confesiunĭ recepte, cu carĭ s'aŭ unitŭ Româniĭ, adecă scólele catolice, luterane şi calvine. După trecerea luĭ Atanasiŭ, la anulŭ 1700, Românilorŭ greco-catolicĭ li se ĭertă se intre în scólele latinescĭ.

Când vor fi combinatŭ Romanii din epoca acésta, starea din ierarchia sêrbéscă, și starea din acea greco-catolică, — vorŭ fi pututŭ dice: «Séŭ cu capulŭ de pétră, séŭ cu pétra de capŭ, — totŭ una!» A trebuitŭ încă multŭ timpŭ, și tréba s'a întorsŭ spre bine. Ce minune póte să facă resoluțiunile împĕrătescĭ, — Carolŭ alŭ VI-lea dă venitŭ de 6000 fl. iar Maria Therezia ordonéză deschiderea de școle românescĭ. Iată fundamentulŭ, ca să se încépă viéța românéscă cultura națională. Să ne aducemŭ aci aminte de cuvintele poetuluĭ Mureșianu: «*Din simbure întocma și chedrulŭ ese afară.*»

Episcopulŭ *Inocențiŭ Clain* și deosebĭ episcopulŭ Aronŭ, la anulŭ 1754, începe lucrulŭ de cultură, cu toiagulŭ sĕŭ, desparte întunerculŭ de lumină. Acestŭ omŭ nemuritorŭ, la anulŭ 1757 ridică sintaxa, adecă a patra clasă de gimnasiŭ și alte scóle românescĭ și ține peste 300 de învĕțăceĭ, cu pâne și la serbătorĭ cu fertură, — și pe unii cu cărți și cu haĭne. Inocențiu Clain redicase seminarulŭ numitŭ regescŭ, iară Aronŭ, la anulŭ 1754 ridică alŭ doilea seminarŭ, numitŭ episcopescŭ, și primesce 12 tinerĭ, a cărorŭ numĕrŭ se mărésce apoĭ la 24. Acestŭ episcopŭ a înzestratŭ biserica sa și cu o tipografiă, și cu satulŭ Kut, cumpĕratŭ cu 30,000 fl. din care 24000 fl. a datŭ de la sine. Ce ar fi făcutŭ acesta, să fiă avutŭ veniturile mitropolieĭ sêrbescĭ, — ce progresŭ giganticŭ arŭ fi făcutŭ atuncĭ Românii!

Dar numĕrulŭ scólelorŭ în sate pe acestŭ timpŭ, nu putea fi mare; Eud. Hurmuzachi le pune la 10. Trebue să admirămŭ și aci anima cea grațiósă și spiritulŭ puternicŭ alŭ împĕratuluĭ Iosifŭ alŭ II-lea. Georgiŭ Șincaĭ la anulŭ 1782 se denumesce de directorŭ de scóle și dură 12 anĭ pe acéstă carieră, înmulțindŭ scólele poporale.

Dar școlele maĭ înnalte din Blașiŭ începŭ de a fi renumite pentru cultura înaltă a profesorilorŭ lor, — și pentru deșteptarea zeluluĭ *națională*. Blașiulŭ începe de a se face o Athenă mică pentru Românĭ și centrulŭ culturei naționale, de unde se răspândescŭ bărbați cu spirite luminătóre, ca să vestéscă poporuluĭ românescŭ zorile învieriĭ sale. Pentru acésta, poetulŭ Caraba, a pututŭ cânta demnitatea *Blașuluĭ* în modulŭ acesta:

«Légănule de sciință
Și de simțuri naționale,
Blajule! tu locuință
Geniului ginteĭ tale»

Dar preoților greco-catolici romani, li s'a deschisu calea și în alte institute de teologiă. Curêndu după trecerea luĭ Atanasiu la uniune, Iosifu Constantinu Patachi se trămite la Roma în institutulu de propaganda fide, și la anulu 1716 ajunge de a fi episcopu. Inocentiu Clain, mijlocesce de la Papa locu pentru treĭ teologi; ântêiași dată trămite pe *Pavelu Aronu*, apoi pe *Gligoriu Maioru*, carĭ ambii devinu episcopi. La anulu 1774, merge și Georgiu Șincaĭ cu Petru Maioru. Episcopulu At. Rednic mijlocesce de la Maria Teresa, la anulu 1765, doue locuri în pasmaneulu din Viena, institutulu teologicu ungurescu, unde se trămise Samuil Clain și Stefanu Popu. Maria Teresa fundéză în Viena, la Santa Barbara, unu seminaru pentru 50 de clericĭ greco-catolicĭ de tóte naționalitățile, și aci se primescu 9 Romani din Ardélu și 6 din Oradia-mare. Totu aci trebue să ne aducemu aminte și de diecesa acésta. Episcopulu Oradieĭ-marĭ abea la anulu 1777 se făcu independinte de episcopulu latinescu. Maria Teresa înzestréză diecesa cu bunulu Beiușiu, unde se făcu alu doilea gimnasiu greco-catolicu românescu, și unde unu altu prejuru de țéră 'și află isvorulu culturei și redeșteptarea națională.

Câtu de tare a progresatu clerulu greco-catolicu în epoca acésta, ne spune Petru Maioru la anulu 1812 : «Măcaru că învețătură și sciință nu e maĭ puțină în clerulu Românilorŭ din Ardélu, de câtu în clerulu papistașilorŭ ungurĭ din Ardélu, ba și între politicĭ mulți bărbați romani suntu învețați, — unii suntu pușĭ și în diregătoriele cele maĭ 'nalte, adecă : consiliarĭ; nicĭ clerulu episcopieĭ Oradieĭ nu e maĭ puținu învețatu.»

Unu postu de însemnătate mare pentru Romani, la începutu numaĭ pentru greco-catolicĭ, era și revisoratulu de cărți. Maria Teresa fundase în Viena o tipografiă slavéna și *românéscă*, și împeratulu Iosifu alu II-lea la anulu 1771 află pe Gligoriu Maioru sub pedépsă în Munkacs și-lu trămite de revisoru de cărți în Viena. Dar reviso-

ratulŭ din Buda, aduse marĭ resultate pentru literatura românéscă. Prin articolulŭ de lege 26 din 1790—91, lângă locotenința din Buda se înființéză revisoratŭ pentru cărțile confesiunĭ augustane și elvetice. Prin resoluțiune pré 'naltă se înființéză și pentru cărțile greco-catolice și peste totŭ pentru cele românescĭ. Tipografia privată ilirică și românéscă a lui Novacovicĭŭ se cumpĕră și se dăruesce tipografieĭ universitățeĭ regescĭ din Buda. Aci aflămŭ pe Georgiu Șincaĭ, la anulŭ 1804, ca revisorŭ de cărțĭ, pe Samuilŭ Clain la anulŭ 1805, ĭară pe Petru Maiorŭ, de la 1809 până la anulŭ 1821. Oficiulŭ acesta le-a făcutŭ îndemână bibliotecĭ și tipografiă, și apoĭ Petru Maioru îșĭ documentéză aci activitatea cea maĭ mare literară. «*Sic itur ad astra!*»

c) Starea cultureĭ la greco-orientaliĭ din Ardélŭ. Acuma suntemŭ siliți ĭară să ne reîntórcemŭ la părăsita și amorțita biserică greco-orientală romană din Ardélŭ, ca să căutămŭ stadiulŭ cultureĭ, și la credincioșiĭ eĭ.

Avea și ea odată bunurĭ! Dar Ion Sigismund (1559—1571) principele din țéră, la anulŭ 1569 depune pe mitropolitulŭ Paul Torduși, pentru că nu vrea să tréca cu clerulŭ sĕŭ la calvinismŭ. ĭĭ răpesce bunulŭ Lancrăm, și-lŭ dă episcopuluĭ calvinescŭ. In zadarŭ s'aŭ făcutŭ în timpulŭ maĭ noŭ încercărĭ, ca să se restitue bisericeĭ orientale. Ionŭ Constantinŭ Brâncoveanu, principele Românieĭ, a dăruitŭ mitropolituluĭ greco-orientalŭ din Belgradŭ «*posesiunea în câmpulŭ Merișenilorŭ din districtulŭ Argeșŭ în România,*» dar trecêndŭ Atanasiu la uniune, principele a retrasŭ donațiunea, și în urmarea acéstă căpĕtară uniții la anulŭ 1717 alte bunurĭ. Biserica orientală încercă recăștigarea posesiuneĭ Merișenilorŭ, dar donațiunea remase și până adĭ retrasă. Ce va maĭ fi avutŭ biserica orientală, uniunea a dusŭ cu sine.

Acuma urméză 51 de anĭ de vĕduvia mitropolieĭ greco-orientale din Belgradŭ; apoĭ de la anulŭ 1751 urméză 33 de anĭ, în carĭ episcopiĭ suntŭ provisoriĭ și sêrbĭ. Împĕratulŭ Iosifŭ alŭ II-lea, la anulŭ 1789, denumesce de episcopŭ stabilŭ pe Gerasim Adamovicĭ, ca apoĭ după mórtea acestuia, de la 1796, episcopia din Sibiiŭ să remână 14 anĭ ĭară vĕduvă.

Dóră nu va fi nime care, între asa împrejurări, se pretindă cultură de la poporulŭ și clerulŭ greco-orientalŭ romanŭ din Ardélŭ? Cugetați dóră, că și împĕratulŭ Iosifŭ alŭ II-lea și-a uitatŭ de Românii greco-orientali? Ba!

Eudoxiu Hurmusachi ne spune, cum-că până la timpulŭ acestuĭ împĕratŭ, Românii orientalĭ aveaŭ învoire numaĭ pentru 4 scóle. Acestŭ împĕratŭ, prin decretulŭ din 4 Martie 1786, sistemiséză 25 de scóle și învĕțătorĭ câte cu 50 florinĭ pe anŭ, și apoĭ pune unŭ directorŭ scolarŭ cu 400 florinĭ pe anŭ, ce se plătescŭ din fondulŭ de studiĭ ardelénŭ.

La anulŭ 1810 se denumesce episcopŭ romanŭ Vasiliu Moga. Bunurile bisericeĭ eraŭ perdute, reședința episcopéscă nu era,—statulŭ de la sine nu a ajutatŭ, nicĭ câtŭ arŭ fi fostŭ unŭ procentŭ din veniturile ierarchieĭ sêrbescĭ. Episcopulŭ nu avea unde să-și plece capulŭ. Insă prin resoluțiunea pré 'naltă din 26 Maiŭ 1810 s'a ordinatŭ, ca poporulŭ resăriténŭ, și anume fiă-care familiă, la începutŭ să plătéscă câte 5 creițarĭ, și maĭ târdiŭ câte 3 creițarĭ pe anŭ, și să se fundeze fondulŭ așa numitŭ sidoxialŭ. De aci să se plătéscă episcopuluĭ 400 florinĭ pe anŭ, — de aci să se înființeze seminarŭ și să se plătéscă lefile profesorilorŭ, — de aci să se întroducă scóle normale și să se deĭe stipendiĭ pentru tinerĭĭ carĭ mergŭ la universitatea din Viena, să se pregătéscă de profesoriă și preoțiă. Cu sudórea feței s'a pusŭ fundamentulŭ și Dumnedĕŭ ajută pe celŭ ce se ajută pe sine!

Românii, peste carĭ aŭ trecutŭ vijeliile calvinismuluĭ și ale uniuniĭ, despoiațĭ de libertățĭ și înădușițĭ în sufletulŭ lorŭ, nu desperară. ci suportară batjocura și sórtea cea maĭ grea. Ajunșĭ odată la unŭ picŭ de libertate, se puseră și eĭ cu zelulŭ celŭ maĭ înfocatŭ de a face scóle și de a învĕța. Trebue să admirămŭ lucrulŭ Românilorŭ de la 1810 până la 1812, când Petru Maiorŭ ne spune: «Nu trecură încă doĭ anĭ de când s'a așegatŭ episcopŭ românŭ, și iată neuniții în Sibiiŭ aŭ seminarŭ pentru clericiĭ lorŭ... ĭară cu scólele cele de pe la sate, neuniții până acum întrecŭ pe uniții din Ardélŭ.»

Ce dovédă istorică maĭ eclatantă póte da altŭ porporŭ, că poporulŭ

care în tenacitatea sa arétă cunoscință de sine, nu va peri, ci tempestățile vorŭ trece peste capulŭ luĭ! Totŭ-de-odată acuma ne vomŭ puté esplica, că pentru ce clerulŭ greco-catolicŭ românescŭ a propășitŭ maĭ curêndŭ și maĭ bine în cultură, și pentru ce Blașulŭ s'a făcutŭ focarulŭ naționalității române în secolulŭ trecutŭ.

Trecerea uneĭ jumĕtățĭ la uniune cu Roma, a trasŭ după sine mare urgiă între Românĭ, pentru că acuma jesuițiĭ și catoliciĭ încredințară uniților facerea maĭ departe a proselitismuluĭ, — și neuniții vĕdŭ adese-orĭ în uniți nu numaĭ pe ceĭ persecutați din sînulŭ lorŭ, ci și pe persecutatoriĭ lorŭ, sumuțați și sprijiniți de ceĭ cu puterea în mână, ĭară neuniții, opriți ca să se apere. Certele religióse furĕ aruncate acuma între Românĭ, ca să se maĭ spargă încă și eĭ între sine; dar, fără a maĭ vorbi aci despre natura lorŭ, deșteptarea prin scóle și reînvierea zeluluĭ naționalŭ și de o parte și de alta, aduse lumină și împăcare între fiiĭ uneĭ și aceleași națiunĭ, în câtŭ Petru Maiorŭ, și despre starea socială a Românilorŭ, față cu despărțirea în douĕ biserici, ne spune frumóse suveniriĭ încă din timpulŭ sĕŭ, — și adecă: «Pe urmă aceea se cade să dămŭ protopopilorŭ celorŭ uniți, carĭ toți suntŭ învĕțați, și întru sciința teologéscă procopsiți, — că eĭ cu hărnicia și cu cumpĕtulŭ lorŭ, aŭ stinsŭ urgia aceea între uniți și neuniți, care maĭ 'nainte se vedea a fi neînvinsă, câtŭ acuma, nu numaĭ că nu se gonescŭ, nu se batjocorescŭ unii pe alții, ci încă cu prietenią frățéscă petrecŭ la olalta; ba încă și la îngropăciunea morților și la maslu și întru alte tocmele duhovnicescĭ și bisericescĭ se adună la olaltă, cântă și slujescŭ împreună, fără de a se sfii unii de alții; și poporeniĭ și ceĭ uniți și ceĭ neuniți fără deosebire chiamă la unele ca aceste preoți și neuniți și uniți, numaĭ câtŭ preoții nu slujescŭ liturgia unuluĭ în biserica altuĭa, măcarŭ că și acésta amŭ vĕdutŭ făcêndu-se câte-odată... Iară cândŭ merge vre-unŭ protopopŭ unitŭ (carĭ — precum amŭ spusŭ maĭ susŭ — toți suntŭ bărbați învĕțați) la vr'o biserică, saŭ la vr'o îngropăciune de a neuniților, și vreaŭ să spună învĕțătura d'a-rostulŭ, — pré bucurosŭ îlŭ ascultă, nu numaĭ mireniĭ ci și preoțiĭ ceĭ neuniți, și vêrtosŭ îĭ mulțămescŭ.»

Istoria a doveditŭ, cum-că în planŭ era spargerea elementuluĭ ro-

mânescŭ, și ĭată se vede, că cu lățirea luminei, Românii ajunseră curêndŭ la cunoscința de sine și la acea convingere, că n'aŭ ce să caute cu ochi rĕi unii la alții.

Din ce în ce aŭ trecutŭ secolii națiunilorŭ, fericite numaĭ prin dogme; din ce în ce a înaintatŭ secolulŭ națiunilorŭ fericite numaĭ prin lucru și cultură, și inteligința română a înțelesŭ spiritulŭ timpuluĭ, și dându-și mâna a începutŭ de a se emula în lucru și în cultură, avêndŭ convingerea, că fericirea comună ese numaĭ «din unŭ cugetŭ și-o simțire!»

Să ne despărțimŭ acum și noĭ de visurile îngrozitóre ale secolelorŭ trecute, ce ne-aŭ cutremuratŭ,—dar ne-aŭ deșteptatŭ din somnŭ,— și să urmărimŭ pe Petru Maiorŭ, care, până ce încă nu s'a făcutŭ ḑiuă bine, a aprinsŭ lumina sa și a pornitŭ întru conducerea nóstră!

III.

VIÉȚA LUI PETRU MAIORU.

Nascerea luĭ Petru Maioru. Petru Maioru s'a născutŭ în Căpușulŭ de câmpiă, comitatulŭ Tordeĭ, și a fostŭ fiulŭ luĭ Georgiu Maioru, nobilŭ de Dicio Szent Márten, și protopopulŭ din ținutulŭ Căpușuluĭ de câmpiă. Ḑiua, luna, ba nicĭ anulŭ nascerii luĭ nu se póte sci cu positivitate, pentru că întrebândŭ eŭ parochia din Căpușŭ, mi s'a respunsŭ cum-că matricolele parochiale esistă numaĭ de la 1826 încóce (1).

Anulŭ nascereĭ luĭ Petru Maioru până acum s'a pusŭ la 1753 (2), dar de óre-ce elŭ a muritŭ la anulŭ 1821 și etatea luĭ în protocolulŭ morților s'a introdusŭ a fi de 60 de anĭ, pare a fi născutŭ la anulŭ 1760—1761. Luândŭ însă în considerațiune, că Petru Maioru s'a dusŭ la Roma de-odată cu Georgiu Șincaĭ, care era

(1) Epistola din 25 Decembre 1882 a luĭ Basiliu Suciu, preotulŭĭ greco-catolicŭ de acuma în Căpușulŭ câmpieĭ. Totŭ-de-odată îmĭ respunde, cum-că nicĭ portretulŭ luĭ nu se află la nicĭ unŭ următorŭ. G. Antonelli în *Breviarulŭ istoricŭ* 1877, pag. 15, ḑice că s'a născutŭ în Têrgulŭ-Mureșuluĭ.

(2) Georgiu Popescu : *Cursŭ elementarŭ de istoria literatureĭ.*

născutŭ la 28 Februariŭ 1754, și atunci era de 20 de anĭ,—Petru Maioru putea fi cam de o etate cu Șincaĭ, și astŭ-felŭ verisimilŭ că s'a născutŭ pe la 1753—1754. Combinându după introducerea din protocolulŭ morțilorŭ și după anulŭ mergereĭ luĭ la Roma, arŭ fi fostŭ numaĭ de 14 anĭ cându a intratŭ în teologiă, dar nu se póte crede, ca cu etate așa de crudă să fiă fostŭ primitŭ în teologiă.

Studiele luĭ Petru Maioru. Elŭ a începutŭ studiele sale în Oșorheiŭ, le-a continuatŭ în Clușiŭ și apoĭ în Blașiŭ. Grigoriu Maioru, episcopulŭ Făgărașuluĭ, cu reședința în Blașiŭ, la anulŭ 1774 trămite pe Georgiu Șincaĭ și pe Petru Maioru la Roma, ca, în institutulŭ de «propaganda fide» să învețe teologia (3). In anulŭ 1779 amêndoĭ se reîntorcŭ din Roma, și până ce Georgiu Șincaĭ (4) remâne în Viena, în seminariulŭ Santa Barbara, Petru Maioru merge la Blașiŭ.

Călugăria luĭ Petru Maioru. Petru Maioru se face călugărŭ în monastirea din Blașiŭ, și în acéstă calitate, primesce numele Paulŭ (5). La anulŭ 1784 se dimiseră din monastire : Samuilŭ Clain, Peterlaki, Georgiu Șincai și Petru Maioru, și despre acesta se dice anume : că a reclamatŭ între timpulŭ de cinci anĭ, și n'a împlinitŭ nicĭ timpulŭ îndétoratŭ novicilorŭ, și fără greutățĭ ulterióre e de a se absolve de călugăriă (6).

Petru Maioru parochŭ și protopopŭ. Timoteiŭ Cipariŭ dice : Autorulŭ Petru Maioru fu și elŭ călugărŭ, și soțulŭ luĭ G. Șincaĭ în 1774 la Roma ; însă sub Iosifŭ alŭ II-lea eșindŭ din monastire, se face parochu Reginuluĭ și protopopu Gurgiuluĭ (7). Cum-că a fostŭ aci parochŭ, mărturisesce și însușĭ Petru Maioru : «Eŭ pe Francisc Sulczer l'amŭ cunoscutŭ fórte bine, trăindŭ cu dênsulŭ treĭ anĭ în ora-

(3) Timoteiŭ Ci ariu : *Acta și fragmenta* pag. 190. Ion Antonelli în *Brev. ist.* pag. 16 dice : că Petru Maioru șĭ-a începutŭ studiele sale în Têrgulŭ-Mureșuluĭ, și după ce tatălŭ sĕŭ fu transferitŭ ca parochŭ și protopopŭ în Capuș, le-a continuatŭ în Blașiŭ.

(4) A. Papiu Ilarianŭ : *Viéța și operele luĭ Georgiu Șincaĭ*, pag. 14.

(5) Epistola din 19 Iuniŭ 1784 a luĭ Hieronim Kalnoky către episcopulŭ Bobu.

(6) Epistola citată, punctulŭ 4 : Petrum Maior qui cum reclamavit intra quinquenium , neque tempus debitum novitiatus complexit , citra ulteriores dificultates absolvendum judico. Il. Papiŭ, Viéța luĭ G. Șincaĭ p. 16.

(7) Tim. Cipariu, *Acta și frag.* pag. 190. *Cursulŭ elementarŭ* smintesce, făcêndu-lŭ preot în 12 Martiŭ și protopopŭ în Regin.

șulŭ Szász-Reginu, unde elŭ era auditorŭ la regimentulŭ dragonilorŭ Savoianĭ, și amŭ avutŭ dese întêlnirĭ la olaltă, și în cortelulŭ luĭ și la mine în casa parochieĭ (8).» Dar Petru Maioru a fostŭ și archidiaconulŭ dieceseĭ Făgărașuluĭ (9).

Ionŭ Bobŭ, alesŭ de episcopŭ la anulŭ 1782, era îndemnatŭ din lăîntrulŭ sĕŭ de a întroduce noutățĭ latine în biserică. Samuil Clain saŭ Miculŭ, G. Șincaĭ și P. Maioru, apĕraŭ cu totŭ foculŭ ritulŭ și datinile bisericeĭ orientale ; pentru acésta episcopulŭ era mâniosŭ asupra lorŭ, și în anulŭ 1794, plinŭ de focŭ asupra luĭ P. Maioru, face dechiarațiunea : «'Mĭ voiŭ da truda ca să-lŭ stricŭ» — adecă pe Petru Maioru (10).

Petru Maioru revisorŭ de cărțĭ. Petru Maioru în istoria despre începutulŭ Românilorŭ se numesce pe sine «protopopŭ, și la înaltulŭ crăiescŭ consiliŭ locotenențiale alŭ Ungarieĭ, crăiescŭ a cărțilorŭ revisorŭ.» Elŭ a urmatŭ luĭ Șincaĭ în revisoratulu cărțilorŭ, și fiindŭ parochŭ în Reginŭ și protopopu Gurgiuluĭ, s'a denumitŭ de revisorŭ și *censorŭ* la tipografia din Buda (11), care era tipografia universitățiĭ ungurescĭ (12), și *correctorŭ* (13). Elŭ a plecatŭ la Buda în anulŭ 1809, și acésta o adeveréză însușĭ în testamentulŭ sĕŭ : «Cărțile mele ce le-amŭ depusŭ la fratele meŭ maĭ susŭ anumitŭ Mihaiŭ Maioru, în Căpus, în anulŭ 1809, cu ocasiunea călĕtorieĭ mele la Buda, în

(8) Petru Maioru. *Ist. pentru inc. Rom.* pag. 126.

I. Antonelli în *Brev. his.* pag. 17 ḑice : «Luĭ Petru Maioru este de a se mulțămi fondulŭ parochiale, casa și biserica din Reginulŭ-săsescŭ, pentru a căreĭ edificare și episcopulŭ Bobŭ a contribuitŭ 1000 florinĭ.»

(9) Ioh. Alexi : *Gram. daco-romana sive Valachica*, Buda 1826. Prefatiune : Petrum M. de Dicio Szt. Marten, Archidiaconum diaecesis Fagarasiensis in Transilvania.

Causa, din carea Petru Maioru a fostŭ îndemnatŭ, ca să părăséscă parochia și protopopiatulŭ *I. Antonelli* după tradițiune o ḑice, saŭ pentru că atunceĭ organisându-se capitululŭ din Blașiŭ, Petru Maioru fu denumitŭ de canonicŭ, — saŭ pentru că Românilorŭ nefiindu-le iertatŭ de a edifica biserice în orașele săsescĭ, și Petru Maioru zidindŭ biserica și casa parochială cu păcălirea Sașilorŭ, aceștia îlŭ încurcară într'unŭ procesŭ lungŭ și neplăcutŭ.

(10) Il. Papiu, *Viĕța luĭ Șincaĭ*, p. 18.

(11) Tim. Cipariu, *Act. și Fragm.* p. 190.

(12) Ioh. Alexi : *Gram. Daco-romana sive val.* Buda 1826, prefatiune : ac olim penes tipographiam regiae scientiarum universitatis hungariae librorum revisor.

(13) M. Marcovicĭ în relațiunea sa din 15 Februariŭ 1821 : Petrus Maior librorum valachicorum *graeci ritus catholicorum* revisor et corrector.

stațiunea de revisoratulŭ regescŭ pentru cărțile greco-catolice, le daŭ bisericeĭ greco-catolice din Sas-Regin.» (14) Elŭ se numesce și revisorŭ de cărțile românescĭ greco-catolice (15).

Antecesoriĭ luĭ Petru Maioru. Samuilŭ Clainŭ, censorulŭ și corectorulŭ cărțilorŭ românescĭ lângă tipografia universitățiĭ din Pesta, móre în 13 Maiŭ 1806, și direcțiunea tipografică, în 5 Iuliŭ 1806, sub No. 485, rógă consiliulŭ regescŭ locotenențiale, ca să se denuméscă altŭ censorŭ și corectorŭ, ĭară consiliulŭ în 22 Iuliŭ 1806, No. 13886, provócă pe vicariulŭ capitularŭ alŭ dieceseĭ Oradieĭ-marĭ, ca pentru acéstă diregătoriă să propună bărbațĭ învĕțațĭ, și totŭ-de-odată face representațiune către Majestatea sa, ca să se concédă denumirea unuĭ censorŭ și corectorŭ. — Se denumesce Ióan Cornelli, dar directorulŭ tipografieĭ, în 3 August 1807, No. 452, însciințéză, că Ión Cornelli a fostŭ chĭămatŭ să-șĭ priméscă oficiulŭ, însă încă nu s'a arĕtatŭ, — și apoĭ consiliulŭ, în intimatulŭ din 29 Martiŭ 1808, No. 6460, adresatŭ către episcopulŭ Vulcan, ḑice, că Ión Cornelli de și s'a denumitŭ de censorŭ și corectorŭ, oficiulŭ încă nu l'a ocupatŭ, și fiindŭ că în intermediulŭ timpuluĭ s'a denumitŭ de canonicŭ actualŭ, la capitolulŭ din Oradia-mare, provócă pe episcopulŭ Vulcanŭ, ca să propună pe altŭ bărbatŭ înzestratŭ cu calitățĭ alese. — Astŭ-felŭ Cornelli a fostŭ denumitŭ, dar n'a intratŭ în diregătoria și nicĭ n'a locuitŭ în Pesta (16).

(14) Archivulŭ pentru istoriă și filologiă pag. 391 punctulŭ 3 din testamentŭ : Libros... ocasione meae Budam ad stationem regii revisoratus librorum valachicorum *graeci-catholicorum* anno 1809 profectionis apud praedictum fratrem Mich. Maior depositos, etc.

(15) Afară de relațiunea luĭ Marcovicĭ și testamentulŭ, Lexiconulŭ Rom. Lat. Ung. Nemț. Buda în 1825, în prefațiune încă atestéză «a cărțilorŭ românescĭ, greco-catolicŭ revisorŭ.»

(16) Georgiu Șincaĭ în 11 Iuliŭ 1807 așterne rugare către consiliŭ, ca să i se reserveze salariŭ, pentru că până la acelŭ timpŭ a suplinitŭ pe censorulŭ românescŭ mortŭ, sperândŭ că va urma în diregĕtoria și salariulŭ revisoruluĭ, dar a înțelesŭ că acéstă diregătoriă s'a datŭ altuĭa (adecă luĭ Cornelli). Consiliulŭ, în 21 Iuliŭ 1807, sub No. 1491[3], a predatŭ înstanța acésta directoruluĭ tipograficŭ, ca să o reașternă cu părerea sa.

Directorulŭ, în 3 Augustŭ 1807, No. 452, arĕtă, că Georgiu Șincaĭ a suplinitŭ pe Samuil Clain începêndŭ din 13 Maiŭ 1806, adecă de la ḑiua morțiĭ acestuĭa și cere, ca pe basa normalelorŭ susțiitóre, să i se asemneze jumĕtate din salariulŭ celuĭ suplinitŭ.

Consiliulŭ, în 18 Augustŭ 1807, sub No. 17004, 'ĭ resolvéză jumătate din stipendiulŭ de500 fl.

Georgiu Șincaĭ, dă o rugare nouă și directorulŭ tipografieĭ o substerne în 18 Martiŭ 1808, cu

Vulcanŭ recomandă tare bine pe Petru Maioru. Episcopulŭ Samuil Vulcanŭ, cu provocare la intimatele din 22 Iuliŭ 1806 No. 13886 și din 29 Martiŭ 1808, No. 6460, propune: 1-iŭ pe Petru Maioru, preotulŭ diecesei Făgărașului în Transilvania, parochŭ în Sasz-Regin și archidiaconŭ în Gorgeni. In instanța sa, retrămisă prin înaltulŭ consiliŭ regescŭ, espune următórele și adevěratele merite:

a) Că limba românéscă încă o vorbesce, în cătŭ precum frasele și proverbele ce procurŭ în ea, așa și idiotismele le înțelege, și prin esercițiŭ de timpŭ mai lungŭ scie de a le interpreta.

b) Că studiele filosofice și teologice le-a absolvitŭ cu laudă în Roma, iară dreptulŭ canonicŭ în Viena.

c) Că în Blașiŭ a propusŭ filosofia și teologia.

d) Că economia rurală așa și-a făcut-o de familiară, în cătŭ înțelege bine termenii, ce vinŭ înainte în ea.

e) Că vorbesce limba latină, italiană și gréca. Bărbatulŭ celŭ mai tare recomandabilŭ pentru acestŭ oficiŭ.

Episcopulŭ Vulcanŭ, în a doua propunere a sa din 13 Iuniŭ 1808 cu presentarea din 21 Iuniŭ 1808, No. 14613, în care acuma se provócă numai la intimatulŭ din 29 Martiŭ 1808 No. 6460, și recomandă: «Unulŭ Petru Maioru e pe care acuma îlŭ propunŭ prea umilitŭ în locŭlŭ ântêiŭ, și care din Transilvania mi-a subșternutŭ instanța nouă aci alăturată, și pe care, nu mě temŭ de a-lŭ recomanda în totŭ modulŭ Înălțimei vóstre regesci împěrătesci și înaltului consiliŭ regescŭ, ca pre cela ce mi-e pré bine cunoscutŭ pentru calitățile sale pré clare și laudabile.»

Consiliulŭ regescŭ de locotenință în 5 Iuliŭ 1808, No. 14163, face propunerea de candidațiune, către Majestatea sa, și în aceea dice: «Propune, și anume în locŭlŭ primŭ pe Petru Maioru, pentru cunoscința perfectă a limbei românesci, absolvindŭ studiele filosofice și teologice în Roma, iară dreptulŭ canonicŭ cu laudă în Viena, și pur-

aceea, că luĭ Georgiu Șincaĭ să i se asemneze salariulŭ pentru trecutŭ de-odată, iară pentru viitoriŭ până atunci până când nu se va arěta noŭ denumitulŭ Cornelli, — și consiliulŭ în 29 Martiŭ 1808, sub No. 6460, asemnéză în acestŭ înțelesŭ, — dar totŭ-de-odată provócă pe Vulcanŭ, ca să propună pe altulŭ în locŭlŭ luĭ Cornelli.

tându profesura publică de filosofiă și teologiă, cunoscătoru de limba italiană, latină și grecéscă, pe lângă cunoscința celeĭ românescĭ, precum episcopuluĭ candidatoru ĭ-este pré bine cunoscutu pentru calitățile sale pré clare și pentru acésta e fórte tare de recomandatu.»

Majestatea Sa, prin decretulu de curte din 2 Septembre 1808, No. 9181, a denumitu pe Petru Maioru, și în decretu se dice: «Majestatea Sa s'a înduratu pré grațiosu, de a conferi luĭ Petru Maioru acestu oficiu de censoru și corectoru lângă tipografia universitățiĭ pestane.» Consiliulu de locotenință, în 27 Septembre 1808, sub No. 21412, însciințéză pre episcopulu Samuilu Vulcanu, că Majestatea Sa a denumitu pe Petru Maioru parochulu greco-catolicu din Sasz-Regin în Transilvania, și însciințéză și pe Mathias Marcovicĭ, directorulu tipografieĭ, ca să provóce pe Petru Maioru pentru de a ocupa staținea oficiósă.

Petru Maioru în 7 Martiu 1809, ajunge în Pesta, ĭară în 8 Martiu așterne unu recursu către directorulu tipografieĭ și dice, că încunosciințatu fiindu prin episcopulu Vulcanu, în 30 Ianuariu a plecatu de a casă, dar a avutu greutățĭ marĭ pe drumu și a spesatu 300 florinĭ; maĭ departe rógă, ca să i se asemneze salariulu de 500 florinĭ m. c. pe anu, în cuote cuartale, și să i se rebonifice spesele de călĕtoriă.

Directorulu tipografieĭ, în 31 Martiu 1809, face relațiune despre sosirea luĭ Petru Maioru și cere, ca să i se asemneze 250 florinĭ din fondațiunea tipografieĭ și 250 florinĭ din casa camerală, și apoĭ îlu recomandă cu căldură, ca să i se dee o recompensațiune proporționată pentru spesele de călĕtoriă. Consiliulu regescu de locotenință, în 17 Aprilie 1809, No. 7817, ĭi asemnéză salariulu, însă ĭ denégă atare recompensare de spese de călĕtoriă.

Ast-felu Petru Maioru, din 7 Martiu 1809 trăiesce în Buda, și aci 'și documentéză activitatea sa literară în decursu de 12 anĭ.

Timpulu morțeĭ luĭ Petru Maioru. Matheas Marcovicĭ, directorulu tipografieĭ universitățeĭ din Buda, în 15 Februarie 1821, raportéză către regésca locotenință a Ungarieĭ, cum-că Petru Maioru a muritu

în 14 Februariŭ 1821, mai curêndŭ de cum se putea aștepta (17). După scrutările făcute de societatea Petru Maioru, din Buda-Pesta, în matricula morților a bisericeĭ romano-catolice din Buda, suburbiulŭ Ráczváros, se află următórea întroducere : «Petru Maioru, *canonicŭ* greco-catolicŭ, mortŭ în 16 Februarie 1821, în etate de 60 de anĭ, locuința sub No. 917. Ceremonialulŭ de înmormêntare s'a celebratŭ prin protopopulŭ Szojkovics, și s'a înmormêntatŭ în cimitirulŭ comunŭ (18). De bună sémă în relațiune e ḑiua morțeĭ, în matriculŭ ḑiua îngropăciuneĭ după calendarulŭ catolicŭ, și ast-felŭ timpulŭ morțeĭ e fără îndoială (19).

Locuința. Tradițiunea spune, cum-că a trăitŭ multŭ timpŭ într'o monastire romano-catolică în Buda, și pentru acésta se credea că a muritŭ în monastire. Dar din acea dată a matriculeĭ, cum-că a muritŭ sub No. 917, se vede că a muritŭ în casă privată, căcĭ altcum se spunea numele monastireĭ. In testamentŭ, punctulŭ alŭ 14-lea, patulŭ sĕŭ îlŭ lasă vĕduveĭ vecine sêrbe, care l'a servitŭ în tótă ḑiua în morbulŭ sĕŭ, — și acésta asemenea arétă că a muritŭ în locuință privată.

Mormêntulŭ e aḑĭ necunoscutŭ. Ionŭ M. Moldovanu ḑice : Iar Petru Maioru zace în mormêntulŭ publicŭ, numitŭ în matriculă. Locŭlŭ aḑĭ nu mai este indicatŭ prin nicĭ unŭ semnŭ, celŭ puținŭ noĭ, de și amŭ căutatŭ de repetite orĭ, nu amŭ aflatŭ nicĭ unŭ atare semnŭ (20).

Familia luĭ Petru Maioru. Strămoșulŭ familieĭ a fostŭ : Georgiu Maioru, care pe timpulŭ Curuților a fugitŭ din Dicio-Szent-Martin la Maroș-Datoș și s'a așeḑatŭ în Bardoș. Georgiu Maioru a avutŭ doĭ fecioriĭ, *a)* pe Tóderŭ, care s'a despărțitŭ de tatălŭ sĕŭ și s'a dusŭ

(17) *Archivu ŭ pentru istoriă* etc. pag. 518.

(18) Raportulŭ generalŭ istoricŭ alŭ societățeĭ Petru Maioru, anulŭ 1877.

(19) In Archivŭ, pag. 297, se ḑice : Petru Maioru a muritŭ ca revisorŭ la tipografia universitățeĭ din Buda, la 3 Martiŭ 1821. In *Act. și Frag.* pag. 190, Buda, unde a muritŭ în 3 Martiŭ 1821. Acéstă dată nu se nimerésce. Ráczváros e partea către muntele S. Gellert, — Christinaváros către cetate. După testamentŭ, punct. 13 lasă 20 florinĭ săracilorŭ, carĭ cerșescŭ la ușile bisericeĭ din suburbiulŭ Christina. Din acésta combină, cum-că la acéstă biserică a amblat.

(20) *Archivŭ pentru istoriă* pag. 739. — Și alțĭ tinerĭ de la societatea Petru Maioru încă aŭ căutatŭ, dar aḑĭ e cimitirulŭ altcum organisatŭ, și numerile mormintetorŭ schimbate.

de diregetorŭ în Oroj, *b)* pe Vasilie, care a fostŭ preotŭ în Bardoș.

De la acestŭ Vasilie a purcesŭ Georgiŭ Maiorŭ, însuratŭ cu Ana Munteanu din Iclandulŭ-micŭ, protopopŭ în Mureș-Oșorheiŭ, mai târdiŭ în Căpușulŭ de câmpiă, și tata luĭ Petru Maioru.

Frații și nepoții luĭ Petru Maioru suntŭ:

1) Fratele Dumitru, proprietarŭ în Capușulŭ de campiă și oficerŭ la husarĭ; de la acesta a fostŭ feciorulŭ Ionŭ, după care a remasŭ și trăesce încă Marișca, preotésă în Faragăŭ.

2) Fratele Ionŭ, preotŭ greco-catolicŭ în Ulieș (Olves), comitatulŭ Clușuluĭ; acesta a avutŭ feciorĭ pe Petru, mortŭ fără următorĭ, pe Ionŭ, de la alŭ căruĭ feciorŭ, Gligoriu din Armenis, suntŭ adĭ 5 prunci în viéță; și pe Tóderŭ, de la care Ionŭ Logigŭ, a lăsatŭ 5 orfanĭ după sine.

3) Tóderŭ, poreclitŭ Bulgarŭ, preotŭ în Căpușŭ; de la acesta s'a născutŭ Gligoriu diaculŭ din Capușulŭ de campiă, care a avutŭ pruncĭ pe: Marișca, preotésă în Vaĭda-Cuta, pe Ionŭ fără următorĭ și pe Gligoriu, notarŭ în Dilic, cu 5 următorĭ.

4) Fratele Mihaiŭ, însuratŭ cu Ana Banua din Mihalțiŭ, fostŭ comisarŭ rectificătorŭ și dișmașŭ împĕrătescŭ. Prunciĭ acestuia *a)* Ion, pe care Petru Maioru, în testamentulŭ sĕŭ, îlŭ denumesce de erede universalŭ, și după punctulŭ alŭ 14-lea era cu elŭ în Buda. Ionŭ a devenitŭ jude procesualŭ, și de la elŭ a remasŭ fata Amalia, măritată după Vasile Crișanŭ, profesorŭ în Blașiŭ apoĭ protopopŭ, care adĭ trăiesce ca vĕduvă cu orfaniĭ: Ionŭ, Vasile și Eugenia. *b)* Ana, preotésă în Căpușŭ, avêndŭ patru pruncĭ: pe Mihaiŭ Socanŭ, preotŭ în Căpușŭ; pe Ionŭ Socanŭ cu fetele Alexandrina și Adelina; pe Maria, măritată după profesorulŭ Paulŭ Marinŭ în Blașiŭ, cu doĭ feciorĭ Petru și Paulŭ, și pe Alexandru, fără următorĭ.

5) Fratele Georgiu, care după testamentŭ era mortŭ și avea feciorŭ pe Gligoriu Georgiu, a fostŭ parochŭ în Căpușŭ, comitatulŭ Turdeĭ.

6) Sora Anișca, măritată după Simeonŭ Pap recte Kömsives. Acésta a avutŭ 3 pruncĭ, pe Ionŭ, care purta numele Maioru, și a fostŭ maĭ mulțĭ anĭ prefectulŭ luĭ Bornemisza; pe Catrina fără următorĭ,

și pe Ana măritată Olteanŭ în Reginulŭ săsescŭ, după care a remasŭ 5 descendinți și anume : Elena, vĕduva baronuluĭ Vasile Popŭ, Constantinŭ, maiorŭ în garda din Craiova, Amalia, soția advocatuluĭ Filip în Alba-Iulia, Ionŭ și apoĭ Ana măritată după N. Șandor în Orda de josŭ (21).

Testamentulŭ. Testamentulŭ e fără dată, dar judecândŭ din punctulŭ alŭ 14-lea, unde vĕduveĭ vecine sêrbe 'ĭ lasă patulŭ, pentru că l'a servitŭ în morbŭ, se vede că l'a făcutŭ puținŭ timpŭ înainte de mórte. Tuturorŭ nepoțilorŭ lasă câte ceva din mobile, ĭară după punctulŭ alŭ 3-lea, cărțile teologice, juridice, istorice etc. bisericeĭ parochiale greco-catolice din Sazs-Regin, cele-l-alte profane și scolastice, nepotuluĭ Ionŭ.

In punctulŭ alŭ 10-lea dă 3700 florinĭ v. v. de fundațiune în seminariulŭ romano-catolicŭ din M. Vásárhely, pentru pruncĭ din némulŭ sĕŭ, apoĭ din cumnațĭ, și cândŭ nu suntŭ de aceștia, pentru Românĭ din comitatulŭ Turda, *cu preferință nobilĭ*, fiă greco- fiă romano-catolicĭ. In punctulŭ alŭ 11-lea dice : In anulŭ 1812 amŭ datŭ episcopuluĭ Vasiliu Moga 700 de esemplare din Predice pentru Dumineci și serbătorĭ, câte cu 6 florinĭ la olalta 4200 florinĭ v. v.; 300 esemplare din Propovedanĭĭ și Didachiĭ, câte cu 2 florinĭ 30 cr. v. v. la olalta 750 florinĭ ; totŭ de aceste 244 esemplare pe hârtiă comună, câte cu 1 florinŭ 30, la olalta 366 florinĭ, și peste totŭ 5316 florinĭ v. v., din carĭ episcopulŭ a plătitŭ până acuma, numaĭ 1000 florinĭ.» In punctulŭ alŭ 12-lea. «La negustătorulŭ At. Derra amŭ 220 de esemplare legate din istoria politică, câte cu 6 florinĭ v. v., 1320 florinĭ, și în tipografiă 165 de esemplare nelegate, câte cu 5 florinĭ, 815 florinĭ.» Din banĭ din punctulŭ alŭ 11-lea, 5316 florinĭ v. v. testéză a treia parte institutuluĭ sĕracilorŭ din Sibiiŭ, a

(21) Combinate după testamentulŭ luĭ Petru Maioru, după o epistolă de la amiculŭ meŭ Dr. Iacobŭ Brendusianŭ în Blașiŭ și după *Breviarulŭ istoricŭ* de I. Antonelli 1877 pag. 15.

Archivŭ pag. 393 Tim. Cipariu observéză, că nepotulŭ Ionŭ, de la fratele Mihaiŭ, în 1868, încă trăia. Iară la pag. 440 Vasile Crișanŭ, în 1868, profesorŭ în Blașiŭ, era ginerele luĭ Ionŭ.

Eŭ sperândŭ că de la Crișanŭ aș̆ĭ căpĕta date, amŭ scrisŭ la Blașiŭ, dar veni respunsulŭ că a muritŭ de câțĭ-va anĭ, și scriindŭ la Căpușŭ, Vasile Suciu preotulŭ, în 25 Decembre, îmĭ scrie că Ionŭ a muritŭ în 3 Iuliŭ 1869.

treia parte fondului preoțescŭ din diecesa Făgărașului și a treia parte ca fondațiune către cele 3700 florinĭ din punctulŭ alŭ 10-lea (22).

IV.

OPERELE LUI PETRU MAIORU

Cărțile tipărite și manuscrisele. Maĭ ântêiŭ de tóte vomŭ înșira cărțile în șirulŭ cum aŭ eșitŭ la lumină și manuscrisele remase.

Cărțile tipărite suntŭ :

1. *Didachiĭ* saŭ predice pentru crescerea pruncilorŭ, Buda, 1809, 4°, 140 pag.

2. *Propovedaniĭ* saŭ predice la morțĭ. Buda, 1809, 4°, 300 pag.

3. *Predice* de Dumineci și serbătorĭ. Buda, 1811, 4°. Staŭ din treĭ părțĭ (23).

4. *Istoria* pentru începutulŭ Romanilorŭ în Dacia. Buda, 1812, 347 pag.

5. *Animadversiones* in recensionem historiae de origine valachorum in Dacia. Buda, 1814, 8°.

6. *Reflexiones* in responsum domini recensentis vienensis, ad Animadversiones. Pesta, 1815, 8°.

7. *Contemplatio* recensionis in Valachicam anticriticam. Buda, 1816 8°.

8. Intêmplările luĭ Telemachŭ. Buda, 8°, 227 pag.

9. *Ortographia* romana, sive latino-valachica una cum clavi. Buda 1819, 8°.

10. *Istoria bisericeĭ* Românilorŭ, atâtŭ acestorŭ dincóce, precum și acelorŭ dincolo de Dunăre. 1821, 4°, 392 pag.

(22) Testamentulŭ e scrisŭ latinesce și se află întregŭ în Archivŭ, pag. 390. Tim. Cipariu la pag. 392, observéză, că fundațiunea și aḑi e în vigóre, dar nu se află suma întrégă testată. Ea nu a fostŭ încredințată administrațiuneĭ capituluĭ din Blașiŭ.

Mi s'aŭ fostŭ promisŭ din Blașiŭ unele date, carĭ dóră maĭ potŭ fi, însă până la încheiarea operatuluĭ nu-mĭ fură trămise.

23) In catalogulŭ tipografieĭ universitățeĭ, făcutŭ în 1882, la ordinațiunea ministeruluĭ, nu suntŭ înșirate tóte operile luĭ. E de însemnatŭ însă, că din opurile latinescĭ și românescĭ, atingĕtóre de Românĭ, după timpulŭ tipărireĭ, aceste aci înșirate sub N-rele 1, 2, 3, suntŭ în catalogŭ sub N-rele 6, 7, 8. Sub No. 5, Epitomulŭ de Dim. Cichindel Buda 1808. Sub No. 10, Fabulele luĭ Dim. Cichindel, Buda 1814, pag. 484.

11. A conlucratŭ la *Lexiconulŭ* romano-latino-ungaro-nemțescŭ, Buda 1825.

Iară manuscrisele suntŭ:

1. Partea netipărită din istoria bisericéscă.
2. Protopopadichia.
3. Fragminte de gramatică, scrisă în limba latină.

E lipsă de a întregi materialulŭ acesta chiarŭ prin scrierile sale, și ale altora; e lipsă de a spune timpulŭ, mijlócele și ansele la facerile luĭ. Pentru acésta voiŭ împărți scrierile luĭ Petru Maioru *a)* în scrierĭ politice naționale; *b)* în bisericescĭ naționale și *c)* în limbistice naționale.

Scrierĭ politice naționale. De aceste se ținŭ «Istoria pentru începutulŭ Românilorŭ» și disputele luĭ în causa istorieĭ. Damaschin Toma Bojinca, ne dă următórele deslușirĭ : (24) Eșindŭ la lumină istoria luĭ Petru Maioru s'a sculatŭ din Viena unŭ barbatŭ strălucitŭ întru învĕțătorĭ, și în «Gazeta literală» din Viena, No. 98, a datŭ în 7 Decembre 1813, pag. 1552—1563, o recensiune, adecă o critică în contra istorieĭ luĭ Petru Maioru. Acesta asupra recensiuneĭ a scrisŭ unŭ respunsŭ în limba latină, sub acestŭ nume : *Animadversiones* in recensionem historiae de origine Valachorum in Dacia, adecă : Luare aminte asupra recensiuneĭ istorieĭ pentru începutulŭ Românilorŭ în Dacia. Aceste s'aŭ făcutŭ fără ca autoriĭ să-șĭ însemne numele lorŭ în acele dispute (25).

Asupra Animadversiunilorŭ autoruluĭ Petru Maioru, literatorulŭ din Viena a alcătuitŭ unŭ respunsŭ în 22 de puncte, ce însă nu le-a datŭ la tiparŭ, ci le-a trămisŭ (26) d'a dreptulŭ către Petru Maioru. Acesta aflândŭ a fi și acestŭ respunsŭ fără de temeiŭ, și fiindŭ îndatinatŭ de a nu remânea nimenuĭ détorŭ, maĭ vêrtosŭ în câtŭ se atingea de cele naționale, a țesutŭ unŭ respunsŭ sub titlu : «*Reflexio-*

(24) Istoria luĭ Petru Maioru, ediținea a doua, prin Iordachi de Malinescu tipărită în 1834 în Buda. Se alătură disputele, și Bojinca le spune aceste în «Inainte cuvêntare.»

(25) Bojinca în Resp. desgurzătóre p. 11 pe literatorŭ îlŭ însémnă K. Petru Maioru în dispute vorbesce despre sine în a treia persónă, ca și când altulŭ arŭ respunde, precum : *autorulŭ ḑice.* Dar în Contemplatio și elŭ îlŭ numesce : Domnulŭ K.

(26) Petru Maioru în Reflexiunĭ spune, că acele puncte i s'a trămisŭ din Viena în 15 Sept. 1815.

nes in responsum Domini recensentis Viennensis», adecă : Reflexiunĭ asupra respunsuluĭ Domnuluĭ recensentŭ din Viena, și s'a tipăritŭ la anulŭ 1815.

Asupra ḑiselorŭ Reflexiunĭ, recensentulŭ din Viena ĭară a făcutŭ o recensiune și a dat'o în Gazeta literală din Viena, No. 7 din Februarie 1816. Repausatulŭ Petru Maioru în contra eĭ a scrisŭ respunsulŭ cu numele : «Contemplatio recensionis in Valachicam anticriticam Litterariis ephemeridibus Viennensibus, 1816 divulgatae», adecă : Privire asupra recensiuneĭ dată în Gazeta literală din Viena, la anulŭ 1816, în contra anticriticeĭ românescĭ. Acésta a fostŭ cea maĭ de pe urmă împărăchiare pentru istoria luĭ Petru Maioru, care învingêndŭ pe contrariulŭ sĕŭ, a datŭ istorieĭ sale cea maĭ deplină credință.

Despre aceste dispute maĭ ḑice Bojinca : (27) «Anumitŭ unulŭ dintre cărtitorĭ a fostŭ K. din Viena, celŭ ce după ce maĭ de multe orĭ sbêrlindu-șĭ cóma și ascuțindu-șĭ colțiĭ asupra Românilorŭ, lovitŭ de puterea întru sciințe a vêrtosuluĭ Petru Maioru — căḑu, ca arborulŭ celŭ scurtŭ la rĕḑăcinĭ.»

Iară Iordachi Malinescu ḑice : «Vrêndŭ a face cunoscutŭ în limba națională și disputele urmate între autorulŭ istorieĭ și între recensentulŭ eĭ K. din Viena, prin carĭ disputațiunĭ s'a întăritŭ adevărurile și s'a datŭ deplină vrednicĭă de credință numiteĭ istoriĭ, aceste dispute D. Bojinca, jurisconsultulŭ principatuluĭ Moldoveĭ, rêvnitorulŭ pentru națiă, a avutŭ bunătate a le tălcui, adecă a le traduce din latina pe românĭă (28).

Petru Maioru a scrisŭ disputele acestea pentru prima dată românesce, pentru că în ediținea latină e însemnatŭ «e valachico in latinum translatae», adecă din limba românéscă traduse în latina. Damaschin Bojinca maĭ adaugă : «Din aceste se vede, că repausatulŭ Petru Maioru le va fi avutŭ și românesce, dar însă, nicĭ sciŭ să le fiă datŭ la tiparŭ, nicĭ sciŭ să se afle unde-va în manuscrisŭ măcarŭ că destulŭ amŭ cercetatŭ acésta.»

Literațiĭ Românĭ, ajută în luptă pe Petru Maioru. Faima despre

(27) D. T. Bojinca : Respundere desgursitóre p. 12.
(28) Ist. de Petru Maiorŭ, ediținea a 2-a, în prefațiune.

istoria luĭ Petru Maioru și disputele luĭ, trecură și peste marginile împĕrățieĭ Austrieĭ. După mórtea luĭ, unŭ consiliarŭ împĕrătescŭ, fără ca să-și spună numele, la anulŭ 1823, tipăresce în Halle : «Erweisz, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind». (Dovéda cum-că Româniĭ nu suntŭ de origine romană). Atuncĭ D. T. Bojinca, continuă lupta luĭ Petru Maioru, și scrie : «Animadversio in disertationem Hallensem», tipăritŭ în Pesta, la anulŭ 1827 și apoĭ în traducere românéscă sub titlu «Respundere desgursitóre», apĕrândŭ cu resultatŭ bunŭ istoria luĭ Petru Maioru.

Teodor Aaron a scrisŭ : «Scurtă apendice la istoria luĭ Petru Maioru (29).» In prologŭ dice : «Și pré învĕțatulŭ și alŭ nățieĭ nemuritorulŭ Petru Maioru, cu adâncĭ dovedĭ a pusŭ lucrulŭ afară de tóta îndoéla, cum-că Românii, sângele și începutulŭ și-lŭ tragŭ din poporulŭ romanŭ din Italia, sĕditŭ în Dacia prin împĕratulŭ Traianŭ.»

Nu se póte trece cu vederea edițiunea a doua a istorieĭ luĭ Petru Maioru, îngrijită de Iordachi Malinescu și tipărită în Buda la anulŭ 1834. Acesta în prefațiune dice : «Vrednicia acesteĭ istoriĭ, se póte încă și de acolo prețui, că de și s'a fostŭ tipăritŭ o însemnată mulțime de esemplare, totușĭ întru atâta s'a apucatŭ, îndată după eșirea eĭ din tiparŭ, în câtŭ *acuma* cu anevoiă se póte găsi, și se simte lipsa și trebuința eĭ, — amŭ otărîtŭ a o da a doua óră la tiparŭ.»

Către acéstă edițiune, la pag. 262, s'a alăturatŭ Dialogulŭ pentru începutulŭ limbeĭ romane, — apoĭ disputele de sub No. 5, 6, 7 vĕdêndŭ după acéstă edițiune, mărimea lorŭ.

Scrieri bisericescĭ naționale. Istoria bisericéscă după anulŭ pusŭ pe titlulŭ cărțeĭ, s'ar fi tipăritŭ în 1813. Acésta nu e adevĕratŭ. E posibilŭ că s'a începutŭ tipărirea cu titlulŭ, și cóla acésta a pututŭ să se tipăréscă în 1813, dar la mórtea luĭ în 1821 opulŭ era sub ti-

(29) Buda, tip. tipogr. univ. 1828, 79 de pag. E dedicată luĭ At. Graboszky de Apadia. Opulŭ se împarte : Cap. I. Romaniĭ în Dachia vechiă către anulŭ 360. Cap. II. Impărtășirea Romanilorŭ dincóce de Dunăre, cu acelorŭ de dincolo, nicĭ o dată nu a fostŭ împedicată. Cap. III. Romaniĭ saŭ Românii lângă Dunăre. Cap. IV. Românii nu potŭ să fiă viță de Dacĭ, nicĭ de Slavĭ, cu atâtŭ maĭ puținŭ Bulgarĭ, ci numaĭ curațĭ Romanĭ. Fóia pentru minte No. 22 din 1843 'lŭ amintesce : Teodor Aaron, canonicŭlŭ cancelarŭ alŭ dieceseĭ Oradieĭ-marĭ și crăiescŭ revisorŭ a cărțilorŭ românescĭ din Pesta. Eŭ, ca juristŭ, în 1853 amŭ începutŭ cunosciința cu dênsulŭ. Voiŭ reveni la dênsulŭ.

parŭ, și pentru întrevenirea morții nicĭ s'a încheiatŭ, precum voiŭ arĕta.

Petru Maioru în istoria politică, pag. 335, dice : «Despre altă parte, cum voiŭ arĕta în istoria cea bisericéscă a Românilorŭ, care custându cu ajutorulŭ luĭ Dumnedeŭ, cugetŭ a o aduna din risipirĭ.» Iară la pag. 334 vorbindŭ despre episcopiĭ Romanĭ din Mesia, în secolulŭ alŭ 6-lea, adauge : «Precum maĭ pe largŭ voiŭ spune în istoria cea bisericéscă.» De aci se vede, că materialulŭ istorieĭ bisericescĭ, în parte mare a pututŭ fi gata la anulŭ 1812, când s'a tipăritŭ istoria politică, însă saŭ n'a fostŭ încă organisatŭ, saŭ n'a avutŭ-banĭ de a-lŭ tipări maĭ curêndŭ.

E demnŭ ca să se reproducă o parte din prefațiunea istorieĭ bisericescĭ, nu numaĭ în interesulŭ materialuluĭ, ci și a cunóscerĭĭ spirituluĭ luĭ. «Dorulŭ celŭ nestêmpĕratŭ, care pururea l'amŭ avutŭ, a cunósce întêmplările bisericeĭ Românilorŭ, din tinerețele mele m'a îndemnatŭ, a culege orĭ unde aflamŭ vr'o hârtiuță, în care eraŭ scrise lucrurĭ de ale bisericeĭ Românilorŭ. Numaĭ după ce a scăpatŭ de sub téscŭ Istoria cea pentru începutulŭ Romanilorŭ, *m'amŭ apucatŭ să întocmescŭ* și istoria bisericeĭ a Românilorŭ, care cu ajutorulŭ nopților celorŭ lungĭ, în 11 sĕptĕmânĭ o amŭ sĕvêrșitŭ. De vreme ce fiesce-care vede, că eŭ cu fapta acésta amŭ purcesŭ pe o cale necum de alțiĭ bătută, ci până acum nicĭ ispitită, nimenĭ nu póte aștepta de la mine o istoriă deplinită... Decĭ eŭ aci numaĭ amŭ aruncatŭ sĕmênță și amŭ făcutŭ ceva gătire, ca altulŭ harnicŭ, care s'arŭ apuca maĭ de bună vreme a vêrsteĭ sale, a face unŭ lucru maĭ frumosŭ. Adevĕratŭ, acela folosŭ l'amŭ făcutŭ cu istoria acésta, câtŭ multe monuminte, din cele ce aŭ vecuitŭ până în timpulŭ acesta. și scripturĭ, carĭ aŭ ajunsŭ la mânile mele, se punŭ afară de primejdia peririĭ... nicĭ să nu zacă de aci înainte ascunse întru întunerecŭ, ci tuturorŭ să fiă cunoscute... Eŭ totuși pentru dragostea adevĕruluĭ, cu care 'mĭ este îmvăpăiată inima, — maĭ bucurosŭ amŭ fostŭ să suferŭ primejdia, de va fi așa voia Celuĭ înaltŭ, de câtŭ să lasŭ, saŭ a se înșela ceĭ viitorĭ, saŭ a nu sci causa schimbărilorŭ celorŭ în vêculŭ meŭ întêmplate.»

Intrerumperea tipăriréĭ istorieĭ bisericescĭ. Mathea Marcovicĭ, directorulŭ tipografieĭ, în relaţiunea sa din 14 Februariŭ 1821, despre mórtea luĭ Petru Maioru către consiliulŭ de locotenińţă, ḑice : «Petru Maioru e datorŭ tipografieĭ cu 1385 florinĭ v. v. şi anume : 60 florinĭ pentru *calendariele românescĭ* şi 1325 florinĭ pentru opulŭ tipăritŭ sub titlu : «Istoria bisericeĭ românescĭ» dar încă neterminatŭ, de şi ajunsŭ către capĕtŭ ; scoţêndu-se însă 150 florinĭ ce ĭ-a plătitŭ înainte, peste totŭ e détorŭ cu 1235 florinĭ v. v. şi să se ordineze a se scóte din massa testamentală a luĭ, şi câtŭ maĭ curêndŭ să se rebonifice tipografieĭ (30).» Ast-felŭ dară e apriatŭ, cum-că nu e tipărită întrégă, şi că tipărirea din urmă a fostŭ pe timpulŭ morţiĭ sale.

Partea inedită a istorieĭ bisericescĭ. Timoteiŭ Cipariu ḑice (31) despre partea acésta : «Aceste fragmente suntŭ luate din însuşĭ manuscrisulŭ, care prin multe laturĭ a venitŭ în mâna mea, şi a scăpatŭ din perire sub revoluţiune (32).

Protopopadichia. Petru Maioru ḑice despre opulŭ acesta : «Despre horepiscopĭ amŭ scrisŭ pe largŭ în cartea ce o amŭ numitŭ «Protopopadichia», întru care se arétă tóte cădinţele cele din nepomenita vreme ale protopopilorŭ din Ardélŭ. Póte dóră, acele ce suntŭ pentru horepiscopĭ, din protopopadichia le voiŭ adaoge la capĕtulŭ istorieĭ aceştia, pentru adevĕrata cunóscere a cădinţelorŭ protopope-

(30) *Archivŭ* pag. 518. Dein vero illi 1385 fl. v. v. quibus typographiae, et quidem 60 fl. pro calendariis valachicis, et 1325 fl. pro impresso, sec necdum terminato opere, sub titulo «Historia Ecclesiae Valachicae, fere ad calcem perducto, defalcatis etc.

(31) Tim. Cipariu, *Act. et Frag.* pag. 189.

(32) In istoriă maĭ pe urmă e tipăritŭ capulŭ alŭ 7-lea, şi o parte din § alŭ 8-lea. Acuma după Cipariu, locuĺ citatŭ, lipsesce partea din § 3, apoĭ § § 4 şi 5, şi apoĭ la pag. 129 publică § 6 despre Gregoriu Maioru, § 7, despre Ionŭ Bobŭ. Apoĭ de la pag. 145—186 e cea-l-altă parte inedită.

Cap. 8. Despre faptele unorŭ Vlădicĭ aĭ Românilorŭ din Ardélŭ, înainte de a se face uniunea cu biserica Romeĭ.

Cap. 9. Despre eparchia episcopieĭ neuniţilorŭ în Ardélŭ.

Cap. 10. Despre eparchia episcopieĭ Românilorŭ uniţĭ din Oradia-mare.

Cap. 11. Despre eparchia episcopieĭ Munkácsuluĭ. Apoĭ Cipariu la pag. 189 adauge : «Şi se terminézĕ cu începutulŭ capuluĭ alŭ 12-lea : Despre alte eparchiĭ neunite ale Românilorŭ — afară de Ardélŭ — sub stăpânirea împĕratuluĭ Austrieĭ. § 1. Eparchia episcopieĭ Araduluĭ.

scĭ (33).» Dar nu-și putu închié istoria bisericéscă. Protopopadichia apoĭ s'a tipăritŭ la anulŭ 1865, în fóia bisericéscă «Sînulŭ românescŭ» din Viena (34).

Scrieri limbistice naționale. «*Ortographia* daco-romana sive latino-valachica», la care a fostŭ adausŭ : «Dialogulŭ despre începutulŭ limbeĭ române». Acestŭ dialogŭ e retipăritŭ în fruntea Lexiconuluĭ, și în a doua ediție de Istoriă politică. In prefațiunea Lexiconuluĭ ni se spune : «Petru Maioru..... care de-odată și ortografia romană saŭ latino-valachica împreună cu cheia cu care cele ascunse ale rĕdăcineĭ cuvintelorŭ le deschide, o a pusŭ în fruntea Lexiconuluĭ. Antĕiŭ a fostŭ compusă românesce, apoĭ tradusă pe latinesce.» Cea latinéscă se află în biblioteca museuluĭ din Pesta. Ioh. Alexi în prefațiunea gramaticeĭ sale dice, cum-că acestŭ opŭ ĭ-a servitŭ de normă pentru scriere (35).

Din *gramatica* luĭ Petru Maioru, scrisă latinesce, se află aḑĭ numaĭ douĕ fragminte, unulŭ de 3, altulŭ de 9 capete, și aceste suntŭ publicate de Timoteiŭ Cipariu (36).

Petru Maioru și-a încheiatŭ acéstà gramatică, pentru că I. Alexi în prefațiunea gramaticeĭ sale atestéză : «O gramatică acomodată acestuĭ opŭ (ortographia daco-romana sive latino-valachica) a avut'o asemenea gata, ca acușĭ să o publice, dar a ajunsŭ pe mânile altora, și așa dóră a peritŭ.» D. Bojinca, în prefațiunea disputelorŭ, adauge : «S'aŭ perdutŭ acele manuscrise românescĭ (adecă Animadversiones, Reflexiones și Contemplatio), ca și multe alte manuscrise ale luĭ ; dintre carĭ, celŭ maĭ însemnatŭ și aducĕtorŭ de durere, este gramatica românéscă, ce Maioru a avut'o gata de tiparŭ și acum s'a perdutŭ, ca și când nicĭ n'ar fi fostŭ.»

(33) Petru Maioru. Ist. bis. pag. 178.

(34) Tim. Cipariu în *Act. și Frag.* p. 190, la anulŭ 1855 dice : «Unde se maĭ ține acestŭ manuscrisŭ, ce l'amŭ fostŭ pusŭ în biblioteca seminariuluĭ, nu sciŭ. G. Popescu în *Cursŭ elem.* spune de tipărirea luĭ.

(35) Ioh. Alexi, *Gram. daco-romana sive valachica*, Buda 1826. Se află în biblioteca univers. din Pesta.

(36) In *Archivŭ pentru istoriă*, paginele : 297, 338, 355 și 380. Iordachi în ediț. a doua a istorieĭ, pag. 262, dice, că din gramatică e luatŭ dialogulŭ adusŭ la ortografiă.

Lexiconulŭ. Lexiconulŭ romano-latino-ungaro-nemțescŭ tipăritŭ la Buda în 1825 'și are istoria sa.

Georgiu Șincaĭ ne spune : «Altŭ dicționarŭ a compusŭ pré lăudatulŭ Rsmulŭ Clain, în patru limbĭ, adecă românéscă, latinéscă, germană și unguréscă, și curêndŭ va vedea lumina (37). Petru Maiorŭ ne observéză : «Vasile Colossi, protopopŭ alŭ Bobâlneĭ în Ardélŭ, în prefața Lexiconuluĭ sĕŭ celŭ românescŭ, care încă nu e tipăritŭ, ne spune cugetulŭ celŭ rĕŭ alŭ luĭ Szulcser către Românĭ (38).» Mathea Marcovicĭ, directorulŭ tipografieĭ, în relațiunea sa din 15 Februarie 1821, ne arétă, că facerea și respective îndreptarea și tipărirea acestuĭ lexiconŭ, s'a decisŭ prin resoluțiunea din 5 Decembre 1820, No. 30965 a locotenințeĭ. Pentru emendarea lexiconuluĭ, luĭ Petru Maiorŭ i s'a anticipatŭ din cassa tipografieĭ 200 fl. m. c. și anume pentru ₫ece litere, adecă A—K din alfabetŭ. Și fiindŭ-că elŭ a căpĕtatŭ de la consiliulŭ locotenențialŭ câte 20 fl. pe cólă, se vede că elŭ l'a emendatŭ singurŭ în forma cum se află barem până la K și ast-felŭ se póte presupune, cum-că în 14 Februarie 1821, adecă la mórtea luĭ, dicționarulŭ era cam numaĭ pe la jumĕtate gata (39). Să auₐimŭ și prefațiunea lexiconuluĭ : «Acestŭ lexiconŭ, care în decursŭ de 30 de anĭ, maĭ ântêiŭ de Samuilŭ Clainŭ, revisorŭ, apoĭ după mórtea acestuia, prin Vasile Kolozs, parochulŭ și protopopulŭ Secarambuluĭ în Ardélŭ, eparchia Făgărașuluĭ, care l'a adausŭ (a luĭ Klein) în limba unguréscă și nemțéscă (40). Apoĭ maĭ pe urmă și cu spesele luĭ Samuilŭ Vulcanŭ, episcopŭ din Oradia-mare, prin Ionŭ Corneli, canonicŭ, de noŭ prelucratŭ ; după ce acesta a fostŭ chiămatŭ îndăreptŭ la Oradia, lexiconulŭ s'a lucratŭ prin cinstitulŭ D. Petru Maiorŭ, asemene preotŭ alŭ eparchieĭ Făgărașŭ și revisorŭ

(37) Georgius Sincai : Elementa linguae daco-romanae sive valachicae, Buda, 1805. Alterum dictionarium composuit praelaudatus Rssimus Klein, quod in quatuor linguis, i. e. valachica, latina, germana et hungarica, brevi lucem aspiciet. Se află în biblioteca universităței.

(38) Petru Maiorŭ. *Ist. pol.* pag. 245.

(39) *Archivŭ* pag. 518... pro emendando Lexico-valachico, anticipati ex cassa typographica ad rationes subadministratarum decem alphabeti litterarum 200 fl. c. m. qui praesto esse dicuntur.

(40) Precum vĕ₫urămŭ în nota 36, Șincaĭ ₫ice, că în tóte patru limbĭ era compusŭ de Samuilŭ Clain.

greco-catolicŭ alŭ cărțilorŭ românescĭ, lângă tipografia crăesceĭ universităț. Dar Petru Maiorŭ încă a repausatŭ maĭ 'nainte de a se isprăvi *revisia cea maĭ de pe urmă* (41) și maĭ vêrtosŭ maĭ 'nainte de a cerca rĕdăcina cuvintelorŭ, ca să se védă a fi asemenea altorŭ cuvinte în limba italiană, spaniolă, francesă. Maĭ pe urmă prin Ionŭ Teodorovicĭ, parochŭ neunitŭ, de acum din Pesta, și prin Dr. Alexandru Teodori, dr. de filosofiă și medicină,» datŭ în Buda, 30 Augustŭ 1825 (42).

Iară după documintele aflate în archivulŭ de țéră din Buda, despre lexiconŭ se sciŭ următórele:

Petru Maiorŭ în recursulŭ sĕŭ din 8 Martie 1809, datŭ a doua ḍi după sosire, către directorulŭ tipografieĭ, ḍice: «Nu fără greutatea cea maĭ mare pentru lexiconulŭ românescŭ, latinescŭ, ungurescŭ și nemțescŭ, ce se pregătesce de a'lŭ pune curêndŭ sub tiparŭ, corigêndu'lŭ și respective îndreptându'lŭ êșĭ va da truda, prin care tipografieĭ în totŭ modulŭ i se va aduce dobêndă.»

Despre lexiconŭ se află urme, dar nu se află acte în archivulŭ de țéră până la 5 Noembre 1819, sub care dată, Petru Maiorŭ așterne «Censura lexiconuluĭ de la litera H până la capĕtŭ.»

Guvernulŭ din Galiția în 5 Iuniŭ 1820, No. 25132, cere de la consiliulŭ regescŭ din Buda, ca de locŭ cum se tipărésce dicționarulŭ românescŭ, să i se trămită pe lângă depunerea prețuluĭ. Consiliulŭ regescŭ, din acéstă ocasiune, în 4 Iulie 1820, sub No. 16561, rĕspunde: «Dicționarulŭ românescŭ Kollosian în faptŭ e sub téscŭ, și

(41) Lexiconulŭ, compusŭ din maĭ multe lexicóne, a pututŭ fi gata și în viéța luĭ Maiorŭ, dar se vede și din relațiunea directoruluĭ, că elŭ l'a *emendatŭ*, și din acéstă prelațiune, că elŭ l'a revĕḍutŭ peste totŭ.

(42) La finea cărțiĭ luĭ Bojinca «Respundere desgurzitóre» stă: «Imprimatur Pestini die 23 Novembris 1827, Ioannes Theodorivics m. p. g. n. u. R. parochus pestiensis, venerabilis consistorii assesor, et librorum Valachicorum int. R. censor.» De aicĭ deducŭ, că după mórtea luĭ Petru Maiorŭ locoteninția denumindŭ pe Theodorovicĭ de censorŭ interimalŭ, acesta a fostŭ oficiosŭ însărcinatŭ ca să încheie lexiconulŭ, și apoĭ fratele sĕŭ Alexandru ĭ-a ajutatŭ.

Amŭ întrebatŭ pe parochulŭ din Căpușŭ, că nu cum-va la Ionŭ Maiorŭ s'ar afla încă nisce manuscrise saŭ alt-felŭ de scrisorĭ de la Petru Maiorŭ, și parochulŭ Vasiliu Suciu, prin scrisórea sa din 25 Decembre 1882, îmĭ spune, că ce scrisorĭ s'ar fi aflatŭ, acele, Amalia, féta luĭ Ionŭ, vĕḍuva luĭ Crișanŭ, le-a predatŭ D-luĭ Timoteiŭ Cipariu.

câtŭ maĭ curêndŭ va părăsi tésculŭ, dar totuşĭ pentru corecturele grele ce maĭ aŭ de a se face, se prevede o întârdiere maĭ lungă.»

Directorulŭ tipografieĭ apoĭ, în 24 Augustŭ 1820, sub No. 23026, referéză între altele acestea : «Alăturezŭ declaraţiunea luĭ Petru Maiorŭ (aḑĭ nu se află) în privinţa lexiconuluĭ, la a căruĭ lucrare asudară maĭântêiŭ Samuilŭ Clain şi Basiliu Kolossy, dar amêndoĭ muriră. Dar lexiconulŭ astfelŭ cum e descrisŭ şi compilatŭ acum — precum censorulŭ Maiorŭ în scriptulŭ sĕŭ aşternutŭ a spusŭ — cu onóre şi utilitate pentru institutulŭ tipograficŭ, nu se póte tipări, — şi acelŭ censorŭ fiindŭ întrebatŭ, ca ce arŭ cere ca să-lŭ încheie câtŭ maĭ curêndŭ, a rĕspunsŭ : «Nimicŭ alta de câtŭ décă elŭ însuşĭ, — manuscrisulŭ ce-lŭ are la mână — îlŭ va revedea, corige, şi pe lângă etimologia vorbelorŭ românescĭ va adauge şi aceea ce lipsesce perfecţiuniĭ lexiconuluĭ, poftindŭ pentru acestŭ lucru 500 fl. m. conv. dór numaĭ din acea causă, căcĭ în lipsa de subsistinţă maĭ bună, sănĕtatea sa, destulŭ de sdruncinată, să şĭ-o facă maĭ aptă pentru opulŭ ce e de a se perfecţiona.» De aci, când după cunoscinţa publică, nu arŭ fi altulŭ, care să pótă pune mâna din urmă la acestŭ lexiconŭ ; ĭară tipografia trebue să-şĭ rescumpere credinţa dată publiculuĭ, cugetŭ pré umilitŭ, că lucrarea censoruluĭ Maiorŭ să se primésca şi rugarea să i se împlinésca.

Consiliulŭ regescŭ, în 12 Septembre 1820, No. 23026, rĕspunde, că luĭ Petru Maiorŭ i se asemnéză cele 500 fl. m. conv., dar cu acea condiţiune, că e détorŭ să facă şi corectura, ĭară suma să se plătéscă în părţĭ, aşa precum gată lucrulŭ. Directorulŭ tipografieĭ, în 29 Noembre 1820, No. 30965, raportéză, că de óre-ce numitulŭ corectorŭ acuma e sub cura medicilorŭ, şi suma acésta, ca şi ajutorŭ din acelŭ scopŭ s'a cerutŭ, ca în acéstă vêrstă să-şĭ ajute stărĭĭ sănĕtăţĭĭ şi puterile trupescĭ să şi le pótă recâştiga şi conserva, pentru acésta, părţile din suma anumită să i se anticipeze. Consiliulŭ regescŭ, în 5 Decembre 1820, No. 30965, ordinéză, ca să i se dea anticipative câte 100 fl. dar să aibă diligenţă şi să se grăbescă cu lucrulŭ.

V.

EPOCA LUI PETRU MAIORU ȘI PĂRERILE ROMANILORŬ DESPRE DÊNSULŬ

Contimporanii. Pentru ca să ne putemŭ înfățișa epoca luĭ Petru Maiorŭ și maĭ de aprópe, să căutămŭ pe bărbațiĭ ceĭ maĭ de frunte, carĭ aŭ trăitŭ în timpulŭ viețiĭ luĭ. La nascerea luĭ Petru Maiorŭ, pe tronŭ era împĕrătésa Maria Tereza; elŭ a fostŭ contimporanŭ luĭ Iosifŭ alŭ II-lea, Leopoldŭ alŭ II-lea și Franciscŭ I-iŭ, murindŭ în 1821 pe timpulŭ acestuĭa. La nascerea luĭ, în Blajŭ era episcopŭ P. Aronŭ, alŭ 5-lea episcopŭ alŭ Făgărașuluĭ; a fostŭ încă studinte în timpulŭ episcopuluĭ At. Rednicŭ și june sub Gligoriu Maiorŭ, care l'a trămisŭ la Roma, — ĭară pe timpulŭ luĭ Ionŭ Bobŭ, era literatŭ renumitŭ, devine bătrânŭ și apoĭ móre; — stă în amiciția cu Ignatiu Darabantŭ și Samuilŭ Vulcanŭ, episcopiĭ Oradieĭ-marĭ.

Se nasce pe când la neunițiĭ din Ardélŭ episcopŭ sêrbŭ și provisoriŭ era Sofroniu Chirilovicĭ; trăesce pe când suntŭ Gedeonŭ Nichilicĭ și Gerasimŭ Adamovicĭ cu reședința în Reșinarŭ, — vede pe Vasiliu Moga, ântêiulŭ episcopŭ românŭ aședându-se în Sibiiŭ, și-lŭ lasă în viéță. Se nasce pe timpulŭ luĭ Paulŭ Nenadovicĭ, mitropolitŭ sêrbescŭ, vede trecêndŭ înaintea sa, la cele eterne pe Ionŭ Georgevicĭ, Vicențiu Ioanovicĭ Vidacŭ, Moise Putnicŭ și lasă după sine pe Stefanŭ Stratimirovicĭ, ca să înainteze causa națională sêrbéscă. Ajunge în Roma la mórtea Papeĭ Clementŭ alŭ 14-lea și șéde acolo pe timpulŭ (1775—1800) luĭ Piu alŭ 6-lea.

La anulŭ 1784 eșindŭ din călugăriă și mergêndŭ la Sazs-Reginŭ de preotŭ și protopopŭ, vede pe Georgiu Șincaĭ ca și pe directorulŭ scólelorŭ populare unite, și pe Dimitrie Eustatievicĭ ca și pe directorulŭ scólelorŭ populare neunite, maĭ târdiŭ pe Radu Tempianŭ și Georgiu Haneșŭ, dar colegiĭ cu carĭ a făcutŭ elŭ o trinitate literară, aŭ fostŭ Georgiu Șincaĭ și Clain. Apoĭ la anulŭ 1809 mergêndŭ la Buda de revisorŭ de cărțĭ, contimporaniĭ ĭ suntŭ Vasile Colossi, protopopulŭ din Secaramb, care împreună cu Ionŭ Theodorovicĭ, preo-

tulŭ neunitŭ din Pesta și fratele acestuia Dr. Al. Theodorovicĭ iaŭ parte la conlucrarea și încheiarea lexiconuluĭ din Buda, și Damaschinŭ Bojinca, juratŭ la tabla regéscă din Pesta, care după mórtea luĭ, îlŭ apĕră în contra cârtitoruluĭ din Halle. Dar nu putemŭ să uĭtămŭ aci pe Georgiu Lazărŭ, născutŭ la anulŭ 1779 în Ardélŭ, crescutŭ în Blajŭ și trecutŭ în România, ca să propage românismulŭ în contra întunericuluĭ, adusŭ de fanarioțĭ, — și pe care Maiorŭ la anulŭ 1821 îlŭ lăsă în etate de 42 de anĭ, — însă Lazărŭ abea maĭ trăesce doĭ anĭ pentru misiunea sa cea înaltă ; și nu putemŭ uĭta aci pe Eliade, remânêndŭ după mórtea luĭ Lazărŭ în etate de 21 de anĭ, învĕțăcelulŭ luĭ celŭ maĭ agerŭ, ca în aniĭ bărbățieĭ sale să ajungă a fi părintele literatureĭ din România.

Iată și numaĭ aci o mulțime de bărbațĭ, pe carĭ ĭ produse elementulŭ românescŭ, de locŭ cum resuflă spiritulŭ luĭ celŭ nădușitŭ ; ĭată dovédă cum-că în poporulŭ românescŭ e mare capacitate de progresŭ și de cultură, când și într'o epocă cu libertățĭ fórte restrînse produse bărbațĭ învĕțațĭ, carĭ și timpuluĭ de adĭ arŭ face onóre, — ba produse ómenĭ genialĭ, epocalĭ, pe carĭ adĭ nu-ĭ maĭ aflămŭ, pe unde 'ĭ maĭ așteptămŭ.

Evenimente de frunte. In viĕța luĭ Petru Maiorŭ aflămŭ douĕ evenimente de frunte, ce l'aŭ făcutŭ pe elŭ literatŭ și bărbatŭ mare. Ântêiŭ, *mergerea luĭ la Roma și studiulŭ sĕŭ profundŭ în materiele bisericescĭ și naționale,* carĭ cu atâta suntŭ maĭ de lăudatŭ, cu câtŭ și până la elŭ maĭ mulțĭ fură trămișĭ la Roma, dar afară de elŭ și de Georgiu Șincaĭ, alțiĭ nu produseră nicĭ unŭ resultatŭ literarŭ. A fostŭ bine-cuvêntată alegerea lorŭ, din partea luĭ *Gligoriu Maiorŭ.* Alŭ doilea evenimentŭ pentru cariera luĭ, a fostŭ revisoratulŭ de cărțĭ din Buda, unde a lucratŭ și tipăritŭ atâta, în câtŭ tótă cea-l-altă inteligință (esceptândŭ pe Șincaĭ și Clain) la olaltă, nu a lucratŭ atâta în jumĕtate de secolŭ.

Părerile Românilorŭ despre Petru Maiorŭ. Petru Maiorŭ, în istoria sa națională, ne ḍice : «Cugetulŭ meŭ este, cele ce maĭ vêrtosŭ se ținŭ de începutulŭ Românilorŭ în Dacia, pentru aceea a le însemna din vechĭ scriitorĭ, ca, audindŭ Româniĭ, că din ce *viță strălucită*

suntŭ prăsiți, toți să se îndemne de *a urma strămoșilorŭ sĕi*, întru omeniă și bună cuviință!»(43).

In istoria luĭ națională aflasemŭ maĭ multe ideĭ și principiĭ speciale de ale luĭ Petru Maiorŭ, și ca să-lŭ înfățișezŭ cu aceste maĭ de aprópe înaintea ochilorŭ auditorilorŭ, îmĭ întinsesemŭ lucrarea prétare, și pentru acésta mĕ resolvăiŭ de a încheia discursulŭ meŭ cu părerile scriitorilorŭ românĭ despre persóna luĭ, despre operele luĭ și despre influința lorŭ la poporulŭ românescŭ.

Damaschinŭ Toma Bojinca dice despre Petru Maiorŭ : «Vrednicŭ de aducere aminte Petru Maiorŭ de Diciŏ Szent Martin fiindŭ înfrumusețatŭ de drépta natură cu mare înțelepciune, cu marĭ și late cunoscințe istoricescĭ, supte maĭ vêrtosŭ din autoriĭ ce se află până adĭ în biblioteca nevătămată din Roma, de óre-ce vĕdu scăderea și întunereculŭ celŭ ce căsuna orbiă némuluĭ românescŭ din singura lipsă a istorieĭ pentru începutulŭ Daco-Romanilorŭ, — totŭ timpulŭ ce pe lângă oficiulŭ sĕŭ ĭĭ rĕmase spre resuflare și spre petrecere, l'a aplicatŭ cu mare sporiŭ și întrebuințatŭ spre unŭ scopŭ nobilŭ și de bunŭ folosŭ, precum némuluĭ românescŭ așa și totŭ publiculuĭ (44).»

Să audimŭ totŭ pe acesta despre impresiunile istorieĭ luĭ Petru Maiorŭ asupra publiculuĭ străinŭ : «După ce Petru Maiorŭ Istoria despre începutulŭ Romanilorŭ, o puse crăesceĭ censurĭ, și ca cernută și strecurată o și arĕta la lumină în anulŭ 1812, punêndŭ mare ostenélă la grăirea adevĕruluĭ. Decĭ numaĭ câtŭ deschise ochiĭ disa istoriă, ca să védă radele strălucitóre ale sóreluĭ sburătorŭ de după orizontŭ, de-odată se și sculară multĭ, ci secĭ cârtitorĭ și fără de măduvă, — dintre carĭ, uniĭ de față, altiĭ de dosŭ, defăimaŭ pe autorulŭ numiteĭ istoriĭ românescĭ, ĭară altiĭ, îndelungatŭ urgisiaŭ istoria acésta, mărmuindŭ maĭ una maĭ alta. Precum amŭ cetitŭ maĭ deunădĭ în novele, dar și în foile patrioticescĭ, cum fără de sfială se curmă tótă națiia românéscă, cu defăimărĭ vomate din rĕutatea, unorŭ ca acele inimĭ (45).

(43) Petru Maiorŭ în prefațiune.
(44) Dam. Toma Bojinca : «Respundere desgurzitóre la cârtirea din Halle.» Buda, 1828 pref. și pag. 111.
(45) L. cit. pag. 12.

Dar Istoria națională a luĭ Petru Maiorŭ, mână valurile din țéră și pană în țĕrĭ străine, și anume în Viena s'a redicatŭ unŭ anonimŭ cu care Petru Maiorŭ schimbă treĭ dispute, *Animadversiones, Reflexiones* și *Contemplatio*, ba și după mórtea luĭ, la anulŭ 1823, unŭ anonimŭ consiliarŭ regescŭ în Halle tipăresce : «Erweisz, dasz die Walachen nicht römischen Abkunft sind» la care apoĭ, Damaschinŭ Bojinca se simte chiămatŭ de a rĕspunde prin «*Animadversio in dessertationem hallensem.*»

Ionŭ Alexi în anulŭ 1826 observéză : «Mulți dintre ceĭ maĭ învĕțați bărbați aĭ națiuneĭ nóstre asudară multŭ, și asudă și acum,..... pe uniculŭ abea îlŭ potŭ trece aci cu vederea, pe celŭ maĭ vestitŭ domnŭ, pe nemuritorulŭ națiuniĭ sale, Petru Maiorŭ, care a tipăritŭ multe cărți și fórte necesarie națiuniĭ sale.» (46)

La anulŭ 1836, Iordachi Malinescu află lipsă, ca să facă a doua ediție a Istorieĭ naționale a luĭ Petru Maiorŭ, și vorbesce astŭ-felŭ: «Vrednicia Istorieĭ luĭ Petru Maiorŭ pentru începutulŭ Romanilorŭ în Dacia, dată la lumină în anulŭ 1812, este de comunŭ cunoscută nu numaĭ de către nația românéscă, ci și de către némurile străine, carĭ aŭ avutŭ îndemânare de a o ceti. Iară folosulŭ ce s'a revĕrsatŭ dintr'ênsa peste nația românéscă, este multŭ maĭ mare și însemnatŭ de câtŭ să-lŭ pótă descrie cine-va după cuviință. Pentru acésta istoria întemeiată pe scriitoriĭ ceĭ maĭ vrednicĭ de credință, este într'adevĕrŭ, cea maĭ d'ântêiă istoriă a națieĭ românescĭ, arĕtându-ĭ începutulŭ Romanilorŭ în Dacia, strămutările, ce le-aŭ suferitŭ, și vredniciile ce le-aŭ făcutŭ eĭ în deosebite restimpurĭ... și încă a deșteptatŭ în națiă unŭ duhŭ îndemnătorŭ de a nizui către drépta luminare, de care se îndulcescŭ cele-l-alte némurĭ ale Europeĭ. De la eșirea acesteĭ istoriĭ, Romanulŭ — care maĭ 'nainte zăcea aruncatŭ în adênculŭ întunereculuĭ — a învĕțatŭ de a cunósce trupina și ființa sa, s'a deșteptatŭ într'ênsulŭ iubirea de națiă și patriă, cu unŭ cuvêntŭ, acéstă istoriă a datŭ laudă și mărire, și a urdițŭ epoca națieĭ românescĭ. Autorulŭ eĭ se vede a fi fostŭ întru adevĕrŭ, alesŭ de pronia

(46) Ionŭ Alexi : «Gramatica daco-romana sive valachica», Buda, 1826 în prefațiune.

Dumnedeéscă spre scóterea natiei sale din cumplitulŭ întunerecŭ.»(47)

Eliade 'lŭ înalță prin cuvintele acestea : «Istoria pentru începutulŭ Romanilorŭ a fericituluĭ Petru Maiorŭ, a fostŭ *unŭ felŭ de toĭagŭ* alŭ luĭ Moise, prin care despicândŭ marea de întunerecŭ, ce ținea pe Românĭ, 'ĭ făcu să trécă dincolo de Egipetulŭ minciunelorŭ și să recunóscă adevěratulŭ lorŭ începutŭ (48).» Iară Michaiŭ Kogălniceanu îĭ ridică faptele, dicêndŭ : «Petru Maiorŭ a contribuitŭ celŭ maĭ multŭ la deșteptarea simțimêntuluĭ naționalŭ între confrațiĭ sĕĭ Românĭ (49).» Georgiu Popescu vorbesce de însemnătatea operelorŭ luĭ Petru Maiorŭ în modulŭ acesta : «Petru Maiorŭ a deșteptatŭ și întemeiatŭ între Românĭ — maĭ multŭ de câtŭ orĭ care — cunosciința despre adevěrată a lorŭ origine, că suntŭ adevěrațĭ nepoțĭ aĭ vechilorŭ Romanĭ, și limba lorŭ, e limba populară ce suna odinióră pe pămentulŭ Italieĭ, în gura celuĭ maĭ puternicŭ poporŭ alŭ lumeĭ ! A purtatŭ dispute învingětóre în contra tuturorŭ acelora, carĭ denegaŭ descendința nóstră de la coloniele traiane. Scrierile luĭ de o natură polemică provocară o adevěrată revoluțiune în lumea literară română și sterniră în Românĭ interesulŭ și dorulŭ de cetire (50).»

Dar precum amŭ maĭ atinsŭ, pe Petru Maiorŭ trebuia să-lŭ privimŭ și deosebĭ în societatea amicilorŭ și colegilorŭ luĭ în literatură, în colegiulŭ cu Georgiu Șincaĭ și Samuilŭ Clain, carĭ aŭ trăitŭ unŭ timpŭ și de-odată și la olaltă, — și să audimŭ părerile despre influința comună a operelorŭ lorŭ.

Preotulŭ Munteanu din diecesa Oradieĭ-marĭ 'ĭ glorifică astŭ-felŭ : «Nu vreaŭ eŭ cu ocasiunea acésta a demonstra, că națiia română are să mulțăméscă numaĭ unițilorŭ Petru Maiorŭ, Georgiu Șincaĭ și Samuilŭ Clain, cu carĭ se sumețesce adĭ, și a cărorŭ nume din dĭ în dĭ se apropiă maĭ tare de nemurire — deșteptarea națională și totŭ îndreptariulŭ, ce 'lŭ luă românimea de la eĭ, ca de la uniĭ carĭ, avêndŭ ocasiune de a învěța în mijloculŭ Italieĭ, limba și istoria Ita-

(47) Petru Maiorŭ, «Istoria», a 2-a edițiune, în prefațiune.
(48) In prefațiune la Fabulele luĭ Cichindelŭ.
(49) In Istoria Moldoveĭ, cuvêntulŭ de introducere, citate din
(50) Georgiu Popescu : Cursŭ elementarŭ.

lieĭ, pătrunșĭ ca de o scânteiă electrică a naționalismuluĭ romanŭ,— prin gramatică și prin istoriă traseră părete între românismulŭ curatu și între slavonismŭ, și ne scóseră din rușinea ce zăcea pe părinții noștri, când nu-și cunosceaŭ nicĭ începutulŭ, nicĭ chiar limba!»(51) Iar Al. Papiu Illarianŭ, pune cununa pe capulŭ lorŭ, dicêndŭ : «Ceĭ maĭ iluștri apostolĭ aĭ Românismuluĭ, Samuilŭ Clain saŭ Miculŭ, Georgiu Șincaĭ și Petru Maiorŭ... suntŭ treĭ lucéferĭ pe firmamentulŭ literaturel Române!» (52)

Ce așĭ avea să maĭ dicŭ și eŭ, după ce audirămŭ părerea atâtorŭ ilustri bărbațĭ românĭ? de câtŭ, că înfățișându-mi-se spiritulŭ celŭ mare alŭ autoruluĭ înaintea sufletuluĭ meŭ, numaĭ memorieĭ bine-cuvêntate a luĭ se aducŭ încă câte-va cuvinte.

Reminiscințele pie despre Petru Maiorŭ, s'aŭ susținutŭ neîncetatŭ între tineriĭ românĭ aĭ universitățeĭ din Buda-Pesta, acolo, unde au torulŭ în maĭ mulțĭ anĭ lucră diua și nóptea, pentru deșteptarea națională, și pentru acésta tineriĭ, la anulŭ 1862, în era restituireĭ constituțiuneĭ țĕreĭ,— începură de a face pașĭ pentru fundarea uneĭ societățĭ literare românescĭ, și o fundară întru memoria luminătoruluĭ nostru, dându-ĭ numele : «Societatea Petru Maiorŭ.»

Eliade 'lŭ numi «fericitulŭ Petru Maiorŭ.» Intru adevĕrŭ, de multe orĭ fericitŭ, căcĭ :

Fericitŭ e celŭ ce jertfesce timpulŭ sĕŭ de petrecere și nóptea sa de odihnă, ca să lucre pentru deșteptarea unuĭ poporŭ.

Fericitŭ e celŭ ce'șĭ nobiléză inima, ca din ea să isvoréscă iubirea între fiiĭ unuĭ poporŭ.

Fericitŭ e celŭ ce 'șĭ adună lumină mințiĭ sale, ca cu ea să lumineze unŭ poporŭ.

Fericitŭ e învĕțătorulŭ, care sădesce ideĭ de cultură, ideĭ de cunoscința de sine, ideĭ de reînviare în sufletulŭ unuĭ poporŭ.

Fericitŭ e literatorulŭ, care a lucratŭ atâtea opere prețióse, și merită după mórtea sa, ca să fiă atâtŭ de glorificatŭ, de către luminătoriĭ unuĭ poporŭ.

(51) Fóia pentru minte, anulŭ 1843 No. 22.
(52) Al. Papiu Illarianŭ, Viéța și operele luĭ Georgiu Șincaĭ, pag. 2.

Pentru acésta, geniule alŭ luĭ Petru Maiorŭ, mĕ întorcŭ acum către tine, și-ți ḍicŭ : «Caută din cerŭ și veḍĭ poporulŭ tĕŭ românescŭ, în a căruĭ inimă viezĭ cu tóte simțimintele, și în alŭ căruĭ sufletŭ aĭ rĕmasŭ nemuritorŭ cu tóte ideile tale !»

DOCUMINTE LATINE REFERITÓRE LA BIOGRAFIA

LUĬ

PETRU MAIORU

I.

Direcțiunea tipografică, în 5 Iuliŭ 1806, No. 485, cu provocare la intimatulŭ din 27 Maiŭ 1806, No. 9516, propune, ca în locŭlŭ repausatuluĭ Samuilŭ Klein să se denuméscă altŭ censorŭ și corectorŭ românescŭ.

REFERADA

13886 ex consilio 22 Julii 1806

M. Varadiensi Diaec. Græco-Catholico Vicario capitulari :

«Siquidem per mortem Samuelis Klein penes typographiam regiae scientiarum universitatis pestiensis censoris et correctoris valachici munus vacans reditum sit ; hinc pro supplendo vacante hoc munere individua requisitis dotibus et scientiis instructa, atque in lingua valachica aperime versata consilio huic L. R. quoocyus proponenda esse. Quo fine etiam hicce erga remissionem adnexam Constantini Farkas instantiam pro congruo usu transmitti. Dat.»

Totŭ cu acea dată e representațiune către Majestatea Sa ca să concédă denumirea altuĭ censorŭ.

II.

Praes. 14913, 11 Julii 1807.

Supplex libellus Georgii Sinkai pro salario suppleti denati censoris valachici sibi Bgno-gratiose resolvendo.

(DIN LĂUNTRU)

Serenissime, etc.

Exquo presbyter Samuel Klein ordinis S. Basilii religiosus ad excelsum regium Lttle Hgcum librorum valachicorum ex parte graeci ritus unitorum censor, et ad typographiam regiae universitatis Hgcae eorundem librorum typi corrector die 13 a Maĵi anni praeteriti seu 1806 e vivis decessit; infrascriptus dispositione J. officii praememoratae typographiae utrumque revisoris munus penes ordinarium suum typi correctoris officium, ad noticiam praenuncupati typographiae officii, idipsum, si opus fuerit, adtestaturi, tanto maiori cura intentione virium ad tempus praesens sustulit, et *supplevit*, quod in eodem denati revisoris munere, et salario successurum se speraverit.

Qui a vero vacans hocce munus alteri jam clementer collatum esse intelligeret; ideo, in praesenti apud serenitatem Vram regiam et excelsum consilium regium Lttle Hgcum unice pro eo humillime supplicare sustinet infrascriptus: quatenus, in conformitate Bgnarum normalium salarium pro tempore suppleti hujus difficilis muneris clementer sibi resolvendum Bgno-gratiosissime exoperari dignaretur Altefata Serenitas Vra regia et excelsum consilium regium Lttle Hgcum.

Quam gratiam demissime exorando in profundissima veneratione emoritur. Humillimus et obsenquentissimus servus Georgius Sinkai m. p. penes Typographiam R. universitatis Hgcae typi corrector.

III.

REFERADA

14913 ex consilio dt. 21 Julii 1807

Directori typographiae,

Georgii Sinkay penes typographiam universitatis typi correctoris pro suppleto librorum valachicorum G. R. unitor. censoris officio

medietatem salarii supleti officii sibi aplacidari orantis, hicce adnexam, erga remissionem instantiam, directori huic pro depromenda isthuc opinione hisce transponi. Dat.

IV.

452. (DIN LĂUNTRU)

Serenissime, etc.

Altissima gratia caesareo-regia jam pridem et normaliter definivit, ut ii, qui alios in muniis suis supplent, remunerationem ex dimidio salarii illius qui suppletus fuerat, consequantur; qua supplicans Georgius Sinkay typi corrector, quod denatum Samuelem Klein librorum valachicorum graeci ritus unitorum censorem et correctorem a 13 Maii 1806 usque praesentem diem suppleverit, et neoresoluto censore et correctore Ioanne Kornelyi ad officium suum evocato quidem, sed necdum comparente, porro quoque supplere pergat, tanto digniorem semet reddidit, quanto diligentius reliquas etiam officii sui partes exequi semper studuit.

Quod ipsum, dum in obsequium R. gratiosi intimati dto 21 Julii a. c. et sub No. 14913 dimissi readnexo supplicantis libello originali, humillime declaro, Benegnitati altisque gratiis commendatus.

Budae die 3-a Aug. 807

Mathias Markovics m. p.
Tipographiae director.

(DIN AFARĂ)

17004, 10 Aug. 1807

Director typographiae regiae universitatis Hungariae dd-o 3-ae Augusti 1807.

In obsequium Bgratiosi intimati dd-° 21-ae Julii a. c. et sub No. 14913 dimissi, quoad remunerationem Georgii Sinkay ob supletum censoris valachici munus opinionem suam humillime substernit.

V.

REFERADA

17004, 18 Aug. 1807.

Directori typographiae, etc.

Deprompta per prtam DVram relate ad instantiam Georgii Sinkay ob suppletum censoris valachici munus remunerationem petentis sub 3-a Aug. a. c. No. 452 opinione, velut 6 normali innixa, isthic probata, eidem DVrae rescribit, ut supplicanti Georgio Sinkay, pmisso tlo, ex vacante censoris et correctoris libror. valachicor. 500 fl. stipendio, dimidium huius a 13 Maii 1806 usque ad ultimam mensis Julii a. c. obveniens, e cassa typographiae dependi curet, pro loco raonibus inserendum. Dat.

VI.

(DIN AFARĂ)

6460, 18 Martii 1808.

Director typographiae regiae universitatis dd-o 14 Martii 1808.

Libellum supplicem Georgii Sinkay typorum correctoris ob supletum censoris valachici munus pro normali remuneratione recurentis.

324. (DIN LĂUNTRU)

Serenissime, etc.

Libellum supplicem Georgii Sinkay in Tipographia hac regia typi correctoris, qui pro Bgratiosa normali remuneratione, sibi ob suppletum censoris et correctoris valachici munus adjudicanda recurrit, celsitudini vestrae hic in origine ea cum demissa opinione humillime substerno, quod cum vigore Bgratiosi intimati dd. 18 Aug. 1807 et No. 17004 dimissi, normalis hujus remunerationis, e dimidio supleti censoris et correctoris salario obvenientis, usque ultimam Julii 1807 particeps redditus fuerit, aequum fore, ut non tantum usque praesens tempus, sed usque dum neo-resolutus Joannes Kornelyi, officium suum non capessiverit, dictam consequatur remunerationem pro

praeterito quidem ad semel, pro futuro autem cum fine singulorum mensium, per cassam typographiae excalculandam et solvendam. In reliquo Benignitati etc.

Budae die 14-to Martii 1808.

Mathias Markovits m. p.
Typographiae director.

VII.

REFERADA

6460. Ex consilio 29 Mart. 1808

I. Directori Typographiae etc.

Petitam sub 14 Mart. a. c. pro Georgio Sinkay typorum correctore ob suppletum censoris valachici munus remunerationem applacidari, hanc itaque eidem Sinkay pro praeterito, et futuro ex salario suppleti censoris in 500 fl. stabilito, in rata medietate pro tempore suppletionis obveniente, e cassa typographiae regiae universitatis exolvendam esse. Dat.

(Totŭ sub acéstă dată şi numĕrŭ espediţiunea a doua),

II. M. Varadiensi eppo Gr. R. calholicorum (adecă către Samuilŭ Vulcanŭ).

Siquidem Joannes Kornelyi in censorem et correctorem librorum valachicorum penes typographiam Regiae universitatis pestiensis Bgne resolutus, officium hocce necdum auspicatus sit, bgne collatum vero intermedio tempore actualis canonici munus penes M. Varadiensem G. R. u. capitulum, id ipsum, Plta Dvstra perhibente deprecarit... *(două cuvinte nedescifrabile nici prin archivarŭ)* pro eodem munere alium regni, sitis qualitatibus instructum individuum isthuc quoocyus proponendum esse. Dat.

VIII.

PROPOSIŢIUNEA LUI SAMUILŬ VULCANŬ

Propositio individuorum ecclesiasticorum cum subnexis eorum diaecesibus, ad quas pertinent, uti et characteribus eorumque meritis, in

reflexionibus expressis, partim saecularium cum simili adnotatione characteris et meritorum pro vacante officio censoratus librorum valachicorum penes typographiam Regiae Universitatis Pesthiensis recurentium, in conformitate Benigno-gratiosi intimati sub 22-do Julii anni 1806 ti et No. 13886 nec non sub 29 Martii a. c. 1808 ti et No. 6460 emanati, facta 1.-o Petrus Maior ecclesiasticus dioecesis Fogarasiensis in Transilvania parochus Szasz-regeniensis, et archidiaconus Gorgeniensis. In instantia sua per Excelsum consilium regium remissa sequentia eaque vera exponit merita : *a)* quod linguam valachicam ita calleat, ut, prouti phrases, et proverbia in eadem occurentia, ita et idiotismos etiam intelligat, et explanare per longioris temporis exercitium noverit ; *b)* quod studia philosophica et theologica Romae, jus vero canonicum Viennae cum laude absolverit ; *c)* quod Balasfalvae philosophiam et theologiam docuerit ; *d)* quod economiam ruralem ita familiarem sibi reddiderit, ut occurentes in ea terminos probe intelligat ; *e)* quod linguas latinam, italicam, et graecam calleat. Vir pro hoc officio, plurimum commendabilis.

(Mi s'a trămisŭ de Paulŭ Vela, canonicŭ în Oradia. Data și numĕrulŭ actuluĭ lipsesce, — eŭ combinŭ, ca a fostŭ prima propunere în urmarea intimatuluĭ din 22 Iulie 1806 și datulŭ, după a doua propunere, e 30. Sept. 1807.

IX.

Praes. 14163, 21 Junii 1808

(DIN AFARĂ)

Samuil Vulcan episcopus Graeci Ritus catholicorum M. Varadiensis sub 13 Junii 1808 submittit ad tenorem intimati sub 29 Martii 1808 No. 6460 emanati, die vero 16-a May percepti propositionem pro vacante censoratu librorum valachicorum penes Typographiam Regiae universitatis Pesthiensis et Petrum Maior, 1-o loco positione velut a praeclaris ejus qualitatibus plurimum commendabilem peculiariter pro hoc officio commendat.

Ad No. $\frac{6460}{1808}$ $\frac{7830}{1808}$

A DOUA PROPUNERE A LUI SAMAILĂ VULCANĂ

Celsissime Caesareo-Regie haereditarie princeps Archidux Austriae! et Palatine excelsum consilium regium locotenentiale hungaricum!

Domine, Domine! Domini! Benignissime, Gratiosissimi! Colendissimi!

Obsequor Benigno-Gratiosis Iussis et ad tenorem intimati sub 29 Martii a. c. 1808 et No. 6460 emanati ac 16 May percepti, siquidem Dominus Ioannes Kornelyi pro censore librorum valachicorum penes typographiam Regiae Universitatis Pesthiensis resolutus, obtento de clementia regia actualis canonici munere officium hoc deprecatus fuerit, novam pro eodem officio candidationem hisce humillime praesento ea subnexa reflexione, quod cum novi recurentes pro hoc officio non se insinuaverint, quos autem sub 30-mo 7-bris 1807 humillime propusueram adhoc munus etiam nunc aspirent, eorum merita ex instantiis ipsorum sub eadem 30 7-bris submissis, excerpta huic quoque candidationi, velut in statu quo relicta isthic inseruerim,

Unus Petrus Maior est, quem nunc 1-o loco humillime propono, qui novam hic adnexam mihi ex Transylvania submisit instantiam, quem etiam velut mihi a praeclaris et laudabilibus suis qualitatibus apprime perspectam pro hic officio consequendo Caesario-regiae Celsitudini Vrae et excelso consilio regio commendare prorsus non vereor; cum spem habeam firmam eum expectationi ad vota responsorum, qui in reliquo Benignitati et gratiis devotus, plena mei cum subjectione emorior.

Caesareo-Regiae Celsitudini Vestrae
Excelsi consilii Regii locotenentialis Hungarici

M. Varadini.
13 Junii 1808.

Humillimus obsequentissimus obligatissimus servus
Samuel Vulcan m. p. G. R. C.
Episcopus M. Varadienesis.

X.

14163 ex cons. 5 Julii 1808.

Saae Majestati Sacratissimae etc.

Ioanne Korneli pro censore librorum Valachicorum penes Typo-

graphiam Regiae scientiarum universitatis Pestanae per B. decretum aut. sub 24 April. a. p. No. 3751 editum bgne resoluto, post obtentum mox actualis canonici munus, officium censoris deprecante, eppi g. cath. M. Varadiensis propositionem pro isthoc officio factam eidemque adnexas recurentium instantias Mjtati Vtrae Smae in advoluto consilium hoc Lttle Regium reverenter substernit, et conformi cum gremialis studiorum commissionis voto pro pre fata statione altmae resolutioni regiae sequentes proponit: et quidem primo loco; Petrum Major, ob perfectam linguae Valachicae cognitionem, studiis philosophicis et theologicis Romae, jure canonico autem Vienae cum laude absolutis exantlataque publica doctione in philosophia et theologia linguarum latinae, italicae ac graecae propter Valachicam gnarum, velut ipsi eppo candidanti a praeclaris qualitatibus apprime notum, impensiusque commendatum.

Secundo loco : Michaelem David absotum cum eminentia theologum ac 3 annis in cura animarum constitutum, linguarum Valachicae et hungaricae gnarum.

Tertio denique loco : Alexium Aaron absoluta a potiori cum eminentiae calculo theologia 14 annis in cura animarum operantem et in literatura Valachica apprime versatum; omnes proinde ordinis ecclesiastici viros eminenter doctos theologiam, quae ad opera Nationis valachicae Religionaria revidenda censurandaque cum primis necesaria est, — Georgio Sinkay ab aetatem jam provectiorem, et Constantino Farkas ob ignorantiam scientiarum theologicarum viris saecularibus pro eodem munere proponi nequeuntibus.

Quosuper etc.

(DIN AFARĂ)

14163 ddto 5 Julii 1808.

Suae Matti Smae propositio pro censore valachico ad typographiam R. universitatis nominando substernit.

XI.

9181. (DENUMIREA)

Sacrae etc. intimandum. Altefatam suam Matem Ssmam munus

censoris et correctoris valachici, ad typographiam universitatis Pestiensis Petro Major per consilium hoc regium lottle hungaricum medio representationis suae sub 5 Julii a. c. et No. 14163 horsum facta, primo loco proposito, benigne conferre dignatam esse... Acclusis in reliquo actis isthic iterum readvolutis. Datum Viennae die 2 Sept. 1808.

Joannes Somoggi m. p.

Michael un. comes de Nadasdy m. p.

Baro Georgius Perenyi m. p.

Din afară, 21412 praes. 16 7-bris 1808.

XII.

(ESPEDIȚIUNE)

21412, 27 7-brio 1808.

Eppo gr. cath. Waradiensi.

Typographiae universitatis Directori.

Suam Mattem Ssmam erga propositionem consilii huius L. R. Petrum Major, parochum graeco-catholicum Szász-régeniensem in Transylvania, pro censore et correctore valachico penes typographiam Reg. Universitatis Pestiensis, clementer resolvere dignatam esse.

(eppo)

fine adocendi impetrantis notitia

(directori)

eo subnexo notum reddi, ut eundem Major, ad capessiendam sibi clementer collatam stationem evocet.

(Subscrisi) : *Baro Joannes Mednyanszky*

Stephanus Géczy.

XIII.

EPISTOLA LUI VULCAN CĂTRE ION BOB EPISCOPULŬ LUI P. MAIOR

Excellentissime, ac Illustrissime Domine episcope, ac intime status consiliarie Domine mihi gratiosissime! Sua Majestas Sacratissima, virtute isthic in paribus adnexi begnino-gratiosi intimati dignata est

Petrum Maior parochum dioecesis Excellentiae Vestrae Szaszregeniensem, censorem et correctorem valachicum penes typographiam regiae universitatis pestiensis clementer resolvere, humillime proinde suplico Excellentiae Vstrae, dignetur eundem eatenus gratiose edocere, ac una inviare, ut ad clementer sibi collatum censoratum auspicandum quanto cyus Budam ascendre properet. Qui in reliquo paternis commendatur affectibus omni cum venerationis cultu persevero. Excellentiae Vestrae. Posonii die 29 8-bris 1808.

Samuel Vulcan m. p.

(Mi s'a trămisŭ din archivulŭ dieceseĭ Oradieĭ, prin Paulŭ Vela).

XIV.

EPISTOLA LUI SAMUIL VULCAN CĂTRĂ P. MAIORU

Admodum reverende domine paroche, et Archi-diacone! Sua Majestas Sacratissima erga propositionem Excelsi Consilii Regii locumtenentialis hungarici dignata est Praettam DVstram mediante isthic in copia adnexo B̄gno Intimato censorem et correctorem valachicum penes typographiam Regiae universitatis pestiensis clementer resolvere, quod dum in obsequium eiusdem B̄gno gratiosi Intimati ea cum inviatione significo, ut facta prius eatenus Exllmo Domino Ordinario suo insinuatione ad auspicandum hoc sibi clementer collatum regium officium Budam properare satagat. Maneo Praettae DVtrae addictus in Christo frater. Posonii 29 8-bris 1808.

Samuel Vulcan m. p.

(Mi s'a trămisŭ din archivulŭ dieceseĭ Oradieĭ-marĭ prin Paul Vela).

XV.

(DIN AFARĂ)

Ad Magnificum Dominum Mathiam Anton Markovits S. C. R. Majestatis consiliarum gremialis consilii R. L. H. comiss. Studiorum

directorem et Typographiae Regiae scientiarum Universitatis Hungaricae Directorem.

Supplex libellus

Petri Majores censoris libror. Valachici

ratione exassignationis sui salarii 500 florenor cum quotta quarteriali a die emanatae clementissimae Resolutionis e fundo Typographiae Regiae universitatis Pestiensis exoperandae petentis.

(DIN LĂUNTRU)

Magnifice Domine consiliarie et director Domine mihi gratiosisime colendissime.

Intrascriptus Benigno intimato excelsi consilii Regii locumtenentialis Hungarici sub 27-a Septembris anni evoluti 1808, No. 21412, edito ac medio Gllmi et Rmi Dni episcopi Samuelis Vulcan, M. Voradiensis sibi communicato sese per Suam Mattem Ssmam censorem librorum Valachicum penes hancce typographiam Regiae universitatis Pestiensis clementer resolutum esse edoctus, trigesimo die Ianuarii a. c. e sua antiqua statione Transylvanica profectus, tanta remora ob difficultates viarum, tantoque sumtu hocce iter confecit, ut ultra tercentos florenos expendere debuerit usque ad septimum diem decurentis mensis Martiy, quo isthuc adpellens, altero die, hoc est 8 Martiy suum adventum apud Magnificam Dnem Vram humillime insinuavit.

Demississime proinde Magnificam Dnem Vam orat, quatenus salarium suum 500 florenorum cum quotta quarteriali e fundo Typographiae Regiae universitatis hungaricae pestiensis eo fortiori a die emanatae clementissimae resolutionis exassignari gratiose exoperari dignetur, quod cum

1-a excessivi fuerint Oratoris in suo longo, faedoque rigidae hyemis itinere sumtus, tum

2-a gravis in praesenti urgeat caristia omnium rerum ad vitam sustientandam necessariam non sine maxima difficultate lexico-valachico-latino-hungario-germanico quod prelo mox subjici paratur corrigendo et respective emendando operam, qua quidem lucrum Regiae Typographiae adferetur, navare valebit.

Siquidem vero adhanc operam publico vehementer desideratum supra petitum vitae subsidium omnino necessarium existat oratori, optimam spem nutrit fore, ut suae perdemissae petitioni Benigne deferatur. Dum in profundissimo venerationis cultu perseverat.

Magnificae Dvae

Devotissimus famulus
Petrus Major
Censorum librorum Valachicus.

XVI.

7817 praes. 3 April. 1809

(Din afară). Director Typographiae Regiae universitatis ddo Martii 1809.

Humillime refert : Petrum Maior censorem valachicum et correctorem graeco-catholicum die 8-a Martii a. c. munus suum auspicatum fuisse a quo tempore salarium ejus exasignari petit.

149. (DIN LĂUNTRU)

Serenissime Caesarie regie hereditarie princeps archidux Austriae et Regni Hungarie Palatine Excelsum coasilium regium locutenentiale Hungaricum De Di Bigne, Gratiossime Colendissimi.

Tametsi Vigore Bgratiosi intimati dto 27-o Septembris a. p. et sub No. 21412 exarati, Petrus Maior ex parte Valachorum graeco-catholicorum censor et corrector renunciatus fuerit quia tamen hyemis tempore ob difficultates temporis et viarum impeditus, non nisi 7-a Martii huc adpellere, et dein 8-a officium suum adire potuerit, celsitudinem Vestram Caes. regium, excelsumque consilium demissime oro, ut salarium, quod eidem tamquam correctori cum 250 flnis, et quotam quarterialem cum 70 fl. 45 feris ab 8-a Martii a. c. quo munus suum capessivit, e cassa Typographiae huius regiae exassignare, reliquum autem salarium aeque in 250 flnis ut competentiam quarterialem in 70 fl 45 x feris subsistentia, quae eidem quamquam censori, ex fundo publico competunt, ex cassa camerali aperitate censoris Ruthenici greco-catholici dependenda Bgratiose efficere dignetur.

Quod autem alteram eiusdem petitionis partem quo ex libello hic sub l. adnexo uberius patebit, adtinet ut nimirum in compensationem sumtum itineralium, quos brumali hoc tempestate multos se pro-

fudisse allegat, beneficia sua a die resolutionis, superius attactae, sibi resolvantur, humillime existimarem acquitati praecibusque illius satisfactum iri, si aliqua proportionata hoc titulo summa supplicanti Bgratiose et consideratione longinqui et Transylvania itineris tamqua mspecialis gratia ejectaretur. Queis Benignitattisque gratiis commendatus, perenni cum submissionis et venerationis cultu emorior

Budae 3-lie 31-a Martii 1809.

Humillimus servus
Mathias Markovits
Typographiae director

XVII.

REFERADA

Cătră camara și cătră director. 7817

Petro Maior neo-resoluto censore valachico et correctore graeco-catholico penes Typographiam reg. universitatis pesthiensem munus suum 8-a Martii a. c. adeunte.

(Camarae)

Excelsam suam Caam R. H. A. amice requiri, ut eidem dimidium salarii 250 fl. et quottam quarterialem cum 70 fl. 45 kr. tamquam censori in Solutorio offo Caali a nominata die adsignare velit, altera salarii parte aequum 250 fl. et quottae quarterialis cum 70 fl. 45 kr. penes cassam praefatae Typographiae eam assignata. Dat.

(Directori Typ.)

Praetlae DVrae comitti. ut eidem dimidium salarii cum 250 fl. et quottam quarterialem cum 70 fl. 45 tanquam correctori a nominata die in cassa typographica dependendam disponat, Caa R. H. A. sub hodierno requisita ut alterum salarii, et quottae quaterialis partem eidem a *precensita* die in solutorio offo Caali assignare velit. In reliquo antelato Major significandum esse, einsdem petito quoad expensas itinerales e Transilvania isthuc habitas rebonificandas, hic loci deferri nequire.

Ex consil. 11 April 1809.

XVIII.

No. 25132. Nota.

Das hiesige gub Expedit hat sich der hierortigen Verfügung von 22 April d. I. Zufolge, um Übereinkommung eines deutsch-valachischen, und valachisch deutschen Wörterbuches an das Expedit Einer Hoch-ung. Statthalterei verwendet. und hierauf die Antwort erhalten Dasz ein solches werk bei der dortigen universitäts-Buchdruckerei sich noch ünter der Presse befinde und erst nach zwei jahren vollständig zu erhalten sein werde.

Man giebt sich daher die Ehre Ene Hochlöbliche k. ung. Statthalterei zu ersuchen womit dieses Wörterbuch nun schon bei der dortigen Universitäts Buchdruckerey bestellet, solches sobald es die Presse verlasen haben wird, anher mitgeltheilt und zugleich der hiefür ausfallende Betrag bekann gemacht werden wolle, um solchen sonach berichtigen zŭ können. Lemberg den 5 Juny 1820. In abwesenheit Iner des H. Landes Gouberneurs Excellenz.

N. N. (neligibil.)

Din afară. 16561 praes. 21 Juni 1820.

XIX.

REFERADA

16561 ex cons. 4 Julii 1820.

Adjacens isthic nota corespondentialis gubernii galiciensis lexicon valachicum utprimum prelum excesserit, sibi erga deponendum obveniens pretium transmitti desideratis DVtrae pro directione ac praestanda etiam quid in re subsit relatıone transponitur.

(Recuisitiunea se preda directoruluĭ tipografieĭ, ca să facă relațiune despre starea lexiconuluĭ).

XX.

(DIN AFARĂ)

20455 praes. 2 Aug. 1820.

Director typographiae Universitatis regiae refert quod lexicon valachicum per gubernium galiciense desideratum.

(DIN LĂUNTRU)

Serenissime, (formula e tipărită, ca și la cele-l-alte)

Ad exigentiam benigno gratiosi intimati ddo 4-ae et praes. 8 Julii 1820 77° 16561 quo mediante nota corespondentialis gubernii galiciensis prelum excesserit, sibi erga deponendum obveniens pretium transmitti desideratis, pro directione ac praestanda etiam, quid in se subsit, relatione transponitur. Celsitudini vestrae ces. regiae et excelso regio consilio locutenentiali hungarico humillime referendum habeo. Dictionarium Walachicum Kollosyanum reipsa esse sub prelo, ac ut primum idem prelum deseruerit, quod tamen ob graves adhuc, subeundas correctiones longiorem etiam moram subiturum praevidetur, desiderio gubernii galliciensis Regii deferre nequaquam moraturam esse hanc typographiam. Queis etc.

Budae die 28 Julii 1820.

Humillimus servus
Mathias Markovits m. p.
Typographiae director

XXI.

20455. (RESPUNSŬ).

Galliciensi gubernio,

«Lexicon valachicum ut primum prelum excesserit, ex parte Typographiae universitatis juxta adnexam in copia eiusdem directoris relationem transmissum iri, regio huic gubernio erga factam idcirco 5 Junii a c. 25132 requisitionem hisce significatur.»

Ex consil. 16 Aug. 1820.

XXII.

(DIN AFARĂ)

23026 praes. 30 Aug. 1820

Director Typographiae univ. reg. dto 24 Aug. 1820.
In nexu relationis suae sub 28 Julii a. c. erga Bgratiosum inti-

matum ddo 4-ta Julii sub No. 16560 dimissum factae humillime refert, quid impressionem Lexici Valachici moretur.

(DIN LĂUNTRU)

Serenissime, etc.

In nexu humillimae meae sub 28 Julii a. c. erga Bgratiosum dto 4-ta Iulii et sub Nr. 16561 dimissum intimatum factae relationis demisse substernendam habeo hic sub ·/. advolutam censoris librorum Valachicorum Petri Maior intuitu lexici Valachici in quo elaborando primum Samuil Klein, dein vero Basilius Kolossy desudarunt, sed uterque operi immoratui sunt, datam declarationem, ex qua sola quid editionem lexici huius Valachici moretur, uberius intelligi potest.

Quia vero lexicon hoc per typographiam reg. univ.tis a tribus lustris erga praenumerationem, repetitis vicibus, publico annunciatum fuit, tam ipsi praenumerantes, quam alii quoque, prout ex nota correspondentiali gubernii Galliciensis patet, longioris huius morae pertaesi, se movere incipiunt, eiusdem impressionem adurgentes, et typographiam regiam, licet ignari quanta hoc lexicon fata habuerit, quodammodo inculpantes, quod eadem typographia per tam multorum annorum decursum datam publico fidem necdum expleverit.

Cum itaque ex parte typographiae, quae autores semper adursit, multas quoad accelerandum lexici huius impressionem interveneri-defectus, sed mora, quae a fatis auctorum evenit adhuic tamen, succesive typographiae ipsi imputari posset, jam nunc typographiae ejusd m, causa publici vehementius interesse debet, ut lexicon hoc valachicum, quo ocyus publicam conspiciat lucem. Quoniam autem taliter ac modo descriptum et compilatum habetur cum honore et utilitate instituti typographici, quem admodum Censor Major in praeprolocuto scripto suo exponit, imprimi nequiret, idem censor interogatus, quod medium suppeteret, finem debite, et quo ocyus assequendi responsuit : Nullum aliud, quam si ipse totum manuscriptum, quod prae manibus habet, reviderit correxerit, et praeter vocum valachicorum etymologias id quoque, quod perfectioni illius deest, addiderit, petendo pro hoc improbo labore quingentos florenos monetae

conventionalis, ea solum de causa ut valetitudinem suam defectu melioris subsistentiae satis afflictam pro eodem perficiendo magis aptam reddat. Hinc, cum ad notitiam publicam nemo alter esset, qui lexico hinc ultimam manus imponere posset, typographia autem a data publico fide se solvere deberit, humillime censeo, operam censoris Major acceptari, atque eidem petitum pro dictis laboribus, assidua diligentia perficiendis, subsiduum Bgratiose resolvi posse. In reliquo etc.

Budae mensis Augusti die 24 1820.

Humillimus servus
Mathias Markovits
Typogr. director.

XXIII.

REFERADA

23026. Ex consil. 12 7-bris 1820.

Către tipografia universităţeĭ,

«Relate ad demonstratum impressionis lexici valachici dto 24 Aug. a. c. remoram praelatae DVrae rescribitur propositam scopo accelerandi negotii. Quingentorum flrum C. M. summam valachico librorum revisori et correctori Major pro terminanda lexici valachici scientifica emendatione adjustationeque ea conditione exsolvi posse, ut correcturam quoque Typi praestare teneatur ; summam vero hanc per partes tantum, pro ratione impensae operae dependendam venire in reliquo in admaturanda praenumerantium quoque causa hac editione omnem sollicitudinem adhibendam esse.

12 Sept.

Din afară estrasŭ. Typographiae directori, quoad remunerationem 500 fl. c. revisori Major pro emendatione lexici Valachici solvenda.

XXIV.

CENSURA

Lexici Colossiani Valachico-Latino-Hungarico-Germanici, a litera H, inclusive usque ad finem

Pie defunctus Basilius Colossi, parochus Nagy-Agiensis, et archi-

diaconus districtus montani, Diaecesis Fogarasiensis in magno principatu Transilvaniae, juvenili aetati inexpertus, et nondum satis proprietatum linguae valachicae gnarus, hocce lexicon elaboravit ac inito cum hac regia typographia contractu properavit, illud fine impressionis isthuc transmittere, ubi novem circiter annis ante obitum auctoris *exhaesit.*

Tanto temporis intervallo multa laboriosus vir respectu indolis et proprietatum linguae valachicae expertus, dum suo mortuali anno isthuc advenisset, et praedictum lexicon, primum suorum conatuum fructum pervidesset, obstupuit, illudque castigare ac reformare, et noviter describere haud impendenter determinarit. In quem finem horsum pro affutura eiusdem anni hyeme, diutius hic moraturus rursum venire intendebat, sed morte non sine magno rei literariae detrimento proventus est. Ideoque praefatum Lexicon, praecipue a litera H usque ad finem pristinis defectibus, quos infra recensebo, hodiedum laborat.

Primo. Non contentus juvenis auctor propriis linguae valachicae vocabulis, plurima e dialecto corruptissima, Hungariae confini, quae alii valachi aut non intelligunt, aut iisdem stomachum ut pote a valachica lingua alienissima, eandemque nobiliter faedantia movent, congessit. Similia potisimum Valachi Moldaviae et Valachiae transalpinae incolae inter quos plurima epararetur (?) exemplaria lexici distrahenda fore, absolute non ferunt.

Haec, prouti et illa exotica vocabula, quae in aliqua regiuncula usitator, multitudini valachorum incognita sunt, expungi debent. Et si forte propria pro exoticis autori non occurrissent, illa substituenda sunt.

Secundo. Summa inconstantia ortographiae Latino-Valâchicae visitur in loc lexico, maxime dum vocali cyrillico ъ latina vocalis substituenda venit. Quo fit ut praeter alia absurda, eadem dictio iam uno, iam alio modo scribatur, sic e.g. Стѫнѫ, *extinguo* in syllaba *sta*, scribitur *stângu;* in syllaba *ste,* stêngu. Hujus modi admodum multa complectitur hocce lexicon. Unde sequitur ut moles lexici inutiliter et absone augeatur, et simul incertus, reddatur lector, quam ortographiam in eiusmodi dictionibus sequi debeat.

In talibus dictionibus investiganda est radix, sive etymologia vocis, ut juxta eam vocali cyrillico ъ surrogetur latina vocalis. Sic in allato exemplo radix est *extinguo*; ergo latino-valachice scribendum *stingu*; proinde *stângu* et *stengu* exterenda sunt. Haud enim arbitrarie substituendae sunt vocales latinae cyrillicae ъ, sed ipsae vocales nativae, pro quibus obtrusa (obtensa?) fuerat cyrillica ъ, restituenda sunt. Qua de re uberius disserui in Ortographia Romana sive Latino-Valachica cap. I § 13. Si ipsum Lexicon, ad quod recurrendum est discentibus in dubiis, vacillet in ortographia, magna pars utilitatis eidem deerit.

Quod dixi de allato exemplo, id in omnibus inutiliter et absurde repetitis dictionibus faciendum est. Dum vero dictoni, in qua cyrillicae vocali ъ incongruens vocalis latina substituta est, adjungitur interpretatio latina, hungarica et germanica, hoc una cum derivatis ejusmodi dictionis, et subnexis nefors exemplis, ad illum locum, ubi eadem dictio juxta suam radicem scripta est, transferatur.

Similiter dictiones, quae, etsi non repetuntur, quia tamen earum prima syllaba continet vocalem Latinam, non nativam pro cyrillica ъ, transponi debent ad illum locum, quem nativa vocalis postulat, e.g. Mânzâlescu, fatente auctore, proficiscitur a mendo ; ergo transferri debet ad syllabam initialem dictionum men, et scribi, mênzâlescu, aut potius : mênḍulescu.

Non modo initio, sed etiam in corpore vocum persaepe pro cyllirica vocali ъ, arbitrarie adhibetur vocalis latina. Haec omnia corrigenda sunt.

Tertio. *T.* frequenter erronee ponitur pro C, cum in aliis, tum maxime in finali syllaba adverbiorum ; similiter *ca* sive *é* pro *e;* item *oa* sive ó, pro o; denique in vocibus cyrillico-valachice conscriptis persaepe ponitur *u* pro *ï* ante vocalem, et ï pro *n* in fine dictionum. Haec omnia ad regulas ortographiae exigenda sunt.

Quarto. Iu casibus pronominum, admittentibus sonum cyrillicae vocalis ъ communiter inconveniens vocalis latina substituitur cyrillae ъ.

Quinto. Numerus pluralis nominum, saepe numero *perperam* forma-

tur, e.g. Pâduretiu, păduretiĭ, pro padureti; pâganu, paganiĭ, pro pagani, — puscă, pusce, pro puscí etc.

Sexto. Litera Q, una cum praefatione auctoris ad lexicon, deest.

Septimo. In litera *N*, et *O*, tam genus, quam numerus pluralis nominum deese. I. quoque in plurisque nominibus hoc vitio laborat. Idem in *H* etiam interdum accidit.

Octavo. In multis verbis primae conjugationis infinitivus ponitur secundae conjugationis, participium vero tale, quod ad nullam formam quatuor conjugationum referri potest, e. g. *Taiu scindo*, tăiere, tăiet, pro tăiare tăiat; moiu *mollio* muiere, muietu pro muiare, muiatu etc. In hunc errorem induxit auctorem inepta quorundam pronunciatio, quae alios etiam totius patriae dialecti gnaros, decepit.

Nono. Etiam contra regulas declinationum reperiantur errores ex inapta quorundam pronunciatione orti, e. g. quariiva, pro quareiva. Tam haec, quam superiore numero declarata ad exactas regulas gramatices emendari debent.

Decimo. Saepe geminantur consonantes contra indolem linguae vachicae. Per quod *hiulcu reddetur* pronunciatio in ore exterorum. Hac de re disserui in Ortographia Latino-Valachica cap. I § 5. Alia quoque multa sunt in quibus absone affectatur latinismus, e. g. Labyrinthu pro Labirint etc.

Undecimo. Multa vocabula reperiuntur interpretatione latina, hungarica et germanica destituta. Circa quod ad *P* in margine his verbis. Nota apponitur : «Probe attendendum est, ad numerisationem vocum et eo describantur ordine, quo sunt numerisata, aut si error adhuc alicubi lateret, emendari; et vocum, quarum significationes deductae non habentur, exponi oportebit.»

Propter supra exposita, et alia totum hocce Lexicon censeo castigandum. Porro, sicul in prioribus literis usque ad *H* addita est vocibus etymologia, ita in reliquis etiam adjungenda est, ne una pars lexici sit etymologica, alia vero simplex; idque eo a fortiori, quod valachi potissimum propter etymologiam vocum censuri sint hocce Lexicon. Haec studio tam publicae utilitatis, quam honoris ac debiti lucri Regiae Typographiae declaranda esse existimavi. Si enim, prouti

nunc est, hocce Lexicon imprimatur; publicae expectationi certo non satisfiet, — ideoque facile eveniet, ut Regia typographia detrimentum capiat. Signatum

Budae 5-a Novembris 1819.

Petrus Major
Regius Revisor librorum

(Fără nicĭ unŭ numĕrŭ e alăturată sub ·/. la relaţiunea directoruluĭ tipografieĭ sub No. $\frac{23026}{1880}$ al cons.)

XXV.

30965 praes. 2 Dec. 1820.

Serenissime, etc.

Tenore benigno-gratiosi intimati dto 12 Septbris et praes. 13 8-bris a. c. No. 23026 resoluta pro terminanda lexici valachici scientifica emendatione, adjustationeque ac typi correctura librorum revisori et correctori Major 500 flrum conv. monetae summa per partes tantum pro ratione impensae operae dependenda venit; cum autem antelatus corrector actu sub cura medicorum, hanc summam, qua subsidium eo fine dessideratum, ut ad similes praegraves labores aggrediendos se in hac aetate hocve sanitatis suae statu juvare, corporis vires recuperare, ac conservare queat, per partes, sed, dum opus hocce in 5 partes dividendum inchoabit, in elaborationem primae partis 100 fl. anticipato. et sic porro in elaborandas singulas partes subsequentes iterum 100 fl. semper anticipato exsolvi necessum esse declaraverit; hinc celsitudinem vestram caesareo-regiam et excels. consilium regium lttle hung. demisse exrceo ut me b. g. inviare dignaretur an antelato correctori Majori desiderata 100 fl. conv. monetae anticipatio exsolvatur, ut saltem possibilitati prospiciatur, unius aut alterius partis lexici hujus editionem secundam eiusdem scientifici correctoris principia emendatam sperandi.

Queis etc.

Budae die 29 9-bris 1820.

Mathias Markovits
Typogr. director.

XXVI.

REFERADA

30965 ex consil. 5 X-bris 1820.

Către tipografiă,

«Desideratum Centum florenorum conv. m. antipationem correctori valachicî Lexici Major modalitate No. 29 9-bris a. c. proposita eo tamen addito ut laborem hunc acceleret, omnemque in eo diligentiam adhibeat, et solvendam adplacidari, — prlatae DVrae presentibus rescribitur.

XXVII.

RELAȚIUNEA LUI MATIAS MARCOVICI

Serenissime etc. excelsum etc.

Petro Major librorum valachicorum Graeci Ritus catholicorum Revisore et Correctore die 14 febr. a. c. summo mane opinione citius e vivis erepto, humillime refero : Salarium eius, quo tam ex fundo typographico, quam ex fundo camerali gaudebat, sistendum, atque eius stationem pro vacante declarandam fore, iis demisse subjectis precibus, quod, cum typographia haec regia omni destituater censore et correctore valachico ex systemate stabilito, celsitudo vestra caes. Regia, Excelsumque consilium vacantiam hanc quo ocius supplendam B. gratiose exoperari dignetur.

Ceterum, cum ad apprehendam demortui substantiam, insinuata illius morte per parochum et judicem tabaniensem obsigillatam, praeter Vice-Archidiaconum budensem, etiam fiscus regius in persona directoralis fiscalis Hunkár semet insinuaverit, celsitudinem vestram Caes. Regiam, Exceîsumque Consilium humillime oro, ut suis locis eas B. gratiosas facere dignetur dispositiones, quibus mediantibus denato ex B. gratiosa de dato 5 X-bris 1820 No. 30965 intimata resolutione pro emendando lexico Valachico anticipeti ex cassa typographica ad rationes subministratarum decem alphabeti literarum

200 fl. m. c. qui praesto esse dicuntur, dein vero illi 1385 fl. v. v quibus typographiae et quidem 60 fl. pro calendariis valachicis, et. 1325 fl. pro impresso sed necdum terminato opere sub titulo : Historia Ecclesise Valachicae, fere ad calcem perducto defalcatis 150 fl. anticipate solutis, universim 1235 fl. v. v. tenetur, ex massa eiusdem rescidendo, et cassae typographicae preferenter bonificandi ordinentur.

In reliquo Benignitati et altis gratiis devotus, profundo cum submissionis et venerationis cultu persevero.

Budae die 15 febr. 1821.

Humillimus servus
Mathias Markovits m. p.
Typogr. director.

(Din tóte aceste, documentulŭ presinte s'a aflatŭ şi tipăritŭ în Archivulŭ luĭ Cipariu pag. 528).

XXVIII.

4298, praes. 20 febr. 1821.

REFERADA

4298 ex consil. 20 febr. 1821.

Exp. Directoruluĭ tipografieĭ
Camereĭ
Causarum p. t. directori
Eppuluĭ gr.-cat. din Oradia

(Tuturorŭ)

Petro Maior librorum valachicorum gr. catholicorum penes typographiam R. univ. revisore ac correctore 14-a cur. m. febr. e vivis decedente

(La camera)

eius obitum etc. camerae R. H. in nexu insinuati 11 April 1809 No. 7817 exarati scopo sistendi usque alterius nominationem eius salarii, censusque quarterialis hisce notum reddi. Dat

(Direct. Tipogr.)

medietatem salarii, et quarterialis census e cassa typographiae percepta a dire obitus sistendam esse, alia medietate ex aerario reg. levata, in eodem aerario suâ viâ pariter revocanda, Pttlate D. Vrae erga factam idcirco 15 cur. m. remonstrationem cum eo intimatur, ut praetensionum pro parte ejusdem typographiae e denato massa revindicandarum, et officiosorum nefors scriptorum recipiendorum intuitu cointeligentiam cum causarum P. t. directore eatenus jam inviato foreat, vacantia isthac via eppi gr. catholici M. Varad. publicari disposita. Dat

(Causar Directori)

ac eidem typographiae restantiario manente adjacens dicta typographiae directoris (titula) cum eo transponitur ut in eius cointelligentia sequestrentis nefors officiosis, quae adessent scriptis, quoad activas typographiae praetensiones e relicta denati massa revindicandus congrua mox disponat. Dat.

(Eppo)

Pttlatae D. Vrae in coherentia ordinum 29 Mart. 1808 No. 6460 editorum committitur ut instituta per diaecesim suam eius viciniam vacantis huius muneris cui annuum 500 fl. salarium cum quarteriali censu in medietate ex aerario R. alta in medietate e cassa typographiae levandum est, adnexum, publicatione e recursuris debite tamen qualificatis individuis ternam propositionem cum exhibitione recursuum isthuc quo ocyus submitere fatagat.

XXIX.

Stefanŭ Nagy, directorulŭ fundaţiunilorŭ comerale, în 21 Martie 1821, sub No. 210, arétă, că după relaţiunea directoruluĭ de tipografiă din 20 Februarie, Petru Maiorŭ a rĕmasŭ détorŭ.

REFERADA

Praes. 10 Aprile 1821 No. 8663.

Adjacentem isthic remonstrationem directoris typographiae R. uni-

versitatis in eo factam, quod *ab intestato* decedens Petrus Maior librorum valachicorum gr. cath. revisor et corrector typographiae 1235 flnis teneatur, ex del camera R. H. A. ea cum requisitione transponi, ut summam hanc e caduca eius substantia excindendam, et cassae typographiae preferentur bonificandum disponere velit.

ADAUSŬ

LA DISCURSULŬ DE RECEPȚIUNE ASUPRA VIEȚEĬ ȘI OPERELORŬ LUI PETRU MAIORŬ

Trebuindŭ de a face studiulŭ istoricŭ din totŭ punctulŭ de vedere pentru schițările epoceĭ sub II. și a epoceĭ luĭ Petru Maioru, și pentru adeverirea lorŭ, de altă parte nefiindŭ datele aceste pînă acum adunate după natura materielorŭ, și aflândŭ și unele date noue de interesŭ istoricŭ, amŭ cugetatŭ a fi de folosŭ adausulŭ acesta și pentru publiculŭ românescŭ.

I.

EPOCA ISTORICĂ

A. Hierarchia serbéscă.

Starea politică vechiă a Românilorŭ. Româniĭ în secululŭ alŭ 14, 15 și 16-lea celŭ puținŭ sub scutulŭ nobililorŭ românĭ, aveaŭ unele privilegiĭ și aveaŭ districte românescĭ (districtus Valachorum), așa în Banatŭ (1) precum și în Ardealŭ (2).

(1) Wlad Alajos, a románnép és ügye, Lugos 1863, pag. 119; etc. Pesti Frigyes; A Szörény Vármegyei hajdaní oláh kerületek. Budapest 1886. — In Banatulŭ saŭ comitatulŭ Severinuluĭ, districtele numite românescĭ esistaŭ de pe la anulŭ 1391 încóce și eraŭ 8 : Lugoșiu, Caransebeșiu, Mihold (Meadia), Halmos (Almașiu), Illyéd (Illadia), Komiath, Krassófö (Carașova) și Borzafö (Berzava), și după Pesti pag. 11, aŭ existatŭ în seculŭ 14, 15, 16. Dar districte românescĭ aŭ fostŭ și în Banatulŭ saŭ comitatulŭ Timișuluĭ, după pag. 19, amintite în epistola regeluĭ Vladislav alŭ V-lea, cu datulŭ din 30 Ianuariŭ 1853, și anume : Swdya, Monostor, Bozár Supan, și pag. 30, Morsina. adecă 13 districte. Nic. Tincus del Velia. Ist bis. politica-națională, Sibiiŭ 1865 pag. 23—31, privilegiele rom. pag. 214. despre drepturile Românilorŭ din Banatulŭ timișanŭ pag. 249.—Capiĭ districtelorŭ se numiaŭ : Oberknezĭ.

(2) Vizsgálodás az erdélyi Kenézségekröl, Nagy Enyed 1846, de maĭ mulțĭ autorĭ anonimĭ, Fóia pentru minte, inimă și literatură Nr. 41, din 1846. In Ardél eraŭ maĭ multe districte ro-

Starea bisericéscă a Romanilorŭ. Biserica de ritulŭ orientalŭ, în Ungaria şi în Ardélŭ era organisată celŭ puţinŭ din secululŭ alŭ XI-lea, încâtŭ din acestŭ timpŭ încóce se află urme, şi mai târdiŭ date positive despre esistinţa episcopatelorŭ şi mitropolielorŭ de ritulŭ orientalŭ. (3) Aceste episcopate, şi mitropolii, în secolulŭ XI – XVI, nu eraŭ de câtŭ românescĭ, de religiunea resăriténă, pentru că pe acestŭ timpŭ, numaĭ Românii eraŭ de religiunea resăriténă, şi pentru că Sêrbiĭ ceĭ emigraţi pînă aci eraŭ în numĕrŭ fórte micŭ, şi nu eraŭ luaţi în consideraţiune.

Causa imigrăriĭ Sérbilorŭ, Turciĭ ceĭ odată puternicĭ, străbătură şi în teritoriulŭ ţĕrilorŭ Ungarieĭ, coprinseră Bănatulŭ, unde pe atuncĭ populaţiunea era maĭ întrégă românéscă, şi domniră aci maĭ multŭ de unŭ secolŭ şi jumĕtate. Impăraţii Austrieĭ avură unŭ şirŭ de rĕsbóie asupra lorŭ, parte ca să scape teritoriulŭ Ungarieĭ, parte ca sĕ-ĭ respingă de la domnirea asupra crestinilorŭ. Leopold I-iŭ la anulŭ 1682, se pune în legătură cu Arseniŭ Cernoviciu, patriarchulŭ sêrbescŭ din *Ipek,* (4) şi cu credincioşii acestuia, în contra Turcilorŭ, şi la an. 1689, pórtă rĕsboiŭ, dar óstea împărătéscă fu silită să se retragă; Sĕrbiĭ şi Albanesiĭ, cariĭ ilŭ ajutară, încă se socotiră să fugă din calea furieĭ Turcilorŭ, iéră de altă parte, împĕratulŭ, pentru că populaţiunea scăduse fórte tare, iĭ chiemă, ca să se coloniseze pe pămîntalŭ împĕrăţieĭ. (5)

Căştigarea drepturilorŭ. Arseniu Cernoviciu s'a adresatŭ cătră Isaia Diacoviciu episcopulŭ Ienopoleĭ, în comitatulŭ Araduluĭ, ca să mérgă la Viena, şi să céră garan-

mânescĭ (districtus Valachorum) anume : Haţeg, Fogarăşiŭ, Braşovŭ, Omlaşiŭ, Turnulŭ-Roşiu, Kivar (cetatea de pétră) etc. In fruntea lorŭ eraŭ Românĭ, nu numaĭ ca judecătorĭ, ci şi ca comandanţi de miliţia pentru marginĭ şi garnisóne. Drepturile purcedŭ din privilegiĭ şi diplome regescĭ; în aniĭ 1216 — 1432 pămêntulŭ Berseĭ, 1223 ţinutulŭ Kerz, 1224 al Sibiuluĭ. 1231. a'lŭ Făgăraşuluĭ 1247, lângă Oltŭ, 1253. Zek, şi s'aŭ susţinutŭ pînă către 1488, sub Ludovic I-iŭ. — Strămutările le-aŭ căşunatŭ immigrarea Saşilorŭ, şi apoĭ uniunea celorŭ treĭ naţiunĭ în contra iobagilorŭ, dar cu încetulŭ îndreptată în contra Românilorŭ.

(3) In timpulŭ de la 1300—1691, în Ardélŭ se pomenescŭ : Mitropolia din Belgradŭ, episcopiele din Feleacu, Galaţi (lângă Făgăraşiŭ), Geogiu (Feldiod) Bistra, Făgăraşŭ, Silvaşiu şi Vadu, éră în Ungaria, Mitropolia din Ienopole (Kisjenö lângă Aradu) şi Timişóra, apoĭ episcopiele : Mureşana (Cianadu) Beiuşiu, Cumania, Oradia Mare, Satu mare, Maramureşiŭ, Agria, Muncaciu, Lippa, Caransebeşiŭ, Aradu. Istoria bisericeĭ Ortodocse de Andr. Şiaguna, Sibiiŭ 1860. II p. 218. Crestomatia, de Tim. Cipariu, Blaşiu 1858, pag. 83 şi 134. Ist. biser. politica nationala N. Tincu Velia pag. 56 şi 58. Vechia mitropolie ortodoxă română, Nic. Popea, Sibiŭ 1870, pag. 56.

(4) Ipek, aḑĭ Pek sub meridianulŭ 37, în Albania de aḑĭ între marginea Montenegruluĭ, şi a oraşuluĭ Diakova.

(5) Eudoxiu Hormusachi. Documente Tom. VI pag. 13. In plânsórea din Dec. 1701. A comunităţiĭ sêrbescĭ, către Leopoldu I-iŭ se ḑice : De la Majestatea Ta suntŭ trămise la an. 1682, scrisorĭ îndemnătóre cătră domnulŭ nostru patriarchŭ, carĭ scrisorĭ conţinŭ în sine, ca la timpulŭ de lipsă, să ridicămŭ armele nóstre în contra Turculuĭ inimicŭ, érŭ pentru fidelitatea nóstră, şi atâta ostenélă ne-aĭ promisŭ santu, de a ne scăpa patria nóstră de inimiculŭ Turcŭ etc.

tare de drepturĭ pentru sêrbĭ, și împĕratulŭ Leopold 1-iŭ li-a datŭ diploma din 21 Augustŭ 1690. (6) O ḑi négră pentru sórtea de unŭ secolŭ și jumĕtate a Romanilorŭ, deosebĭ din Banatŭ. In acéstă diplomă se garantézĕ libertate religionară, scutinţă, dreptŭ de a alege pre voevoda și altele, și atunci patriarchulŭ a trecutŭ cu 36,000 de familiĭ, și s'aŭ aşeḑatŭ în Sirmiu, în Slavonia, și unele părţĭ ale Ungarieĭ.

Peste unŭ anŭ, la 20 Aug. 1691, imigraţiĭ sub nume de *Rascĭ* (7) capĕtă privilegiŭ, în care se ḑice : «Să vĕ fie ertatŭ din naţiunea și limba rasciană a pune pe archiepiscopulŭ vostru, acela să aibă dreptŭ de a dispune de tóte bisericile de ritulŭ orientalŭ, de a rândui preoţĭ sêrbĭ în oraşe și sate. . . și dreptulŭ de a dispune de toţĭ carĭ mărturisescŭ religiunea acésta (8).

Impĕratulŭ Leopold 1-iŭ în 4 Martie 1695, a datŭ naţiuniĭ rasciane o diplomă nouă, în carea ḑicea : «Am ordinatŭ pregraţiosŭ, ca numitulŭ Archiepiscopŭ (Arseniu Cernoviciu) să aibă demnitatea vechiă și facultatea de a promova pe episcopiĭ de ritulŭ sĕŭ, iară de episcopĭ aşeḑaţĭ printr'ênsulŭ se însémnă : Isaia Diacoviciu alŭ Timişóreĭ, și Ienopoleĭ, Spiridon Stirbiţa alŭ Verşeţuluĭ, și Efraimŭ Beniaminu alŭ Oradieĭ și alŭ Agrieĭ, Stefanŭ Metoviacu alŭ Karlstatuluĭ și Zrinopoleĭ, Ieftimiu Drobniac alŭ Segedinuluĭ și Albeĭ regale, pre carĭ noĭ în puterea celorŭ de faţă am aflatŭ de bine a'ĭ admite, ca să pótă sĕvêrși neconturbaţĭ prin districtele asemnate, în carĭ cu voia consiliuluĭ nostru aulicu-belicu, s'a aşeḑatŭ poporulŭ rascian saŭ servianŭ (9) cela ce, precum s'a atinsŭ. a venitŭ de sub jugulŭ servituţiĭ turcescĭ

(6) In acéstă epocă aŭ domnitŭ în Austria și Ungaria împĕraţiĭ și regiĭ : Leopold I 1657—1705. Iosif I, 1705 — 1711. Carol VI. 1711 — 1740. Maria Terezia, 1740 — 1780, Iosif II-lea 1780—1790. Leopoldu II, 1790 — 1792. Frncisc I, 1792—1835. Ferdinand V, 1835—1849, érŭ patriarchiĭ și respective mitropoliţiĭ sêrbescĭ, aŭ fostŭ următoriĭ : I. Patriarch Arseniŭ Cernobiciŭ 1690—1708. Mitropolitulŭ Isaia Diacoviciŭ 1708—1710, Sofroniu Podgorisanin 1710—1713. Vicentiu Popovicĭ, 1713 — 1718. Moise Petrovicĭ 1718 — 1731. Vicentiu Ioanoviciu 1731. Patriarchu Arseniu Iovanoviciu Şacabent alŭ doilea imigratoriŭ 1737 Mitropolit Isaia Antonoviciŭ 1741—1748. Paulu Nenadoviciŭ 1749—1760. Ion Georgivicĭ 1764—1774. Vicentiŭ Ioanoviciŭ Vidac 1774—1781. Moise Pulnic 1781—1790. Stefan Stratimiroviciŭ 1790 — 1837. Stefan Stancovicĭ 1837—1842. Patr. Iosif Raĭaciciu 1842—1865. Samuel Maşirovictŭ 1864—1874. Procopiŭ Ivacĭcoviciu 1874—1881.

(7) Rascia după monumintele vechĭ celtice însémnă terenu apătosŭ, mocirlosŭ. Rascianiĭ e numele Serbilorŭ în diplomele și privilegiele lorŭ. Rachia (Raşia) la celticulŭ Rascia. Raque în Picardia și aḑĭ însémnă locŭ mocirlosŭ și racha, tină, pămêntŭ muiatŭ. Leopold I, în rescriptulŭ din 24 Nov. 1703, îĭ numesce «Gens raziana», de unde nemţiĭ aŭ numitŭ pe sêrbĭ, Raïzen, érŭ maghiariĭ Racz.

(8) Andreiu Şaguna, Memorialu către ministeriŭ, 1851.—Sibiŭ 1860 p. 56.

(9) Aci se numescŭ după numele cum se numesce poporulŭ pe sine. La începutŭ s'aŭ numitŭ Serbli, Sorbli, Sorabli, maĭ târḑiŭ sub Romanĭ și Sorbiĭ, de care se afla și la rîulŭ Saale (Sala, Zala) în Thuringia. Numele celŭ vechiŭ e formatŭ prin Celţĭ, anume, carĭ din Gallia se aşeḑară în laintrulŭ Mesieĭ de susŭ, și se numiră Scordiscĭ. Numele purcede din Suir-apa, bi-ómeni, si li-mică, adică locuitorĭ de pe la ape micĭ; Moravă (mi-micŭ, earg-apa, de aci

sub dominaţiunea nóstră. Şi aceste privilegiĭ li s'aŭ întăritŭ de maĭ mulţĭ împĕraţĭ şi regĭ. (10).

Românii devinŭ sub Serbi. Din aceste se vede, că s'a înfiinţatŭ hierarchiă numaĭ pentru Serbĭ, şi decesele suntŭ serbescĭ, însă Sêrbiĭ căpătându dreptulŭ de a dispune despre tóte bisericele de religiunea rĕsăriténă, nu e îndoiélă, că vorŭ fi năvălitŭ asupra Românilorŭ din Banatŭ şi Ungaria, carĭ vorŭ fi preferitŭ a se ţinea de mitropolia lorŭ vechiă din Belgrad în Ardélŭ. Darŭ Atanasiu mitropolitulŭ din Belgrad, făcêndŭ uniune cu biserica română catolică, acéstă mitropoliă rĕsăriténă a încetatŭ, şi Românii rĕsăriteni devenindŭ cu totulŭ părăsiţĭ în privinţa bisericéscă, s'aŭ dusŭ la episcopiĭ şi preoţiĭ Sêrbilorŭ, şi acestia şi-aŭ lăţitŭ iurisdicţiunea preste Românii de legea gr. orientală din Banatŭ şi Ungaria,(11) ba mitropolitulŭ Carloveţiuluĭ începe de a purta şi titlulŭ de mitropolitulŭ Belgraduluĭ, (12) ĕră în 13 Iulie 1731, Vicenţiŭ Ioanoviciŭ se denumesce de archiepiscopulŭ şi patriarcha Rascianilorŭ, şi decretulŭ 'ĭ supune pe toţĭ crestiniĭ de ritulŭ grecescŭ din provinciele Austrieĭ, şi din «Valachia austriacă,» adecă România pînă la Oltŭ (13).

Starea acésta privilegiată bisericéscă, a îndemnatŭ şi pe Arseniu Ioanoviciŭ Şacobens patriarchulŭ din Ipek, că la anulŭ 1737 se trécă cu altŭ poporŭ sêrbescŭ în împărăţia Austrieĭ.

Organisarea nouă a bisericeĭ. Impĕrătésa M. Terezia reorganiséză hierarchia sêrbéscă. Pe Românii gr. orientalĭ din Ardélŭ 'ĭ scóte de sub administraţiunea Carloveţuluĭ, şi la anulŭ 1751, fondéză provisoriŭ episcopia din Sibiŭ, ĕră mitropolia Carloveţuluĭ o supune maĭ multorŭ schimbărĭ, (14) pînă ce cu regulamentulŭ din 1777 o organiséză definitivŭ, formându episcopatele: Verşeţu saŭ Caransebeşŭ, Timişóra, Bâcs, Aradu, Pakracz, Buda şi Karlstadt (15), totŭ-odată în diecesele Aradu, Timişóra şi Verşeţiu, se organiséză 30 de protopopiate cu 1007 parochiĭ românescĭ,

Margos) etc. Lăsându pe *l*, avemŭ sêrbiĭ, ce e identicŭ cu syrmiĭ (pentru ca *b* şi *m* se strămută) şi Syrmiĭ suntŭ locuitorĭ de pe la Drava, Sava.

(10) Andreiŭ Şaguna, Ist. bis. ort. II. p. 282. S'aŭ întăritŭ de Iosif I. în 27 sept. 1706 de de Carol alŭ VI-lea în 8 Oct. 1713. D-lŭ M. Terezia în 18 Maiŭ 1743. Eudoxius Hormusach Documente VI, pag. 52, aduce diploma de întărire a luĭ Iosif I.

(11) Andreiŭ Şaguna, memorialulŭ citatŭ pag. 17.

(12) Patriarcha Moise Petroviciu «archiepiscopum et mitropolitam Carlovicem ac Belgradiensem. Eudoxiu Hormusachi Documente VI, pag. 507, într'o petiţiune către Carol al VI-lea.

(13) Eudoxiu Hormusachi, Documente VI pag. 467. Mitropolita ab universo in provinciis nostris existenti sui ritus populo agnoscatur et honoretur, ipseque qua talis plenaria facultate în Carloviciensi, non minus ac provinciarum neoquisitarum metropoli, obervatis tamen is, quae în austriaca Valachia nostra cisalutana etc.

(14) Diecesele de maĭ înainte, în an, 1769 furĕ convocate la congresŭ şi pe basa propunerilorŭ s'a adusŭ regulamentulŭ din 1770. La anulŭ 1774 şi 1776, convocate la sinóde, şi apoĭ s'a adusŭ regulamentulŭ din a 8-a duminecă a luĭ Ianuariŭ în 1777.

(15) Regulamentulŭ din 1877 § 21, dispune, că diecesele aci anumite să se ţină de jurispicţiunea mitropolituluĭ din Carloveţiŭ. In § 32 se enumeră de noŭ.

și în cele-l'alte diecese 30 de protopopiate cu 502 parochiĭ sêrbescĭ (16). Prin acestŭ regulamentŭ, și prin declaratoriŭ illiricŭ, datŭ în 1779, ce în puține numaĭ ce modifică regulamentulŭ, tóte eraŭ în favórea sêrbilorŭ, éră despre Românĭ nimica, afară de subordinarea dieceselorŭ Aradu, Timișóra și Verșeț saŭ Caransebeșŭ.

Deputațiunea de curte. Dară ca ierarchia sêrbéscă nu cum-va sĕ-'și ridice capulŭ prea tare, la anulŭ 1852, s'a fondatŭ «Deputațiunea de curte», o corporațiune gubernătóre și de controlŭ în causele banatice și illirice, și în ea nu era nimenĭ din sînulŭ bisericeĭ orientale, éră în urmarea gravamenelorŭ din partea ierarchieĭ, cărea dorea cancelaria națională, și în urmarea declaratoruluĭ din 1779, causele illirice s'aŭ încredințatŭ cancelarieĭ aulice ungurescĭ. Plansorile noue, totuși aŭ mijlocitŭ că la anulŭ 1791, să se facă «cancelaria aulică illirică» însă acésta n'a ținutŭ nicĭ unŭ anŭ pentru că în urmarea articoluluĭ 10, din legea din 1792, Banatulŭ reîncorporându-se Ungarieĭ, și causele illirice s'aŭ străpusŭ din nuoŭ cancelarieĭ ungurescĭ, dară unŭ episcopŭ sêrbŭ era totŭ-odată referintele causelorŭ illirice, și acéstă sistemă a ținutŭ pînă la anulŭ 1867. (17).

Națiunea illirică. Sêrbiĭ, fiindŭ că emigrară din vechiulŭ Illyricŭ, se numiaŭ pe sine în scriptele lorŭ, și se numiaŭ și în resoluțiunile prenalte «națiune illirică (18). Acésta la începutŭ nu avea nicĭ o însemnĕtate pentru Românĭ, de când însă prin paragrafulŭ I a regulamentuluĭ din 1777. (19) biserica a căpĕtatŭ numele: Biserica orientală neunită de ritulŭ grecescŭ, éra poporulŭ eĭ — care a statŭ și din locuitoriĭ dieceselorŭ Aradu, Timișóra și Verșeț, — a capĕtatŭ numele de «națiune illirică» (20), Româniĭ se considerară în cele bisericescĭ, de o parte din națiunea illirică.

(16) Consemnarea B) alăturată regulamentuluĭ. cu privire la § 32.

(17) Hormusachi Doc. VI, p. 15. Instrucțiunea din 15 stug. 1754, a M. Tereziei... in Banaticis et illiricis angeordnete Kaïs. Köng. Hof deputation. Siaguna II, p. 294. T. Velia pag. 282. Alois Wlád. A roman nép és ügye pag. 135, ḑice, că a reședutŭ în Timișóra.

(18) Hormusachi Documente VI, p. 456 — 469, în instanța deputațiuniĭ...., universa inclita gr. ritus natio illirica; éră în decretulŭ de întărire a luĭ Vic. Ioanovicĭ cu datulŭ din 13 Iuliŭ 1731.... gentis illiricae.

(19) Illiriches Nations-regulament : Ingrijirea nóstră pentru binele binemeritatei națiunĭ illirice, care la an. 1690. s'a așeḑatŭ pe teritoriele de ereditateale nóstre etc. Ce se repetesce adeseorĭ.

(20) Illyricum, séŭ Illiria s'a împărțitŭ : 1. în Illiris Rarbara, care a statŭ din Iapidia, Liburnia și Dalmația; 2. în Illyris graeca, care a statŭ din Albania și în parte din Epirus. Herodot numesce Illyri, pe locuitoriĭ de pe țermulŭ resăriteanŭ alŭ Mareĭ adriatice, anume de la Marea Ionică, pînă la gura rîuluĭ Po, și înșiră între eĭ și pe Eneți, séŭ Veneți. Câte-va rîurĭ ce curgŭ în Dunăre, le ḑice; începute din Illyria. Acestŭ cuvêntŭ e celtic; illyr, séŭ Llyr în dialectulŭ cimbric însémnă apă, și astŭ-felŭ Illyriĭ suntŭ locuitorĭ de lângă apă, care aci, e Marea Adriatică.

Incercările de desnaţionalisare. Românii fiindŭ astŭ-felŭ predaţi pe mâna ierarchieĭ sêrbescĭ, pentru ceĭ de la puterea acésta, ce a fostŭ maĭ naturalŭ, de câtŭ ca în totŭ felulŭ să-'şĭ apuce prada naţională, şi se încerce a 'l desnaţionalisa, ce, în parte le-a şi succesŭ. Nic. Tincu Velia, scriitorulŭ bisericescŭ ḑice : Acéstă politică de desnaţionalisare o aŭ urmăritŭ şi practisatŭ ierarchiĭ serbĭ, prin epîscopiĭ, protopopiĭ, şi directoriĭ şcolarĭ în acelŭ modŭ, că aŭ scosŭ pe nesimţite maĭ din tóte bisericele limba românéscă, şi cărţile românescĭ aduse cu marĭ spese din Ardélŭ şi Ţéra românéscă, şi aŭ întrebuinţatŭ totŭ felulŭ de mijlóce, ca Românii se lapede numele de familiă saŭ cognumele românescĭ, şi să ia altele sêrbescĭ, saŭ a le lorŭ proprii să le sêrbéscă. Şi de atuncĭ avem atâtea cognume sêrbescĭ în sînulŭ naţiuniĭ, şi maĭ alesŭ între preoţĭ şi învĕţătorĭ, ca ceĭ maĭ subordinaţi, şi maĭ dependinţi de ierarchiĭ sêrbescĭ. (21).

Congresulŭ naţionalŭ illiricŭ. O icónă tristă a posiţiuniĭ Românilorŭ ne dă şi congresulŭ naţionalŭ illiricŭ, la care a fostŭ convocată naţiunea illirică. Congresul stetea din 25 de deputaţi militarĭ, 25 deputaţi preoţĭ, şi 25 de deputaţi provincialĭ, (22) iară la an. 1790 încă şi de 25 de deputaţi nobilĭ (23).

Diecesele Timişóra, Verşeţiŭ şi Aradu — unde suntŭ Românii — încă aŭ alesŭ deputaţi, dar preoţii făceaŭ după comanda episcopilorŭ, ca militarii după comanda comisaruluĭ regescŭ, — şi plânsorile Românilorŭ, în câtŭ acele atingeaŭ cause naţionale, nu se consideraŭ.—Vomŭ redica aci memoria lupteĭ celeĭ maĭ de frunte a Românilorŭ în congresulŭ din 1837 în contra numiriĭ «naţiune illirică». Anume deputatulŭ Maximu Pascu, fostulŭ directorŭ de şcóle în Banatŭ, a făcutŭ propunerea, ca numele naţiuniĭ illirice să se transforme în «naţiunea illirico sêrbéscă şi românéscă. Acéstă enunciaţiune a produsŭ o cértă lungă, unde deputaţiĭ sêrbĭ s'aŭ provocatŭ la diplomele, decretele, rescriptele, resoluţiunile subscrise de însuşi monarchulŭ, şi în carĭ despre naţiunea românéscă, nu se face nicĭ o vorbă, şi aŭ ḑisŭ Sêrbiĭ «că eĭ aŭ primitŭ pe fraţiĭ românĭ în sînulŭ lorŭ, şi ĭĭ-aŭ însoţitŭ loru-şĭ şi că dorescŭ din totă inima de a trăi în armoniă cu Românii, şi cu eĭ a remâné «*una naţiune*» (24). Lucru naturalŭ, că nu se putea ajunge nimica.

Legile contra orientaliloră, şi cele pentru eĭ. Tóte aceste favoruri pentru ierarchia sêrbéscă, eraŭ din graţia respectivilorŭ domnitorĭ. Dar fiind că domnia tendinţa de a face catolicĭ pe toţi locuitoriĭ ţĕrilorŭ, şi sêrbiĭ ceĭ favorisaţi eraŭ băgaţi într'unŭ cornŭ de capră, pentru că ortodoxiĭ în genere nu aveaŭ dreptŭ de a posede

(21) Tincu Velia Hist. bis. politică susţinea la pag. 279.

(22) Reg, nat. illir. din 1777 § 56.

(23) Andr. Şaguna II, p. 293, unde spune, că 25 de nobilĭ numaĭ de astă dată fură aleşĭ şi apoĭ ĕră remaseră ceĭ 75 de deputaţi.

(24) N. Tincu Velia, Hist. bis. pol. mol. p. 310, citare din : Serbski narogni Kongres 1837, tipărită în Neoplanta, pag. 20, adică Românii să se privéscă de Illirĭ, respective de sêrbĭ.

posesiuni de óre-ce după lege (25) numai catolicii potu posede posesiuni. Se susţine una şi adevĕrata religiune catolică» şi ceĭ ortodoxĭ se declară incapabilĭ şi spre ocârmuirea bunurilorŭ de «economĭ şi de diregĕtorĭ» şi ca propaganda pentru catolicismŭ să fiă liberŭ în ţĕrile: Dalmaţia, Croaţia şi Slavonia mitropolituluĭ de religiunea gr. neunită (din Carloveţiu) nu i se concede jurisdicţiunea asupra popilorŭ şi poporuluĭ de religiunea anumită (26).

Iosifŭ alŭ II-lea însă a împinsŭ epoca sa înainte şi pentru acésta în timpulŭ luĭ Leopold alŭ II-lea se aduce articolulŭ din legea 27 în dieta din 1790/1 despre : Neuniţiĭ de ritulŭ grecescŭ, unde se ḑice: «Locuitoriĭ de ritulŭ gr. neunitŭ aĭ Ungarieĭ şi părţilorŭ adnexe, dăruiţĭ cu dreptulŭ cetăţenescŭ să fiă capabilĭ după modulŭ celorŭ alţĭ locuitorĭ, de a căştiga bunurĭ şi a le posede, precum de a purta totŭ felulŭ de oficie. Altmintrelea drepturile maiestăţiĭ sale, în causele cleruluĭ şi religiuneĭ fundaţiunilorŭ, institutelorŭ de învĕţătorĭ şi a cresceriĭ tinerimiĭ nu maĭ puţinŭ a privilegielorŭ, se susţinŭ în putere aşa cum Maiestatea sa le-a primitŭ, Sêrbiĭ se simţiră maĭ puternicĭ, pentru că acuma îşĭ vedeaŭ întărite privilegiele şi prin lege.

In urmarea acesteĭ legĭ numaĭ ortodoxiĭ nobilĭ eraŭ primiţĭ în oficie, până ce a venitŭ articolulŭ de lege 5, din 1844, despre aplicarea posibilă şi a nenobilorŭ la tóte diregĕtoriele publice. Insă cuvêntulŭ *posibilŭ*, a rĕmasă şi până aḑĭ de totŭ elasticŭ.

B). Ierarchia românéscă greco-orientală.

Spargerea catolicismuluĭ şi reformaţiunea. Biserica catolică începu de a decădé cu învĕţăturile, moravurile şi puterea sa morală maĭ în tótă Europa. Ludovic alŭ XII lea din Francia, şi împĕratulŭ Maximilian îndemnară pe papa Piu alŭ II-lea la o reformă, prin conciliulŭ din 1511 în Pisa, dară acesta neînvoindu-se la nimica a împinsŭ pe catolicĭ, la revoluţiune în biserică. Martin Luther în 1517 începe lupta pentru reforme în Wittenberg şi Worms, şi următoriĭ luĭ, după protestulŭ, ce l'aŭ datŭ în contra decisiunilorŭ dieteĭ tinutŭ la anulŭ 1519, în Speyer, se numiră *protestanţĭ*; ĕră la anulŭ 1530 precisându-şĭ învĕţăturele în dieta din Augsburg, căpĕtară numele de reformaţĭ de confesiunea augsburgică, saŭ augustana. Dară reformatoriĭ numaĭ de câtŭ se certară între sine, pentru învĕţăturele noue, căcĭ la anulŭ 1519. Ulrich Zwingli făcu reformaţiune nouă în Helveţia, ĕră după mórtea luĭ la an. 1531 învĕţăturile luĭ le continuă Ioan Calvin, unŭ omŭ fanaticŭ şi grozavŭ la caracterŭ; următoriĭ acestorŭ învĕţătorĭ se numescŭ de regulă de confesiunea helvetică, de la Helveţia unde le începură. Aceste învĕţăturĭ străbătură şi în Anglia, Irlandia, etc.

(25) Leopold I. decr. 4 din 1687. Acésta s'a întăritŭ şi prin decr. 30 din 1715, decr. 86 din 1723.

(26) Maria Therezia, art. 46, din 1741, § 2 şi 4.

pe lângă unele schimbări. Dară nici acéstă spargere a catolicismului nu a fostu destulă, unora din reformatorî nu le-a plăcutu nici dogma despre Santa Treime, Servet începu doctrina sa în contra Treimei, fiindu însă ucisu la anulu 1533, o continuă Socinus. (27).

Nici catolicismulu din Ungaria și Ardélu n'a rĕmasu cruțatu, și reformațiunea avu mare influință și asupra Românilorŭ de religiunea gr. resăriténă.

Starea politică și bisericéscă a Românilorŭ în Ardélu. Să ne întórcem acuma la Ardélu, și se cercămu sórtea Românilorŭ de aci. Pusĕțiunea cetățenéscă a lorŭ deveni mai tristă, când Maghiarii, Secuii și Sașii în 14 Sept. 1437, legară «Unio trium nationum» în contra plebii, a iobagilorŭ, dară acea uniune pentru-că poporulu roman, era plebea multă, se desvoltă și practicéză în contra Românilorŭ. Doctrinele reformațiunii străbătară în Ardélu, Sașii fură ceî d'întâiu, carî primiră învĕțăturile luî Luther. și 'și întemeară biserică de confesiunea augustană; nohilii maghiarî și Românii se făcură de confesiune helvetică adecă calvinî, la începutu formară biserică comună, dară la 1550, escându-se certe religionarie, se despărțiră, și pe la 1564. Sașii ca Luteranii, Maghiarii ca Calviniî aŭ biserică națională. La 1570, se recunósce și secta unitarilorŭ, și la o laltă toți fiindu stăpânii situațiunii începură persecutările cele mai spurcate asupra Românilorŭ gr. orientalî, aducŭ legi cum-că în Ardélu numai religiunea catolică, luterană, calvină și unitară suntu recepte saŭ trimite, éră la an. 1575, religiunea gr. orientală e dechiarată de sectă, și se privesce de suferită în țéră numai pînă 'i va plăcea Domnitoruluî și ordinilorŭ de Statŭ, adecă nobililorŭ, aristroațieî. (28).

Acésta era cu atâtu mai posibilŭ, cu câtu Ardélulŭ de la an. 1538—1696, deveni sub puterea principilorŭ din țéră (29) carii mai toți eraŭ reformați deosebi calvinî și înfrânseră și religiunea catolică, și cea orientală.

Românii ca națională, nu eraŭ primiți între cele treî națiunî. Românii ca și încătoți de religiunea gr. orientală, nu eraŭ primiți între religiunile recepte, ba dechiarați, că până atunci vorŭ fi suferiți în téră până va plăcé domnilorŭ. Eraŭ dară dați de pradă pentru cele treî națiunî și pentru cele patru religiunî, ca și în ierarchia serbéscă, serbilorŭ.

Intâia spargere a religiuneî ortodoxe. Românii de religiunea gr. orientală, aveaŭ din timpurile cele mai vechie, mitropolia lorŭ în Belgrad séŭ Alba-Julia (30) cu mai

(27) Carol Rotteck, Allg. Geschichte VII, pag. 86 etc.

(28) Eud. Hurmuzachi Fragm. zur Gesch. der Rumänen, Bucurescî 1881, pag. 3. Aprobatae Const. I, tit. 1, art. 2. George Basiliu. Catechismulŭ calvinescŭ, Sibiiŭ 1879, pag. 101.

(29) Familia Ioan Zapolya, 1538—1540. Isabela 1540—1559; Ioan Sigismund 1559—1571; Familia Bathory 1571—1613; Familia Bethlen 1613—1630. Fam. Rákoczy 1630—1657, Fam. mestecate 1657 — 1661. Fam. Apafi 1661 — 1696. Compendiu de Istoria Transilvanieî de I. Rusu pag. VIII.

(30) Ed. Horm. în Fragmente zur Gesch. der Rumänen pag. 18, controléză șirulŭ mitropoli-

multe episcopii şi mitropolitulŭ avea jurisdicţiunea şi peste Românii din Ungaria şi Banatŭ. Dar de locŭ ce se formară religiunile reformate în Ardealŭ, şi mai alesŭ în timpulŭ principilorŭ din ţéră, calviniĭ făcură aşa presiuni şi atâtea persecutări în câtŭ la începutŭ o mulţime de familiĭ române nobile, mai târdiŭ mulţime din clerŭ şi poporŭ trecu la religiunea helvetică séŭ calvină. Mijlócele primare eraŭ falsificarea doctrinelorŭ ortodoxe prin instrucţiuni de la principe către clerŭ şi poporŭ (31) şi prin introducerea unuĭ catichismŭ ingreunatŭ de doctrine calvinescĭ. (32).

Dar aceste mijlóce spirituale nu folosiră după dorinţa calvinilorŭ; şi pentru acésta se apucară de administraţia unorŭ părţi séŭ a bisericeĭ întrege ortodoxe şi de siluirĭ în contra mitropoliţilorŭ, carĭ apĕraŭ cu totŭ zelulŭ biserica lorŭ. Doĭ mitropoliţi cădură de sacrificiŭ, anume Ilie Jorestĭ sub pretestŭ de purtarea rea, la anulŭ 1643, fu judecatŭ şi despoĭatŭ de tóte. Mitropolitulŭ Sava Brancovitz, care era apĕrătorŭ şi maĭ aprigŭ, la an. 1680, fu judecatŭ la temniţă, perderea preoţieĭ şi avuţieĭ, şi în multe Vineri de târgŭ, în Vinţiu, scosŭ din temniţă şi bătutŭ în publicŭ. Intre astŭ-felŭ de terorisme s'aŭ aflatŭ şi mitropoliţiĭ maĭ slabĭ de îngerŭ şi de credinţă, carĭ s'aŭ supusŭ jurisdicţiunieĭ bisericescĭ calvine, saŭ aŭ trecutŭ cu totulŭ la calvinismŭ, precum Stefanŭ Simon 1632—1651. Iosifu Budai 1680. (33).

Superitendinţiĭ eraŭ şi superiorii în biserica ortodoxă. Unŭ mijlocŭ, de a înfrânge biserica ortodoxă română, era că superitendinţiĭ, adică episcopiĭ calvinescĭ, eraŭ puşi saŭ de controla mitropoliţilorŭ şi cleruluĭ, saŭ de capĭ peste aceştia şi biserică ducêndŭ eĭ administraţiunea (34). Dar nu a fostŭ religiune păgână orĭ creştină care să fiă fostŭ aşa de batjocorită ca a Românilorŭ din Ardélŭ. Mulţĭ scriitorĭ o mărturisescŭ, dar aci mĕ provocŭ la P. Maioru, care ni spune: «Superitendentulŭ calvinilorŭ, nu numaĭ şedea pe scaunulŭ celŭ d'întâiŭ în sobórele cele bisericescĭ ale Românilorŭ ci încă şi clerulŭ şi protopopiĭ Românilorŭ eraŭ siliţĭ să-lŭ ducă pe a-

ţilorŭ din Belgradŭ. Astŭ-felŭ : 1. Varlam în an. 1537; 2. Paul Tordasi, 1569; 3. Genadiu I, 1580; 4. Ion de Prislopu, 1595—1599; 5, Theoctistu, 1605—1609; 6. Dositeiu 1627; 7. Genadiu II, 1628—1640; 8. Elias (Ilie Ioresti) 1641—1643; G. Stefan Simon (ovitz), 1651; 10. Danil, 1656; 12. Sava I Brancovitz, 1680; 12. Iosif Budai, 1682; 13. Iosafu 1682; 14. Sava II, 1686; 15. Varlaam II, 1687—1690; 17 Theophit 1692—1697; 17. Atanasiu, 1698.

(31) Instrucţiune de la Gabriel Betlen 1827, către Dositeiu şi 1628, către Genadiu II. De la George Rakoczy II, către Stefan Simon, 1643.

(32) Deeretulŭ din 10 Oct. 1643, a luĭ I. Rakoczy I, către Stefan Simon, şi din 1652. G. Rákoczy II, către Danil. — George Banitz Catichismulŭ calvinescŭ, Horm. Gesch der Rumänen p. 9.

(33) Art. Fragmente p. 60. P. Maior Ist. bisericéscă cap. 4. Eudoxiu Hormuzaki Frag. zur G. der Rom. p. 10, etc.

(34) Act. Frag. p. 255 Veszprémi István erdelyi reformatus magyar és Oláh püsplök. Act. Frag. pag. 264. Il vá globí cu glóba cum a rênduitŭ cinstitulŭ pispekul (eppiscopulŭ) Horti István, şi Vlădica Varlaam. G. Şinkai anulŭ 1651—1774. In ce a maĭ statŭ superioritatea, Horm. pag. 11 etc.

cela în scaunŭ redicatŭ pe umerĭ, până în soborŭ, și nicĭ fără superitendentŭ nu era iertatŭ cleruluĭ și archiereilorŭ să judece nimicŭ în cele duhovnicescĭ (35).

A doua spargere a religiuneĭ ortodoxe. Incă pe când domnia Apafi alŭ II-lea, ultimulŭ principe din țéră, Ardélulŭ ajunse sub sceptrulŭ Austrieĭ. Precum calviniĭ vătĕmară religiunea ortodoxă, pentru că nu o suferiaŭ, și pentru ca din elementele eĭ să se întăréscă în contra religiuneĭ catolice, așa de acum se începură persecutările în contra Românilorŭ ortodoxĭ, ca să-ĭ facă catolicĭ, și se întăréscă catolicismulŭ, ce altcum, încă dĕ multŭ era și o devisă a caseĭ domnitóre. Pe timpulŭ principilorŭ din țéră, în Ungaria se și începuse proselitismulŭ pentru catolicismŭ, și sub firma de uniune cu Roma în părțile Munkaciuluĭ trecuseră Rutenĭĭ și Românĭĭ la catolicismŭ.

Impĕratulŭ Leopold I, în 4 Dec. 1691, emite o diplomă prin care garantéză privilegiele celorŭ treĭ națiunĭ, ĕră în 9 Aprilie 1693, altă diplomă prin care garantéză egalitatea și drepturile religiunilorŭ recepte în Ardélŭ, adecă : catolică, luterană, calvină și unitară. In o eră nouă, totŭ blăstemulŭ celŭ vechiŭ! Românĭĭ nu eraŭ între națiunĭ, ortodoxiĭ nu eraŭ între religiunĭ recepte. Politica avea lipsă de a îmmulți numĕrulŭ catolicilorŭ în contra celorŭ-l'alte religiunĭ. (36) Trebuia darŭ și acum ca să se recreeze Românilorŭ o stare de statŭ și religionară, și o sórtă ca să le fiă greŭ și se n'o pótă suferi, fiindŭ lăsațĭ și arbitriuluĭ nobililorŭ, ca apoĭ credĕndŭ favoruriloră promise pentru uniunea cu Roma, să 'șĭ părăséscă religiunea strămună, și ca și prin calvinism, în parte și sângele.

Sub egida luĭ Kolonitz, primateluĭ Ungarieĭ s'a începutŭ campania asupra lorŭ; o armată de Iesuițĭ, și în unele timpurĭ, alta militară, a conlucratŭ asupra lorŭ. Teofil, mitropolitulŭ ortodoxŭ din Belgrad (1692—1697) la îndemnurile primateluĭ și Iesuițilorŭ în 21 Martie 1697, subscrie actulŭ de uniune cu Roma. Eră mitropolitulŭ Atanasiu subscrie în 5 Sept, 1700, și de acuma mitropolia ortodoxă orientală din Belgrad, încetéză și se începe ierarchia gr. catolică. (37).

Românĭ ortodoxĭ remânŭ fără episcopŭ și apoĭ capĕtă sêrbĭ. Prin trecerea la unire a mitropolituluĭ Atanasiu, stăpânirea nu maĭ voia să sufere ortodoxĭ, ci se proclameze pe totŭ poporulŭ românescŭ, de religiunea nouă gr. catolică; darŭ protestândŭ o parte mare în contra abusurilorŭ și siluirilorŭ, Leopold I, în 12 Dec. 1701 decretéză Românilorŭ remașĭ în biserica vechiă, libertate de cultŭ și toleranță și ordonéză ca ceĭ scrișĭ cu sila în lista uniților să se scótă din numĕrulŭ acestora (38). De atuncĭ Românĭĭ ortodoxĭ capĕtară nomenclatura de «neuniți», saŭ ceĭ «de legea

(35) P. Maioru Ist. bis. pag. 79.

(36 Act. Frag. p. 79, Samuil Klein ḑice : Religia catolică puținĭ următorĭ avea, așa dĕrŭ catolicĭĭ nu ar fi pututŭ merge pe nimica. P. Maior Ist bis. cap. 4. Actele de unire întregĭ Tim. Cip. Act. și Frag. p. 77.

(37) Tim. Cipariu, act. și Frag. pag. 80. Eud. Hormuzacki Frag. r. g. der R. p. 30.

(38) P. Maioru, Ist. Bis. pag. 86. Andreiŭ Șaguna, Memorial pag. 14 Horm. l. cit. p. 83.

vechiă», şi eĭ remaseră pînă la anulŭ 1751 fără de nicĭ unŭ episcopŭ. De la 1701 pînă la 1751, aflămŭ pe mitropoliţiĭ sêrbescĭ purtându titlulŭ şi de mitropolitulŭ Belgraduluĭ (39) dară cu atare jurisdicţiune restrînsă asupra lorŭ, pentră că neuniţiĭ pînă la anulŭ 1751, în causele ce se ţinŭ de consistoriulŭ bisericescŭ, se judecaŭ de consistoriulŭ unitŭ alŭ episcopieĭ din Făgăraşŭ (40).

La an. 1751 pentru neuniţiĭ s'aŭ fondatŭ episcopiă în Sibiiŭ, dar şi atuncĭ nu căpĕtară episcopŭ de naţionalitatea românéscă, ci sêrbéscă, carĭ acuşĭ suntŭ, acuşĭ nu suntŭ episcopĭ în Sibiiŭ. Mitropolitulŭ sêrbescŭ în Oct. 1758 a cerutŭ de la Maria Terezia, ca jurisdicţiunea bisericéscă să i se lăţéscă şi peste Ardélŭ, dar prin resoluţiunea din 13 Dec. 1758 i s'a refusatŭ, pentru că se credea, că împĕrătésa are de cugetŭ să fondeze episcopia neatêrnată (41). In acestŭ timpŭ Dionisiu Novacovitz, episcopulŭ sêrbŭ din Buda era ca episcopŭ provisoriŭ, şi după mórtea luĭ (1770) Sofroniu Kirilovitz, asemenea în modŭ provisoriŭ (42). Impĕratulŭ Iosif alŭ II-lea pe episcopulŭ numitŭ din Sibiŭ şi pe celŭ din Bucovina 'ĭ supune jurisdicţiuneĭ mitropolituluĭ din Carloveţiu, în cele dogmatice şi spirituale însĕ ĭi esclude de tóte libertăţile şi privilegiele naţiuniĭ illirice, (43) şi la 6 Nov. 1783 denumesce pe Gedeon Nichitz, ca episcopŭ stabilŭ cu reşedinţa în Sibiiŭ, dar părăsitŭ, ca să trăéscă din nimica, şi din acéstă causă retrasŭ în satulŭ Reşinarŭ unde la anulŭ 1788 móre; din 25 Maiŭ 1789 urméză Gerasim Adamovicĭ, care móre la 1796 asemenea în Reşinarŭ.

Episcopia nouă a Sibiiuluĭ vacantă şi apoĭ episcopu românescŭ. Iosifŭ alŭ II-lea prin patentulŭ din 20 Augustŭ 1782 maĭ uşură sórtea neuniţilorŭ, dar după mórtea luĭ episcopia neunită rĕmase 14 anĭ vacantă. In 19 Sept. 1810 s'a adunatŭ congresulŭ de alegere alŭ neuniţilorŭ în Turda, Vasiliŭ Moga s'a alesŭ de episcopŭ, care avea 1000 de parochiĭ, şi 34 de protopopiate. De şi lumea a intratŭ în secolulŭ noŭ alŭ culturelĭ, românĭ fură din noŭ respinşĭ în timpiĭ vechĭ, pentru că Vasiliŭ Moga a căpĕtatŭ o instrucţiune, care ĭi spunea că în Ardélŭ iarăşĭ suntŭ numaĭ 4 religiunĭ recepte, biserica neunită e numaĭ tolerată şi să se retragă de a face piedice uniuniĭ cu Roma. pentru ca se susţină legea din 1744. Episcopulŭ fu mânatŭ să locuéscă la Cluşŭ şi numaĭ după multă rugare lăsatŭ în mijloculŭ turmeĭ sale şi a muritŭ la an. 1845. (44)

(39) II. B, nota 12, Moise Petrovicĭ, Vincentiŭ Ivanovicĭ. P. M. Hist. bis. p. 156.

(40) Tim. Cipariŭ, Act. Frag. p, 103 şi 132. La 14 Oct. 1746. M. T. dă unŭ rescriptŭ prin care se începŭ din noŭ persecuţiunile asupra neuniţilorŭ. Horm. p. 131.

(41) Frag. z. G. der Rumänen p. 208.

(42) Actele Soboruluĭ bis. ort, res. din Ardeal 1860, pag. 112.

(43) Resoluţiunile din 30 Sept. 1763. Nr. 1701 şi din 9 Oct. 1783, Nr. 2252. T. Velia Ist. bis. pol. nat. p. 165.

(44) P. Maioru Ist. bis. pag. 131—142. Tim. Cipariu, Act. şi Fragm. p. 167. Eud. Horm. Frag. zur G. de R. 216. Şaguna II, pag. 191 aduce instrucţiunea.

Restaurarea mitropoliei ortodoxe. Andreiŭ Şaguna fu denumitŭ de episcopŭ la 26 Iuliŭ 1846 şi deveni unŭ bărbatŭ mare alŭ bisericeĭ şi naţiuneĭ. Abătându-ne de la tóte faptele luĭ nu putemŏ din destulŭ de a admira înţelepciunea luĭ în conducerea bisericeĭ ortodoxilorŭ până ce a pututŭ mijloci în 24 Dec. 1865 restaurarea mitropolieĭ eĭ, dar nu în Belgrad unde încetase, şi la an. 1855, se restaură ca mitropoliă gr. cat. românéscă, ci cu nume generalŭ, în Ardélŭ şi în Ungaria, şi Banatŭ, atunci. când causa bisericeĭ neunite, ca naţională era odată pusă ca şi Christosŭ în mormêntŭ. Dar vedemŭ pe împĕratulŭ Francisc Iosif I-iŭ, ca şi pe îngerulŭ care a prevălitŭ pétra de pre mormêntŭ şi a strigatŭ : «Nu vĕ temeţi, căcĭ sciŭ că pe Isus celŭ rĕstignitŭ îlŭ căutaţi !» (45).

C. Ierarchia greco-catolică.

Promisiunile şi drepturile date uniţilorŭ. Kolonitz primatele Ungarieĭ, şi fondatorulŭ uniuniĭ cu Roma, în manifestulŭ sĕŭ din 2 Iunie 1698, promite că aceia, carĭ primescŭ unirea, câştigă deosebită favóre, şi scutirea de lipsă de la împĕratulŭ, care în plinirea puterei sale voesce de a împărtăşi pre preoţiĭ gr. catolicĭ, biserica, şi bunurile bisericeĭ, cu acele drepturĭ, libertăţi şi favorurĭ escepţionale, ce suntŭ date şi bisericeĭ catolice (46). Mitropolitulŭ Atanasiu Anghel, ţine sinodŭ în 5 Sept. 1700 în Belgrad. şi primesce uniunea (47), éră împĕratulŭ Leopold dă o diplomă, care garantéză maĭ multe drepturĭ (48). Insă guberniulŭ şi dieta Ardéluluĭ a pusŭ miĭ de pedice, şi nu a lăsatŭ ca drepturile, să se esecute, pentru că stându în maioritate din reformaţĭ, purtaŭ luptă contra catolicismuluĭ. Românii se plângŭ la împĕratulŭ, şi acesta în 19 Martie 1701, emite o diplomă nouă pentru organisarea bisericeĭ unite, darŭ neperdêndu-şĭ din naintea ochilorŭ, scopulŭ celŭ de frunte, adecă interesulŭ catolicismuluĭ.

Mitropolia din Belgrad, încetéză şi ca mitropoliă greco-catolică. Atanasiu mitropolitulŭ ortodoxŭ, şi trecutŭ la unire, în 1701, e chiămatŭ la Viena. şi aci sânţitŭ după ritulŭ romano-catolicŭ, şi apoĭ denumitŭ de episcopŭ gr. catolicŭ alŭ Albeĭ Iulieĭ, dară, elŭ a folositŭ titlulŭ şi de arhiepiscopŭ (49).

Iesuitulŭ la spatele episcopuluĭ gr. catolicŭ. Denumindu se Atanasiu de epis-

(45) Evang. Mateiu cap. 28. Il. 5.

(46) Enciclica luĭ Kolonitz la Tim. Cipariu Act. şi Erag. pag. 73. Eud. Horm. Fragm. sur g. der R. p. 77.

(47) Manifestulŭ uniriĭ, totŭ acolo, pag. 77.

(48) Diploma acésta, la P. Maior. Hist. bis. p. 82.

(49) Atanasie era sânţitŭ în 22 Ianuariŭ în Bucureseĭ. Tim. Ciparĭu, Act. si Frag. p. XV şi 88 P. Maior, l. c. pag. 193. Uniţiĭ ţinea causa mitropolieĭ din Belgrad prin trecerea luĭ, Atanasie, ca şi mitropolitŭ de o causă deschisă.—P. M. avu dreptulŭ, pentru că la an. 1855 se restaură ca mitropoliă unită.

copŭ (50), i s'a denumitŭ şi unŭ teologŭ dintre Iesuiţi cu titlu «causarum generalis auditor» ca să 'i fiă mentor şi controlorŭ în tóte agendele bisericescĭ. Dară instrucţiunile luĭ de la primatele Ungarieĭ şi de la papa, mergeaŭ şi maĭ departe, pentru că surpară tótă autoritatea episcopuluĭ, şi acesta deveni unŭ simplu vicarŭ alŭ Iesuituluĭ. Acéstă instituţiune a făcutŭ multŭ necazŭ episcopilorŭ şi bisericeĭ gr. catolice; vorŭ fi vrutŭ se scape de superitendentŭ, şi aŭ datŭ de Iesuit.

Petru Maiorŭ, unulŭ din scriitoriĭ carĭ se uită la omŭ în ochĭ, şi are adevĕrŭ în cuvîntŭ, ḑice : Uniţiĭ să 'şĭ aducă aminte de tocméla cea vechiă a episcopilorŭ latinescĭ, carĭ, cum se întorceaŭ vr'unĭi din legea grecéscă, la împărtăşirea cu Roma vechiă, îndată încălecară peste eĭ, în câtŭ episcopiĭ ceĭ toştĭ de legea grecéscă, nu maĭ avea acea putere şi volniciă, care o avusese fiindŭ neuniţĭ, ci cu totulŭ atêrna de la voia şi porunca episcopilorŭ latinescĭ, şi numaĭ vicarĭ eraŭ acestora.... Intru aceeaşĭ asuprire era Archiepiscopulŭ din Ardélŭ, cu toţĭ Româniĭ luĭ, după făcuta unire cu biserica Romeĭ. (51).

Episcopia gr. catolică se mută din Alba-Iulia la Făgăraşŭ. Pe timpulŭ reformaţiuniĭ, şi românii-catolicĭ aŭ suferitŭ în câtŭ episcopia rom.-catolică a Ardéluluĭ, cu reşedinţa din Belgrad era vacantă maĭ multŭ de unŭ secolŭ. Sub sceptrulŭ Austrieĭ ridicându-se catolicismulŭ, episcopulŭ romano-catolicŭ din Belgrad nu suferia altŭ episcopŭ în acelŭ oraşŭ — pentru acésta, episcopia greco-catolică a trebuitŭ să se care de aci. Impĕratulŭ Carol alŭ VI. In an. 1717 — la rugarea episcopuluĭ Ión Patachi fondéză episcopia din Făgăraşŭ, şi papa Romeĭ Innocenţiŭ alŭ XIII-lea în 18 Maiŭ 1721 o întăresce şi o pune sub atârnarea episcopuluĭ rom. catolicŭ din Belgrad, iară după mórtea eiscopuluĭ Pataki, la an. 1725, administraţiuuea dieceseĭ Făgăraşuluĭ s'a datŭ în mâna rectorilorŭ Iesuiţilorŭ din Cluşŭ, şi aşa a statŭ până la 1733, când s'a denumitŭ Innocenţiŭ Clain. Acestŭ omŭ bravŭ a făcutŭ multe pentru mănăstire, seminariŭ, tinerime, şi totŭ poporulŭ românescŭ, ca să fiă primitŭ de alŭ patrulea în ţéra. In an. 1742 s'a şi ḑisŭ ca românii să se considere de fiiĭ patrieĭ, şi nu ca suferiţi» (decĭ încă nu ca naţiune) şi dieta din 1743 a întăritŭ rescriptulŭ respectivŭ, că la 1744 era să-lŭ stérgă (52). In urma intrigilorŭ călugărilorŭ, Clain în 1751 resignéză.

Reşedinţa episcopieĭ Făgăraşŭ se pune în Blaşŭ. Impĕratulŭ Carol alŭ VI-lea a cerutŭ de la papa Clement alŭ XI-lea, ca să canoniseze episcopia Făgăraşuluĭ, iară papa a pretinsŭ, ca maĭ întâiŭ de tóte împĕratulŭ să dea casă pentru episcopŭ şi mănăstire pentru călugărĭ, (în locŭ de canonicĭ şi capitulŭ). Impĕratulŭ atuncĭ a re-

(50) Episcopiĭ aŭ urmatŭ în şirulŭ acesta: 1. Teofil † 1698. 2. Atanasiu† 1714. 3. Ionŭ Pataki 1716—1725. 4. Iónŭ Innocenţiŭ Clain 1733. resignéză 1751. 5 Petru Aaron 1752—1764 6. Atanasiŭ Rednicŭ 1764—1772. 7. Gligoriŭ Maioru 1772—1785. 8. Iónŭ Bobŭ 1785—1830.

(51) P. Maioru Ist. bis. pag, 197.

(52) P. Maioru Ist. bis. p. 193. Act. Prog. de Tim. Cipariu p. 92, 93. Eud. Horm. Prog. zur G. der T. p. 96. Articolulŭ 6 din legea din 1744, în Act. Prog. p, 97.

luatŭ moşia de la Gerla şi Sâmbăta de josŭ şi a datŭ dominiulŭ Blaşuluĭ. din care causă la an. 1747 Blaşulŭ se desemnéză de reşedinţă episcopieĭ, pentru că, pe acuma se pregătesce mănăstirea şi cele de lipsă, şi Blaşulŭ începe a deveni Athena naţională a Românilorŭ. Din acestŭ timpŭ e de a se maĭ aminti numaĭ, că în timpulŭ episcopuluĭ Atanasiu Rednicu 1764—1772, administraţiunea episcopieĭ cade în mânle primateluĭ, şi că a urmatŭ Gligoriu Maior 1772—1785 unŭ demnŭ soţiŭ alŭ luĭ Innocenţiŭ Clain (53).

Diecesa gr. catolică a Oradiei marĭ. Ţinutulŭ Oradieĭ marĭ, şi respective a comitatuluĭ Bioru, ca încă ortodoxŭ a fostŭ supusŭ mitropolituluĭ din Belgrad. Dar şi aci a începutŭ unirea încă maĭ ininte de 1690, şi unindu-se o parte din românĭ, episcopulŭ rom. catolicŭ din Oradia Mare ĭ-a supusŭ jurisdicţiuneĭ sale, şi aşa de cumplitŭ cu bătaia şi cu temniţa, a pâşitŭ asupra Românilorŭ, în câtŭ în urmarea turburărilorŭ s'a făcutŭ conscripţiune nouă oficiósă, şi în an. 1758 s'aŭ aflatŭ numaĭ treĭ parochiĭ unite. Atuncĭ M. Terezia le-a datŭ episcopŭ de viţă românéscă, însă ca acela să fiă vicariulŭ episcopuluĭ rom. cat. din Oradia Mare. Episcopulŭ Moise Dragoşiu mijloci de la împĕrătésa episcopia independintă, dar papa Piu alŭ VI-lea abia la an. 1777 s'a învoitŭ la acésta (54).

Caracteristica acesteĭ epoce. Ca să pricepemŭ maĭ bine motivele acestorŭ întêmplărĭ din viaţa bisericéscă şi politică a poporuluĭ nostru, trebue să le căutămŭ şi în alte părţĭ. Abusurile şi corupţiunile în biserica catolică a îngreţoşatŭ chiarŭ şi pe unĭĭ din preoţiĭ catolicĭ, şi pentru că papa şi clerulŭ catolicŭ nu a vrutŭ ca înşişĭ să le îndrepte, prin preoţĭ catolicĭ s'a făcutŭ reformaţiunea, şi prin acésta spargerea bisericeĭ catolice şi căşunarea de revoluţiunĭ, şi chiar de rĕsbóie.

Incă maĭ înainte papiĭ fondară în Spania tribunale de incuisiţiune grozave în contra ereticilorŭ adică necatolicilorŭ, şi acele tribunale le a datŭ pe mâna călugărilorŭ dominicanĭ, ceĭ maĭ crudelĭ şi servilĭ, şi chiar aceştia eraŭ şi târgoveţiĭ papeĭ care vindea «ertarea pĕcatelorŭ» pe banĭ, şi chiar aceştia dedură prima ansă la reformaţiune. Ţĕrile catolice cele maĭ frumóse, şi regiĭ ceĭ maĭ lăudaţĭ se întunecară şi se spurcară prin gonirea de eretici şi tribunalele de eretici. Istoria e plină de faptele silnice, de turbarea fanatică a popórelorŭ, şi capetelorŭ lorŭ. Tribunalele pentru eretici, sub forma «dreptuluĭ sântŭ» aŭ chinuitŭ şi ucisŭ pre ómenĭ de s'aŭ îngroditŭ creştinĕtatea, şi păgânătatea, şi pentru acésta faptele unorŭ papĭ, şi ale catolicilorŭ, se timbréză de macula istorieĭ geniuluĭ omenescŭ. Prin reformaţiune, tribunalele de incuisiţiune aŭ începutŭ curêndŭ activitatea înmărîtă, noutatea religiuneĭ luĭ Luther şi Calvin le-a adusŭ sacrificiĭ nouĕ. (55) Étă illustraţiu-

(53) P. M, Ist, bis. p. 201. Act. si Prog. p. 113, 130.

(54) Tim. Cipariu, Act. şi Frag. pag. 163. şi 176. Episcopiĭ gr. cat. ai Oradieĭ Marĭ a fostŭ în acéstă epocă : 1 Meletie Covacs 1759—1775. 2. Moise Dragoşiu 1775—1787. 3. Ignatie Darabant 1787—1805. 4. Samuel Vulcan 1805.

(55) Carl Rotteck Wels Geschicte VII, pag. 118.

nea şi pentru suferinţele Românilorŭ. Maĭ totŭ în acéstă formă şi cu acestŭ spiritŭ s'a arĕtatŭ uneorĭ catolicismulŭ, şi maĭ adeseorĭ calvinismulŭ şi în Ungaria şi în Ardélŭ în contra religiuneĭ gr. orientale, de care la începutŭ se ţinéŭ toţĭ Româniĭ.

Pentru caracterisarea maĭ de aprópe a suferinţelorŭ bisericeĭ orientale, aflămŭ plânsórea chiar a sêrbilorŭ celorŭ cu privilegiŭ şi diplome de la Leopold I, scriindŭ în Dec. 1701, către împĕratulŭ. «Pe lângă tóte crudelităţile Turcilorŭ, noĭ amŭ rĕmasŭ în ritulŭ nostru totŭ-deuna conservaţĭ şi siguri... lasă-ne să ne mutămŭ de unde am venitŭ (56).» Causa era, pentru că abia se aşeḑară, şi preoţiĭ catolicĭ şi porniră asupra lorŭ.

Georgiu Bariţiu ḑice: «Cu escepţiune de vr'o treĭ sultanĭ, nicĭ Turciĭ nu aŭ persecutatŭ maĭ cumplitŭ religiunea rĕsăritênă în imperiulŭ lorŭ. (57).

Marele Andreiŭ Şaguna, căpĕtândŭ dreptulŭ ca să ţină soborŭ bisericescŭ în 1850, 'lŭ deschise cu aceste cuvinte: «Intre ce dureri trupescĭ ne-aŭ născutŭ pe noĭ maĭcele nóstre, întocmaĭ între acele durerĭ sufletescĭ, ne-a născutŭ pre noĭ şi sânta nóstră biserică!... Cum o biserică crestină se asuprise de cele-l'alte bisericĭ creştine! cum fiiĭ uneĭ bisericĭ se lipsiră de drepturile lorŭ prin puterea cea volnică a fiilorŭ altorŭ bisericĭ, cum se degradă regula cea înaltă a creştinĕtăţiĭ: «Iubesce pe aprópele tĕŭ, ca pre tine însuţĭ!» (58).

II.

EPOCA CULTURALĂ

Factoriĭ cultureĭ. Cultura generală a unuĭ poporŭ atêrnă de la maĭ mulţĭ factorĭ. Factoriĭ ceĭ de frunte suntŭ: starea politică şi bisericéscă, adecă naţională, atêrnĕtóre de la constituţiunile ţĕreĭ, în câtŭ acestea împedecă, saŭ redică cultura unuĭ poporŭ. (59). Din acéstă causă a premersŭ descrierea istorică a epoceĭ, de lipsă pentru scopulŭ acesteĭ scrierĭ. Ceĭ-l'alţĭ factorĭ aĭ cultureĭ suntŭ: mijlócele materiale, scólele şi alte instituţiunĭ de cultură, de carĭ Românii putură dispune saŭ a se folosi. Numaĭ prin ilustrarea acestora se póte pricepe starea cultureĭ Românilorŭ în acea epocă, numaĭ prin ilustrarea acestora se potŭ pricepe şi unele din biografia şi operele luĭ Petru Maiorŭ, totŭ de odată de lipsă şi pentru maĭ bună pricepere a biografielorŭ luĭ Samuil Clain şi Georgiu Sinkai, carĭ trăiră totŭ în acea epocă. Fiindŭ că altele aŭ fostŭ mijlócele de cultură a le Românilorŭ neuniţĭ din Ungaria, Banatŭ şi Ardélŭ, şi altele a le celorŭ uniţĭ aflu de lipsă a le trata separatŭ.

(56) Eud. Hormuzachi, Documente Tom. VI, pag. 13. plânsórea comunităţiĭ Sêrbilorŭ.
(57) G. Bariţiŭ: Catichismulŭ calvinescŭ. pag. 104.
(58) Actele soboruluĭ bis. ort. res. Sibiiŭ 1850, pag. 7.
(59) N. T. Velia Ist. bis. politica-naţională pag. 204. Viéţa naţională politică a Românilorŭ, st

A. Ierarchia sêrbéscă.

Bunurile bisericeĭ sêrbescĭ. Curêndŭ după ce se aşeḑară sêrbiĭ, şi se organiză ierarchia sêrbéscă, se prevĕḑu totŭ odată cu venituri marĭ, la anulŭ 1749.

Paragrafulŭ din regulamentulŭ din 1777, reorganisându acéstă causă, ne spune următórele :

1. «In urmarea resoluţiuniĭ nóstre prénalte din 2 Aug. 1749, adresată către mitropolitulŭ Nenadoviciŭ, la care trebue şi acuma de a remâne, mitropolitulŭ are de a căpĕta pe anŭ din cassa camerală din Esseg 6000 fl., din cassa comunală din Timişóra 3000 fl., la olalta 9000 fl.

2. Usufructulŭ bunuluĭ cameralŭ Dallya, cu apertinenţele, dară totuşĭ apriatŭ, numaĭ «ad-personam» mitropolituluĭ.

3. Usufructulŭ bunuluĭ Neradin, şi a prediuluĭ Pankoweze, ce noĭ 'lŭ dămŭ mitropolituluĭ «ad-personam» astŭ-felŭ cum l'a posedatŭ mănăstirea Gergeteg.

4. Tóte realităţile şi apertinenţele ce le are archiepiscopatulŭ să le foloséscă.

5. Taxele de sânţire, normate în paragrafulŭ 22. (60).

Astăḑĭ bunulŭ Neradin şi prediulŭ Pankoweze nu e a ierarchieĭ, respective a mitropolituluĭ. Dallya însă aduce pe anŭ de regulă peste 100,000 fl. v. a.

Causa scolară. După ce a muritŭ Arseniu Cernoviciŭ, Isaia Diacoviciŭ, episcopulŭ Ienopoleĭ, maĭ târḑiŭ alŭ Araduluĭ, ajunse vicarŭ mitropolitanŭ în Carlovĕţŭ, şi la anulŭ 1706 *ceru licenţa pentru ridicărea unorŭ scóle*, şi a uneĭ tipografiĭ. Guberniulŭ, abia la an. 1723, însărcină pe baronulŭ Kalanek, directorulŭ cameralŭ şi judecĕtorulŭ naţiuneĭ sêrbescĭ, ca să întroducă scóle prin oraşe şi sate. In urmarea acésta, mitropolitulŭ Moise Petroviciŭ la anulŭ 1724, ear congresulŭ sêrbescŭ la anulŭ 1730, a trămisŭ circulare către preoţime, ca să încépă de a ridica scóle. In Carloveţŭ şcóla cea d'întâiŭ s'aŭ ridicatŭ la an. 1731. (61).

Maria Terezia în an. 1777 ordinéză : «De óre-ce noĭ gratiosissime amŭ îndrumatŭ dirigĕtoriele nóstre aulice, ca să fiă privighitóre la *introducerea* cu folosŭ şi fundată a causeĭ scolare, şi să caute mijlócele şi dispositiunile conducĕtóre la acestŭ scopŭ, şi după ce şi în cercurile provinciale ale Banatuluĭ Timişóra, s'aŭ făcutŭ unele îngrijiriĭ, aşa precum prin patentulŭ nostru amŭ adusŭ la cunoscinţă publică,

în legămîntŭ cu viéţa bisericéscă religionariă peste totŭ. Orĭ-ce poporŭ venindŭ la cunoscinţă de sine, nizuesce a 'şĭ procura şi asecura douĕ atribute a vieţeĭ sale, carĭ punŭ fundamentŭ la unŭ viitorŭ maĭ ferice.

(60) Pentru bulla ce o da unuĭ episcopŭ din Verşeţiu saŭ Carenşebeşiŭ 200 de galbenĭ, celŭ din Bacsku şi Aradu 150, cela din Pakracz 125, éră cel din Buda 100 galb. Pentru sîngilia unuĭ preotŭ 30 cr. de casă, dară să nu se ridice peste 50 fl.

(61) Andreiŭ Şaguna Ist. bis. II. p. 309. N. T. Velia pag. 201. Maĭ vêrtosŭ de la Maria Terezia, când prin patenta din 2 Nov. 1566, s'aŭ întemeiatŭ maĭ multe şcóle în Temişiana.

poftimŭ și în cele-l'alte cercurĭ și în diecesele episcopescĭ neunite, întru asemenea modŭ conducerea instrucțiuniĭ și introducerea scólelorŭ triviale, și aceluĭa dintre episcopiĭ noștri, care și din partea sa conlucră spre scopulŭ acesta, îĭ recunóscemŭ de meritŭ eminente, asicurândulŭ despre simțimintele nóstre grațióse (62).

Gimnasiul și alumneul sêrbescŭ. Mitropolitulŭ Paul Nenadovicĭ, scólele ridicate la 1731 în Carloviț, le-a înălțatŭ la an. 1761, la scóle de gimnasiŭ; éră mitropolitulŭ Stratimiosevicĭ la 1791, unŭ bărbatŭ nemuritorŭ alŭ sêrbilorŭ, lângă acestŭ gimnasiŭ a fundatŭ unŭ *alumneu*, în care se primiaŭ 60—70 de tinerĭ sĕracĭ, carĭ căpĕtaŭ prânzŭ și o pâne pe zi, și a fundatŭ unŭ *convictŭ;* unde se primiaŭ câte 40—50, de tinerĭ, carĭ plătiaŭ unŭ prețŭ moderatŭ pentru susținere (63). Ce e maĭ firescŭ, decâtŭ că sêrbiĭ aŭ pututŭ face progres.

Starea deplorabilă a Românilorŭ din Banatŭ și Ungaria. — Să auzimŭ chiar pe împĕratulŭ Iosif alŭ II[lea], îngrijindu-se de aceștĭ Românĭ, la an. 1785.

«In Banatŭ, zice împĕratulŭ, suntŭ deosebĭ treĭ națiunĭ; anume *Valachiĭ* și *Raițiĭ*, carĭ amêndouĕ se ținŭ de religiunea gr. neunită și apoĭ *colonĭ strĕinĭ*, de felurite națiunĭ din Germania. Națiunea *valachică* (românéscă) se tratézĕ încă totŭ într'unŭ modŭ sclavicŭ, de unde, urmările suntŭ în parte, puțina eĭ cultivare și nestatornicia. Până când dară în eĭ nu se va mijloci prin scólă o deșteptare îndestulătóre, prin tratare bună, o afecțiune către pământulŭ lorŭ și nu se va aținta voiă de zidirea maĭ bună a caselorŭ și de cultivarea maĭ bună a pământurilorŭ lorŭ, pe urmă de plantarea maĭ multorŭ pomĭ, până atuncĭ se vĕdŭ aceștĭ ómenĭ, dintr'o zi în alta, numaĭ a câmpui. *E și adevĕrŭ; că pentru de a face locŭ altorŭ colonĭ, Românilorŭ li s'a luatŭ pământurile cele maĭ bune, satele lorŭ li s'aŭ strămutatŭ, și astŭ-felŭ li s'a făcutŭ maĭ multe apĕsărĭ, când eĭ suntŭ totuș cei maĭ vechĭ locuitorĭ aĭ țĕreĭ*» (64).

Ĕră despre româniĭ din comisariatulŭ Oradieĭ marĭ și anume comitatulŭ Aradului, zice merele Iosif alŭ II-lea : «In acestŭ districtŭ, trebue a privi la principiele

(62) Regulamentulŭ naționiĭ illire din 1777 § 65.

(63) Andr. Șaguna Ist. bis. II p. 312.

(64) Eudoxiu Hormuzachi, Documente, vol. VII. pag. 442. Instrucțiunea luĭ Iosif alŭ II-lea cu datulŭ din 26 Martie 1785, către zece comisarĭ regescĭ, trămișĭ în Ungaria de a regula bisericele gr. neunite ale deosebitelorŭ naționalităț, § 18, pentru Banatŭ.

Alois Wlad A roman nép és ügye, Lugoson 1868, pag. 130. In urma domnireĭ Turcilorŭ, și a rĕsbóelorŭ cu eĭ, populațiunea din Banatŭ a scădutŭ tare. Contele Claudiu Mercy, comandantele supremŭ militarŭ la an. 1700, a fostŭ însărcinatŭ cu impopulațiunea Banatuluĭ, și a lucratŭ 13 anĭ în causa acésta. Maria Terezia (pag. 135) cu patentulŭ din 17 Febr. 1763, colonilorŭ străinĭ le-a promisŭ și datŭ banĭ de drumŭ, casă gata, pământŭ, vitele de lipsă, bucate pe unŭ anŭ, și apoĭ instrumente de aratŭ séŭ banĭ să se plătéscă în treĭ anĭ și iertare de porțiă pe 6 anĭ. La 22 Iuliŭ 1766, s'a înființatŭ în Viena comisiunea colonială, care a condusŭ causele aceste și s'a spesatŭ pe anŭ 200,000 fl.; casele pentru Nemți le-aŭ zidităŭ locuitorĭ din Banaiŭ, firesce în partea cea maĭ mare Românĭ. Și aĭ se audo cum se sfădesce vre-unŭ Românŭ cu Nĕmțu : «Tu aveniță! eŭ ți-amŭ zidităŭ casa!»

adevĕrate, precum le prescrie toleranța. Incă domnesce deosebĭ în comitatulŭ Araduluĭ, o rigóre și o apĕsare nemărginită a supușilorŭ într'unŭ modŭ sclavŭ, la care diregĕtoriĭ comitatuluĭ, și magistrațiĭ de acolo se credŭ a fi împuteriți. Româniĭ suntŭ încă așa de tare îndatinați la apĕrare și la trătarea sclavică (robéscă) în cătŭ și locuințele propriĭ le suntŭ de totŭ indiferente și suntŭ dară aplecați la nestatorniciă. La aceștia trebue așia să se introducă școle, precum preoțimea lorŭ să se instrueze maĭ bine. In fine trebue o tratare maĭ omenéscă din partea domnilorŭ de pămêntŭ, și antistilorŭ, ca sĕ-ĭ facă maĭ buni, și sĕ-ĭ lege de pămîntulŭ, pe care suntŭ (65).»

Legile pentru școle publice. Dacă în atare privință s'a făcutŭ progesŭ după cerința epoceĭ, atuncĭ acelŭ progresŭ, s'a făcutŭ prin patentele curțiĭ. După legile țĕreĭ pe acestŭ timpŭ, numaĭ romăno-catoliciĭ avéŭ dreptulŭ ca să ridice scóle publice și institute maĭ înalte. Dacă se află institute de acestea la alte confesiuni, acelea suntŭ concese prin resoluțiuni maĭ înalte. Nicĭ chiar Nemțiĭ și maghiariĭ, carĭ nu eraŭ de confesiunea rom. catolică, n'aveaŭ dreptŭ să'și redice școle, institute confesionale publice.

Abia articolulŭ de lege 26 din dieta din 179^0_1 și anume §-fulŭ 2, concede și dice anume : «Augustanilorŭ, și Elveților li se iartă să zidéscă școle de publicitate, pe unde aŭ bisericele lorŭ, asemenea școle *superióre*.... dar comunele catolice să nu se îndatoreze de a ajuta zidirea și susținerea lorŭ. § 12. Pe viitorŭ să nu fiă ertatŭ de a ocupa bisericele, școlele și fundațiunile ale acestorŭ confesiuni.

Despre școlele ueunite anume nu e nimicŭ. Articolulŭ 27 de lege din 1790-1 pe gr.-orientalĭ 'ĭ proclamă de cetățenĭ cu esercițiŭ liberŭ de religiune și susținêndu-se privilegiele bisericeĭ, adică a ierarchieĭ sêrbescĭ, în privința școlelorŭ eraŭ susținute dispositiunile din regulaminte..

Directoratele de școle, Incepêndu-se înființarea școlelorŭ, ierarchia sêrbéscă s'a împărțitŭ în 4 directorate școlare. 1. *slavonescŭ*, din comitatele Pozsega, Veröcze, și Sirmiu. 2, *Timișoran*, din comitatele Timișóra, Torontal, Carașiu. 3, Alŭ *Budeĭ*, 4. alŭ *Oradieĭ marĭ*, avêndŭ fiă-care directoratŭ câte unŭ directorŭ, iară inspectoriĭ de școlă, eraŭ protopopiĭ respectivĭ.

La an. 1810 pentru conducerea maĭ uniformă a causeĭ școlare Impĕratulŭ Franciscu I-iŭ a denumitŭ pe Uroșiu Nistoroviciu de inspectorŭ alŭ tuturorŭ școlelorŭ populare neunite, dar la 1812 s'aŭ formatŭ 5 directorate. In douĕ de regulă eraŭ directorĭ românĭ, în Banatŭ, și pentru Ungaria, în Oradia mare. După 1848 s'aŭ formatŭ inspectorate de școlă, și acestea durară până la 1859. Ceĭ din urmŭ înspectorĭ românĭ eraŭ în Banatŭ V. Ioanoviciŭ și la Oradia, Stefanŭ Ionescu. La 1859 declarându-se scólele cu caracterŭ confesionalŭ, drepturile de inspecțiune școlară, s'aŭ predatŭ episcopilorŭ eparchieĭ. (66)

(65) Eud. Horm. Documente p. 432. Instrucțiunea § 4 și 5.
(66) And. Șaguna Ist. bis. II. p. 213, și după esperiențele mele.

Teologia. Maria Terezia în an. 1777 ḑice : «Ce felŭ de îngrijire e de lipsă, și aplicabilă, ca popilorŭ designaţi pentru preoţiă, să nu le lipsésca sciinţele necesarii pentru chiămarea lorŭ, vomŭ hotări; pînă atuncea însă să *înceteze ridicarea de scóle clericale.* Dară de o cam-dată, celŭ ce doresce de a ajunge la sânţirea de diaconŭ, saŭ preotŭ, saŭ celŭ ce concuréză pentru o parochiă, trebue să alăture nu numaĭ testimoniulŭ de la învĕţătorulŭ și profesorulŭ sĕŭ despre studiele sale, ci trebue să fiă bine examinatŭ din partea consistoriuluĭ, ca să nu fiă primitŭ la sânţire și parochiă maĭ nainte de cătŭ după aflarea consciinţiósă a capacităţiĭ sale (67).

Sub Iosif alŭ II-lea s'a înfiinţatŭ teologia și preparandia în Verșeţiŭ și Temișóra. T. Velia 'mĭ spune că la anulŭ 1789, s'a improvisatŭ și ceva teologiă și preparandiă cu cursŭ de șése lunĭ în Temișóra, pentru Românii și Sêrbiĭ banaţenĭ. In institutulŭ acesta a servitŭ Mihaiŭ Dascălulŭ, apoĭ renumitulŭ Ţichindelŭ, și studenţilorŭ românĭ, a propusŭ învĕţătura în limba maternă românéscă. Dară sêrbiĭ după ce a pusŭ mâna pe tóte organele vieţeĭ naţionale a le Românilorŭ, aŭ întrodusŭ slavismulŭ prin tóte scólele românescĭ, ce aveaŭ de dascălĭ parte mare călugĕrĭ și servitorĭ de pe la monastirĭ» (68). Iară într'altŭ locŭ, pentru timpulŭ maĭ nuoŭ: «Cerce cine vrea, și va vedea că consistoriele din Temișóra și Verșeţiŭ, de la tinerii sêrbĭ, carĭ vreaŭ să învețe teologia, cerŭ maĭ multŭ de optŭ clase gimnasiale; éră Românii se primescŭ adesea și de aceĭa carii sciŭ numaĭ limba maternă, și, și acésta de totŭ rĕŭ. (69).

Maltratarea clerului prin episcopi. S'a repeţitŭ în lume, cum-că nu e maĭ afurisită puterea, de cătŭ în mâna popilorŭ, și s'a constatatŭ deosebĭ în timpulŭ reformaţiuniĭ, și alŭ inchisiţiuniĭ. Ce despotismŭ, ce abusŭ aŭ trebuitŭ să facă episcopiĭ, décă Maria Terezia a fostŭ silită să ordoneze: «Noĭ oprimŭ episcopilorŭ și mitropolituluĭ, ca pre supușiĭ lorŭ preoţĭ sânţiţĭ să 'ĭ maĭ pedepséscă cu bătaiă, cu fére, cu legăturĭ, saŭ cu lucrurĭ pentru slujitorĭ, pentru că acésta, nu numaĭ nu se póte împreuna cu demnitatea de preotŭ ci și pentru că acésta arŭ trage după sine în locŭ de reverinţă cătră preotŭ, o despreţuire. In asemenea modŭ să se încungiure *suspensiunile nedrepte*, și din casŭ în casŭ să se facă relaţiune cătră deputaţiunea aulică illirică; maĭ departe ordonămŭ, ca escomunicaţiunea să se facă numaĭ cu concur-

(67) Regulamentulŭ Nat. Ill: din 1777 § 34.

(68) Tincu Velia p. 201. Andreiŭ Șaguna II, pag. 311, ḑice, că sub mitropolitulŭ Stefan Stratinovicĭ la an. 1791, s'aŭ reorganisatŭ institutele teologice din Aradŭ și Verșeţiŭ. Ce tristŭ lucru că nu se lucrară pînă acuma istoriele speciale a dieceselorŭ românescĭ! Velia la pag. 200 comunică o tradiţiune, cum că imp. Iosif alŭ II-lea, între 1780—1790 a fostŭ în Timișóra, cu pașiĭ sĕĭ a mĕsuratŭ locŭlŭ pentru reședinţă, biserică și teologiă, și în faţa multora a promisŭ, «că vĕḑendŭ clerulŭ românescŭ atâtŭ de necultivatŭ, spre scopulŭ cultivăriĭ luĭ se îndura de a da 60,000 fl. pentru fundarea unuĭ institutŭ clericalŭ. Adevĕrulŭ, óre a datŭ, nu se scie.

(69) T. Velia, pag. 305.

sulŭ regescŭ (70). Clerulŭ să se reţină de a pedepsi pe laicĭ cu bătaia, saŭ a'ĭ pune pe banca publică, saŭ a 'ĭ eschide de la îndatinata sărutare a icónelorŭ, etc. (71). Ce vorŭ fi făcutŭ atuncĭ cu preoţiĭ, învĕţătoriĭ şi alţĭ românĭ, carĭ s'aŭ luptatŭ contra lorŭ pentru causa naţională, când şi în timpulŭ din urmă se arĕtară grozavĭ în contra Românilorŭ. (72).

Să ni aducemŭ aminte de unŭ sfatŭ alŭ luĭ Petru Maioru : «Episcopiele Aradului, Verşeţiului şi Timişóreĭ, aŭ episcopĭ de némulŭ sêrbescŭ. Şi acésta este una din causele de căpeteniă că Românii din Banatŭ pînă acum umblă orbecândŭ prin întunereculŭ nesciinţeĭ celeĭ vechĭ şi vorŭ merge póte a orbeca, în câtă vreme vorŭ fi supuşĭ episcopilorŭ celorŭ sêrbescĭ. (73)

Preparandia. Pînă nu era preparandiă, cine era învĕţătorŭ ? Ĕră Tincu Velia ne dă deslușirĭ, pentru că elŭ, ca şi profesorŭ de teologia română din Verşeţiŭ şi ca şi protopopŭ dintre ceĭ maĭ culţĭ, a avutŭ interesŭ pentru istoria cultureĭ nóstre şi anume ne spune : «Pre lângă monastirile de la Morava şi Partoşiu, încă din vechime eraŭ scóle, unde învĕţătoriĭ veniţi din România, învĕţaŭ maĭ vêrtosŭ pe tinerii, care se preparaŭ pentru chiămarea preoţéscă orĭ cea învĕţătoréscă. Scólele de pe lângă monastirĭ eraŭ *publice*, şi că maĭ eraŭ încă şi scóle private *casnice* pe la protopopĭ, preoţĭ şi alţĭ cărturarĭ, pentru a învĕţa religiunea, citirea, scrierea şi socotéla. Atare scólă casnică a ţinutŭ şi óre-care Vasile Diacon Loga, în satulŭ numitŭ adĭ «Sedişţea mare» lângă Verşeţiŭ, unde elŭ în an. 1736, venindŭ din România ca diaconŭ, din monastirea Tismana, s'a aşedatŭ cu 50 de familiĭ românescĭ şi a fondatŭ aci o comună românéscă, care, nu se află cum va fi fostŭ numită pînă la venirea sêrbilorŭ. Elŭ a propusŭ în scólă, pe lângă alte sciinţe şt maiestria zugrăvieĭ. Din scóla luĭ aŭ eşitŭ patru zugrafĭ, carĭ în urma mandatuluĭ episcopescŭ, aŭ avutŭ de a însemna numele sânţilorŭ şi alte inscripţiunĭ prin bisericele românescĭ, numaĭ slavonesce.» (74).

Bucuria luĭ Petru Maioru a fostŭ mare, când s'a înfiinţatŭ în Aradŭ lângă epis-

(70) Regulamentulŭ din 1677 § 59.

(71) l. c. § 61.

(72) In Banatŭ se aude proverbulŭ : «Să te feréscă Dumneḑeŭ de turbulŭ popilorŭ.» Nu credŭ ca să se fiă născutŭ de câtŭ din relaţiunile nóstre cu sêrbiĭ. In 1849, după revoluţiune, clerulŭ şi anume episcopulŭ sêrbescŭ a ţinutŭ gónă asupra preoţilorŭ românĭ naţionalişti şi 'ĭ-a pîrîtŭ ca pe rebelĭ, apoĭ în cetatea Timişóreĭ în casemate s'aŭ închisŭ 26 de preoţĭ românĭ. O poesiă din timpulŭ acela începe : In Timişóra 'n casematŭ, Clerŭ românŭ s'a arestatŭ Prin Zsivkovits Panteleimon, Episcopu, sêrbescul Domnŭ etc. In poesiă se înşiră : Dimitrie Petrovicĭ Stoichescu protopopulŭ şi Pavelŭ Lăzărescu, Ionichiŭ Miculescu, Parochiĭ Lipoveĭ, Zamfirŭ şi Meletie Miculescu, tata şi fiulŭ din Secusişiŭ, Nicolae Murariŭ, Chirilă Oprianŭ. Sofroniŭ Murgu, Petru George, Pavel Ioanoviciŭ, Petru Dibroviciŭ, Vicentiu Adamŭ, Alexandru Otonoga etc.

(73) P. M. Ist. biser. pagi 130.

(74) T. Velia Ist. bis. pag. 198 şi 201.

copia greco-orientală românéscă, o preparandiă. 'Şĭ încheiase cu tipărirea istorieĭ politice, déru pe fóia din urmă ni scrie: «Impĕratulŭ Austrieĭ Francisc I^iu în acestŭ anŭ, adică 1812, ridică la Aradŭ scólă pentru învĕţătura celorŭ ce aŭ a se găti la dăscăliele cele de prin oraşe şi de prin sate, adică preparandiă. Şi deosebitŭ bine póte nădăjdui némulŭ românescŭ de la caticheta Dimitrie Ţichindél şi de la ceĭ treĭ profesorĭ românĭ, Constantin Diaconovicĭ Loga, Dr. Iosif Iorgovicĭ şi N. Miuţă. Însă nu e îndoélă, că spre procopséla deplinită, e de lipsă şi ajutorulŭ cleruluĭ.»

Tipografia din Viena. La an. 1771, fiindŭ principele de corónă Iosif în Munkács, pe călugĕrulŭ Grigorie Maioru, care era acole sub pedépsă, îlŭ trămite la Viena, unde atuncĭ se făcuse tipografia ruséscă şi *românéscă*, ca să fiă *censorĭ de cărţĭ*.(75) M. Terezia în an. 1777. «Noĭ amŭ ordonatŭ, că pentru maĭ bună folosire a instrucţiuniĭ tinerimiĭ, şi a învĕţătorilorŭ eĭ, aşa pentru câştigarea maĭ uşóră a Missalelor, Ritualelorŭ, Acatistelorŭ, şi altorŭ cărţĭ de lipsă *cleruluĭ illiricŭ* şi poporuluĭ, să se ridice aci în Viena o tipografiă propriă pentru limba illirică şi alte limbĭ orientale (76) sub inspecţiunea deputaţiuniĭ nóstre aulice illirice, că astŭ-felŭ de cărţĭ, carĭ pînă acum s'aŭ procuratŭ cu preţurĭ nemoderate din ţĕrĭ străine, să se capete acolo, în asemenea formatŭ, bunŭ, frumosŭ şi cu multŭ maĭ eftinŭ (77).»

Tipografia din Buda. Stefan Novacoviciu, agentŭ de curte avea în Buda o tipografiă privată numaĭ pentru tipărirea de cărţĭ illirice şi *românescĭ*. Tipografia universităţiĭ a cumpărat'o Francisc I-iŭ în 23 Iunie 1805, a întăritŭ acea cumpĕrătură şi tipografia luĭ Novacovicĭ acuma s'a împreunatŭ cu tipografia universităţĭ regescĭ, care s'a înzestratŭ cu dreptulŭ de a tipări şi vinde cărţĭ illirice şi românescĭ (78). Acéstă tipografiă de la an. 1805 încóce e de mare însemnătate pentru cultura românilorŭ, şi pentru acésta vomŭ maĭ reveni la ea.

(75) Tim. Ciparĭŭ, Act. şi Frag. p. 126. Eudoxiŭ Hormuzachi, Fragm. zur g. der R. p. 196

(76) Sub limbă illirică se înţelege cea sêrbéscă; sub limbele orientale, de buna sémă a popórelorŭ, ce se ţinŭ de religiunea orientală, adică încă limba grécă şi românéscă, pentru că şi după 16, s'a tipăritŭ şi cărţĭ românescĭ.

(77) Regulamentul Nat. Ill. din 1777 § 66.

(78) Ministeriulŭ de cultŭ şi învĕţămêntŭ reg. ung. cu ordinaţiunea Nrl. 29423 din 1881, a ordonatŭ, ca să se facă catalogulŭ cărţilorŭ tipărite în acéstă tipografiă. Cele spuse suntŭ scóse din relaţiunea tipografieĭ către ministerŭ. In catalogŭ, sub Nr. 101, la an. 1804, e introdusă: Elementa linguae Daco-romanae sive valachicae de Georgius Sinkai. Judecândŭ după catalogŭ acésta e prima carte tipărită aci în interesulŭ Românilorŭ. Catalogulŭ însă e neperfectŭ, pentru că multe, despre carĭ am date positive, că s'aŭ tipăritŭ în tipografia universităţiĭ, nu suntŭ înşirate în elŭ; causa e, pentru că nu s'a purtatŭ matricula despre tótă cartea tipărită, şi catalogulŭ s'a făcutŭ de după cărţile ce se maĭ află în magasinulŭ tipografic, unde lipsescŭ esemplarielе de susţinutŭ. Lexiconulŭ din Buda nu se află, atare directorŭ, vĕdêndŭ, că nu maĭ cumpĕră nimenea din elŭ hârtia tipărită, a declarat'o fără de preţŭ şi a vêndut'o cu maja pe la negustorĭ.

B. Ierarchia greco-catolică românéscă

Bunurile bisericeĭ unite. Impĕratulŭ Carol VI-lea, la an. 1717 a dăruitŭ pentru traiulŭ episcopuluĭ Ión Pataki, domeniulŭ cameralŭ din Gerla, şi moşia Sâmbăta de josŭ, carĭ după socóta fisculuĭ, aducea venitŭ de 3000 fl., pentru episcopulŭ Făgăraşuluĭ cu locuinţa în Făgăraşŭ. Papa Clement alŭ XI-lea, la cererea împĕratuluĭ Carol alŭ VI-lea, ca episcopia Făgăraşuluĭ să se canoniseze, a pretinsŭ ca să se facă în Făgăraşŭ o casă pentru episcopŭ şi o mânăstire unde să fiă călugărĭ în loculŭ canonicilorŭ, sistemaţĭ lungă episcopiĭ rom.-catolicĭ. Episcopulŭ Iónŭ Clain intrândŭ la anulŭ 1732 în episcopiă, avu energia şi înţelepciunea de a mijloci de la împĕratulŭ resoluţiunea din 21 Aug. 1738, prin care în loculŭ domeniuluĭ de la Gerla şi moşia de la Sâmbăta de josŭ, s'a datŭ domeniu Blaşuluĭ, maĭ odată aşa de bunŭ pentru că venitulŭ acestuia făcuse pe anŭ 6,000 fl. din carĭ 3000, fl. eraŭ destinaţĭ pentru episcopŭ, 3,000 fl. pentru călugărĭ, şi scopu de cultură. (79)

Inceputulŭ în cultura străină. Leopold Colonicz, primatele Ungarieĭ, pe la an. 1693 începêndŭ agitaţiunea catolică în Ardélŭ intre Romănĭ, lasă de a se compune unŭ catichismŭ românescŭ în spiritŭ catolicŭ, 'l tipăresce pe spesele sale în maĭ multe miĭ de esemplarie şi-lŭ împarte poporuluĭ şi tinerilorŭ romănĭ, şi pruncii romănĭ aflară primire şi nutrire, precum cultivarea în şcólele catolice. Totŭ pe acestŭ timpŭ unŭ seminariŭ rom. cat. de noŭ fondatŭ şi bine prevĕdutŭ în Cluşŭ, s'a îngrijitŭ de crescerea preoţilorŭ romănĭ, şi prin aceştia, pentru lăţirea statornică a religiuniĭ catolice între poporulŭ destinatŭ, pentru catolicismŭ, (80). Gubernulŭ Ardéluluĭ merse şi maĭ departe. Prin decretulŭ sĕŭ din 26 Sept. 1699 ordonă :

a). Episcopuluĭ unitŭ i se értă ca se sânţéscă de preoţĭ numaĭ, concurenţĭ vrednicĭ. Vrednicia e de a se documenta prin unŭ esamenŭ, la care iaŭ parte, nu numaĭ preoţiĭ uniţĭ, ci şi preoţiĭ emişĭ din partea episcopuluĭ respectivŭ, de acea religiune, căria, Romănĭĭ vréŭ de a se alătura.

b). Din *lipsa de orĭ-ce felŭ de şcóle*, intre Romănĭ, candidaţiĭ de preoţĭ se afle primire în statulŭ preoţescŭ, numaĭ atuncĭ, când eĭ vorŭ fi cercetatŭ scólele acelorŭ confesiunĭ, cu carĭ Romănĭĭ s'aŭ unitŭ. (81). După întórcerea luĭ Atanasiu la 1700, s'a încheatŭ ca Romănĭĭ să se priméscă în scólele latinescĭ. (82).

Scólele din Blaşiu. A trebuitŭ încă multŭ, darŭ totuşĭ s'a întorsŭ tréba pe bine. Din venitulŭ dominiuluĭ, jumĕtate, adecă 3000 fl. eraŭ destinaţĭ pentru întemeiarea uneĭ monastirĭ cu 11 călugĕrĭ, pentru seminariŭ cu 20 de tinerĭ alumnĭ, şi pen-

(79) P. Maior Ist. bis. pag. 200 etc.

(80) Eudoxiu Hormuzachi Fragm. zur G. der R. pag. 29.

(81) Eudoxiu Hormuzachi Fragm. zur G. der R. p. 89. Timoteiŭ Ciparĭŭ Act. şi Fragm. pag. 84 punct. b, şi g.

(82) Tim. Ciparĭŭ, l. c. p. 89.

tru treĭ călugĕrĭ, carii se învețe la Roma. Și apoĭ clerulŭ în soborulŭ din 23 Ianuariŭ 1738, a promisŭ 25,000 fl. din carĭ a plătitŭ numaĭ 16,000 fl.

De la predarea dominiuluĭ Blașiuluĭ, în 1738, până la 1747, s'aŭ făcutŭ monastirea și ce a fostŭ de lipsă (83), darŭ episcopulŭ Inocențiu Clain ședea înainte de 1744 în Blașiŭ. A trebuitŭ ca și pe timpulŭ sĕŭ se fiă scóle poporale unite în Blașiŭ, de órece în petițiunea sa către M. Terezia într'altele cere: «Ca reținerea volnicióșă a pruncilorŭ românĭ de la cercetarea scóleĭ, să se opréscă sub pedépsă de 100 fl.» (84).

Episcopulŭ următorŭ, Aronŭ primi episcopia la an. 1751, și peste duoĭ anĭ s'a apucatŭ cu energiă de scóle. In publicarea sa din 17 Oct. 1754, spune, că împĕrătésa M. Terezia, a demandatŭ, ca să se apuce *de deschiderea învĕțăturilorŭ* (85) Aronŭ la an. 1757 ridică și sintaxa, adecă, după sistema vechiă, a patra scólă latinéscă, și pe spesele séle, maĭ ținea și încă și alte scóle românescĭ, și eraŭ peste 300 de învĕțăceĭ, pe carĭ Aronŭ 'ĭ ținea cu pâne, și la serbătorĭ cu ferturĭ, pe unĭĭ încă și cu cărțĭ și cu haine. (86).

Seminariele din Blașiŭ. Pe timpulŭ luĭ In. Clain s'a făcutŭ unŭ seminariŭ ce se numia regescŭ, saŭ alŭ monastiriĭ saŭ a Santeĭ Treimĭ. Iesuițiĭ vroiaŭ să fiă profesorĭ. Clain stă contra, și acésta e o causă pentru surparea luĭ. (87). Dară episcopulŭ Aronŭ, la an, 1754—1757, a făcutŭ alŭ doilea seminariŭ, numitŭ episcopescŭ. L'a începutŭ pe spesele sale, primindŭ câte 12 tinerĭ, carĭ maĭ târdiŭ se sporiră la 24. Aronŭ a începutŭ se facă scólă separată pentru preoțiĭ, carĭ se sânțescŭ, ca să învețe teologia morală, și rênduéla bisericéscă, și a vrutŭ să facă o mânăstire nouă, în care să bage călugĕrĭ nuoĭ, carĭ se aibă grijă de seminarulŭ sĕŭ episcopescŭ, și la 1762, a băgatŭ cincĭ tinerĭ din seminariŭ, în monastirea Buna Vestire. Episcopulŭ Atanasiu Rednicŭ, la an. 1706, a ordonatŭ, ca pe viitorŭ în seminariŭ să se priméscă numaĭ de ceĭ tinerĭ, carĭ aŭ voiă la preoțiă, și se amble în reverendă și la clerică. (88).

Inmulțirea bunurilorŭ episcopieĭ. Precum s'a atinsŭ, Aronŭ, a făcutŭ unŭ seminariŭ noŭ, și a vrutŭ să facă și o mânăstire nouă, apoĭ pe séma acestorŭ douĕ insti-

(83) P. M. Ist. bis. p. 201 etc. T. Ciparĭŭ l. c. p. 101.

(84) Eud. Horm. l. c. p. 110. Judecândŭ după Act. Fragm. pag. 101. «Datoria călugărilorŭ era ca să învețe și pe pruncĭ, ca să pótă forma din eĭ preoțĭ harnicĭ. pe acestŭ timpŭ numaĭ scóla la călugărĭ se póte înțelege.

(85) Tim. Ciparĭŭ, Act. și Frag. p. 217—222, suntŭ publicate 3 ordonațiunĭ de la acestŭ episcop.

(86) Primiĭ profesorĭ, Grigoriŭ Maioru, Al. Rednicu, Maximŭ Négoe séŭ Meletie călugărulŭ. Dér nefiindŭ călugĕrĭ destuĭ, sub Aronŭ s'aŭ făcutŭ și din mirenĭ, profesorĭ Vulcanŭ, Boiariŭ, Ión Négoe, Nicolae Ludașĭ. La 1772, Samuil Clain de matesis și etică, Stefanŭ Popŭ de filosofiă. Act. Frag. culésă de pe pag. 105, 106, 113, 125.

(87) Tim. Ciparĭŭ, publică acésta din istoria luĭ Samuil Clain, érŭ eŭ neavêndu'o acésta, mĕ provocŭ la Act. și Frag. pag. 105, 109, 121.

(88) T. Cip. pag. 101.

tute, precum pe séma mănăstirii din Belgradu, unde în Maieri (suburbii) redicase una cu unu turnu frumosu, a datu zestre tipografia şi satulu Kut din comitatulu Belgraduluĭ, care l'a cumpăratu de la Gabriel Bethlen cu 30,000 fl. din carĭ 8,000 fl. de la clerŭ, iară 24,000 de la sine. (89)

Şcólele populare şi directoratulŭ. Ne spune Samuil Clain, că Aronu episcopulu ţinea încă şi şcóle românescĭ şi totu dintr'alu sĕu plătia şi pre *dascălulŭ românescu* şi pre cântăreţulu bisericeĭ (90). De aci se vede dară, cumcă după 1757 a trebuitu să fiă şi câte-va şcóle populare, când Iosif alu II-lea în 1782 a datu decretu că religiunea nu maĭ póte fi pedică pentru căştigarea drepturiloru, Românii nu se puteau folosi de acestu beneficiu pentru că precum dice Eud. Hurmuzachi, «uniţiĭ pe atuncĭ aveau numaĭ vr'o 10 şcóle popurale, şi una maĭ înaltă în Blaşu, şi abia acum s'a iertatu neuniţiloru, ca să-şĭ facă 8 şcóle elementarie, pentru ce uniţiĭ s'au cultivatu maĭ curêndu (91) Prin acésta se póte esplica acea presupunere, că Georgiu Sinkai trebuia să se fi reîntorsu la Blaşu între aniĭ 1780—1782. Din aceştia în care anu se reîntórse şi începu de a funcţiona ca director de şcóle, nu se póte sci positivu, dar de óre-ce Şinkai afirmă, că a purtatu diregătoria acésta în decursu de 12 anĭ, şi din altă parte se scie, că elu fu scosu din directoratu la an. 1794, funcţionarea luĭ de directoru de şcóle popurale, trebue să fiă începută la an. 1782 (92).

Se trămitu tineri români la Roma. Se vede că de locu cum a ajunsu Atanasiu Angelu episcopu, s'a începutu a se trămite tineri la Roma, ca să învéţe acolo teologia. Iosifu Constantinu Palaki, care la an. 1716—1725 a fostu episcopu sub numele Ionu, încă învĕţase în Roma (93). Dar sub In. Clain în pertractarea cu papa şi împĕratulu Carol alu VI-lea pentru canonisarea dieceseĭ Făgăraşuluĭ, în a căriĭ urmare a venitu diploma din 21 Aug. 1738, s'a otărîtu ca treĭ tineri români să mérgă la Roma. Clain după modulu vechiu întâiaşĭ dată trămise numaĭ pe P. Aronu iară maĭ târdiu de odată pe treĭ inşĭ, pe Grigoriu Maioru, Simeonu Caliani şi pe Petru Iacobu, dintre carĭ Maioru şi Caliani se reîntórseră la an. 1747 (94). Filotinu Laszló se reîntórce la an. 1762, iară Vasiliu Cheresteşi, Ambrosiu Sadi şi Ieronimu Calnochi în an. 1765 se trămitu la Roma în institutulu de propaganda fide. (95) Pentru susţinerea a treĭ Românĭ în Roma eraŭ destinaţi 970 fl. şi pentru spese de călĕtoriă 128 fl. din cele 3000 fl. ce se dedeaŭ şi pentru călugĕrĭ şi Alumnĭ (96) Grigoriu Maioru episcopulu, în an. 1774 trămite pre Georgiu Sincai, şi pre Petru

(89) Samuil Clain la T. Cipariu Act. Fragm. p. 110.
(90) Acolo, pag. 106.
(91) Eud. Horm. Fragm. zur G. der R. p. 314.
(92) Illarianu Papiu, Viéţa luĭ Şinkai : IV.
(93) Samuil Clain, la Cip. p. 141.
(94) Acolo, pag. 96 şi 101.
(95) Acolo pag. 119, Cancelariulu de adĭ, nu e din viţa acésta?
(96) Acolo pag. 94. 102.

Majoru la Roma (97), şi apoĭ a încetatŭ trămiterea la Roma! Pentru ce? Numaĭ în 1855, s'a reinceputŭ trămiterea.

Se trămitŭ tinerĭ Românĭ la Viena. Sânţindu-se Atanasiu Rednic în 1765 de episcopŭ, a mijlocitŭ în anulŭ viitorŭ de la Impĕrătésa Maria Terezia, ca în Pasmaneŭ, institutulŭ teologicŭ unguréscŭ din Viena să se dea douĕ locurĭ pentru douĭ tinerĭ din diecesa Făgăraşuluĭ, şi în urmare s'aŭ trămisŭ Samuil Clain şi Stefanŭ Pop, carĭ aŭ studiatŭ acolo 6 anĭ, şi aŭ absolvitŭ filosofia şi teologia. După întărirea luĭ Gligoriu Maioru de episcopŭ, M. Terezia a făcutŭ în Viena, la Santa Barbara unŭ seminariŭ pentru 50 de clericĭ de legea greco-catolică, ca se înveţe acolo ; între carĭĭ s'aŭ primitŭ 9 românĭ gr.-cat. din Ardélŭ şi 6 din diecesa Oradieĭ marĭ. Impĕratulŭ Iosif alŭ II-lea, acestŭ seminariŭ l'a strămutatŭ la Agria în Ungaria, de aci la Liovu în Galicia, şi apoĭ desfiinţându-se, clericiĭ se reîntórserà acasă, dară baniĭ fundaţiunalĭ se împărţirà dieceselorŭ, şi anume celeĭ a Fagaraşiuluĭ pentru 9 clericĭ i s'a datŭ 1200 fl. pe an. (98).

Diecesa Oradieĭ marĭ. Episcopia Oradieĭ marĭ devenindŭ la an. 1777, independintă de episcopia catolică, M. Terezia o înzestréză cu dominiulŭ Beiusiuluĭ ruptŭ din dotaţiunea episcopuluĭ catolicŭ, şi confirmatŭ de Iosif alŭ II-lea la anulŭ 1781. Ignatiu Darabant episcopulŭ (1790—1792) capătă de la Iosif alŭ II-lea, reşedinţa Iesuiţilorŭ din Oradia mare, ca să o foloséscă de seminariŭ pentru 24 de tinerĭ mirenĭ. Desfiinţându-se seminarulŭ de la Santa Barbara, şi respective celŭ din Liovu, partea de fondaţiune, ce a căḑutŭ pentru crescerea preoţilorŭ din diecesa acésta, s'a datŭ acuma dieceseĭ în suma de 2696 florinĭ 40 cr., éră episcopulŭ a maĭ adausŭ 2717 fl., mai târḑiŭ ajutorulŭ a crescutŭ la 2800 fl. De pe timpulŭ acela' se trămitea câte douĭ tinerĭ românĭ în seminariulŭ romano-catolicŭ la Buda-Pesta' éră aḑĭ suntŭ aci 16 clericĭ românĭ, din tótă diecesa, adecă Oradia, Lugosiu, Gerla şi archidiecesa Belgradu luĭ câte patru. Pe la 1777 eraŭ 52 de parochiĭ unite în diecesa Oradieĭ, şi preoţiĭ ceĭ învĕţaţĭ căpĕtaŭ pe anŭ câte 150 fl. din fondulŭ religionarŭ rom.-cat. Darabant mijloci atâta şi pentru ceĭ neînvĕţaţĭ, éră Samuil Vulcan câte 300 fl. pentru toţĭ.

Revisoratulŭ din Buda. Lângă consiliulŭ de locotenința Ungarieĭ, aflămŭ unŭ diregĕtorŭ sub titlu de revisoriŭ, saŭ censorŭ de cărţĭ. La începutŭ era aci revisorŭ numaĭ pentru revisuirea cărţilorŭ rom.-catolice, ca se nu intre vr'o doctrină rea în contra dogmelorŭ saŭ alte învĕţăturĭ false spre dauna catolicismuluĭ. In objectulŭ acesta, se află numaĭ articolulŭ de lege 26 din anulŭ dieteĭ din 179$^0/_1$. Şi acestŭ articolŭ creéză censorĭ de cărţĭ, numaĭ pentru cărţile reformaţilorŭ de ambele confe-

(97) George Şinkai, Chron. la an. 1604.
(98) Tim. Cip. Act. Fragm. pag. 122, 131, 144, Eud. Horm. l. c. pag. 194.
(99) T. Ciparĭŭ, l. c. p. 171 etc.

siuni. (100). Cu începutulŭ secoluluĭ acestuia, se creéză și revisorĭ pentru cărțile românescĭ gr.-catolice.

După datele de până acuma celŭ d'întâiŭ revisoriŭ a fostŭ Georgiu Șincai, care însușĭ ne spune : (101) «Samuil Vulcan, care atunci, adecă în 1803, când am mersŭ la Buda, era numaĭ vicariu.» Apoĭ adauge : «Eŭ însumĭ amŭ făcutŭ estrasele din tóte cărțile acele, maĭ nainte de a mĕ face diortositoriŭ în tipografia crăiéscă la an. 1804». (102). O epistolă a sa către Ion Lipsky încă arétă, că la an. 1804, a fostŭ corectorulŭ tipografieĭ. (103).

Alŭ doilea revisorŭ în anulŭ 1805, e Samuil Clain, consistorialulŭ episcopatuluĭ Făgărașŭ, (104) și elŭ móre în Buda la 13 Maiŭ 1806, în brațele luĭ Șincai. (105).

De acum treĭ anĭ Corneli era revisorŭ, dar' nevenindŭ la Buda, l'a substituitŭ Șincai, precum am arĕtatŭ în biografiă. La an. 1809. Petru Maioru a venitŭ de revisorŭ la Buda, și aci a rĕmasŭ pînă la mórtea sa in 1821. Aci va fi de lipsă, ca să revenimŭ la articolulŭ «tipografia din Buda» în tipografia universitățiĭ nu avea tiparŭ pentru cărțĭ românescĭ numaĭ de când cumpĕrase tipografia luĭ Novacoviciu. Acéstă cumpĕrătură Impĕratulŭ Francisc I-iŭ a întărit'o în 23 Iuniŭ 1805, dar fiind-că G. Sinkai în 1803 veni la Buda, și în în 1804 îlŭ aflămŭ ca revisorŭ, apoĭ trebue ca tipografia luĭ Novacovicĭ să se fiă împreunatŭ cu a universitățiĭ maĭ curêndŭ de timpulŭ întăririĭ cumpĕrăturiĭ.

Resultatele revisoratuluĭ. Instituțiunea acésta a fostŭ o binefacere pentru Românĭ fără ca să fiă avutŭ altŭ scopŭ, de câtŭ bisericescŭ gr. catolicŭ. Revisorulŭ era uniculŭ diregĕtorŭ românŭ la consiliulŭ de locotenință, denumitŭ uneorĭ ca celŭ persecutatŭ în diecesă, alte-orĭ dintre româniĭ ceĭ maĭ învĕțațĭ aĭ epoceĭ. Unŭ românŭ învĕțatŭ și cu simțimînte naționate și cu îndemnŭ la lucru, dóră nicĭ îșĭ putea dori o diregĕtoriă maĭ frumósă, pentru că aci avea bibliotecĭ, și tipografia univertitățiĭ 'ĭ era la îndemână, ca să facă multŭ pentru perfecționarea sa propriă și literatura română. Pentru Maioru ni documentéză acésta în gradŭ mare.

«Dar revisoratulŭ din Buda, a devenitŭ unŭ centru, unŭ focolariŭ pentru aceĭ tinerĭ, carĭ veniaŭ la Buda-Pești ca să studieze; a devenitŭ unŭ focolariŭ alŭ redeșteptăriĭ naționale pentru studiulŭ limbeĭ și alŭ istorieĭ, influențatŭ deosebĭ prin operele luĭ P. Maioru; și de unde lumina îșĭ revărsă razele sale și cătră poporŭ, a

(100) Libros.... sub inspectione seculiarum per ipsos co stituendorum ac consilio regio nominetenus referendorum censorum suae confessionis libere typis excudi facere etc.

(101) Chronica la an. 1449.

(102) Chronica la an. 1448.

(103) Epistola din 20 Septem. 1804.... actualis corrector typi valachici penes reg. typographiam universitatis pestanae.

(104) G. Sincai, Elem. ling. daccorum ; tipăritŭ în Buda la an. 1805. Enimvero ego et Samuel Clain; consistorialis episcopatus Fagarasiennis, et revisor librorum.

(105) Chronica la an. 1660.

devenitŭ o legătură spontaneă a studenţilorŭ dintre carĭ, unĭĭ în gradŭ maĭ mare orĭ maĭ micŭ se făcură literaţĭ, saŭ avură o rolă naţională în viaţa publică a Românilorŭ, precum şi dintre ceĭ maĭ vechĭ, Bojinca, Iorgovicĭ, Murgu, fraţiĭ Patriciu şi Genadiu Popescu (călugĕrĭ) Atanasiu Şandor şi Pavel Vasiciu. (106)

Corectura cărţilorŭ. In tipografia universităţiĭ se retipăriaŭ cărţĭ bisericescĭ, d. e. ciaslóve, psaltirĭ. Revisorulŭ nu avea dreptŭ ca să schimbe ceva, nicĭ unŭ cuvêntŭ. Aci se tipăriaŭ deosebĭ pentru Românĭĭ neuniţĭ din Ungaria şi Banatŭ, şi înainte de retipărire 'şĭ căpĕtaŭ blagoslovenia din Carlovĕţŭ. Cugetŭ că nu e făr' de interesŭ, de a aminti douĕ casurĭ, din punctulŭ de vedere alŭ corectureĭ cărţilorŭ. La anulŭ 1854 canonicululŭ Teodorŭ Aronŭ era revisorŭ şi translatorŭ (traducĕtorŭ de legĭ pe românesce) şi avêndŭ să călĕtorescă în Ardélŭ, mĕ substituĭ. Era tocmaĭ ciaslovulŭ la retipărire şi era timpulŭ când Românĭĭ începură de a înlocui cuvintele slavone de prin cărţile bisericescĭ. De probă în cóla primă strămutaiŭ numaĭ norodŭ şi blagoslovenie, punêndŭ poporŭ şi mărire, şi vĕdêndŭ că se tipări în pace mĕ apucaiŭ şi de alte corecturĭ, dar apoĭ veni directorulŭ tipografieĭ, şi mĕ opri spunêndu-mĭ că este poruncă aspră de la Vlădică, ca sa nu se strămute nimica. Aron reîntorcêndu-se a casă a căḑutŭ în perplesitate pentru îndrăsnéla mea.

La an. 1858 Iosif Romanŭ (aḑĭ profesorŭ de limbă şi literatură română la universitate) fiind revisorŭ şi translatorŭ maĭ încercase purisarea limbeĭ îngreunate în ciaslovŭ de multe cuvinte urîte şi-ĭ succese de a corege şi a retipări ciaslovulŭ întregŭ. Dar abia se petrecură câte-va esemplare până ce unĭĭ protopopĭ din Banatŭ şi făcură raportŭ la patriarchulŭ, care opri ediţiunea, ĕră directorulŭ tipografieĭ nimici peste 2000 de esemplare.

C. Ierarchia neunită din Ardélŭ.

Bunurile mitropolieĭ vechĭe. Mitropolia gr.-orientală din Belgradŭ, avea bunulŭ sĕŭ bisericescŭ numitŭ Lamcrămŭ, darŭ Ionŭ Sigismundŭ principele Ardéluluĭ (1559—1571) luă acéstă proprietate a mitropolieĭ orientale, pentru că mitropolitulŭ nu a vrutŭ să priméscă legea calvină (107). Atunci era mitropolitŭ Paulŭ Tordasi, şi anume de la anulŭ 1569. (108). Carele totŭ-de-odată a fostŭ scosŭ şi din scaunulŭ mitropolieĭ şi apoĭ atrecutŭ în România (109). Mitropolitulŭ Varlaamŭ în anulŭ 1690, a cumpĕratŭ nisce pămênturĭ, şi fênaţurĭ, şi le-a datŭ de moşiă pe

(106) Raportulŭ generalŭ din 1877, a-lŭ societăţiĭ Petru Maioru.

(107) Actele soboruluĭ biser. res. din Ardélŭ, Sibiiŭ 1850, pag. 12. Representaţiunile din epoca de la 1850, încóce pentru recăştigarea bunuluĭ, nu ajutară nimicŭ.

(108) Eud. Horm. Fragment zur G. der R. pag. 19.

(109) Nic. Popea, (vechia mitropoliă, pag. 71). la Samuil Clain. Paulus Tordos, episcopus valachorum, huic, datur calugeri episcopo domus in Lankerem qui calugerus, quod noluert amplecti sectam lutheranorum, dimisso episcopatu, abiit in Valachiam.

séma mitropolieĭ (110). Mitropolia neunită a Belgraduluĭ, avea darurĭ și bunurĭ de la Domnitorulŭ Românieĭ, anume Ionŭ Constantinŭ Brancoveanu în 15 Iunie an. 1700, a dăruitŭ părinteluĭ mitropolitŭ Atanasiu și sinoduluĭ mitropolitanŭ posesiunea în câmpulŭ Merișenilorŭ (111) din districtulŭ Argeșŭ în România, dară trecêndŭ mitropolitulŭ Atanasiu la unire, acele bunurĭ fură retrase pe la anulŭ 1715 (112).

La anulŭ 1675, sub mitropolitulŭ Sava, în Belgradŭ a fostŭ mŏnăstire de ritulŭ orientalŭ (113), dară împĕratulŭ Carolŭ alŭ VI-lea voindŭ ca se facă cetate în Belgradŭ, și fiindŭ-că zidulŭ venise prin mŏnăstire, ordonă ca preţulŭ eĭ să se plătéscă cu 13,000 fl., și să se deie altŭ locŭ în Maieriĭ Belgraduluĭ (114). La anulŭ 1700, încetândŭ mitropolia orientuluĭ, a încetatŭ și orĭ-ce avere a eĭ, în acéstă calitate.

Starea materială maĭ târdiŭ. Abea la anulŭ 1810 fiindŭ denumitŭ de episcopŭ în Sibiŭ, unŭ românŭ cu numele Vasiliu Moga s'a pututŭ începe ceva. Darŭ restaurata episcopiă neunită nu capĕtă dominiu de la statŭ, nicĭ ca și Sêrbiĭ, nicĭ ca și uniţiĭ. Impĕratulŭ a asemnatŭ episcopuluĭ 4000 fl. pe anŭ din fondulŭ sidoxialŭ, ĕră acésta s'a înființatŭ de la poporulŭ românescŭ plătindŭ fiă-care 5 cr. pe anŭ, adunându-se prin perceptoriĭ de dare, cu ocasiunea încasăriĭ altorŭ dărĭ de la respectiviĭ. Moga păstorindŭ 34 de anĭ, prin colecta în diecesă, a cumpĕratŭ casa episcopéscă în strada Cisnădieĭ în Sibiŭ, și la mórtea sa a lăsatŭ cleruluĭ încă o casă pe strada Erneĭ și unŭ capitalŭ de 27000 fl. (115).

Inceputŭ greŭ, câstigatŭ cu sudórea feţeĭ.

Scólele popurale neunite. După ce episcopia neunită din Ardélŭ, a fostŭ 83 de anĭ ca și vacantă, și a venitŭ episcopulŭ sêrbŭ, Gedeonŭ Nikititz, acesta la anulŭ 1784 a începutŭ de a fi activŭ pentru înaintarea crescereĭ religióse și deșteptarea poporuluĭ, și pentru acésta a cerutŭ ajutorulŭ statuluĭ. Impĕratulŭ Iosifŭ alŭ II-lea cu decretulŭ din 4 Martie anulŭ 1786, a ordonatŭ următórele în favórea scólelorŭ neunite.

(110) T. Cipariŭ pag. 216, Sinkai după Samuil Clain după o epistolă a mitropolituluĭ Varlaam, datată în 26 Juliŭ 1690.

(111) P. Maĭoru Ist. bis. pag. 148. Actele Soboruluĭ din Sibiiŭ 1860 pag. 62.

(112) Tim. Cipariu după Sam. Clain, Act. Frag. p. 91.

(113) Istoria înedită a luĭ P. Maĭoru, la Tim. Cipariu. Act. și Frag. pag. 145.

(114) L. C. pag. 138, după unŭ fragmentŭ istoricŭ de la Sam. Clain.

(115) Resoluţiunea din 26 Maiŭ 1880. Decret. gubernialŭ din 13 Aug. 1880. Andreiŭ Șaguna Ist. bis. II. pag. 193. Din cele 27,000 fl.—10,000 fl. fundaţiune de Stipendiĭ pentru tineriĭ carĭ învĕţă la școle maĭ inalte și se preoţescŭ; 15,222 fl. fundaţiune, pentru plătirea unuĭ advocaţ spre apĕrarea drepturilorŭ cleruluĭ, 4400 fl. într'o livadă pentru asesoriĭ consistorialĭ.

Sub Andreiŭ Șaguna, la 12 Martiŭ 1850, adunandu-se soborulŭ, s'a făcutŭ colectă și s'a adunatŭ 6000 fl. iară din diecesă 20,062 fl. și s'a cumpĕratŭ casa din strada măcelarilorŭ, unde șede mitropolitulŭ; și o casă cu grădină in suburbiulŭ Iosefin.

1. Ca şcólele cele *vechĭe*, să se pună în stare mai bună, şi încă altele noue, să se înfiinţeze în satele mai marĭ. 2-a ca cu distincţie să se trateze acele comunităţĭ, carĭ vorŭ avea să-şĭ facă şcóla. 3. In comitatele s. e. în alŭ Solnoculuĭ, unde poporulŭ este fórte săracŭ, aşa să-şĭ înfiinţeze şcólele, ca copiiĭ din mai multe sate să âmble la o şcólă. 4 Ca spesele trebuincĭóse să se acopere parte din colectă, parte din didactru, ce aŭ să plătéscă părinţiĭ scolarilorŭ şi unde acestea nu ajungŭ, acolo să se deplinéscă din fondulŭ studielorŭ ardelénŭ, ba şi din celŭ ungurescŭ. 5 Spre privighiărea şcólelorŭ s'a resolvatŭ unŭ directorŭ de şcólă, cu léfă de 400 fl. din fondulŭ ardelénŭ, şi totŭ-de-odată s'aŭ sistemisatŭ 25 de dascălĭ cu câte 50 fl. pe anŭ. Sub şcólele cele vechĭe, adecă de pe la anulŭ 1784, putemŭ dóră înţelege; numaĭ cele 4 scóle elementare ce se ertară neuniţilorŭ pe spesele lorŭ, astŭ-felŭ dară pe la 1786 aŭ pututŭ fi 29 de şcóle. (116).

Directorulŭ şcólelorŭ. Vĕdurămŭ mai susŭ înfiinţarea directoratuluĭ de şcólă directorulŭ celŭ d'întâiŭ a fostŭ Dimitrie Eustatievicĭ pe care episcopulŭ Nichititz l'a denumitŭ, şi apoĭ s'a presintatŭ guvernuluĭ spre întărire. Alŭ douilea a fostŭ Radu Tempianu, ĕră alŭ treilea a fostŭ Georgiu Haines, până în ḑilele episcopuluĭ Moga. Alŭ patrulea a fostŭ Moise Tulea, protopopulŭ Sibiuluĭ, tractuluĭ alŭ II-lea, ĕră inspecţiunea supremă şcolară a avut'o episcopulŭ, până la anulŭ 1838, când inspecţiunea supremă, prin ordonaţiune guvernială s'a încredinţatŭ episcopuluĭ catolicŭ. (117).

Teologia şi seminariulŭ. Prin resoluţiunea mai înaltă din 26 Maiŭ 1810, s'a ordonatŭ, ca din fondulŭ sidoxialŭ să se înfiinţeze seminariŭ, să se plătéscă lefile profesorilorŭ, şi să se întroducă mai multe şcóle normale, şi până când spre scopulŭ acesta se va aduna destulŭ în fondulŭ sidoxialŭ, până atuncĭ să se încaseze câte 5 cr. Pentru formarea profesorilorŭ harnicĭ la seminariŭ, să se trămită tinerĭ la univeritatea vienesă pe spesele acestuĭ fondŭ, pentru învĕţăfură şi esperienţă mai mare. Prin ordonaţiunea gubernială din 21 Dec. 1810, pentru teologiă s'a ordonatŭ, ca candidaţiĭ de preoţiă, se cunóscă datoriele omuluĭ către D-ḑeŭ, către mai marii şi aprópele lorŭ, se sciă câtŭ se scriă, şi se sciă catechismulŭ şi cele patru specii aritmetice, mai departe s'a cerutŭ de la candidaţĭ, ca nu numaĭ scólele normale, ci şi cele gramaticale să le fiă învĕţatŭ, şi să sciă limba unguréscă, ce e aşa de trebuincĭósă. (118).

(116) Eud. Hormusaki, Frag. zur G. der Rom. pag. 202, iar la pag, 214 ḑice, că pe la 1784 când neuniţilorŭ li se iértă a face 4 şcóle elementarie uniţiĭ aveaŭ 10 scóle poporale, şi una în Blaşiŭ, Andr. Şaguna Ist. bis. II. p 214, aduce drecretulŭ citatŭ.

(117) Andreiŭ Şaguna Ist. bis. pag. 213. Autorulŭ ḑice că nu se scie causa, pentru ce s'a casatŭ inspecţiunea naţională, — dóră ca să nu se facă progresŭ prea mare. La an. 1850 se afla peste 600 de şcóle poporale neunite.

(118) Andreiŭ Şaguna l. c. f. 214.! La soborulŭ din 1850 s'a otărîtŭ ca şcólele clericale până acum de 6. lunĭ, să se prefacă în institutŭ pedagogicŭ-teologicŭ, şi totŭ clerulŭ înainte

Petru Maioru despre teologiă și școlele neuniților. «Numindu-se Vasiliu Moga de episcopŭ în an. 1810, câtŭ de puțină putere avea episcopulŭ neuniților români din Ardélŭ, destulŭ se vede din instrucțiunea anumită (119), totuși dècă episcopulŭ acumă e românŭ și nu sêrbŭ, nu trecură încă duoĭ anĭ, de când s'a așeḑatŭ episcopŭ, și étă neuniții aŭ în Sibiu seminariŭ pentru clericiĭ lorŭ, și din mila împĕrătéscă e făcută renduélă, ca patru clericĭ neuniți din Ardélŭ se învețe teologia în Viena, carĭ întorcêndu-se a casă să fiă profesorĭ. Ĕră cu școlele cele de prin sate, neuniții până acuma întrecŭ pe uniții din Ardélŭ. Dèca românii ceĭ neuniți din Ardélŭ, în scurtă vreme aŭ procopsitŭ atâta, avêndŭ episcopŭ din sînulŭ lorŭ, ce nu arŭ puté nădăjdui Românii din Banatŭ, unde episcopiĭ neuniți suntŭ puternicĭ și clerulŭ cu frumóse privilegie, de arŭ avea episcopŭ românŭ din némulŭ lorŭ! (120)Eh! dară istoriculŭ nostru Maioru, nu-și aduce aminte, că bunulŭ Dallya, și privilegiele suntŭ date numaĭ sêrbilorŭ, și că episcopiĭ românĭ, nu avură folosŭ de ele, eĭ se susținŭ din convenție, o aruncătură pe poporŭ, ca și fondulŭ sidoxialŭ, și nicĭ atâta favóre aŭ, ca se o incaseze perceptoriĭ de dare. Mulți arhiereĭ din veniturile cele marĭ de bunurĭ dăruite nu lăsarâ nicĭ o urmă de însemnĕtate! Se ascultămŭ pe Petru Maioru ce ḑice către acestia:

«Și de vomŭ sta de a grăi după duhulŭ sobórelorŭ și a sânților părinți, Vlădica din veniturile cele Vlădicescĭ, nu are — după dreptate — maĭ multŭ fără câtŭ mănâncă și îmbracă cu cumpĕtŭ, ce prisosesce e totŭ a sĕracilorŭ, și maĭ vêrtosŭ a preoților celorŭ lipsiți; celŭ ce altmintrelea cheltuesce veniturile vlădicescĭ, séŭ și îmbogățese rudele cu ele *este furŭ și răpitorŭ.* (121).

Petru Maioru în relațiune cu Vasiliu Moga. Epistola ce a scris'o episcopulŭ V. Moga în Nov. 1814, către P. Maioru, în respectulŭ culturei cleruluĭ neunitŭ, încă ne dă unele orientărĭ; pentru acésta, lăsândŭ afară unele puține fără de interesŭ o estragŭ aci. «Iubita scrisóre a frățieĭ tale, din 5 Oct. a. c. amŭ primit'o în rêndulŭ cărților. De arŭ sta bine cu bună sémă de multŭ te-așĭ fi însciințatŭ, dară cu neplăcute lucrurĭ n'amŭ grăbitŭ. Eŭ nu capĕtŭ ortac să le luămŭ asupráne pe lângă suma care o poftescĭ, 3244 fl. ba nicĭ pe maĭ puțină, și de pe multe locurĭ în cotro amŭ împărțitŭ câte 11 darabe (din cărți) ca una să fiă a vînḑĕtoruluĭ, protopopiĭ mi-le trămitŭ înapoĭ cu relație, că nu le potŭ vinde, atâtŭ pentru vremile aceste serace de banĭ, câtŭ că pe unde suntŭ grecĭ, arŭ exîpăluĭ după firea lorŭ — maĭ alesŭ în partea Brașovuluĭ — căcĭ pórtă titula de autorŭ de legea frățieĭ tale, . . . și altele câte, care cu tóte ale lorŭ, nu le aprobăluescŭ. Dară surda, am

de hirotoniă să fiă datorĭ de a fi învĕțătorĭ; și institutulŭ atuncĭ se reorganisă cu cursŭ de 2 anĭ pentru preoți și de unŭ anŭ pentru învĕțătorĭ.

(119) Instrucțiunea din 21 Dec. 1880. Șaguna pag. 205.

(120) P. M. Ist. bis. pag. 136. Partea inedită, la T. Cip. Act. fragm. pag. 157.

(121) P. M. Ist. bis. p. 209.

făcutŭ pe preoţiĭ tinerĭ, să-şĭ ia căte una şi a casă să se înţelégă cu poporenii, ca să le plătéscă de la obşte şi prin anonimĭ aŭ fostŭ arĕtatŭ către c. gubernatorŭ că facŭ sîlă cu cărţile mele, ca se facŭ câştigŭ, şi sĕrăcescŭ preoţiĭ; amŭ respunsŭ cumŭ amŭ pututŭ . . . De escĭ tare lipsitŭ de banĭ, şi de nu aĭ pagubă de totŭ, eŭ cu ochiĭ închişĭ daŭ pe dênsele, adecă pe predicĭ, şi pe didachiĭ 2200 Rf. socotindŭ aci şi 200 fl. cheltuéla carauşieĭ si cele 500 fl. ce le-amŭ trămisŭ maĭ de nainte, şi adecă acum să-ţĭ maĭ trămitŭ 1500 Rf. şi să le ieşĭ din grije, apoĭ când se vorŭ trece, atunci se vorŭ trece de se vorŭ trece vre-odată. De nu se vorŭ trece nicĭ odată le voiŭ totŭ purta totŭ cu mine *din sălăşŭ în sălaşŭ*. Pănă acuma *în trĕĭ salaşe* le amŭ purtatŭ cu mine şi dintr'acestŭ alŭ treĭlea éră mĕ scotŭ, că clerulŭ nu are casă, şi *la a mea nu mĕ lasă să şedŭ.*

Iéră de te păgubescĭ tare în acestŭ chipŭ, eŭ voiŭ trage socotélă cu cărţile, şi câte nu se vorŭ afla, le voiŭ plăti tóte, după cum le-aĭ făcutŭ preţulŭ, şi cele ce se vorŭ afla, aŭ veĭ face altă dispositie despre dînsele, aŭ le voiŭ ţinea aci, şi când se vorŭ trece atunci veĭ căpĕta banĭ, dară aceea se nu se uĭte, că maĭ nicĭ una (carte) neîmbulzită (îmbiată cu sîla) nu s'a trecutŭ până acuma, şi nicĭ de aicea înainte, neîmbulzite nu se vorŭ trece şi *îmbulzirea e primejdióză şi la noĭ, la alţiĭ nicĭ că se cércă*. Gata spre slujbă. (122).

D. Tipografiele din Ardélŭ

Aflarea tipariuluĭ. Aflarea maestrieĭ de a tipări cărţĭ, adecă tipariuluĭ prin Ioan Guttenberg, fu mijlocului celŭ maĭ puternicŭ pentru cultura popórelorŭ.

Guttenberg (născutŭ la 1397, mortŭ la 1465) în an. 1435, în Strasburg a cercatŭ de a tipări cu litere cioplite în table de lemnŭ, în anulŭ 1445 cu litere mobile de lemnŭ, maĭ târdiŭ cu litere topite din plumbŭ, şi cartea cea d'întâiŭ s'a tipăritŭ la anulŭ 1457. Lucru naturalŭ, că tipariulŭ a contribuitŭ multŭ, şi la începutulŭ şi progresulŭ cultureĭ Românilorŭ. Trebuia să ne intereseze de a sci, că unde s'aŭ tipăritŭ primele cărţĭ românescĭ.

(122) Vorŭ fi în Sibiiŭ încă uniĭ, carĭ îşĭ vorŭ aduce aminte, că şi Şaguna dedea preoţilorŭ cărţĭ şi cu sila, saŭ să le cumpere, saŭ din banĭ de ajutorŭ se detrăgeaŭ preţulŭ lorŭ, —pentru că de şi magasinulŭ tipografieĭ era plinŭ, preoţiĭ de voiă bună nu se îmbulziaŭ să le cumpere. — Vorŭ fi şi carĭ sciŭ cum fu şi Şaguna denunţatu iară «pentru îmbulzéla de cărţĭ şi tragerea preţuluĭ din ajutorulŭ de statŭ de bună sémă, din partea îmbulzitilorŭ. Nu va fi sciutŭ proverbulŭ românescŭ : «Preotuluĭ totŭ să-ĭ daĭ, dar de la elŭ să nu laĭ.»

Insă aşa e câte o epocă, când vine câte unŭ luminătorŭ, şi se vede chĭămatŭ a lumina cu sila, pe acela, care e de lipsă să fiă luminatŭ, nu numaĭ pentru sine, ci şi pentru interesulŭ bisericeĭ, şi alŭ naţiunii.

Suntŭ uniĭ, carĭ spunŭ, că miţulŭ aşa e de prostŭ, în câtŭ şi dècă 'ĭ puni înainte blidulŭ cu lapte, nu scie să mânânce din elŭ; — iară dècă ĭlŭ apucĭ de grumazĭ, şi-ĭ bagĭ botulŭ în lapte, apoĭ te sgrabelă cu giarele.

Prima tipografiă în Braşovŭ. Saşiĭ din Ardélŭ, de când se mutară aci, ţinură legĕturĭ cu consângeniĭ lorŭ de prin Germania, nu numaĭ trămiţêndă tineriĭ ca să înveţe pe acolo, ci deosebĭ prin primirea reformaţiuniĭ, adecă doctrinelorŭ luĭ Lutherŭ, şi în acestŭ modŭ eĭ fondară primele tipografiĭ în Ardélŭ, şi anume cea din Braşovŭ, pe la 1500. (123).

In Moscva la an. 1855, s'a ţinutŭ esposiţiune de tipăriturele bisericescĭ slavone, şi în raportulŭ citatŭ în notă, se află, că aŭ fostŭ espuse şi cărţĭ tipărite în Moldo-Valachia, şi în Braşovŭ, ĕră cele tipărite aci, le pune pe la an. 1500, şi evangeliĭ şi psaltire, anume la an. 1529. Din relaţiune nu se póte constata că fost-aŭ acestea românescĭ séŭ slavonescĭ, destulŭ a constata, că s'a tipărită la an. 1529. Peste puţinŭ timpŭ, adecă la an. 1532 aflămŭ Mappa Ardéluluĭ, făcută prin Ioan Honter» (124) şi de aci trebuia se conchidemŭ, că tipografia luĭ în acestŭ anŭ a fostŭ adusă la o perfecţiune, dêcă s'a tipăritŭ şi Mappa. Şi trebuia se primimŭ, că tipografia a esistatŭ de maĭ mulţĭ anĭ.

Sasulŭ Franciscŭ Schuller de Libloy (125), şi Georgiu Bariţiu, după Sasulŭ Iosifŭ Trausch (126) punŭ fondarea tipografieĭ luĭ Ioanŭ Honterus la anulŭ 1533. Aci s'a începutŭ maĭ întâiŭ de a se tipări cărţĭ bisericescĭ, şi calendare românescĭ. Saşiĭ Luteranĭ fură ceĭ d'întâiŭ, carĭ provĕdură tipografia lorŭ cu litere germane, latine, apoĭ grecescĭ şi ciriliane, cu scopŭ precugetatŭ, de a scóte la lumină cărţĭ slavone şi românescĭ pentru de a străbate cu doctrinele reformaţiuniĭ la Sêrbĭ şi la Românĭ ; pentru ca popiĭ valachĭ să le citéscă şi să le înţelégă, căcĭ maĭ bine este a vorbi cincĭ vorbe pe care să le pricépă, de câtŭ 10,000 în limbă străină, pe care nu o pricepŭ. precum ḑiceaŭ eĭ. (127).

(123) In muzeulŭ din Budapesta se află : Neuer Anzeiger für Bibliographie, und Bibliotheken wissenschaft, von Dr. Julius Petzholdt, Jahrgang 1857. Dresden. Pag. 367. II. Die Ausstelung der Kirchen slawischen Drucke. Den Glanzpunkt der ganzen Ausstellung bilden die hierauf folgenden Erzeugnisse der sudslawischen Druckereien, der Montenegrinischen, Herzegowinischen, *Moldo-Valachischen*, Serbischen, u. s. w. Dann folgen die um 1500, zum Kronstadt in Siebenbürgen (Brassovo) erschinenen Evangelien der Psalter 1529.» In Budapesta la an. 1882, s'a făcutŭ esposiţiune de cărţĭ, şi în raportulŭ despre ea, fundarea tipografieĭ din Braşovŭ, rĕŭ se pune la an. 1534. Könyvkiallitás emlék, Budapest 1882. pag. 136. Az elsö maradandobb hatásu nyomda, a brassai volt, melyet a külföldi egyetemekröl Krakkóbol, Wurtenbergböl és Baselböl visszatért Honter János, az erdélyi szászok reformatora 1534 ben alapitott fel Brassóban.»

(124) Fabritszius Károly : Erdélynek Honter Ianos által készitett tèrképe 1532 böl. Értekezés a történeti tudom. kör. VII. Köny. V. 7-ik szam pag. 28.

(125) In Anzeiger citatŭ sub nota 1-a Schuler publica la pag, 9. Nachrichten in Siebenbürgen.

(126) Catichismulŭ calvinescŭ pag. 94 citat : Iosef Trausch. Magazin für Geschichte etc. Kronstadt p. 340—356.

(127) Cat. calv: pag. 95.

Cărțile românescĭ cele maĭ vechĭ tipărite în Brașovŭ suntŭ: 1. Consiliulŭ municipalŭ din Brașovŭ a pusŭ să se tipărescă românesce catechismulŭ luĭ Luther la an. 1559. 2. Catichismŭ la an. 1560. 3. Psaltirea de Coressi la anulŭ 1560 până la 1562. (128). 4. Patru evangeliĭ la an. 1562. 5. Calendarŭ românescŭ la an. 1569. 6. Psaltirea de Coressi la an. 1577. (129). 7. Tetrevangelŭ, la anulŭ 1580. 8. Pravila, 9. Telculŭ evangelielorŭ, 10. Evangelia cu telcŭ la an. 1580. (130).

A doua tipografiă în Sibiŭ. Aci s'a tipăritŭ învĕțătura crestinéscă la a. 1546.(131) și Ciaslovulŭ la anulŭ 1696. (132). La începutŭ tipografia din Sibiŭ a fostŭ așa anumită, Călĕtoria, dară tipografiă stabilită s'a începutŭ la an. 1575. (133).

A treia tipografiă în Sebeșŭ adecă Szaszsebes Mühlbach. La an. 1579, s'aŭ tipăritŭ aci Evangeliĭ, ĕră la an. 1580, ritualŭ de serbătorĭ, póte că numaĭ în limba slavonă (134). Peste unŭ seculŭ, în 1683 se tipăresce aci Sicriu de aurŭ, românesce (135).

A patra tipografiă în Orestia, séŭ Szásrváros, Bros. Aci s'a tipăritŭ la anulŭ 1581. Palia, douĕ cărțĭ a luĭ Moise (136). Aceste 4 eraŭ tipografiĭ săsescĭ.

A cincea tipografiă în Belgradŭ. Principele din țéră Ionŭ Sigismundŭ (1559 până

(128) Tim. Cipariu Crestomatia, Blașŭ 1858 pag. XIX. Andreiŭ Șaguna: Ist. bis. II. pag. 218. «Cazania, tipărită la Brașovŭ sub Genadie mitr. la an. 1560. Dar Eud. Hormuzachi Frag. zur geschichte der Rom. pag. 19. pune pe Genadie la an. 1580.

(129) P. Hajdeŭ edițiunea din 1881 Bucurescĭ.

(130) Tim. Ciparĭŭ, loc. cit. și G. Barițiŭ, Catechismulŭ calvinescŭ, pag. 94. Din aceste douĕ combinate.

(131) După Fóia pentru an. 1847, p. 52. Warhaftige Zeitung aus der ungerlandt, und Turckei (Ardélŭ) ins deudschlandt geschriben aus dem latein in deudsche sprach verdolmech, 1596 . . . Sie (walachen) lesen S. Pauls Episteln und die Evengelia nicht in Irer, sonder in einer frombden Sprach, welche auch jre gelerten nicht verstehen . . . . Der catichismus ist gebracht in walachische sprach, und in Cebin, welcheș in den sechzischen stedten die Haupstadt in Siebenbürgen gedruckt mit retzischen Buchstaben; Telegrafulŭ românŭ No. 23 din 1880.

(132) Tim. Cipariu Crestomatia pag. XXI.

(133) Könyvkiállitási emlék, Budapest 1882 pag. 145. Wandertypographie.—Vándornyomdas

(133) Anzeigerul citatŭ în nota 1-a continuare: Die Evangelien 1579 und das Fest-ritual 1380, aus Mühlbach (Sászsebes) in Siebenburgen. Fiindŭ-că în literatura nóstră nu se amintescŭ, și furĕ trămise la esposițiunea din Moscva, combinŭ că eraŭ în limba slavonă. In interesulŭ literatureĭ din România, continuezŭ raportulŭ. Eines der beiden alleinigen bis jetzt bekannt gevordenen Esemplare des Gebet-buches (Molitva slav.) welches in der walachischen stadt Dolgopol (Câmpu-lungŭ) nicht weit von der Grenze Siebenburgens 1625. Von dem aus Kiew dorthin gekommenen Buchdruker Timotheus Alesandrovies waer heraugegeben wurde, zwei Drucke aus dem Kloster Deli (Dél) în der Valachei nämlich ein Missale 1646 und eine übersetzung von Thomas Kempis Buch: De imitatione Christi 1648; Ein Blumen-Triod 1649 zu Tergowitz in der Walachei gedrucht.

(135) Tim. Cipariu Crestomatia pag. XIX.

(136) Tim. Cip. l. r. p. XXI. Esemplariulŭ din seminariulŭ rom.-cat. din Belgrad a fostŭ de vĕdutŭ în esposițiunea din 1882, în Budapesta. In prolog se amintesce mitropolitulŭ Mihaiŭ

la 1571) fiindŭ câştigatŭ pentru confesiunea unitară, la an. 1567, chiamă pe tipografulŭ Rafael Hoffholzer din Debricin, şi fondéză în Belgradŭ o tipografiă. Principele Stefanŭ Bathori (1571—1579) fiindŭ rom.-catolicu emite ordinaţiune, prin care a restrînsŭ tipărirea de cărţi, şi a încetatŭ tipografia. Gabriel Bethlen, (1613—1629) a ridicatŭ o tipografiă nouă la anulŭ 1619 şi acésta a fostŭ a curţii principale, dară tipografia acésta, la anulŭ 1658 fu nimicită prin hordele turcesĭ. (137).

Georgiu Şincaiŭ în cronică, la an. 1645, ḑice : sub Georgiu Rakoczy I-iŭ anulŭ (1630—1648) s'a tipăritŭ la Belgradŭ, catichismutŭ calvinescŭ tradusŭ pe română éră la an. 1651. (Georgiu Rakoczy alŭ II-lea 1648 – 1657). Psaltirea şi testamentulŭ noŭ. La an. 1657 ḑice, că principele Michaiŭ Apafi (1661—1690) în 14 Iunie 1674, însărcinéză pe superitendentulŭ Gasparŭ Tisabecsi se caute unde este saŭ arŭ putea să fiă tipografia românéscă, care a făcut'o principele Rakoczy. La an. 1679 principele Apafi a poruncitŭ ca să se céră socotélă de la mitropolitulŭ Sava alŭ II-lea despre veniturile tipografieĭ. Fiindŭ-că cea maĭ vechiă carte românéscă tipărită în Belgradŭ e Cazania din Braşovŭ, retipărită la an. 1641 în Belgradŭ, se constatéză, că Georgiu Rakoczy I, a fondatŭ tipografia românéscă dară care s'a predatŭ sub îngrijirea mitropolituluĭ, căci numaĭ în acestŭ modŭ se putea cere socotélă despre veniturile eĭ. Aci s'a continuatŭ tipărirea cărţilorŭ românescĭ până la 1702.

Cărţile românescĭ tipărite în Belgradŭ suntŭ : 1. Evagelia cu telcŭ saŭ cazania de la Braşovŭ (din 1580) ediţiunea a doua la an. 1641. Catichismulŭ calvinescŭ ediţiunea primă, 1642. 3. Noulŭ testamentŭ 1648. 4. Psaltirea 1651. 5. Catichismulŭ calvinescŭ ediţia a doua 1656. 6. Cărare pe scurtŭ spre fapte bune 1685. 7. Ciasloveţŭ 1686. 8 Rânduéla diaconstvelorŭ 1687. 9. Molitvelnicŭ 1689. 10 Povestea la 40 de mucenicĭ 1639. 11. Kiriakodromionŭ, séŭ evangelie învĕţătóre, 1699. 12 catichismŭ românescŭ 1702. (138).

Acuma întâlnimŭ o epocă în care a încetatŭ tipărirea cărţilorŭ românescĭ în Belgradŭ, de câţĭ-va anĭ domnesce sceptrulŭ Austrieĭ în Ardélŭ, şi ce s'a întâmplatŭ cu tipografia principilorŭ ardelenĭ?

Tipografia sub epispopulŭ Atanasiu. După mórtea episcopuluĭ (se pune la 1714) împĕratulŭ Carolŭ alŭ VI-lea s'a apucatŭ de zidirea cetăţiĭ Belgraduluĭ, şi a rânduitŭ, ca episcopieĭ să ĭ dea 13,000 fl. şi să ĭ mute reşedinţa, care pica tocmaĭ pe unde era să vină şanţurile cetăţiĭ. Baniĭ aceştia, s'aŭ făcutŭ mere pere prin

Tordosi; până ce în Frag. der G. der Rom. pag. 18 Eud. Hurmuzaki pune pe Paul Tordosi la an. 1569—1580. In Könyvkiállitási emlék pag. 148. Palia se însemna «Roman-bibliaforditas.»

(137) Könyvkiállitási emlék, Budapest 1882, pag. 142. G. Barițiu Catichismulŭ calvinescŭ pagina 100.

(138) Crestomatia p. XXI.

Ștefanŭ Ișvanovicĭ din țéra Românéscă, care pe acea vreme *era epitropulŭ tipografieĭ episcopescĭ*, (139). Aci e întrebarea, că óre fost-a acésta tipografiă nouă și românéscă, de s'a numitŭ episcopéscă, saŭ a fostŭ parte cu litere cirile, din tipografia principilorŭ ardelenĭ?

Tipografiă în Blașŭ. Scimŭ că la 1747, gătindu-se mănăstirea și cele de lipsă în Blașŭ, reședința episcopéscă se stabili aci. Din timpulŭ episcopuluĭ Aronŭ, aflămŭ, că pe la 1769, literele tipografieĭ s'aŭ pusŭ în rêndŭ de unŭ preotŭ din Valachia; se cumpĕră din Sibiŭ, téscŭ, și se *începu* tipografia sub conducerea tipografuluĭ Sandu din Moldova, și se tipărescŭ unele patenturĭ pentru țĕra sêrbéscă, și maĭ multe cărțĭ bisericescĭ, și apoĭ Aronŭ a datŭ tipografia acésta de zestre unorŭ institute. (140). Din aceea, că Aronŭ a dat'o de zestre, trebue să deducemŭ că tipografia a fostŭ a luĭ, séŭ dară numaĭ întregindŭ pe acea vechiă de sub Atanasiu și cumpĕrândŭ téscŭ a devenitŭ a luĭ.

Tipografĭ din România. Când se tipărește a doua edițiune din Evangelia din Brașovŭ, la an. 1641, în Belgradŭ aci aflămŭ pe tipografulŭ popa Dobre din România (141). Maĭ susŭ, către 1714, aflămŭ pe Ștefanŭ Ișvanoviciŭ, éră în Belgradŭ și pe la 1760, pe tipografulŭ Sandu din Moldova. Aflândŭ, că în România, prima carte și anume Pravila mică, s'a tipăritŭ în Govora la an 1640, éră în Moldova prima carte fu cazania de la Iașĭ din 1643, ne mirămŭ de tipografulŭ românŭ la an. 1641 în Belgradŭ.

De la an. 1700, până a începutŭ tipografia luĭ Aronŭ, se vede a fi fostŭ lipsă de cărțĭ bisericescĭ, și atuncĭ acelea s'aŭ adusŭ din România, căcĭ altŭ cum rescriptulŭ din 1745, nu arŭ fi opritŭ aducerea cărțilorŭ bisericescĭ din România (142). Dară acésta póte fi în legătură și cu acea împrejurare, că M. Terezia în timpulŭ acesta fondă o tipografiă slavonă și românéscă în Viena, și din regulamentulŭ illiricŭ vedemŭ, că tóte cărțile trebuiaŭ cumpĕrate din Viena.

E. Limba Românéscă

Limba slavică în bisericele românescĭ. E sciutŭ, că până către mijloculŭ secoluluĭ alŭ 16-lea în bisericele românescĭ din Ardélŭ (precum și în alte părțĭ) domnia limba slavénă și cărțile btsericescĭ eraŭ tipărite în acésta. Nu se ține de tema mea de aci, că sa cautŭ causele introduceriĭ limbeĭ slavone, ci se cerc împrejurările scóteriĭ eĭ din bisericele române. După aflarea arteĭ tipografice, și după transportarea eĭ și în orașele săsescĭ din Ardélŭ, cărțile bisericescĭ tipărite maĭ curândŭ eraŭ slavone, precum amŭ arĕtatŭ psaltirea din Brașovŭ la an. 1529.

(139) Acta Frag. 89.
(140) Tim. Cip. Act. și Frag. p. 109.
(141) Tim. Cip. Crestomatia p. XXI.
(142) Fragm. zur G. der Rom. Eur. Hurmusachi, pag. 132.

Primele cărți românesci. E constatatŭ dar, că Catichismulŭ tipăritŭ în Sibiiŭ la anulŭ 1546, fu întâia carte tipărită românesce; că catichismulŭ luĭ Luter tradusŭ pe românesce, și tiparitŭ în Brașovŭ la an. 1559 fu a doua carte românéscă. Acumŭ urméză Palia din Orĕstie la an. 1581 și astŭ-felŭ primele cărți românescĭ aŭ eșitŭ din tipografiele săsescĭ, și abia la an. 1641, s'a tipăritŭ în Belgrad, Cazania saŭ Evangelia cu telcŭ de la Brașovŭ. Sașiĭ aveaŭ de cugetŭ să căștige pe românĭ pentru Luteranismŭ, și Georgiŭ Bariț̦iŭ ḑice despre încercările lorŭ : «Nu dămŭ de urmă în istoriă, că sașiĭ arŭ fi încercatŭ și forța ca să introducă doctrinele luterane la Românĭ, ci eĭ aŭ operatŭ maĭ multŭ numaĭ prin mijlóce spirituale, prin tipariŭ, discusiunĭ, și corespondințe cu membri clerului, și cu alț̦ĭ cărturarĭ de aĭ Românilorŭ (143).

Introducerea oficiósă a limbeĭ române în biserică. Principele din Belgradŭ, și calviniĭ mergeaŭ maĭ departe, eĭ voiaŭ adică să sugrume biserica orientală, și pe românĭ să-ĭ trécă la calvinismŭ; pentru acésta și mijloculŭ lorŭ primŭ a fostŭ, a tipări cărț̦ĭ în limba românéscă, cărea o pricepe clerulŭ dar a băga în cărț̦ile românescĭ doctrine calvinescĭ, că dedându-se lumea română cu de aceste, în casulŭ trecerĭĭ la calvinismŭ să nu i se pară o săritură mare.

Principele Georgiŭ Rakoczy I. în 10 Decembre 1643 emite decretŭ cătră mitropolitulŭ)Simon Simonovitz și în acela demandă : «Tóte funcț̦iunile de serviciŭ Dumneḑeescŭ și cele afară de biserică, predicele, și instrucț̦iunea, învĕț̦ătura credinț̦eĭ, trebue, și potŭ fi totŭ-d'auna numaĭ în limba românéscă! (144).

Să auḑimŭ pe Georgiŭ Șincai despre acestŭ evenimentŭ fórte mare pentru noĭ: Georgiŭ Raloczy I-iŭ neputêndŭ pe românĭ de a'ĭ abate altmintrelea de la credința lorŭ cea adevĕrată, li s'aŭ tipăritŭ cărț̦ĭ pline de eresŭ calvinescŭ, și a poruncitŭ, archiereilorŭ dimpreună și preoț̦ilorŭ, ca cărț̦ile acelea să le citéscă și să le învețe înaintea poporuluĭ. Intre acele cea maĭ înveninată și plină de otravă a fostŭ catechismulŭ celŭ calvinescŭ, întorsŭ pe românià (145) Apoĭ maĭ departe: Veḑĭ cumŭ se serviaŭ calviniĭ se amăgéscă pe românĭĭ de la credința cea adevĕrată. Ci prin acésta numaĭ atâtŭ a făcutŭ, că românĭĭ aŭ lepădatŭ limba cea slavonéscă din mijloculŭ lorŭ și iarăș̦ĭ s'aŭ întorsŭ la limba cea părintéscă; barem de s'arŭ fi întors saŭ s'arŭ întórce și la literile cele părintescĭ! (146).

Nu putemŭ de a nu repeț̦i aci cuvintele luĭ Georgiu Bariț̦iu : «Noĭ aflămŭ celŭ maĭ mare meritŭ a luĭ Luther în faptă, că elŭ a învĕț̦atŭ pe naț̦iunea sa, și prin aceea, — pe alte popóre — ca fiă-care să róge pe D-ḑeŭ în limba sa, prin urmare, să învețe carte în limba națională, și așa să o cultive, ĕră cultivând'o

(143) G. B. Catichismulŭ calvinescŭ pag. 101.
(144) Eud. Horm. Fragm. der G. d. R. p. 11. Damas-Bojinca, Resp. Desgur. p. 79.
(145) Șincai, Chron. la an. 1645.
(146) Șincai, Chron. la an. 1652.

să 'şĭ immulţéscă fiă-care poporŭ productele literaturei sale». (147). Totŭ rĕulŭ 'şĭ are şi partea sa bună: reformaţiunea ne rupe o parte din biserică şi din poporŭ, dară prin întroducerea limbeĭ, pe cea-l'altă parte o trezi din letargiă.

Limba de cultură şi oficiósă a ţĕreĭ. In şcólele maĭ înalte, şi în oficiele publice a le Ungarieĭ, domnia limba latină. Iosifŭ alŭ II-lea făcu încercare de germanisare, şi acésta a aţîţatŭ spiritulŭ naţionalităţiĭ maghiare, căcĭ viéţa popórelor e în spiritulŭ lorŭ, acolo unde 'lŭ apeşĭ, se trezesce şi resuflă. Decĭ maghiariĭ, cum se vĕdură scăpaţĭ de Iosifŭ alŭ II-lea, se cugetară ca să scape nu numaĭ de limba germană, ci şi de acea latină, care ca limbă mórtă şi străină, înnăduşi spiritulŭ naţionalŭ. Pentru acésta, sub Leopoldŭ alŭ II-lea, dieta Ungarieĭ din 1790/1 aduce articululŭ din lege 15 despre crescerea tinerimeĭ, şi emite o comisiune regnicolară pentru lucrarea unuĭ elaboratŭ, care se stabileze sistema de principiele generale pentru crescerea naţională a tinerimeĭ, adică maghiare, şi a tutulorŭ popórelorŭ, înţelegêndŭ naţionalitatea politică maghiară.

Articulŭ de lege 16, din acea dietă, şi dispune, că pentru administrarea de orĭ-ce cause, să nu se întroducă limbă străină, ci ca limba maghiară se progreseze maĭ bine, şi să se cultiveze în gimnasiĭ, academiĭ, şi universitatea maghiară, să se aplice profesorĭ specialĭ pentru limba maghiară, şi să se înveţe şi perfecţioneze.

In dieta din 1836, s'a adusŭ articolulŭ de lege 3, despre limba maghiară, şi aci se ordinézĕ. «Ediţiunea legilorŭ în limba maghiară e textŭ originalŭ. Procesele se potŭ începe şi continua în limba maghiară înnaintea tableĭ regescĭ. In institutulŭ preparandialŭ şi teologicŭ românescŭ din Aradŭ, Majestatea Sa se va îngriji pentru fondarea uneĭ catedre de limba maghiară.

Dieta din 1840, prin articolulŭ alŭ 6-lea din lege a mersŭ şi maĭ departe: «Şi acolo, unde predica nu se ţine ungurésce, matriculele se pórtă în limba maghiară Ĕră de preoţĭ predicatorĭ, capelanĭ şi ajutorĭ — fără deosebire de religiune — să potŭ aplica numaĭ aceea, carĭ sciŭ ungurésce.

Art. 2 din 1844, dispune : Limba dieteĭ, e numaĭ unguréscă. Limba de propunere în scóle, e unguréscă.

Literile latine. Audĭrămŭ pe Şincaiŭ bucurându-se că Româniĭ s'aŭ întorsŭ la limba părintéscă, şi dorindŭ că baremŭ de s'arŭ întórce şi la literele cele părintescĭ. Şi P. M. a avutŭ dorulŭ de a se întroduce literele în limba românéscă : Ba scriindŭ românesce cu slove latinescĭ, limpede se vede, că limba românéscă e limba cea vechĭă a poporuluĭ prea strălucitilorŭ Romanĭ. Acéstă mărire, uni dintre sêrbĭ şi dintre grecĭ pismuind'o Românilorŭ, sub stemetulŭ legeĭ (religiuneĭ) şi astădĭ se batŭ de a spăria pe Românĭ, ca să nu se întórcă la strămoşescile lorŭ litere, ci să se ţină ca şi Sêrbiĭ şi Rusiĭ, de cele chiriliane. (148)

(147) G. Barţiŭ. Catichismŭ calvinescŭ. pag. 87.
(148) P. M. Ist. despre inc. Rom. p. 334.

Disertaţiunile lui P. Maioru. P. M. la capĕtulŭ istorieĭ politice a adaus aceste disertaţiunĭ despre limba românéscă :

Pentru începutulŭ limbeĭ românescĭ pag. 302.

Pentru literatura cea vechiă a românilorŭ p. 334.

a) Româniĭ maĭ de multŭ a întrebuiaţatŭ literile latinescĭ.

b) Româniĭ ceĭ dincóce de Dunăre în suta a 15-a aŭ lepădatŭ slovele latinescĭ, şi aŭ primitŭ cele chiriliane.

c) Asemenea adevĕruluĭ este, că românii în suta a 4-a, aŭ lepădatŭ slovele latinescĭ.

d) Româniĭ din Ardélŭ aŭ începutŭ întâiŭ a scóte din biserică limba cea slovenéscă şi aŭ băgatŭ iară pe cea românéscă pag. 332.

RESPUNSULŬ DOMNULUĬ V. A. URECHIA

LA DISCURSULŬ DE RECEPȚIUNE ALŬ D. Dr. MARIENESCU.

Sunt prea puține dile, de cândŭ aț̆ĭ bine-voitŭ a'mĭ da plăcuta sarcină, să întâmpinŭ la pragulŭ acesteĭ incinte, pre noulŭ nostru colegŭ, d-lŭ d-rŭ Marienescu. Distrasŭ cu lucrările dilnice ale secretariatuluĭ, maĭ multŭ de cătŭ modestŭ, d-le d-rŭ Marienescu, este mănunchiulŭ de florĭ, ce amŭ pututŭ culege, spre a'ț̆ĭ dice, cumŭ voesce inima : *bine eștĭ venitŭ !*

Și nu maĭ puținŭ voĭ mărturisi, că nicĭ-odată maĭ multŭ decât astă-dĭ unŭ recipiendariŭ n'a adusŭ o temă îndemnătóre la lănțuite și bogate cugetărĭ, dătătóre de calde simțirĭ. Cu graiulŭ adâncŭ alŭ cărturariuluĭ și cu ne-amuțita vorbire a inimeĭ, domnia ta, d-le Marienescu aĭ inviatŭ unŭ momentŭ, în mijloculŭ acesteĭ încinte, o mare umbră și aĭ pusŭ sub ochiĭ noștriĭ tabelulŭ unuĭ semi-secolŭ alŭ națiuneĭ române, luminatŭ de neînserata lumină, a aceluĭ bărbat, care s'a numit Petru Major. Te-amŭ ascultatŭ, d-le Marienescu, și chiar acolo unde domniata aĭ pusŭ, intenționatŭ, tăcerea în locŭlŭ graiurilorŭ, inima nóstră multe aŭ înțelesŭ, iar eŭ destule—de mĕ începea timpulŭ, — puteamŭ ecsauri pentru rĕspunsulŭ meŭ. Apoĭ, cândŭ așa de avută și prețiósă este cuvêntarea domnieĭ tale de astă-dĭ, care va fi rĕspunderea condeiuluĭ meŭ uscatŭ de gândurĭ, cândŭ fiă-cine scie, că rĕspunsulŭ ce-ț̆ĭ datorezŭ, nu are să se ocupe numaĭ de Petru Major, ci și de simpatica domnieĭ tale personalitate și se rememoreze măcarŭ o parte din îmmulțitele și variele lucrărĭ, carĭ 'ț̆ĭ-aŭ asiguratŭ maĭ de demultŭ nume bunŭ la națiunea română și stima conluptătorilorŭ la cultura eĭ.

Bine aĭ înțelesŭ, d-le Marienescu, acea vorbă a învĕțatuluĭ nostru

colegŭ, d-lŭ G. Barițiu, că «cine va face biografia unuĭ bărbatŭ ca Petru Major, va face însă-șĭ istoria poporuluĭ românŭ din patria aceluĭ bărbat,» care, după altă calificare a regretatuluĭ Papiu Ilarian, fost-a unulŭ dintre apostoliĭ ceĭ maĭ iluștri aĭ *Românismuluĭ*. Fericitulŭ Petru Major, cumŭ îlŭ numia nemuritorulŭ Heliade, — a fostŭ într'adevĕrŭ acelŭ strălucitŭ representantŭ alŭ nu numaĭ a cincĭ ₫ecĭ de anĭ din viața națională a românilorŭ din locŭlŭ nașterei sale, ci a unuĭ întregŭ poporŭ românescŭ, orĭ unde ar fi fostŭ elŭ rĕspânditŭ de mâna sórteĭ vitrege.

Petru Major este, pe lângă tóte acestea, și apogeulŭ uneĭ strĕvechĭ, aprópe biseculare direcțiunĭ de cultură, căcĭ și pre elŭ orĭ-cine póte să'lŭ afle în fruntea acelorŭ șiruri de bărbațĭ, carĭ aŭ luatŭ a mână pèna de scriitorŭ, nu din poftă de laudă, ci ca să nu se înece în noianulŭ uĭtăreĭ și alŭ nesciinței anĭĭ ceĭ trecuțĭ aĭ némuluĭ românescŭ.

Ceea-ce caracteriséză, o șcițĭ maĭ bine ca mine, d-lorŭ colegĭ, mișcarea nóstră literară, încă de la origina eĭ, este idea *românității*, este o deșteptată consciință a *Românismuluĭ*, a *națiunalității*.

Acela-șĭ lucru 'l-a spusŭ Imperatorulŭ Ioanițiŭ, scaunuluĭ papale, cândŭ îĭ scria : «redduxit nos ad memoriam patriae et sanguinis.» —Acela-șĭ lucru 'l-aŭ proclamatŭ primiĭ noștrĭ istoricĭ, carĭ aŭ luatŭ a mână pèna de scriitorŭ împinșĭ de *patriotismŭ*. Și ce manifestațiune maĭ gloriósă a acesteĭ direcțiunĭ, de cât iubirea și zelulŭ, cu care toțĭ scriitoriĭ noștri ceĭ întâĭ susținură romanitatea némuluĭ nostru? Acéstă teză preferită, eĭ o susținură, cu mândriă, chiar la curtea polonă, în limbă străină și de sigurŭ cu neplăcerea aceleĭ curțĭ, care n'arŭ fi fostŭ nerecunoscĕtóre scriitorilorŭ, carĭ din contră arŭ fi cercatŭ să probeze înrudirea originelorŭ slave cu ale Românilorŭ. Amintiți-vĕ, d-lor colegĭ, câtŭ de departe era împinsŭ acestŭ sentimentŭ alŭ romanității, de óre-ce se scriaŭ vorbele : «*Carte românéscă*,» ca titlulŭ unorŭ cărțĭ cu totulŭ speciale, bunăóră, pe codice de legĭ, numaĭ și numaĭ ca titlulŭ de cea maĭ înaltă recomandațiune.

Dar cândŭ aĭ arĕtatŭ, d-le Marienescu, cumŭ că în adevĕrŭ, Petru Major a fostŭ culminanța patriotismuluĭ românŭ și ce mare înrîurire

aŭ avutŭ operele luĭ asupra deșteptăreĭ aceluĭ sentimentŭ în poporulŭ românŭ, n'aĭ statŭ în cumpănă, la îndoință : Ore spune-ni veĭ acésta ? Patriotismulŭ !....

Aveaĭ, d-le Marienescu, sub condeiŭ o temă nu ușure de susținutŭ în secululŭ nostru de *umanitarismŭ*. Se póte găsi cine să'ți spună, d-le Marienescu, că acestŭ sentimentŭ pe care 'lŭ laudĭ în Major, n'avea în trecutŭ nicĭ nume, de óre-ce nu e întrodusŭ în dicționarulŭ Academieĭ Francese de câtŭ de la 1672 ; ți s'arŭ fi pututŭ aminti că Voltaire a dis, criticândŭ patriotismulŭ, că «il est triste que souvent pour être bon patriote, on soit l'ennemi du reste des hommes» (1) și că Rousseau, care așa de rĕŭ se înțelegea cu Voltaire în cele maĭ multe, era cu elŭ de acordŭ, că «tout patriote est dur aux étrangers ; ils ne sont qu'hommes; ils ne sont rien à ses yeux.» (Emile). D-ta aĭ preferitŭ să ne arĕți pe Petru Major omŭ alŭ uneĭ alte societățĭ de catŭ acea francesă premergĕtóre revoluțiuneĭ celeĭ marĭ.

Dar atuncĭ, care e mijloculŭ socialŭ de la care Petru Major a primitŭ acele sante înrîuriri, carĭ apoĭ, le practică și elŭ asupra națiuneĭ române? Ne-aĭ spusŭ, d-le Marienescu, cu o abundanță de documinte, parte chiar nouĕ de totŭ, pentru care Academia 'ți este recunoscĕtóre, ne-aĭ făcutŭ istoria educațiuneĭ luĭ Petru Major, dar, ca simplu omagiŭ alŭ meŭ la conclusiunile d-tale, permite'mĭ să mĕ întrebŭ : óre mijloculŭ socialŭ, óre școla Germană în care a crescutŭ maĭ întâĭ, aŭ contribuitŭ a da luĭ Petru Major direcțiunea patriotismuluĭ ?

Să facemŭ puținŭ istoria acestuĭ sentimentŭ în Germania.

Pe cândŭ în Franța fierbea revoluțiunea cea mare, pe cândŭ se luptaŭ pentru drepturile *omuluĭ* și consciința de sine, pe atuncĭ în Germania, domnitorŭ și poporŭ, învĕțațĭ, filosofĭ poețĭ, toțĭ așteptaŭ, plinĭ de temere, dincóce de Rinŭ, mersulŭ lucrurilorŭ. Déca Goethe, îșĭ întorcea cu totulŭ fața de la cele ce se petrecĕŭ peste Rin, și'și căuta refugiŭ în solitudinea lucrărilorŭ sciinței orĭ poeticeĭ, ca și cândŭ arŭ fi voitŭ să arĕte prin acésta, că nu le privia cu stăruință, să nege

(1) Dictionnaire philosophique. Vorba : *Patrie.*

chiar esistința lorŭ, pre Schillerŭ căruia nu 'i scăpa din atențiune importanța mișcăriĭ din Franța, îlŭ neliniștiaŭ escesurile revoluțiuneĭ într'atâta, în cătŭ elŭ în cele din urmă nu aștepta multŭ de la ea. În «*Cântecul clopotuluĭ*» Schillerŭ dete tabelulŭ revoluțiuniĭ. Iar poporulŭ germanŭ, care ca tóte popórele se razimă de ordinarŭ pe părerile celorŭ carĭ i le șciŭ insinua, urma inconsciŭ opiniunile conducĕtorilorŭ sĕĭ intelectualĭ. De altmintrelea domnitoriĭ și ministriĭ lorŭ germanĭ făceaŭ totulŭ ca la urechia poporuluĭ genermanŭ să nu ajungă șciriĭ de cătŭ de escesele, de partea cea rea a revoluțiuneĭ.

Nu în călimarea acesteĭ direcțiunĭ intelectuale germană a putut să 'și móie Petru Major condeiulŭ sĕŭ de patriotŭ.

Dar cată se recunóșcemŭ, că istoria patriotismuluĭ germanŭ nu se opri la acea periodă negativă, cu începutulŭ secoluluĭ al XIX-lea. Când Napoleon I cuceri tótă Germania, când domnitoriĭ germanĭ stetĕŭ în jurulŭ luĭ ca nișce servitorĭ, cu vorba lingușindu-lŭ și blăstemându-lŭ în taĭna tăcută a inimeĭ; atuncĭ acești domnitorĭ înțeleseră, că ar putea să se sprijine pe poporŭ contra luĭ Napoleon, și decĭ începură a se raporta la iubirea de patriă și a chiăma pre popóre la luptă contra străinuluĭ, neamicŭ comunŭ lorŭ. Atuncĭ pentru prima óră germanulŭ căpĕtă noțiunea, că elŭ aparține uneĭ patriĭ marĭ, căcĭ până atuncĭ politica și administrațiunea statuluĭ fuseseră esclusivŭ tréba regilorŭ și a domnitorilorŭ, peste 30 la numĕrŭ. Esistaŭ Bavarezĭ, Sacsonĭ, Prusienĭ, Würtembergienĭ, Austriacĭ, etc. dar nu *Germanĭ!*

Pe timpulŭ resbeluluĭ de liberare de sub Francesĭ ajunse idea de iubire către patriă la deplină desvoltare. Intusiasmulŭ era mare. Curgea tinerimea din tóte părțile spre a se înrola de bună voiă în armată, și meseriașiĭ îșĭ părăsiaŭ atelierele și eșĭaŭ la taběră; țĕraniĭ îșĭ schimbaŭ plugulŭ pe armă și temeile și fetele, remase la căminulŭ lorŭ, adunaŭ și daŭ celŭ din urmă banŭ în sprijinulŭ iubițilorŭ lorŭ din taběră. Ómeniĭ de talentŭ eraŭ propagatoriĭ intusiasmuluĭ patrioticŭ. *Fichte*, cu tot *Eul* sĕŭ celŭ omnidevorantŭ, scria epistolele sale către națiunea germană, în care dedea unŭ întregŭ sistemŭ de educațiune pe baza *patriotismuluĭ*. Vorba nóstră «un poporŭ are sórta ce o merită» născu din vorbele luĭ Fichte, că «unŭ poporŭ care sufere a-

frontulŭ de a fi subjugatŭ unuĭ neamicŭ, meritá acéstá înjosire, chiarŭ din causa slăbiciuneĭ sale.»

Atuncĭ E. M. Arndt cânta patria germană, în care coprindea tóte ţĕrile locuite de germanĭ şi rĕspundea, după fiă-care provinciă: «O, nu! O, nu! O, nu! Patria sa trebue să fiă mare!»

Atuncĭ o femeie, Carolina de Wolfmann, în 1813, scrise intusiastice versurĭ, apelurĭ la apĕrarea patrieĭ.

Acelaşĭ sentimentŭ caldŭ fu celebratŭ de Theodorŭ Körner, acelŭ june poetŭ bine dotatŭ, şi cu péna şi cu fapta, murindŭ pentru liberarea patrieĭ în alŭ douĕ-decĭ şi doilea anŭ alŭ vieţeĭ.

Şi Friederick scrise sonete contra neamiculuĭ.

Se părea decĭ, că numaĭ o tendinţă, unŭ sentimentŭ şi unŭ cugetŭ anima tótă Germania. Se dicea chiar, că o-dată rĕpusŭ neamiculŭ, se va face o alianţă a tuturorŭ seminţiilorŭ germane şi vorŭ avea unŭ guvernŭ cum aŭ o limbă!

Eŭ aşĭ fi gata a atribui acesteĭ direcţiunĭ de spiritŭ multă înrîurire asupra inimeĭ luĭ Petru Majorŭ, décă n'aşĭ sci, că acéstă direcţiune de spiritŭ dură însă prea puţinŭ, ca să fiă străbătutŭ până departe, in munţiĭ Ardéluluĭ. Dupe ce neamiculŭ germanilorŭ fu rĕpusŭ, capetele coronate, cărora le plăcuse agitaţiunea patriotică, ba chiar o aţiţaseră pentru că le era de folosŭ propriŭ, se grăbiră a lucra la adormirea eĭ..... Eĭ! sentimentulŭ patriotismuluĭ putea deveni supă răcĭosŭ şi a se întórce în contra principilorŭ, pe viitorŭ! Decĭ cu Alexandru I alŭ Rusieĭ, pe care 'lŭ îngrozia orĭ-ce mişcare, chiarŭ şi cea maĭ dréptă, cumŭ fu a grecilor de la 1821, se gândiră să facă o alianţă, care să pună capĕtŭ *ereĭ patriotismuluĭ bolnăvicĭosŭ. Sânta alianţă* se subsemnă de Rusia, Austria şi Prusia, sub pretecstŭ de a împedeca resbelele pe lume şi de a stabili şi definde pacea Europeĭ. Poporulŭ, care crede totŭ, credu şi într'o pace eternă sub protectoratulŭ a treĭ tiranĭ! Curêndŭ însă se arĕtă adevĕratulŭ scopŭ alŭ acesteĭ alianţe: orĭ-ce idee maĭ liberală, orĭ-ce tendinţă către o *adevĕrată patriă*, începu să fiă oprimată. Patriotismulŭ se calificá de *demagogiă*, junimeĭ prusiane 'ĭ fu interdisă frequentarea universităţilorŭ Iena şi Tübingen şi societăţile de studinţĭ fură disolvate. Profesoriĭ

fură priveghiați în cursurile lorŭ de către *curatorĭ*. *Arndt* fu destituitŭ din profesoratulŭ sĕŭ de la Universitate, hârtiile luĭ confiscate și elŭ întemnițatŭ. Profesorulŭ de Welte 'șĭ perdu și elŭ funcțiunea din causa uneĭ simple epistole de consolațiune către mama luĭ Sand. Părintele gimnasticeĭ Fr. L. Iahn, celŭ care lucra să dee patrieĭ fiĭ voĭnicĭ, și care se luptă însușĭ în șirurile luĭ Lützow în contra Francesilor ., la 1819, fu arestațŭ ca trădătorŭ de patriă și ținutŭ la închisóre 7 anĭ! Poporuluĭ i se rădică dreptulŭ de a se ocupa de *patriă*. Acésta redeveni tréba principilorŭ și a miniștrilorŭ lorŭ!...

Iată a treia periodă a istorieĭ patriotismuluĭ germanŭ, după timpulŭ luĭ Petru Major. Acéstă direcțiune duse spiritulŭ germanŭ la aserțiunea, de maĭ dăunădĭ, că «Patriotismulŭ este invențiunea stulților» orĭ că «Patriotismulŭ este celŭ maĭ puținŭ costătorŭ modŭ de mândriă națională, căcĭ arétă în acelŭ care 'lŭ practică, lipsa de calități individuale. Cine posede superiorități personale însemnate va recunósce maĭ bine erorile proprieĭ sale națiunĭ, pentru că tot-d'auna le are înaintea ochilorŭ. Insă orĭ-ce miserabilŭ, care nu posede nimica pe lume de care să pótă fi mândru, se agață de celŭ din urmă mijlocŭ : suntŭ mândri de națiunea din care din întêmplare facŭ parte! Aci se oprescŭ și sunt gata a apĕra tóte erorile și nebuniile, carĭ le posedă ea. (Parerga Vol. I, pag. 381). (1)

Contimporanŭ alŭ primelorŭ perióde ale patriotismuluĭ germanŭ, cine, repetŭ, póte nega influințile primite de Petru Majorŭ? Și cu tóte aceste, așa cumŭ bine ne-aĭ arĕtatŭ, d-le Marienescu, manifestarea patriotismuluĭ luĭ Petru Majorŭ, nu ne amintește aprópe nimica din așa disulŭ patriotismŭ germanŭ, nicĭ din oscilațiunile acestuĭ sentimentŭ în Franța orĭ întréga Europă centrală. Umanitarismulŭ luĭ Voltaire, alŭ luĭ Fenelonŭ, care dicea că «j'aime mieux ma famille que moi, ma patrie que ma famille, et l'univers que ma patrie,» ca și umanitarismulŭ catolicŭ alŭ luĭ Bernardin de St. Pierre, care

(1) *Umanitarismulŭ* póte caracteriséză liter. germană și din altă causă. In Evulŭ mediŭ germaniĭ aŭ căutat se creeze unŭ noŭ imperiŭ romanŭ și să perpetueze unŭ simulacru de *monarchiă universală*. Apoĭ o monarchiă universală, ca și o republică universală nu póte să se bazeze de câtŭ pe *umanitarismŭ*, pe cosmopolitismŭ.

esclamă: «Qui ne se subordonne à sa patrie, sa patrie au genre humain, et le genre humain à Dieu, n'a pas connu les lois de la politique;» nu, acest umanitarismŭ nu a scăpatŭ Franța amenințată de oștirĭ străine, ci sentimentulŭ *patriotismuluĭ* esaltatŭ în *discuțiĭ* carĭ merseră la otare contra neamiculuĭ.

Totŭ ast-felŭ Germania a fostŭ salvată de Arndt, arĕtând departe, departe fruntariile patrieĭ germana și Börne, acelŭ Voltaire germanŭ scriindŭ în epistolele sale, că «mie nu 'mĭ-ajunge nicĭ unŭ orașŭ ca patriá, nicĭ o parte óre-care din țĕră, nicĭ o provinciă, ci numaĭ patria cea mare și întrégă 'mĭ ajunge, care să întinde până unde și limba eĭ»; (1) orĭ că «amorulŭ de patriă este pentru cetățénŭ, ceea ce amorulŭ de familiá este pentru tată». Nu s'a mântuitŭ Germania de neamicĭ cu aplicațiunea doctrineĭ luĭ Goëthe: Über all sind sie zu haus.... Wo wir uns der samen freuen, sind wir jeder Sorge los. (Welt Meissers II. III. L. II. C.).

Totŭ așa Germania s'a făcutŭ nu cu aplicarea aserțiuneĭ moderneĭ teoriĭ, că «Amorulŭ de patriă este o virtute fórte echivocă, pentru că spiritulŭ strimtŭ, prejudețulŭ, vanitatea și egoismulŭ îlŭ consti tuescŭ.» (2)

Chiarŭ décă sub influința proprieĭ nóstre educațiunĭ amŭ fi în clinațĭ spre acelŭ *umanitarismŭ*, noĭ nu putemŭ de cătŭ sĕ te aprobămŭ, D-le Marienescu, cândŭ subliniezĭ, în biografia luĭ Petru Majorŭ, ce putinte rezortŭ alŭ viețeĭ fu pentru elŭ *patriotismulŭ*. Se póte că — cum dice Quinet în L'Esprit-nouveau, — astă-dĭ *on siffle le patriotisme : ce que l'on sait le mieux c'est compter!* (Beranger. Poete de Cour); Da convenimŭ, dar nu pentru Petru Majorŭ, că patriotismulŭ în sufletele vulgare, nu și în cele marĭ, *n'est guère que le sentiment de son bien être et la crainte de le voir troubler* (Dalambert. Apologie de l'Etude); noĭ ênsă suntemŭ de aceea școlă, care dicea, prin cuvêntarea colorată și minunată a colegului nostru, D-lŭ Maiorescu, că «drumurĭ de ferŭ, băncĭ etc. sunt cestiunĭ brute, materiale, dar simțulŭ de onóre naționalŭ, simțulŭ moralŭ, este celŭ maĭ presusŭ de orĭ-ce. Cine nu le are

(1).—Börne.—Epistole din Paris No. 74.
(2).—Șopenhauer.—Parerga V. 2 pag. 371 —Vedi Shakespeare. Heinrich VI. I. Act. III.

pe acestea nu va înainta țera luĭ.» (Rĕspunsŭ la discursulŭ pentru D-lŭ Mavrogheni.)

Petru Majorŭ, dis-am, a primitŭ de sigurŭ influință din șirulŭ de desvoltare a ideeĭ patrieĭ la contimporaniĭ sĕĭ (1), dar aci este locŭlŭ să afirmămŭ, că Petru Majorŭ nu a iubitŭ patria nicĭ după mintea zburdalnică a francesuluĭ, nicĭ după aceea supusă la voia domnitoruluĭ, a germanuluĭ. Elŭ a fostŭ și a rĕmasŭ sub o influință propriă românéscă, sub străvechia direcțiune de care vorbirămŭ la începutŭ, direcțiune nicĭ umanitară, nicĭ bolnavŭ orŭ interesatŭ sentimentală, ci curatŭ numaĭ *română*. Vaĭ! nu ideea de patriă putea să sfințéscă inima luĭ, nu dorulŭ de patriă, căcĭ Petru Majorŭ nu avea una, politice vorbindŭ: a luĭ nu este și astă-dĭ în mânĭ stréine? Dară noțiunea de *patria* la Majorŭ fu înlocuită de una și maĭ putinte, de aceea de *Neamŭ Românŭ*, alŭ cărui membru îlŭ născuse D-dĕŭ.

Petru Majorŭ fu marele luptătorŭ alŭ *ideeĭ, alŭ curentuluĭ românŭ*. În secolulŭ alŭ XVIII-lea eraŭ negrești doue curente de cultură. Primulŭ este prin Grecĭ, saŭ celŭ puținŭ prin limba Gréca; al doilea este curentulŭ, care avut-a obârșiă în letopisețulŭ dișŭ moldovenescŭ și alte «izvóde ale nóstre» cumŭ le numește Ureche. Eŭ nu potŭ, nu trebue să negŭ, la acéstă ocasiune, că orĭ câtŭ de fatale aŭ fostŭ pentru România domniile fanarioțilorŭ, curentulŭ de cultură gréca a avutŭ și elŭ influințe salutare, către finea secoluluĭ XVIII și cu începutulŭ celuĭ alŭ XIX-lea. Dècă Europa occidentală a primitŭ influințe de la invĕțațiĭ grecĭ, după spargerea Bizanțiuluĭ de Mahomed, putemŭ noĭ nega influințele erudițiuneĭ grece, începêndŭ nu numaĭ cu primulŭ domnŭ fanariotŭ Nicolae Mavrocordatŭ, ci chiarŭ cu secolulŭ alŭ XVI-lea? În acestŭ secolŭ aflămŭ scriindŭ grecește pe uniĭ românĭ, bună-óră ca Gherasimŭ Vlahos, autorulŭ unuĭ dic-

(1).—Că influențile curentelorŭ din Europa în patria română aŭ esistatŭ, a cercatŭ să probeze boerimea moldovénă, încă în 1804, când prin o anafora către Domnitorŭ, acuza opositiunea liberală din Moldova, că este sub influința revoluțiuneĭ francese. (Uricarulŭ de Codrescu. Partea III; pag. 57)

Esistă doue acte din 1804 carĭ «facŭ pomenirea arĕtătóre de un cugetŭ a nesupunerei franțuzescĭ, cutezândŭ a dice și către stăpânire cuvinte de îngrozire.»

ționarŭ în 4 limbĭ, publicatŭ la Veneția în 1659 (1). Dară maĭ cu sémă de la Duca, și apoĭ dela Cantemirŭ și Brâncoveanu este mare înrîurirea curentuluĭ de cultură grécă între românĭ. Insușĭ Cantemirŭ, acelŭ mare, nemuritorŭ representantŭ alŭ curentuluĭ de *cultură românéscă*, s'a adăpatŭ adâncŭ la sorgintele greciel. Invĕțătoriĭ luĭ, Iacomie grămăticulŭ, Melege filosofŭ și episcopŭ, Ieremia Cacavela, C. Ilie Miniatu, ambasadorele luĭ Cantemirŭ la curtea Austrieĭ (Rangabe, pag. 57), furĕ dintre grecĭ distinșĭ, destulŭ de mulțĭ la numĕrŭ, de carĭ ne vorbește însușĭ Cantemirŭ în istoria sa. (Vedĭ Rangabe. Histoire littéraire de la Grèce moderne I pag. 37). De sigurŭ că e ridicolă aserțiunea luĭ Rangabe, care dice, că «Démétrius Cantemir lui même était phanariote de caste.» (pag. 14 Historie liter. de la Grèce.); dară adevérulŭ este, că sub Cantemirŭ, și maĭ alesŭ sub Brâncovénu, se tipărescŭ la 30 de opere în limba grécă, fiă cu ajutorulŭ domnilorŭ românĭ, fiă numaĭ dedicate lorŭ (vedĭ N. N. 71—112 din catalogulŭ luĭ Vreto.)

Da, este ridicolă afirmațiunea luĭ Rangabe că fanarioțiĭ, ajunșĭ domnĭ la Românĭ, semĕnaŭ «à pleines mains les bienfaits de l'ordre et de la civilisation dans les pays sur lesquels l'aurore ne s'était pas encore levée.» (pag. 51 Hist. lit. de la Grèce.) Dară, cine póte să nu pufnéscă de rîsŭ citindŭ în acelașŭ Rangabe, (pag. 51) că, între alte bunătățĭ minunate cu carĭ grecĭ fericiră pe românĭ, «ils relevèrent la condition du peuple, et ils y répandirent l'instruction, ayant été les premiers inventeurs des lettres pour écrire la langue du pays,... et à la doter d'une gramaire!».. Însă, âncă odată, esagerările și minciunile grecești la o parte, cine va nega esistința aceluĭ puternicŭ curentŭ grecŭ curgêndŭ chiarŭ și paralelŭ cu acelŭ altŭ scumpŭ rîŭ alŭ culturel române proprie, care, de la Iacob metropolitulŭ, la metropolitulŭ Veniaminŭ Costache în Moldova și la Lazărŭ, în București, duce știre lumeĭ, în vorbe din ce în ce maĭ mîndru grăitóre, despre renașcerea limbeĭ și culturel române.

Iacob Mitropolitulŭ,— de care Toader sin Andreĭ Diaconulŭ scrie,

(1) In 1683 la Veneția s'a publicatŭ și o istoriă a Ungro-Valahieĭ până la domnia luĭ Gavrilŭ V. V. de Mateĭ de Pogoniani, din Epirŭ, metropolitan de Nigra.

pe marginea manuscriptului, slavŭ donatŭ Academiei de d-lŭ Sturdza, că «să se ştie de cândŭ s'a *prostitŭ* mitropolitulŭ Iacob, în ḑilele prea luminatului domnŭ Iónŭ Teodorŭ V. V. şi a datŭ cârja prea osfinţitului mitropolitŭ Gavril, Vletu 7278 februarie 25» ; Iacob Stamati *prostitulŭ* adică *mazilitulŭ* luĭ Iónŭ Teodor, a însemnatŭ mult în istoria direcţiunei *de cultură românéscă*. *Andreĭ Wolf* (1) pag. 276 ne-a datŭ cunoşcinţă despre mişcarea literară provocată de acelŭ prelatŭ ilustru, aşa de puţinĭ anĭ după ce principele de Ligne descrie Curtea Moldavă şi societetea înaltă iaşană atâtŭ de grecite, în epistolele sale de pe ţĕrmiĭ Prutuluĭ, chiar pe cândŭ unŭ Nicolae Lazăr imprima Περι γραφὴ τῆς Βλαχίας, tipăritŭ în 1789 de Dumitru tipografulŭ. Acéstă mişcare literară românéscă, da, se resimte de influinţa celeĭ greceşcĭ, dară este o ḑilnică protestare şi luptă a naţiuneĭ contra înstreinăriĭ sale. Se póte ca scrierile române, ca Istoria Troadeĭ, Istoria împĕratuluĭ Vasile Makedonianulŭ, a luĭ Leon Vodă prea-înţeleptulŭ, a luĭ Xenofont etc. (Veḑĭ manuscriptulŭ cu aceste istoriĭ donatŭ de mine Academieĭ) să amintéscă încă influinţele grece, darŭ a devĕrulŭ este, că în curêndŭ, de la simple traduceriĭ din greceşce în româneşce, vomŭ începe a avea cărţĭ originale româneşcĭ şi aşa direcţiunea cultureĭ naţionale va rumpe digurile în carĭ îĭ strîmtase cursulŭ domnia fanarioţilorŭ. Sub mitropolitulŭ Veniaminŭ şi G. Lazărŭ la româniĭ cis-carpatinĭ, şi sub unŭ Petru Major, unŭ Samuelŭ Miculŭ, unŭ Cichindelŭ, la ceĭ transcarpatinĭ, pîrîéşulŭ celŭ cristalinŭ alŭ limbeĭ naţionale, devine rîulŭ mărеţŭ!

Da, Petru Major, Iacob Stamati, Miculŭ, Cichindelŭ, suntŭ premergĕtoriĭ luĭ Tudorŭ Vladimirescu. Nu se póte explica revoluţiunea slugeruluĭ Tudorŭ, de la 1821, de câtŭ prin istoria direcţiuneĭ de cultură naţională. Vomŭ afirma chiar, că aceea mişcare de la 1821 a fostŭ în specialŭ pregătită de scrierile bărbaţilorŭ de peste munţĭ, de unŭ Petru Major. Căcĭ nu este contestabilă influinţa acestuĭ «*bărbatŭ alŭ cultureĭ naţionale*», cumŭ îlŭ numeşcĭ, d-le Marienescu, asupra deşteptăreĭ românilorŭ cis-carpatinĭ. Aŭ Iacobŭ Stamati,

(1) Beschreibung des Fürstemthumes Moldau-Sibiu.

după ce era elŭ însuși Ardelénŭ, nu aŭ adusŭ de la dascălii școleĭ din Temișóra sĕmênță bună de învĕțătură? Aŭ frumósele cunoșcinți pedagogice ale aceluĭ nemuritorŭ mitropolitŭ (vedĭ Uricarulŭ) nu le-a culesŭ elŭ din relațiunile, corespondințele cu Ardélulŭ, póte chiarŭ cu însuși Petru Major? S'a scrisŭ că libertatea, că democrația, aŭ venitŭ în Europa în coletele de bumbacŭ din America; putemŭ proba asemenea că comunicațiunile de ideĭ, prin cărți, între românii de dincóce și ceĭ de dincolo de munți, se făcură și ele prin schimbulŭ comercialŭ. Cu lădile de Brașovŭ și coletele de lipscăniă trecute prin Ardélŭ spre a intra în Bucureșcĭ și Iașĭ, ne veniră Bucóvele și Alexăndriile, dară și noile scrierĭ române și românizătóre ale Cichindelilorŭ, Samuel Micilorŭ și maĭ alesŭ Petru Majorilorŭ.

*

Așa dară, bine și dreptŭ ne arĕtașĭ, d-le Marienescu, pe Petru Major, ca pe conducĕtorulŭ supremŭ alŭ ideieĭ naționale. Aci însă o întrebare: Urmărindŭ acéstă direcțiune, Petru Major, căḑut-a elŭ în adevĕrŭ în acele grave erorĭ, maĭ alesŭ ca istoricŭ, carĭ aŭ îndemnatŭ pe Roesler (pag. 68) să ḑică că istoriciĭ noștri românĭ nu suntŭ *de câtŭ scriitorĭ de patriotismŭ?*

Diverse suntŭ erorile ce i se impută, principala este însă ace cândŭ susține, ca teză, că *Dacii toți până la unulŭ aŭ perit și că noĭ Românii nu avemŭ în vinele nóstre de câtŭ purŭ sânge latinŭ și nu fiă cumŭ ci de curați Casași*, adică cetățenĭ romanĭ!

Da, să recunóștemŭ că aci arŭ fi o scădere pentru gloria istoriculuĭ, dĕcă în conclusiunile luĭ n'arŭ strĕluci curatŭ și atrăgĕtorŭ sigiliulŭ convingereĭ sincere, ci s'arŭ vĕdi, că a fostŭ numaĭ unŭ mijlocŭ de prostéscă îngânfare și nu maĭ alesŭ un mijlocŭ de apĕrare în lupta sa anevoiósă cu Gazeta literară din Viena de la 1815—1816.

Însă, d-lorŭ membri, chiarŭ dĕcă s'arŭ proba că patriotismulŭ a întunecatŭ adevĕrulŭ în mintea luĭ Petru Major, în acéstă teză, óre s'arŭ putea numi mulți istoricĭ și din ceĭ maĭ marĭ moderni, de la orĭ ce poporŭ, carĭ să nu fiă scrisŭ tendințiosŭ operile lorŭ, tendință fiă tăĭnuită fiă fățișă? Bine facŭ ceĭ carĭ îndémnă pre isto-

ricĭ să scrie «*sine studio et ira*», dară de-ce să ni să céră nouĕ maĭ întâĭ, Românilorŭ, de a face acésta? Șciț după ultima carte publicată de unŭ june scriitor plin de talentŭ, dècă veciniĭ noștri profită de orĭ ce recunóșcere sinceră de erorĭ naționale ale vre-unuia din scriitorŭ noștri, spre a face din ea unŭ izvorŭ de acuzărĭ nouĕ contra Românilorŭ! Idealulŭ este ceea ce toțĭ dorimŭ, idealŭ este istoria, este șciința adevĕrată; iarŭ idealulŭ în practică, vaĭ! — se înscrie mereŭ la pasivulŭ națiuneĭ române!

Nu acésta voit-a Petru Major și de aceea, — cumŭ ḍicĭ, d-le Marienescu, — până a nu se face bine ḍiua, elŭ 'șĭ a aprisŭ făclia la foculŭ patriotismuluĭ, și cu ea a pornitŭ spre conducerea nóstră, scriindŭ acea istoriă pentru «începutulŭ Românilor» care, după cumŭ ḍice Eliad, avea să fiă toiagulŭ luĭ Moise despicândŭ înainte calea propășireĭ Românilorŭ.

*

Dară dècă Petru Major, cu făclia vieței naționale ce a primitŭ de la predecesoriĭ alergătorĭ aĭ cultureĭ, aŭ luminatŭ jumĕtatea ultimă a secoluluĭ alŭ XVIII-lea și maĭ alesŭ primiĭ 21 de anĭ aĭ secoluluĭ alŭ XIX-lea, nu cum-va ideea națională s'a stinsŭ cu mórtea luĭ?

Nu, ci ea a luatŭ o manifestare maĭ complectă și, póte, maĭ neînvincibilă. De unde până la Petru Major arma de defindere a originilorŭ Românilorŭ era istoria și póte adese adevĕrulŭ istoricŭ turmentatŭ, de 40 de anĭ încóce demonstrarea originilorŭ nóstre latine a fostŭ cerută de la studiĭ etnografice din multiple direcțiunĭ. Da, cu murĭ nalțĭ și nerĕpușĭ a împrejuratŭ ideea romanității, șcóla luĭ Lazărŭ din Bucureșcĭ și aceea a luĭ Veniaminŭ din Iașĭ; dară strălucită tu victoria latinității nóstre, nu prin schingiuirea limbeĭ române de a respinge, ca elementŭ strĕinŭ, o bogată culegere de vorbe strĕine, ce ne eraŭ încă indispensabile spre a nu muri cugetarea lipsită de vehiculă, ci prin aprofundarea producerilorŭ intime ale geniuluĭ poporuluĭ. Alexandri a făcut maĭ mult pentru a proba latinitatea nóstră, colectândŭ doĭnele, horele, baladele țĕranuluĭ românŭ,

de câtŭ tóte certele nóstre asupra purismuluĭ limbeĭ, asupra cuvintelorŭ slave-turco-maghiare !

Apoĭ, după cum altă dată Ardélulŭ a condusŭ direcțiunea culturei române, așa la vocea magistrală a luĭ Alexandri, bărbațiĭ deșteptĭ aĭ Ardéluluĭ aŭ prinsŭ mâna la muncă alăturĭ cu elŭ, și iată-ne toțĭ intrațĭ în sĕnătósa direcțiune a culturei naționale !

D-ta, d-le Marienescu, aĭ fost și eștĭ peste munțĭ în fruntea acelorŭ conluptătorĭ aĭ luĭ Alexandri. D-ta aĭ înțelesŭ, că a studia datinele, obiceiurile, deprinderile, înclinările, până și eresurile, prejudețele poporuluĭ, este a face cea maĭ temeĭnică etnografiă, și te-aĭ pusŭ pe lucru, de acumŭ 20 de anĭ trecuțĭ. Recolta d-tale este cunoscută, ea este frumósă, ea face titlurile d-tale de prima mână, la onorurile ḑileĭ de adĭ.

Născutŭ la 1830, pe pragulŭ de renașcere alŭ Românieĭ, d-ta aĭ complectatŭ pe Alexandri în lucrarea sa, dècă nu 'mĭ permite modestia d-tale să ḑic, cum o rază se adaogă la alta, apoĭ, după espresiunea poetuluĭ: «ca douĭ ochĭ într'o lumină.» Baladele și colindele ce aĭ publicatŭ între anĭ 1859 — 1867, 'țĭ-a arĕtatŭ, d-le Marienescu, trecutulŭ poporuluĭ românŭ. Înse d-ta aĭ voitŭ ca acestŭ poporŭ să nu se glorifice numaĭ cu trecutulŭ luĭ, și de aceea te-aĭ ocupat de cultura luĭ viitóre și aĭ servit'o prin frumósa d-tale publicațiune din 1858, cu titlulŭ: «Invĕțătorulŭ poporuluĭ.» D-ta aĭ învĕțatŭ poporulŭ să aștepte salvarea luĭ din continuarea meserieĭ plugărieĭ, din dedarea luĭ la comerciŭ, la industriă. Și totŭ-d'o-dată l'aĭ învĕțatŭ pre acestŭ poporŭ să 'șĭ ş̦cie și istoria trecutuluĭ, prin acelŭ bunŭ manualŭ scolasticŭ, care avu onóre să fiă datŭ afară din ş̦cólele de peste munțĭ, prin porunca regimuluĭ de acolo, în 1876. Nepricepuțiĭ! nu cu înlăturarea de cărțĭ vorŭ stinge ideea națională, care va persiste câtŭ va bate pe lume o inimă română! Nepricepuțiĭ! vorŭ să iezéscă océnulŭ!

Nu voiŭ să înregistrezŭ aicea alte lucrărĭ ale d-tale, cari aștéptă numaĭ publicarea, și din care unele maĭ erĭ le-a cunoscutŭ Academia, ca *Novacele*, cântecele luĭ Novacŭ și ale fiuluĭ sĕŭ Gruia, Colecțiunile de farmece — descântece, Doĭnele, Horele din noŭ culese,

Mitologia Daco-Românéscă etc. Să trăeşcĭ, d-le Marienescu, ca să le veḑĭ în mâna publiculuĭ, care ca aḑĭ şi atuncĭ te va saluta cu acea dragoste desinteresată, ce numaĭ în *colectivităţile umane* întâlneşce individele, care se ridică prin minte pe d'asupra capetelorŭ comunuluĭ!

Eŭ din parte-mĭ mărturisescŭ,că aşteptŭ cu viă nerăbdare, dintre tóte operele d-tale, Mitologia şi acea cu titlulŭ: Provinciile române, opŭ juridic — materiă în care eştĭ prea competentŭ, cum te arètă şi gradulŭ ce aĭ de d-rŭ în drepturĭ şi jude superiorŭ alŭ Curţeĭ apelative din Pesta, şi totŭ o dată opŭ istoricŭ despre starea românilorŭ în Dacia în primiĭ secolĭ.

Dară încă o-dată, Academia n'a avutŭ lipsă de publicarea tuturorŭ acestorŭ lucrărĭ; labórea d-tale de 23 de anĭ în ogorulŭ culturеĭ naţionale a îndemnat'o să 'ţĭ deschidă porţile acesteĭ incinte.

Representantŭ alŭ doïneĭ şi baladeĭ Ardelene, păşesce salutatŭ de noĭ toţĭ colegiĭ d-tale! Culege şi maĭ departe, onorate colegŭ, acele scumpe graiurĭ ale inimeĭ române, şi cu numele luĭ Petre Majorŭ aminteşce, celorŭ ce nu iubescŭ şcóla luĭ, şcóla patriotismuluĭ, acele vorbe ale mareluĭ Stuart Mil, când ḑice, că «în ḑioa chiarŭ cândŭ religiunea ar fi să înceteze, numaĭ amorulŭ de patriă arŭ putea fi pusŭ în loculŭ eĭ, ca să nu se sdruncine societatea din fundamentele eĭ! (Die Gegenwart No. 48—74. Les ésprits religieux posthumes, de Iohn Sfuart Mil,... par Karl Blind). Cu Henri Martin, strigă-ne: «să nu ne lăsămŭ a fi invadaţĭ de învĕţămintele leşinătóre ale unuĭ cosmopolitismŭ care disolvă popórele!» Attachons nous invinciblement á cette idée sainte de la patrie qui est au dessus de toutes les conceptions de notre esprit, qui impose à tous un commun devoir, qui fortifie les âmes les plus simples, comme les plus hautes intelligences! — *(Siècle*, 25 Maĭ 1875. Discursŭ la înaugurarea statueĭ luĭ Manin).

VERIFICAT 2007
VERIFICAT 1987
VERIFICAT 2007